

	MAKALE ADI	SAYFA
1	DERGİ KAPAKLARI STRATEJİBİLİM İZLEĞİ OLABİLİR Mİ?: THE ECONOMİST DERGİSİ'NE DAİR BİR ÇÖZÜMLEME DENEMESİ <i>Doç. Dr. Gürcan PAPTAYA</i>	5-33
2	ÖRGÜTSEL ETİK İKLİMİ: BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI <i>Prof. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN</i>	34-54
3	SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTELERİ VE MÜHENDİSLİK FAKÜLTELERİNİN ÇEVRE MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVREYE YÖNELİK TUTUM VE DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI <i>Dr. Öğr. Üyesi Aydan KAYSERİLİ, Elif Burcu ATÇI</i>	55-76
4	EFFECT OF COMMUNICATION STYLES OF FACULTY OF HEALTH SCIENCES STUDENTS ON THEIR ACADEMIC ACHIEVEMENTS <i>Dr. Öğ. Üyesi Behire SANÇAR, Dr. Ayşe Saba YALÇIN</i>	77-85
5	ANAYASA'NIN 73. MADDESİ IŞIĞINDA BENZERİ MALİ YÜKÜMLÜLÜK: KÜLTÜREL KATKI PAYI <i>Dr. Metehan TOPSAKAL</i>	86-109
6	TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNİN GELİŞİMİ <i>Dr. Mehmet Erkin KARA</i>	110-121
7	AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERİNİN LOJİSTİK PERFORMANSLARI İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI <i>Doç. Dr. Oya KORKMAZ, Doç. Dr. Ayhan DEMİRCİ, Selin BOLAT, Pınar BEDLEK, Hüseyin Alparslan İŞBİLİR</i>	122-137

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

ISSN: 2149 - 5823

Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi yılda 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, bankacılık ve finans, insan kaynakları yönetimi, yönetim bilişim sistemleri, sosyal hizmet, uluslararası ticaret ve lojistik, sağlık bilimleri yönetimi, eğitim yönetimi ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Tüm makaleler intihal taramasından geçirilerek yayımlanır. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

International Journal of Economics and Administrative Sciences is peer reviewed journal published twice a year. It publishes articles both in Turkish and English languages in the fields of economics, business administration, international relations, political science and public administration, behavioral sciences, finance, econometrics, labor economics and industrial relations, banking and finance, human resources management, management information systems, social services, international trade and logistics, health sciences management, educational administration and related fields. The language, science, legal and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author. All articles are published after a plagiarism scan. The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Editörler / Editors in Chief

- Prof. Dr. Ömer TURUNÇ (Antalya Bilim Üniversitesi)
- Prof. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Abdülkadir VAROĞLU (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ömer TURUNÇ (Antalya Bilim Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Doç. Dr. İrfan AKKOÇ

 Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bekir GÖVDERE (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU (Atılım Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ela ÜNLER (Bahçeşehir Üniversitesi.)
- Prof. Dr. Enver ÖZKALP (Anadolu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gökmen DAĞLI (Yakın Doğu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hakan TURGUT (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haluk KORKMAZYÜREK (Toros Üniversitesi)
- Prof. Dr. Harun ŞEŞEN (Lefke Avrupa Üniversitesi)
- Prof. Dr. Haydar SUR (Üsküdar Üniversitesi)
- Prof. Dr. Himmet KARADAL (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim EROL (Celal Bayar Üniversitesi)
- Prof. Dr. İsmail TOKMAK (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim Sani MERT (Antalya Bilim Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut PAKSOY (İstanbul Kültür Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mazlum ÇELİK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet İNCE (Tarsus Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ (Korkut Ata Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejat BASIM (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ömer Faruk İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ömer GİDER (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Sebahattin YILDIZ (Kafkas Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ünsal SİĞRİ (Ostim Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ayhan DEMİRCİ (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz DURAN (Dumlupınar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Emine Özlem KÖROĞLU (Toros Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gürcan PAPATYA (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakkı AKTAŞ (İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mine Afacan FINDIKLI (Beykent Üniversitesi)
- Doç. Dr. A. Mohammed ABUBAKAR (Antalya Bilim Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yusuf GÜMÜŞ (Dokuz Eylül Üniversitesi)

İsimler, akademik ünvan ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

Names are listed in academic title and alphabetical order.

Dergimiz, 2016 yılı 2. sayıdan itibaren uluslararası endekslerde taranmaktadır.

*Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.*

*All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited.*

Makalenin on-line kopyasına erişmek için / To reach the on-line copy of article: <http://dergipark.org.tr/uiibd>

DERGİ KAPAKLARI STRATEJİBİLİM İZLEĞİ OLABİLİR Mİ?: THE ECONOMIST DERGİSİ'NE DAİR BİR ÇÖZÜMLEME DENEMESİ

Gürcan Papatya*

Özet

Geç ve genç bir disiplin olarak stratejibilim disiplinlerarası bir özellik taşır. Birçok disiplin müdahil olur, ve/fakat özellikle sanat disiplininden yapılan müdahalelere pek rastlanmaz. Oysa sanat disiplininin stratejibilim için değerlendirme potansiyeli yüksektir.

Bu amaçla makalede sanat disiplini içinde değerlendirilen ve görsel sanat ürünü olarak dergi kapakları konu edilmiştir. Bu yönde The Economist Dergisi'nin 2018 yılbaşı kapağı stratejibilim izleği olarak araştırılmış ve "akademik çözümlenmesi" yapılmıştır. Akademik çözümlenmesinde Alman asıllı sanat tarihçisi profesör Erwin Panofsky'in "sanat eleştiri yaklaşımı" kullanılmıştır.

Buna göre makale üç ana bölüm halinde düzenlenmiştir: Birinci bölümde gazetecilik faaliyetleri ve dergi kapakları hakkında temel bilgiler verilirken, ikinci bölümde derginin neden akademik bir çalışmaya konu olduğu ve stratejibilimi için nasıl derginin değerlendirilmesi gerektiği açıklanmıştır. Son bölümde ise The Economist Dergisi'nin 2018 Yılbaşı kapağının strateji açısından analizi ve bulgularla zenginleştirilmiş bir analizi yapılmıştır. Çözümlemede derginin stratejibilim için mutlak bir kapsam oluşturmadığı ve bilgi kaynağı olması için daha fazla bilimsel çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Stratejibilim, Dergi Kapağı, The Economist Dergisi, Erwin Panofsky.

Makale Türü: Araştırma

Jel Sınıflandırması: M1, M10, Z.

DOI: 10.29131/uiibd.1117904

Geliş tarihi: 17.05.2022/ **Kabul Tarihi:** 06.06.2022/ **Yayın Tarihi:** 20.06.2022

CAN MAGAZINE COVERS BE THE MAIN ORIENTATION OF STRATEGOLOGY?: AN ATTEMPT AT ANALYSIS ON THE ECONOMIST MAGAZINE

Abstract

As a late and young discipline, strategology has an interdisciplinary feature. Many disciplines are involved and/but interventions from the arts discipline are rare. However, the evaluation potential of the art discipline for strategology is high.

For this purpose, magazine covers, which are evaluated within the art discipline and as a visual art product, are discussed in the article. In this direction, the strategology main orientation of the 2018 New Year's cover of The Economist Magazine was researched and its "academic analysis" was made. German-born art historian professor Erwin Panofsky's "art criticism approach" was used in his academic analysis.

Accordingly, the article is organized in three main parts: In the first part, basic information about journalism activities and magazine covers is given, while in the second part, why the magazine is the subject of an academic study and for the strategology how the magazine should be evaluated is explained. In the last part, the analysis of The Economist Magazine's 2018 New Year's cover in terms of strategy and an analysis enriched with findings were made. In the analysis, it was seen that the journal did not create an absolute scope for strategology and more scientific studies were needed to be a source of information.

Key Words: Strategology, Magazine Cover, The Economist Magazine, Erwin Panofsky.

Article Type: Research

Jel Classification: M1, M10, Z.

Received: 17.05.2022/ **Accepted:** 06.06.2022/ **Published:** 20.06.2022

* Assoc. Prof. Süleyman Demirel University, Business Administration Department, gurcanpapatyadu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9647-5662>

Kaynak gösterimi için:

PAPATYA, G. (2022). Dergi Kapakları Stratejibilim İzleği Olabilir mi?: The Economist Dergisi'ne dair Bir Çözümleme Denemesi. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(1), 5-33. DOI: 10.29131/uiibd.1117904

Makale Hakkında Birkaç Not

Makale düşüncesi ve düzeni için şu konular hakkında açıklamalar yapılabilir:

- Makale düşüncesi öncelikle birbirine bağlı iki hareket noktasına bağlı düzenlenmiştir: Birincisi stratejibilim bilgisinde olması gereken, ve/fakat aramak durumunda bırakılan bir bakış arayışı. İkincisi, sanatı stratejibilim alanında açıkça değerlendirme yaklaşımı. Çünkü hem sanatın hem bilimin en nihai amacı gerçeğin peşine düşmektir. Gerçek, sanatta veya bilimde farklı değildir. Bu nedenle stratejibilimi sanattan ve sanatı stratejibilimden yalıtarak ele alma makul ve gerçekçi olmaz.
- Makalede dergi kapaklarını sadece bir sanat kabulü içinde değil, aynı zamanda bilimsel araştırma konusu olarak stratejibilim açısından değerini inceleme ve çözümlenmesini yapma hedeflenmiştir. Böylece stratejibilim ana temaları, konuları ve başlıkları çevresinde, alanbilgisinde farklı bakışın nasıl yürütüleceği somut şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Yanısıra makalede stratejibilim bilgisi genişletilerek ele alınmış ya da sadece iş/letme dünyasına ilişkin değil, yaşamın her alanına dair bilginin nasıl değerlendirilebileceği de imlenmiştir. Bu amaçla sanatın, özellikle görsel sanatlar açıdan dergi kapaklarının, stratejibilim kapsamında nasıl bilgi kaynağı ve izlek olabileceği tartışılmıştır.
- Makalede, inceleme konusu olan ve ifade, imge ve sembolleri içeren dergi kapak tasarımı bir “sanat eseri yaratımı” ve yapanın da “sanatçı” olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla, sanatçıya sipariş etme veya ücret mukabili kapak tasarımı, çizimi ve kurgusu yapma eleştirisi zorlanmamıştır. Ancak sanatın kişi ile sınırlı olmadığı, kurumsal olarak “kurumsal sanatçılık” yapılabileceği açıklaması zorlanmıştır. Bu nedenle dergi kapağını tasarlayan ve yapan sanatçının “kurumsal kişiliği” olduğu varsayılmış, dergi kapağının çözümlenmesinde “sanat kuramları ve teknikleri” esas alınmış ve dergi kapağını yapan kişiler de “kurumsal sanatçı” olarak benimsenmiştir.
- Makalede dergi kapağı olarak The Economist Dergisinin kapakları incelenmiştir. Dergi tercinde özellikle Türkiye’de ulusal medya anlatıları, dergi kapaklarına yönelik yapılan yorumlar ve yarattığı etkiler gerekçe olmuştur. Dolayısıyla dergi kapağının gerek Türkiye medyasında tartışma odağı yapılması ve yapılan birçok yorumun yerindeliğinin görülmesi, gerekse stratejibilim açısından bir izlek olup olmadığının araştırılması öncelenmiştir. Bu amaçla yayınlanmış dergi sayıları içinde amaçlı seçilmiş 2018 yılına ait yılbaşı kapağının çözümlenmesi yapılmıştır. O halde “2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağı” dolayımından derginin stratejibilim ilgisi izlenmiştir. İlave olarak “artırılmış çözümlenme” yoluyla da derginin 2018 yılı yılbaşı kapak yorumları, 2018 yılı öncesi-sonrası dergi yılbaşı kapaklarıyla karşılaştırılmış ve yorum tutarlılıklarına bakılmıştır.
- Makale 2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağı üzerinde yer alan görseller [ifade, imge ve semboller], önerilen yaklaşım ve yöntembilim çerçevesinde, eserin oluşu, sanatçı düşünceleri, sanatın ve sanat eserinin şekillenmesine yol açan, olay ve olgular dönem, zaman ve mekan ilişkisi, geçmiş plan (retrospektif-geriye dönük) etkileri, stratejibilim izleğine dair [uygulanan kuram, yöntem ve teknikler bağlı] çözümlenmesi zorlanmıştır.

İmla ve Üslup için Açıklayıcı Not.

1. Makale boyunca, nokta dışındaki atıflar -daha ziyade *bkz. ve/veya ayrıca bkz.* biçimli- ana bilgiyi destekleyici, nokta içinde atıflar, alıntılama ya da tanımlayıcı ve çeviri atıfları biçiminde iki yönlü verilmiştir. “*ayrıca bkz.*” etkilenmekle birlikte, doğrudan alıntılanmayan, ilgili, yararlı ve/dahi, zikredilmesi gereken ve ana bilgiyi destekleyici kaynaklar olarak belirtilmiştir. Ancak bu ya kitap/makale bütünü veya bir bölümü/sayfa araları şeklinde yazılmıştır.
2. Makale metninde [] şeklinde yazımlar, metin bütünlüğünde anlam pekiştirici, () içinde kelime, terim, deyim vs. İngilizce mütetekabili olarak verilmiştir. Özgün ya da üzerinde durulması gereken kavramsallarda, ya “tırnak” içinde veya *eğri (italik)* olarak yazılmıştır.
3. Makalede ardi ardına kullanılan ve kesme işareti ile ayrılan bağlaçlara yönelik sözgelimi ve/fakat, ve/dahası, öte yandan/belki, ancak/o halde vs. yazımı ve kullanımı makale boyunca özelleştirilmiş ve özgül bir üslup şeklinde yer verilmiştir. Kesme işaretiyle ayrılan dergi/cilik, mecmua/cılık, iş/lev veya iş/ekonomi vs. ile kanı(t)lar gibi yazım şekli her iki halde de okunabileceğine yönelik vurgulanmıştır. Bu yazım ve kullanım tercihi, hem elit, entelektüel ve akademik, hem de yeni düşünme olanaklarını göstermek için yapılmış ve okuyanlara dikkat çekmek amacıyla yazar tarafından önerilmiştir.
4. Makalede stratejibilim birleşik yazımı, bu alanın bilimsel gücünü ve olgunlaşma sürecindeki heyecanını vurgulamak için tercih edilmiştir.

Giriş

Stratejibilim bilgisi ve yükselişi çok yönlü bir kavrayış gerektirir. Yani alanbilgisinin oluş ve buluş yönü çok çeşitli şekillerde karmışımıza çıkar. (bkz. Hoskisson, Hitt, Wan, Yiu, 1999: 417-456) Bu kavrayış için farklı disiplinlerden, bilimlerden, yaklaşımlardan, yöntemlerden, tekniklerden vs. yararlanma yönü zorlanır. (bkz. Payne, 2001: 149-169) Çünkü/ancak bu sayede açık alanbilgisini görmek, kuramları, yöntemleri ve uygulamaları görünür hale getirmek mümkün olur. (bkz. Barca, 2005: 7-38; Furrer, Thomas, Goussevskaia, 2008: 1-23)

Stratejibilim kapsamına dair çok sayıda öneri yapılabilir ve yapılan öneriler ikna etmekten ziyade stratejibilimin yerini göstermeye yönelik ele alınabilir. (bkz. Duman, Kalemci, Çakar, 2005: 57-72) Bu amaçla makalede görsel sanatlardan biri olarak dergi kapaklarının stratejibilim açısından değerini bakmak ve dünya dergiciliğinde etkili olduğu düşünülen "The Economist Dergisi"nin her yılbaşı tasarladığı kapak çözümlenmesi konu edilmiştir. Dergi kapağı çözümlenmesi *magazine*¹ olanın ötesinde, bilimsel olarak önerilen yöntem bilim ve yaklaşım çerçevesinde, stratejibilim için bir bilgi kaynağı olup olmayacağı gerekçesi üzerinden yürütülmüştür. Belki/bu sayede dergi kapaklarının uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, siyaset bilimi, iş/ekonomi dünyası vs. çok farklı sosyal bilimler düzeyinde ele alınması, yapılan yorumların, keşfedici ve tanımlayıcı tartışılması ve profesyoneller için "türev bir bilgi piyasası" yaratıp yaratmadığına dair sorgulamasının yapılması da mümkün olacaktır.

Makale, strateji alanbilgisini görmek ve açıklamak için, amaçlı seçilmiş 2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağının biçimsel yapısını ve organik bütünlüğünü oluşturan temel öğelerin, ilkelerin, kompozisyonun ve düzenlenmelerin çözümlenmesi amaçlamaktadır. Çözümlemede 2018 yılı dergi yılbaşı kapağı üzerinden yapılan yorumların 2017 ve 2019 yılbaşı kapak yorumlarıyla öncesini-sonrasını açıklama gücü yaratıp yaratmadığının da izlenmesi hedeflenmektedir.

1. Dergicilik ve Dergi Kapakları

Genel kültür ansiklopedisi Ana Britannica'da dergi/cilik şöyle tanımlanır: "Dergi, düzenli aralıklarla yayımlanan, belirli bir ya da birkaç ilgi alanına ilişkin haber, makale, deneme, inceleme, araştırma ve eleştiri gibi yazıları, çeşitli edebi ürünleri ya da belirli konulara yönelik derlemeleri içeren ve genellikle resimli olan basılı yayınlara verilen addır" (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C. 7, 1997: 162). O halde dergi; (a) düzenli aralıklarda, (b) belirli bir alanda, (c) çeşitli yazı türlerini içeren, (d) genellikle resimli, ticari ve basılı süreli yayındır. Bu faaliyet bütününe de "dergicilik" denir. Ancak bu yönlü dergicilik akademik ve bilimsel dergicilik ile aynı şekilde düşünülmez. Yapılan tanım kapsamı daha çok "mecmua/cılık" faaliyeti olarak adlandırılan, reklam alan, parayla satılan, ticari faaliyet kapsamında bakılan, kapağı ile ilgi çeken bol görselli yayınlar olarak ayrıştırılması gerekir. (bkz. Tufan, 2018: 84-97)

Bu noktada dergi/cilik faaliyetlerini, bilimsel bilgiler içeren ya da bilimsel veriler içermeyen şekilde düşünmek daha makul olacaktır. Temelde bilimsel bilgiler içeren ve bilimsel bilginin paylaşılmasına yönelik 1663-1668 yılları arasında Hamburg'da yayımlanan "Örnek Aylık Düşünceler Dergisi (Almanca= Erbauliche Monats-Unterredungen)" ilgi tutulur (Donsbach, 2008; ayrıca bkz. Suiçmez, 2009: 5-8). Bu aynı zamanda genel bağlamda ilk dergi/cilik faaliyeti olarak ileri sürülür. Bilimsel veriler içermeyen, daha çok eğlendirmeye yönelik ve meraklılarına çeşitli bilgileri bol görsellerle veren magazin içerimli dergiler ise, 1672 yılında yayınlanan

¹ Burada etimolojik olarak Arapça *magazine* kelimesi, içinde eşyaların depolandığı (anbar) yer veya satış yapılan dükkân (mağaza) anlamından farklı, ayağa düşürülen ve değersizleştirilen bilgi anlamında kullanılmıştır.

“Mercure Galant Dergisi” olarak sunulur. (bkz. Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C. 10, 1997: 44-45 Bacaksız, 2010: 71-73; Bıçakçı, 2013: 3). İlk kez “Magazine” kelimesini de kullanan dergi, 1781 yılında ABD’de yayımlanan “The Gentlemen’s Magazine” olarak verilir. (bkz. <https://global.britannica.com>; ayrıca bkz. Koçabaşoğlu, 1984; Suiçmez, 2009)

Dergi kapağı ve tasarımı bilimsel bilgiler içeren ya da içermeyen her iki durum için de büyük önem taşır. Dergi kapağı özellikle bilgiyi belirli bir şekle sokarak iletme, yayma, kamuoyu oluşturma ve insan algılarını oluşturma ve yönlendirme hedefini gerçekler. Burada asıl vurgulanması gereken dergi kapaklarının modern anlamıdır. Bu durum 20. yüzyılın başlarında modern sanat akımlarının etkisiyle gelişen ve yeniden tanımlanan sayfa yerleşim tasarımı (Layout Design) çalışmaları ile açıklanır (bkz. <http://graphicdesign.about.com>) ve buna dair iki etkinleştirmenin altı çizilebilir: (bkz. Bektaş, 1992: 145-146; Şenocak, 2014: 17-18; Zedeli, 2014: 13) Birincisi “Arts/Crafts hareketi” (Özpolat, 2013: 23-24). İkincisi mimari ve endüstriyel tasarımda “Biçim İşlevi İzler (From Follows Function)” ilkesel sözü ile hayat bulan “Bauhaus Okulu” etkisidir. İkinci konuya bağlı dergi sayfa tasarımlarında sayılar arasında bütünlük oluşturmak adına şablonlar kullanma veya “hizalama [grid] yöntemi” ilave edilebilir.²

Günümüz internet teknolojisi ile birlikte basılı değil, *baskın platform* olan siber-uzay platformu etkisiyle dergiler ve dergi kapak tasarımları, hem estetik hem de ticari zekânın ürün olarak [sözgelimi dijital sanat üretimlerini non-fungible token-NFT teknolojisi ile dönüştürme örneklerindeki gibi] gelişimini sürdürmektedir. (bkz. Gönenç, 2013) Dolayısıyla dergilerin bu durumları, dergi kapaklarının sanatsal ve akademik araştırma konusu olma ve yapma düşüncesini teşvik etmektedir. Bu alanda yapılmış çalışmaları yazınlarda izlemek mümkündür. (bkz. Sevindik, 2016: 73-84)

Belki burada şu konuların altı çizilebilir: Dergi kapağı kendinden beklenen albeni görevini yerine getirmek için doğrusal *amaç-araç (teleolojik-teleologic) ilişki* gözetken yaratıcı bir girişimdir. O halde açık-kapalı ifadeler, görseller, semboller, ikonlar vs. belli amaç için kullanılır. Bu nedenle dergi kapaklarına dair algıları yönlendirme, zihinleri biçimlendirme ve/hatta bedenleri düzenleme gibi zenginleştirilmiş eleştirileri, en az muhtemel ve doğal olarak yapılması umulan bir durum olarak görmek de gerekir. İkinci konu, kapak tasarımlarının bir albeni oluşturması kadar alfabe düzeni olduğudur. Alfabeği öğrenme ve kavrama, bir olayı açıklama veya belirli koşulları biçimlendirme görevini etkiler. Yaratılan etki ve bu etkiyi sürdürme için de [yasal veya yasal olmayan] kural ve kaideler tüm cepheleri ile zorlanır.

Buradan gidildiğinde dergi kapak tasarımı sadece bir görsel anlatım içermez. (bkz. Bıçakçı, 2013) Süretilik gösteren ve ortak düşünme/davranış koşullarına yön veren bir zihniyet ifadesini de önümüze getirir. Bu durum Alman biçimsel sosyolog [görece sosyal tabakalaşma kuramcısı] Theodor Geiger’in (1891-1952), zihniyeti ideoloji ile eşitleme fikri ve ideolojiyi “zihniyet metası” olarak ele alan düşünsel-ruhsal tavrıyla ilişkilendirilebilir. İdeoloji, bilgi gerçekliğinin dışına düşme veya aşkınlık durumu oluşturur. Ölçülebilir, nicel olarak indirgenebilir. O halde ideoloji toplumsal yaşamın içeriğidir, ve/fakat özü değildir. Her ideoloji, yaratılan, iletilen, kabul edilen, dönüşen ve toplumsalın işleyiş bütününe ifade eder. Metalaşan ve yaygın değiş-tokuşu olan kapasitedir. Ancak bu tamamen toplumsalın kabul mekanizmalarıyla [biz olma hali] ilgili ve biçimsel bir içerim olmaktan öte değildir.³ Böylece

² Teknik olarak dergi sayfa tasarımında yüzey küçük karelere bölünerek, görsel unsurların simetrik ve yalın olarak konuşlandırılması olan grid yöntemde, Bauhaus ekolü bakışının önemli bir katkı sağladığı söylenebilir. bkz. Zedeli, 2014: 4-13.

³ Burada fazla tartışmaya girmeden Geiger’e dair Frankfurt Okulu beylik görüşlerini sunan Alman düşünür profesör Max Horkheimer (1895-1973) ve profesör Theodor W. Adorno (1903-1969)’nun çözümlenmeleri verilebilir: Geiger bir ideolojiyi veya buna dair söylemin bilgi değerinden ziyade, görgül doğrulama veya yanlışlama tarzını ve konusunu olanaksız kıldığından söz eder. Doğru olmayan bir söylem tabii ki ideolojiden bağımsız olabilir. Söylem esasta görgül olarak reddedilmez, ve/fakat ispatlanabilir bir varsayım içeriyorsa ideolojik olur. Bu ya

biçimselleşmiş sanatsal ürünlerin topluştırılması özlenmiş olur.⁴ Dolayısıyla, dergi kapakları bir sanat ürünü olmanın ötesinde, ideolojik-biçimsel ürünler olarak da değerlendirilmesi mümkündür. (bkz. Eagleton, 2005)

Bu bağlamda bilimsel incelemeye tabi tutulan dergi kapaklarına dair şu cümleler kurulabilir: Dergi kapakları izleyenleri derginin önelediği ideoloji içine sokma ve sınırlandırma amacını açıkça vurgular, üstü örtülmez ve/dahi bireysel hak ve özgürlük kullanımını engellemez, bireysel tercih olarak görür. Ancak tüm bu durumlar açıkta olanın da tartışılmaz olmadığını ifade etmez. Eğer tartışılmaz ise, dergi kapağına odaklanarak mutlak bilgi ve gerçeklik sorgulaması yapılmadan yapılmış gibi kabul edilmesi de önemli bir sorun olabilir. Çünkü dergi kapağında [belli bir ideoloji çerçevesinde] mutlak bilgi ve gerçeklik, verilen şekilde değil, yeniden üretmeye yönelik sunulur. Dolayısıyla dergi kapağının bambaşka düzen ve/dahi ötesi için bir *gerçeklik üretimi* olduğu göz ardı edilemez. Ancak gerçeklik üretimi “gerçeğin perdelenmesi” tartışmasını da beraberinde getirir ve yapılacak daha sonra perdelemenin gerçeği şekline dönüşür. Hatta gerçeği oluşturduğu düşünülen perde hep “apaçık” olarak vurgulanır. Yani apaçık yaşandığı düşünülen gerçeklik katmanlı bir şekilde perdelenmiş olabilir. O halde dergi kapaklarında gizli veya saklı arayışlar, birbirine dönüşen ve sarmalanan şekilde sürgitlenmiş olarak bulunur.

Nihayetinde dergiler “pazarlanabilir bir gelecek”in rezervini niteler ve *geleceğin manipülasyonu* olarak ilgi çeker. Bu ilgi genişleme potansiyeli olan bir pazara bağlanır. Pazarda geleceği üretmek, diğerlerinin talepleriyle gerçekleşir. Böylece/bir bakıma *zihni manipülasyonları* gerçekleştirme olanakları sınanır. Belki burada bütün söylenecekler dergi ve dergi kapaklarına yönelik sarf edilebilecek kurgusal ifadeleri anlam verebilir, tartışmaya açabilir. Ancak her tartışmanın eleştirel ve diyalektik bir bakışı karakterize edeceği yadsınmaz.

Tüm bunlar stratejibilimde eleştirel ve diyalektik bir bakışı geliştirme yolu olarak önerilen *şeytanın avukatlığını yapma* düşüncesi ile tanıtılır ve bilgi üretiminde önemli bir referans noktası oluşturur.⁵ O halde bu aşamadan sonra makale, eleştirel ve diyalektik bakışı anlamlandırma ve açıklama gücü olduğu kabulü ile yürütülebilir.

ifade edilen kendisinin bilgi gerçekliği dışına düşmesi [aşkınlık] durumudur veya bir gerçeklik konusu söylemi onun belirleyici özellikleri dışında bazı şeyler olarak ifade edilmesine kaynak oluşturur. Geiger’i izlediğimizde zihniyet biçimsel sosyolojinin ölçülebilir, nicel olarak indirgenen bir “ideoloji”yi niteler. Bu toplumun özünü oluşturmaz, ve/fakat toplumsal yaşamın içeriğidir. Yani ideoloji kutsal bir öğreti değil, bilakis yaratılan, iletilen, kabul edilen, dönüşen ve toplumsalın işleyiş bütünüdür. Bunun için sanat ve sanata bağlı kutsallıklar öncelenir. O halde ideoloji topluştırılmış sanatsal veya inancaşsal vs. bir yaşamdır. Metalaşabilecek ve yaygın değiş-tokuşu olabilecek kapasitedir. Bu tamamen toplumun kabul mekanizmaları ile ilgilidir. Bir bakıma biz olma düşüncesine yönelik, biçimsellik içerimidir. Ancak nesnel bağlar dikkatten uzak tutulup grup kavramının temeli olarak bilimsel dilin kullanıldığı durumlarda “biz” bilinci eksik bırakıldığından, bu “biz” salt ortak bilinç, yani bir öznellik olarak anlaşılır. bkz. Horkheimer, Adorno, 2011; ayrıca bkz. Güllülü, 1988.

⁴ Bu bağlamda imgelerin görsel anlatımları ötesinde “imgelerin her yerdeliği” postülasıyla meşruluk kazandırmaya yönelik *imge-tabanlı iletişim* [sanal gerçeklik] süreçlerinden söz edilir. İngiliz disiplinlerarası profesör Ron Burnett (1947-) “İmgeler Nasıl Düşünür?” kitabında, hem zihinsel süreçlere ışık tutmak, hem de bu süreçleri resmetmek için bilincin karmaşık kültürel ve biyolojik topolojisi tanımlar ve yeni bir boyut üzerinde durur: Zihnin iş görme biçimlerini resmetme ve bunların kodlarını çözme. Bunun için zihin, beden ile beyin arasındaki ilişkinin ve bilincin bütün öğelerini bir dizi kültürel ve toplumsal ortam ve ürün ile nasıl etkileşime girdiğine dair sorgulamasını yapar. Ayrıca imgeleri bir bilişim (enformasyon-information) olarak yorumlama nesnelere, empati ve yaratıcılık odakları ve dünyaya açılan pencereler şeklinde nasıl iş/lev gördüğünü araştırır ve imge çözümlemesini mümkün oldukça çok bakış açısıyla kaynaştırır. Temelde sanal gerçekliğin imgeler, algılar, duygular ve düşünceler arasındaki ayrımları ortadan kaldırdığına dair oluşan sonucu paylaşmaya hazırlanır. Bunu kültürel perspektifte izleyicilerin/kullanıcıların imgelerle geliştirdiği ilişkilere, basitleştirilmiş uyarılara ve etki anlayışlarına bağlı tanıtılar. Bu nedenle imgelerin sadece insanların birbirleriyle etkileşime girme biçimlerini değil, bu etkileşimin mahiyetini de değiştiren, sürekli olarak genişlemekte olan bir ekoloji olarak yorumlar. bkz. Burnett, 2006: 19-27.

⁵ Aksi bir görüş de izlenebilir: Yani yapılan eleştirel ve diyalektik bakış, *fikri yoksunlaşma* yolu da olabilir. Daha açık bir deyişle, sözgelimi dergi kapağına bağlı yapılan eleştirel ve diyalektik bakış, bağımlı yapma, güdümlü düşünme veya fikri esir alma şeklinde bir kapsamı destekleyebilir. Bu fikrin bir adım sonrası Theodor Adorno'nun “negatif diyalektik” kavramını tersten okunmasıyla eşleştirilebilir. Yani mutlak olmasa da dayatılan veriler ile zihni zapt etme, teleolojik olmayan bir eylemsizlik içine düşme durumu oluşturabilir. bkz. Adorno, 2016; ayrıca bkz. Kosik, 2015.

2. Akademik İnceleme Konusu Olarak Dergi Kapakları

Görsel sanatlarda *eleştirel ve diyalektik bakış*, eser üzerinden yapılan bir bilgi edinme ve açıklama sürecini açıklar. Ancak sanat eseri üzerinden yürütülen ve yapılandırılan akademik eleştiri ve diyalektik bakışı çağa, döneme, sanatçıya ve topluma bağlı fikri, fiziki ve fiili olarak ilişkilendirmek kolay olmaz. İlişkilendirmek çok yönlü eseri algılama, çözümlleme, yorumlama ve yargı verme yetisi gerektirir. Bu nedenle eleştiri ve diyalektik bakış duyarlılık, uzmanlık ve tarafsızlık gerektiren bir değerlendirme, yorum ve çözümlleme türüdür (Boydaş, 2007: 37-38). Böylece somut olandan hareketle soyut bilgi araştırma olanağı mümkün olur.

Dergi kapaklarına dair ele alınan ve sanatsal düzeyde yaygın olarak kullanılan eleştirel ve diyalektik bakış, İsviçreli sanat tarihçisi eğitimci Heinrich Wölfflin'in (1864-1945) önerdiği tekniğin, Alman asıllı sanat tarihçisi profesör Erwin Panofsky'in (1892-1968) tamamlayıcı çalışmalarıyla çerçevelenebilir. (bkz. Wölfflin, 2015; Panofsky, 2012) Wölfflin bir sanat eserini biçim-içerik ayrımını göz ardı ederek yaptığı çözümllemeyi, genel olarak sanat eserinin [bizzat kendisinin] betimlenmesine yönelik düşünür. Bu nedenle eserin niteliklerini belirlemek için beş ulamdüzey (kategori-category), birbirini ve/dahi karşıtını tamamlama önerisi şeklinde düzenler. Daha sonra Panofsky, Wölfflin'in beş karşıt-çift ölçütüne [çizgiselden gölgesele geçiş, düzlemsellikten derinliğe geçiş, kapalı şekilden açık şekle geçiş, çokluktan birliğe geçiş, nesnelere mutlak belirliliği ve oranlı belirliliğe geçiş] bağlı, sanat eserinin çözümlmesini [sanatsal unsurların/motiflerin tespiti] biçim, konu ve içerik eklemeli olarak geliştirir. (bkz. Altuner, 2014: 49-72; ayrıca bkz. Cömert, 2010: 17-18) Panofsky'in eklemeli bu çözümlleme önerisi sanat eserini daha anlaşılır hale getirme ve bütünü görme açısından güçlü bir çözümlleme olacağı düşünülebilir. Dolayısıyla bugün bu çözümlleme yaklaşımı sanat eserini çözümlleme yollarından biri olmaktadır. Bu yol *geçişkenli tümevarım ve tümdengelim yöntemi* yani, her temel yaklaşımın kendi içinde önce parçadan bütüne, sonra tekrar bütünden parçaya dönüşlü çözümlleme talimatları, sanat eserini salt biçimsel/görünen tarafı değil, ziyadesiyle mana [anlama], mantık [anlatma] ve anlatım [açıklama] özelliklerinin bir bütün halinde görünürlüğünü içerir. Yani bir sanat eserinin yansıttığı gerçeklik, açık veya örtülü birçok biçimle birlikte ele alınması gerekliliği imlenir.

Panofsky, bir sanat eserini birbirini takip eden ikonik, ikonografik ve ikonolojik [ikonografik ve ikonolojik sanat eleştirisi] üç adımlı öneri yapar. Bu öneride anlamı kavramaya yönelik sırasıyla betimleme, kanıtlama ve yorumlama vurguları izlenir: (bkz. Tükel, 2005: 9-10; ayrıca bkz. Tablo 2)

- *İkonik çözümlleme [doğal anlam-ön ikonografik betimleme]*: Bu adımda sanat eserine olgusal ve ifadesel anlam olarak iki yönlü bakılır, ve/fakat birlikte ele alınır: Birincisi eserde görülen biçimler, tanıdığımız nesnelere benzetilerek arasındaki ilişkilerin ve biçimlerin hangi hareket içinde yer aldığına yönelik *olgusal anlam*; ikincisi eserde tanımlanan nesnelere bizde uyandırdığı duygular, ifadeler ile ortamın [sakin, kasvetli ya da huzurlu olup olmadığı gibi] bizdeki izdüşümlerine yönelik *ifadesel anlam* (Cömert, 2010: 15-16; Panofsky, 2012: 2). Her iki anlam sanat eserinde [sembol, ikon, simgeler vs. arasında] betimlenmiş şekilde bulunur.
- *İkonografik çözümlleme [uzlaşmalı anlam]*: Bu adımda eserde betimlenen ifadeler, biçimler, temalar, kavramlar, anlamlar, başvuru referanslar [gündelik pratik deneyimlerimizin dışına çıkarak] çözümlenir. Çözümllemede öykülemeler ve bir düşünce veya davranışın daha rahat kavrayışını oluşturma ve güçlendirmeye yönelik simgesel ve metaforik canlandırmaya yönelik alegoriler önemsenir. Böylece çözümllemede zorlanan kısımların ve gündelik-pratik deneyimlerin ikna edici şekilde açıklanması

gözetilir. Özellikle eserde motifler, imgeler, öyküler, metaforlar vs. kavrayışı destekleyen alegorilerin bir arada neden kullanıldığı ve arasındaki ilişkilerin nasıl olduğu, mitik ve mistik çözümlemesi eleştirel olarak yapılır ve kaynaklar, belgeler, bulgular, kitaplar, yazılar, bilgiler vs. veya tüm elgeler ile eleştirel kanıtlanması sağlanır. Böylece eserde motiflerin, imgelerin, öykülerin, metaforların veya ifadelerin en doğru şekilde tanımlaması yapılır (Panofsky, 2012: 29). En doğruya dair erişilen uzlaşmalı anlam ile ikincil anlam üretilir. Yani sanat eserinde kullanılan öğeler, sözgelimi çizgi, renk ve harfler veya sembol, ikon ve imge temsillerin köklerine inilir ve kompozisyon içinde betimlenir, tanımlanır ve bağlanılır.

- *İkonolojik çözümleme [içerik-asıl anlamıyorum]:* Bu adım eserin anlamına, anlaşılmasına, açıklanmasına ve nihayeti yargıya varılmasına dair bir sentez oluşturmaya dönüktür. Sentez “asıl anlama [içeriğe]” ulaşmak için [bir dönemi, bir ulusu, bir sınıfı, bir dini, bir felsefi anlayışı sanatçı kişi/lik tarafından] yapılan yorumlama faaliyetidir. Burada eserin içeriği kadar, bunu yorumlayan kişinin kapasitesi, bilgisi ve davranışı da dikkate alınır. Eğer dönem anlayışı, yönelişi ve misyonu veya kişi düşünceleri, davranışları ve duyguları bütün olarak sürece katılırsa, yargının isabeti ve doğruluğu desteklenir. Aksi halde bozuk ve eksik bir vargı olduğu kabul edilir. Bozukluk ve eksiklik genellikle dönem şaşırması, zihniyet felci, bütünü iskalama olarak gerekçelenir. İkonolojik yorum eseri yorumlayan kişi davranışı, temel ve artırılmış değerlendirme yapma kapasitesi, eser hakkında yapılan başka araştırmaların tahlili, tarihsel kayıtlar ve faaliyetler izlekleri ile ilişkilendirme konusunu işaret eder. Burada bir önceki adımın başarısı, etkili ve belirleyici olur. Diğer bir deyişle, önceki adımlarda sağlanan bilgilerin son adıma sağladığı girdi, sağlanan ve birleştirilen bilgi ile erişilen yargının doğruluğunu ve isabetini bütünler. Böylece içsel anlam çözümlenir. Yani sanat eserini çevreleyen dönemsel koşullar, kültürel nitelikler, sanatçı kişiliği ve bu ortamda doğan eserin anlamı ikonolojik olarak tanımlanmış olur.

Bu bağlamda makalenin bundan sonraki aşamasında, ikonografik ve ikonolojik sanat eleştirisi ardaşık, katmanlı ve birbirini tamamlayan adımlar örnek The Economist Dergisi yılbaşı kapağı üzerinden gösterilecek ve geliştirilen yöntembilim çerçevesinde açıklaması yapılacaktır.

3. The Economist Dergisi Yılbaşı Kapağı Çözümlemesi

Dergi kapakları bir sanat ürünüdür. Bir sanat ürünü olarak dergi kapaklarının çözümlemesinde hangi ölçütler kullanılacağı bilimsel bir bakış gerektirir. Rastgele, uluorta ve bilinçsiz yapılan yaklaşım ve bilimsel esaslara uygun olmayan, ölçütsüz çözümler kafa karışıklığı yaratır. Belki dergi kapakları çözümlenmesinde medya destekli konuşmalar, ikna etmeye yönelik tahliller, bağlı izler ve etkiler bilimsel dikkate sunulmuş olabilir. Ancak dikkate sunulmuş olanın belirli bir bilimsel bakış, yaklaşım ve yöntemle dayalı nesnel tahlillere ve tenkitlere ulaşması gerekir. Bu yönde anlama, anlamlandırma ve yorum becerisi yeterli değildir.

Dergi kapakları yaşanan gerçekleri veya gerçek yaşantıdaki olayları, olguları ve koşulları olduğu gibi aktarmaz veya dergi kapağı sanatçıları yaşam gerçeklerini farklı şekilde düzenler ve eleştirel bakışı ile diyalektik şekilde aktarır. İzleyenin bunu görmesi ve kapağın fikri ve hissi yapısına ulaşması için, derginin fiziki düzenlemesini, fikri altyapısını ve fiili durumunu “analitik bir biçimde” ele alması beklenir. Bu sayede sanatçının düzenlediği kapak [bilişsel eksiklik ve kırılmalı bilimsel etkinlik de olsa] yine düzenlenebilir bir boyut kazanır. Bu düzenleme anlama, anlamlandırma ve yorumlama ekseninde eleştirel bir yönelimdir. Bir bakıma özlenen bilimsel etkinlik, yoruma ve eleştiriye açık olarak yeniden düzenlenmiş olur.

Ancak dergi kapaklarının veya kapaklarda kullanılan görsellerin [ifadelerin, imgelerin ve sembollerin] çözümlenmesi için gündelik yaşamın içinde tanıdık, bildik ve paylaşılan nesnelere, ifadeler, imgeler ve semboller [biçimsel niteliklerin] dışına çıkmak gerekir. Çünkü dergi kapakları kendini aştığı, sürekli yeniden kendini üretecek bakış açısını gösterdiği sürece sanat ürün olur. Sanat ürününü değerlendirme, izleyicilerin yaşam çevrimleriyle eşleşmesi ve birlikte gelişmesi, değişmesi ve/hatta dönüşmesiyle gerçekleşir.

Öte yandan hiçbir sanatçı sadece biçimsel nitelikleri vererek sanatını sunmaz. Sanat ürününün kendisi gerek sanatçının gerek izleyicisinin üstünde, ötesinde ve ilerisinde bir anlamlandırma ve yoruma dair eleştirel bir alan açması beklenir. Ancak bir sanat ürününü anlamlandırma ve yorumlama veya eleştirme ölçüsü de akademik bilgi, deneyim ve görgü gerektirir. (edebi metinlerine yönelik örnek için bkz. Özdemir, 1997)

Makalenin bu uygulama kısmında, “The Economist Dergisi” yılbaşı kapağının stratejibilimde bilgi kaynağı ve izleği olup olmadığına veya nasıl olması gerektiğine ilişkin bilimsel bir yaklaşım ve yöntembilim üzerinden tanıtlaması ve kanıtlanması yapılacaktır. Böylece bilimsel bilgi kanallarının farklı şekillerde olabileceği, bilimsel bakış ve yaklaşım [nesnel] esasının farklı disiplinlerden nasıl beslenerek yapılacağı gösterilecektir.⁶

3.1. Yöntembilim

Yöntembilim için sanat tarihçisi ressam profesör Leyla Varlık Şentürk (1966-)'ün “Analitik Resim Çözümlenmeleri” (bkz. Şentürk, 2012) adlı kitap temel alınmış ve 20. yüzyılın başında özellikle modern sanat tarihinin gelişmesinde rol alan Heinrich Wölfflin (1864-1945) ve Erwin Panofsky'nin (1892-1968) ikonografik ve ikonolojik sanat eleştirisi uygulaması esas alınmıştır.⁷ (bkz. Tablo 2)

Tablo 2: Dergi Kapağı Çözümleme Biçimi Özümü

Çözümleme biçimi	Açıklama
İkonik (biçimsel) çözümleme biçimi	Görselin veya sanat ürününün Heinrich Wölfflin tarafından oluşturulan ilkeler ile nesnel özelliklerinin çözümlenmesini kapsar. Çözümlemede karşı-çiftlerden oluşan beş temel ilke [çizgisel-gölgesel, düzlem-derinlik, kapalı form-açık form, çokluk-birlik ve belirlilik-belirsizlik] ile eserin veya görselin sınırları verilerle, betimleme yapılır.
İkonografik çözümleme biçimi	Görselin veya sanat ürününün konu ve anlamları, kompozisyonunu oluşturan biçimleri, tema ve kavramlar arasındaki etkileşim ve bağı, imgeleri çözümlenecek öykü ve alegorilerin çözümlenmesini kapsar. Bu bağlamda eserin “öyküsel çözümleme”, imgesel, dinsel, mistik veya mitolojik anlatımlar ile eleştirel kanıtlanması yapılır.
İkonolojik çözümleme biçimi	Görsel veya sanat ürününün fiziki özelliklerinden öte geçmiş-planı (restrospektifi-geçmişe bakışlı) ya da yapıldığı dönemin fikri, felsefi, dini veya kültürel nitelikleri, esere olan etkisi veya katkısı, sanatçının kişiliğini esere yansıması ya da eserin yaratıldığı çağ/dönem kültürü, ideolojisi ve zihniyetinin çözümlenmesini kapsar. Böylece eserin yapıldığı dönem, toplum ve kültürel üretim, sanatçının ve eserin üzerinden yorumlanır. Hatta bir adım ilerisinde, sanatçının değişik dönemlerde yaptığı eserlerin, dönemsel etkilerinin karşılaştırılması da yapılır.

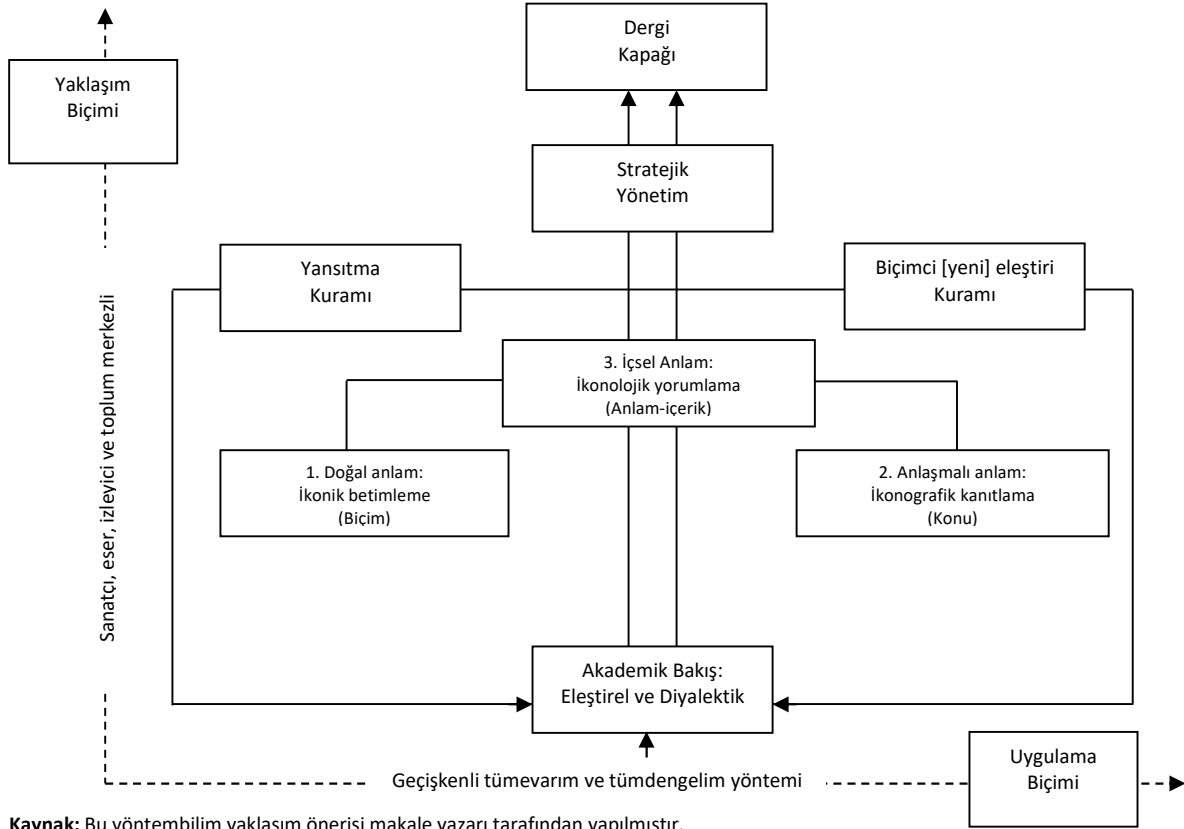
Kaynak: bkz. Şentürk, 2012.

⁶ Bu vesileyle makaleyi, bizi bizzat sanatın içine koyup onurlandıran, anlam-değeri kavramada eylemselliğe davet eden, önderlik yapan ve temelleyen saygıdeğer ilkökul öğretmenim Aysel Karaca, klasik Türk sanatları ustası ressam müzisyen Ahmet Yakupoğlu, müzisyen ressam Rağıp Elifoğlu, kültür tarihçisi müzisyen akademisyen Mehmet Nuri Uygun, Karagöz ve orta oyun ustası müzisyen bestekâr Rıza Tekin Uğural ile Doğan Karaoğlu, Zeki Ermumcu, Mehmet Ali Elifoğlu, Mustafa Kalyon, Erhan Altıntaş, Selam Aziz Erdem ve/dahi Kütahya'nın kültürel iklimini yaşatan ve taşıyan, isimlerini saymakta zorlanacağım çok değerli sanatçılara, entelektüellere ve akademisyenlere armağan ediyorum.

⁷ 1915 yılında “Sanat Tarihinin Temel Kavramları (Almanca, Kunst geschichtliche Grundbegriffe)” adlı eser ile İsviçreli sanat tarihçisi profesör Heinrich Wölfflin (1864-1945) Rönesans ve Barok eserlerin çözümlenmesi için karşı-çiftlerden oluşan beş temel ilke [çizgisel-gölgesel, düzlem-derinlik, kapalı form-açık form, çokluk-birlik ve belirlilik-belirsizlik] ile tüm sanat eseri incelenmelerinde kullanamayacağı görülmüş, buna bağlı Alman asıllı Amerikalı sanat tarihçisi profesör Erwin Panofsky, bir resim eserinin algılanabilmesi için, üç ayrı evre nitelemiştir. Bu evrelere bağlı Panofsky *ikonolojik çözümleme biçimi* geliştirmiştir. İkonolojik çözümleme biçiminde önce eserin derinliğine inmeden, görseli betimleme, sınıflandırma yapılır. Ancak görsel betimleme ötesinde sanat eserini anlamaya yönelik derin çalışmaları önceler. Bunun için biçimsel olarak incelenen eser, daha sonra eser hakkında yazılı bilgi, belge ve metinlere bağlı görselin tarihsel süreçte diğer örneklerle karşılaştırarak yorumlamaya geçilir. Çözümlemede dönem kaynakları, sosyo-kültürel yapısı, sanatçının üslubu derinliğine incelenir. Bu nedenle ikonolojik çözümleme biçimi, çok yönlü kaynakların değerlendirilmesine dair *kültürel bir okuma* sürecidir. bkz. Wölfflin, 2015; Wölfflin, 1968: 131-145; San, 1968: 147-150; Panofsky, 2012; Panofsky, 2013; Panofsky, 2015; ayrıca bkz. Cömert, 2010; Zedeli, 2014.

The Economist Dergisi yılbaşı kapağı çözümlemesinde ikonografik ve ikonolojik sanat eleştirisi kapsamında yöntembilim odakları da şu şekilde tasarlanmıştır: (a) Yaklaşım biçimi, (b) uygulama biçimi [kuram, yöntem ve teknikler]. (bkz. Şekil 1)

Şekil 1. Dergi Yılbaşı Kapağı Çözümleme Yöntembilim

Kaynak: Bu yöntembilim yaklaşım önerisi makale yazarı tarafından yapılmıştır.

(a) **Yaklaşım Biçimi:** Temelde dergi yılbaşı kapağına yaklaşım biçimi, izleyici ve eser ilişkisi açısından almak mümkündür. Buna göre dört alt yaklaşım biçimi söz konusu edilebilir: Sanatçı merkezli, eser merkezli, izleyici merkezli, toplum merkezli. Her sanat eseri gibi dergi kapakları da bu dört alt yaklaşıma bağlı açıklanabilir. (bkz. Tablo 1)

Tablo 1: Dergi Kapağı Çözümleme Yaklaşımları

Yaklaşımlar	Açıklama
Sanatçı merkezli yaklaşım	Bu yaklaşım biçimi daha çok sanatçının "yaratma ilkesi"ne bağlı ifade edilir. Bu ifade sanatçının her şeyi gören, yansıtan ve gösteren bir mitos ve üretilen sanatı da bu önkabulle kutsallaştırma çabası eşlik eder. Sanatçıyı dikkate almayan yorumlama eksik olur. Yaklaşımda, idealist felsefe içerimli dışavurumcu ve psikanalist çözümlere başvurulur. Bu nedenle sanat eseri tanımlarken sanatı yapanın da tanımı yapılmalıdır.
Eser merkezli yaklaşım	Bu yaklaşımda eserde görülen sözgelimi biçim, düzen ve kurgu öncelenir. Eser dışı bir anlatım referansı aranmaz. Sadece eserde yer verilen örüntüler, ilişkiler, bağlamlar ve önemlikler irdeler. Eseri bizzat ifade/dil olarak kabul eder. Eserin yorumu ise açık veya örtük olabilir. Yaklaşımda eserin estetik ve yapı üzerinden anlamını erişmek esastır. Antropologların, göstergebilimcilerin, dilbilimcilerin etkisi izlenebilir.
İzleyici (alımlayıcı) merkezli yaklaşım	Bu yaklaşımda izleyici-eser arasındaki iletişim ile açığa çıkan duygu ve çıkarımlar esastır. Burada eserin çok-anlamlılığı ve farklı yorumlara açıklığı ya da izleyici öznesi söz konusudur. Diğer bir deyişle, izleyici eseri sadece biçimlerden, kurgudan oluşan sentetik yapısını değil, aynı zamanda kendisinde yaratığı etkiye bağlı ele alır. Bu durum izleyicinin yaratıcı ve keşif gücünü işaret eder. Bir anlamda eserin yeniden yeniden üretimi ile eserde yer alan boşlukların doldurulması imlenir.
Toplum merkezli yaklaşım	Bu yaklaşım, deterministik ve Marksist iki kuram çerçevesinde ifade edilir: Yansıtmacılık ve Marksist kuram. Yansıtmacılık, dünyada görünenleri sanat eserine yansıtma, benzetme veya taklidini öngörür. Görünen dış gerçeklik, insan, doğa veya yaşamdır. Tıpkı Platon'un ayna metaforuna ilişkin sanatçı dış gerçekliğe ayna tutar. Marksist kuram ise, sanat eseri "toplumsal gerçeklik" temelinde, propaganda ve yeniden üretim araçlarıdır. Gerçeklik ise iyi-kötü, doğru-yanlış veya güzel-çirkin diye seçimlerimize bağlı ele alınamaz. Tarafsızlık esastır.

Kaynak: bkz. Ötügen, 2008: 159-178.

Bu yaklaşımlara bağlı dergi yılbaşı kapağını çözümlerken, salt tek bir yaklaşım ile değerlendirme bazı eksiklikler yaratabileceği düşünülerek, *eklektik*, ve/fakat akademik eleştiri kapsamı sürekli korunarak çözümlene yapılmıştır.

(b) Uygulama Biçimi: Makalede *geçişkenli tümevarım ve tümdengelim yöntemi* esas alınmış ve dergi yılbaşı kapağı [tıpkı bir sanat eseri gibi sanat olgusunun varlığını kavrama konusunda], iki farklı ve birbirine bağlı sanat kuramları ve biçimleri ile çözümlene yapılmıştır.

Dergi yılbaşı kapağının çözümlenmesinde plastik-değerin anlam-değeri ile nasıl bir araya getirildiğine ilişkin eşzamanlı iki kuram kullanılmıştır.⁸

- Birincisi dergi kapağını, biçimsel özellikleri ve kapağın dış dünya [izleyici] ile olan ilişkileriyle açıklamaya yönelik “yansıtma kuramı”. Bu görüneni olduğu gibi yansıtma [yüzeysel gerçeklik], geneli, tümeli ya da özü yansıtma, ideal gerçekliği, düzeltilmiş gerçekliği yansıtma şeklinde sanatçı bakışı ve eser temelinde üç şekilde izlenmiştir. (ayrıca bkz. San, 1985: 26-33)
- Diğer de, dergi kapağı görselinden hareketle anlamlandırmaya ve yorumlamaya yönelik “biçimci [yeni] eleştiri kuramı”. Bu kuram görselin ötesini-berisini anlamak ve açıklamak için izleyici ve toplum merkezli bir şekilde benimsenmiştir.

Bu bağlamda [şekil 1’de izlenen yotembilime bağlı] 2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağının çok yönlü *verili alımlama* ile kapağa anlam veren anlayış çerçeve, görselin gerisinde yer alan anlayış ve düşünceler eşgüdümlü çözümlenmesi denenmiştir.

3.2. 2018 The Economist Dergisi Yılbaşı Kapağının Çözümlemesi: Bulguların Değerlendirilmesi

Bu bölümde 2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağına dair çözümlenmeye geçmeden The Economist Dergisi hakkında bilgi verilerek, daha sonra dergi kapağının çözümlenmesi yapılacaktır.

3.2.1. The Economist Dergisi Hakkında

“Serbest ticaret ve serbest piyasa” koşullarında uluslararası politika, işletme, finans, bilim ve teknoloji hakkında yorumlayıcı, tartışmacı ve analitik makale, haber, görüş ve fikir sunan Dergi, The Economist Group’un bir parçası ve internet ortamında “The Economist portalı” sorumlusu olarak, güçlü ve yaygın editoryal ekibe sahiptir. Kurumsal logosu, 1843’te yayınlanan ilk sayının kapağında kullanılan gotik yazı, 1959’da İngiliz gravürçüsü, tipograf ve ressam Reynolds Stone (1909-1979) tarafından yapılan tasarım ile aynı şekilde yer verilmektedir.⁹

Dergi “insanların şaşkırtıcı bulduğu” The Economist’e dair bazı sorular ile kendini ana web sayfasında şöyle tanımlar: (bkz. <https://www.economist.com>) Perşembe günleri saat 18:00-19:00 GMT (Greenwich Mean Time) arasında basılan Dergi, 1843’ten bu yana kendini “siyasi,

⁸ Daha ziyade edebi/yazılı eserlere dair söz edilen ve görsel sanatlar için de kullanılan bu kuramlar farklı ve çeşitli şekillerde ifade edilir. Sözelimi sanatçıyı merkeze alarak sanatı yapan sanatçının kendisi olduğunu ifade eden “anlatımcı sanat kuramı”; izleyiciyi merkeze alarak sanatın izleyicide uyandırdığı estetik beğeni ya da coşkularla sanatı açıklamaya çalışan “duygusal etki kuramı”. Makalede daha ziyade sanat eserini merkeze alan iki sanat kuramından hareket edilecektir. Böylece (şekil 1’e bkz.) sadece sanatın özü sanat eserinin kendisinde saklı olduğunu ve sanat eserine özgü yapıların incelenmesi gerektiğini savunan biçimci sanat kuramı yanında, sanat eserinin geri planını araştıran, anlam veren yansımacı [yeni eleştiri] kuramı birlikte/eşgüdümlü değerlendirme yapılacaktır. Kuramlara dair geniş bilgi için bkz. Moran, 2002.

⁹ Dergi, ekonomik ve politik ekol “London School of Economics” kısaca LSE geleneğini izler. LSE, 1895 yılında Fabian Derneği üyeleri olan Beatrice ve Sidney Webb tarafından kurulmuştur. Antropoloji, iktisat, işletme, hukuk, siyaset, uluslararası ilişkiler, felsefe, sosyoloji, tarih gibi sosyal bilim alanlarında, 30’dan fazla lisans, 120’den fazla lisansüstü programı vardır. Ancak en önemli özelliği dünya siyasetini yönlendirmesidir. Bugüne kadar 37 devlet yöneticisi ve 13 Nobel ödüllü akademisyen yetiştirmiştir. Harvard Üniversitesinden sonra dünyada sosyal bilim alanında ikinci okul olarak izlenir. bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Londra_Ekonomi_Okulu

edebi, genel ve sürekli bir gazete” olarak nitelendirir. (bkz. The Economist, 1 September 2013, <https://www.economist.com>) Bu nedenle dergi kendini “dergi formatında İngilizce bir gazete (an English newspaper in magazine format)” olarak ifade eder. Gazetede yer alan görüşler ve yorumlar ile her hafta ticari ve politik temel olaylar ele alınır. Reklamları farklı olarak, aynı editoryal olayı paylaşan ve altı ülkede aynı anda basılan dergi, dünyanın belli başlı ülke şehirlerinde satılmaktadır. Bazen çalışmalarda ve dergi kapakları farklı olsa da haber, görüş ve fikirleri aynı şekilde yer verir. Ancak İngiltere okuyucularına dair her hafta ülke haberlerine ayrılmış birkaç sayfa daha ilave yapılır.

Dergi özellikle vurguladığı manşetler ve başlığındaki sözcük öbekleri, izleyicilere verdiği imalar, uyguladığı metaforlar, kullandığı aliterasyon (yineleme) ve/hatta küfürler de dahil olmak üzere yaptığı *kelime oyunları* ve kullanımı dikkat çeker. (dergide yer alan metaforlar anadili İngilizce olmayanların anlamasını zorlanmaz. bkz. Alexander, 1986: 159-177)

Dergi editoryal isimsiz yazılara çokça yer verir. Bunu açık toplantılarda [genellikle makaleler hakkında] *zansız işbirliği* için önemser. Anonimliğin temel nedenini de 1938'den 1956'ya kadar editör olan Geoffrey Crowther atıf yaparak, “yazılanın, yazandan daha önemli olduğu inancı” olarak belirtir. Hatta bunu “kendinden çok daha büyük bir şey'in hizmetçisi” olarak ifade eder. Editörel bağımsızlığı, mütevellî heyetinin varlığı ile güvence altına alındığını vurgular. Özel bir işletme olsa da, özelliğini her lahza imler ve/hatta açıkça kendini *ayrıcalık, ihtişam ve öngörülebilirlik düşmanı* olarak görür. (bkz. The Independent 26 February 2006)

Bir taraftan uluslararası siyasette Ronald Reagan ve Margaret Thatcher gibi muhafazakâr figürleri veya Vietnam işgali olayını desteklerken, diğer taraftan ölüm cezası veya yeniden biçimlendirme (reform) ve *sömürge sonlandırma (dekolonizasyon)* veya daha yakın zamanda silah kontrolü gibi geniş yelpazede ele alınan sosyal içeriklere ve konulara küresel ölçekte destek verdiğini ifade eder. Bunun için sade, anlaşılır, açık ve yalın bir dile, etkileyici ve etkileşimli ortak konuşmalara olan inancını vurgular.

Eylül 1843'te İskoç asıllı İngiliz James Wilson tarafından kurulan dergi, bugüne kadar kurucu ilkelere sadık kalarak, siyasi, politik, küresel sorunlar ve ilhamlar üzerinde durur.¹⁰ Ayrıca dergi [paradoksal bir şekilde] muhafazakâr değil *liberal fikirlere* olan bağlılığını korur ve serbest piyasaya, politik ve ekonomik işbirliğine dönük enternasyonalizme ve hükümetin özellikle de pazar işlerine asgari müdahalesini inanır. (derginin bu serüveni için bkz. <https://www.birgun.net/haber/liberal-manifesto-tarihi-maddecilik-ve-insan-haklari-231318>) Bunu bir habere atıf yaparak, medeniyet ve ahlakı tüm dünyaya yaymak için “görünür bir ajanda” olarak benimser. Hatta kapitalizmin babalarından İskoç kökenli İngiliz ekonomi filozofu Adam Smith'in “görünmez el”i gibi, bireylere, topluma, dünyaya ve geleceğe katkı sağladığını imler. 1843'te yaşayan Mısır üreticisi Wilson üzerinden hikâyelendirerek anlatır.

Radikalliği gözeten dergi, “Pearson PLC, The Financial Times Limited” üzerinden Ağustos 2015'e kadar % 50 hissesine sahipken, 2015 yılında 287 milyon sterlin karşılığı ve % 4,7 oranındaki hisselerini % 43,4'e yükseltmek için Agnelli ailesine satışı farklı şekillerde

¹⁰ Stratejibilim profesörleri İsviçreli Felix Oberholzer-Gee, Amerikalı N. Anand Bharat ve Lizzie Gomez'in 2010 yılında “Harvard Business Review” için hazırladığı örnek olay çalışmada, 1843 yılında bir ithalat tarifesi sistemi olan “Mısır Yasaları”nın yürürlükten kaldırılması konusunu ilerletmek için, İngiliz işadamı ve bankacı James Wilson tarafından kurulduğunu ifade eder. Mısır yasalarının yürürlükten kaldırılmasına yönelik The Economist platformunda Wilson, 13 maddelik öneri verir. Günün koşullarında “sosyalist bir yaklaşım” olarak düşünülür. bkz. Oberholzer-Gee, Bharat, Gomez, 2010: 1-23; Gönenç, 2013 içinde; Güvenç, Türkiye'de ve Dünyada Ekonom Dergiciliği: 90-91; ayrıca bkz. McLellan, 1985: 242.

değerlendirilir.¹¹ Ayrıca şirket küçük hissedarları Cadbury, Rothschild (% 21), Schroder, Layton ve/dahi bazı mevcut personel ve eski personel hissedar olması dikkat çeker. Bunun gerekçesi “dergi politikalarının sürekliliği için” olarak verilir. Bu arada dergi dünya siyasetine özellikle Amerika’ya olan ilgisini gizlemediği açıkça izlenmektedir. Bu nedenle dergi Amerika ilgisini güçlendirmeyi “büyük sorum” olarak imler.

1840 yılından bu yana Avrupa ve Amerika’da okuyucularına yönelik düşünülen dergi, 1997’de İngiliz okurlarına yönelik *yeni bir vizyon* belirlemiştir. Diğer bir ifade deyişle “ABD’yi yeniden adlandırmıştır.” Ancak bu halde bile dünyada önemli bir okuyucu kitlesine sahip olmuştur. Bugün derginin tirajı 1.4 milyon üzerinde, bunun beşte dördten fazlası Britanya dışında yer almaktadır. Amerikan tirajı toplamın yarısından fazlasına karşılık gelmektedir.

The Economist Group dergide yayınlanan yoruma açık, tartışmaya müsait ve “analitik” makaleler, haberler, görüşler ve fikirler [hatta sıkıcı olmaktan uzak istatistikler bile] “ilgi ve heyecan verici” olmasını temel amaç olarak benimsemektedir. Dünyada yaşanan sosyal, siyasi, ekonomik vs. uluslararası sorunlar ile bilim ve teknolojiye dair küresel konuların farklı sunum tarzları üzerinde durmaktadır. Dönem dönem açtığı özel dosyalar, tanıttığı kitaplar ve anonim makaleler ile dikkat çekmek istemektedir. Özellikle “İş Dünyasında Tanınmış Kişiler Hakkında Yüz Değeri” tanıtılması ve “gelecekçi (fütürist- futurist) yazma yarışmaları” ile dergi bilim, uzay, bilişim, iletişim, enerji, çevre, sosyal, ekonomik, teknolojik, yenilik, iş süreci yeniliği vs. özel, sınırsız ulamdüzeyli “Economist Yenilik Ödülleri”ne sponsorluk yapması izlenebilir. (bkz. <https://www.economist.com>)

3.2.2. 2018 The Economist Dergisi Yılbaşı Kapağı Çözümlemesi

Çözümleme önce dergi, sanatçı ve ilişkileri görme açısından dergi kapağına dair temalar dergi, sanatçı ve kapak görseli merkezli daha sonra kapak, izleyici ve etkileri/yansımaları görme açısından izleyici ve toplum merkezli açıklanabilir: (bkz. Tablo 3; ayrıca bkz. 2018 kapağı için Fotoğraf 1)

İlk bakışta 2018 Dergisi yılbaşı kapağı birtakım ikonlar, semboller ve imgeler ile tertibi, yan yana getirilen diğer ikonlar, semboller ve imgeler, [benzer] renk tercihleri ile ticari yönü dikkat çeker (bkz. Sevindik, 2016: 73-84; 2018 Dergi yılbaşı kapağı analitiği için ayrıca bkz. Ek 1. Dergi Kapakları için Bazı Analitikler)

Ayrıca 2018 The Economist Dergisi yılbaşı sayısında yer alan konuk yazarlar ilginçtir: Lordlar kamarası üyesi İskoç Muhafazakâr düşünce başkanı Ruth Davidson, ABD senatörü John McCain, Rusya’da muhalif lider Alexei Navalny, Kanada dışişleri bakanı Chrystia Freeland, Butan başbakanı ve politikacı Tshering Tobgay, Japon siyasetçisi ve Tokyo valisi Yuriko Koike, Çin merkezli toplumsal, politik ve ekonomik konuları ele alan Caijing dergi baş editör ve kurucusu Hu Shuli, Hong Kong hükümet yetkilisi ve Başkanı Carrie Lam, İsrail başbakanı Binyamin Netanyahu, Mozambikli politikacı Graça Machel, İngiliz yatırımcı ve iş adamı Richard Branson, Uganda insan hakları aktivisti ve antropolog Stella Nyanzi, Disney CEO’su Bob Iger, Tayvanlı iş adamı girişimci Kai-Fu Lee, biokimyager, bilişsel bilimlerde ve genom CRISPR teknolojilerinin mucidi Feng Zhang ve Hollandalı mimar ve “Volume Magazine” adlı derginin kurucusu Rem Koolhaas.

¹¹ The Guardian’ın haberine göre Pearson hisselerinin çoğunu, Agnellis’in yönettiği yatırım şirketi olan Exor’a satma hamlesi, medya varlıklarının hanedanlığına sahip olma geleneği olarak ifade edilir. Bu durumun tartışması, “satışın bir zorunluluk” olarak nitelenmesine kadar gider. bkz. West, The Guardian, 15 August 2015.

Tablo 3: 2018 Dergisi Yılbaşı Kapağı ile ilgili 12 Tema Açıklaması

Tema Kapsamı	Tema Açıklama	Özleştirilmiş Tema
Trumpizm versus Macronizm	Trump ile Macron arasında açık-kapalı yaşanan rekabet ve dünya görüşlerindeki keskin farklılıklar ortaya çıkacak. Başkan Donald Trump, içeriye dönük Amerika gündemine odaklanırken, Emmanuel Macron, rekabette kaybedilen işçileri koruyan ve girişimciliği artıran yeni bir küreselleşme yanlısı "sosyal sözleşme" vaadi ile ortaya çıkacak. Macron, en çok "Progressive Era" ile ilişkilendirilen Amerikan başkanı Teddy Roosevelt'in günümüze düşen izdüşümü olarak görünecek.	Farklı dünya görüşleriyle yeni küresel algı inşa etme
Seçim oyun değiştiricileri: Brezilya, Meksika, İtalya ve ABD orta vade seçimleri	Latin Amerika'nın iki ülkesi Brezilya ve Meksika'da 12 yılda bir kez yapılan seçimlerin aynı zamana denk gelmesi, bölgenin en büyük seçimlerinde ülke seçmenlerinin siyasi yenilenme ve yaşanan yolsuzluğun sona erme talepleri gölgesinde yapılacak. Öte yandan İtalya'daki seçim, ülkenin ekonomik iyileşmesini sınırlayacağına dair düşünceleri gerekelecektir. Amerika'da Demokratlar, Donald Trump'ın olası görevden alınmasına yol açan Temsilciler Meclisine karşı zafer kazanma umutlarını korumaya devam edecek.	Yenilenmiş siyasi talepleri ve vizyon tercihlerini çoğaltma
Eko-politik spor kokteyli: Güney Kore Kış Olimpiyatları ve Rusya Federasyonu'nda Dünya Kupası	Dünyada Güney Kore Kuzey Olimpiyatları veya Kış Olimpiyatları ile Rusya Federasyonu, FIFA Dünya Kupası olarak iki küresel yarışma başlayacak. Rusya Batı ile ilişkilerinde hassas bir zamanda FIFA Dünya Kupası organizasyonu ve Vladimir Putin cumhurbaşkanı olarak bir dönem daha seçim için yarışacak. Her iki olayda da, spor eko-politik ekseni gerçekleştirilecek.	Yarışma imajlarını ve spor ile yaşanan politik rekabeti geliştirme
Japonya, Küba ve Suudi Arabistan liderleri uzun zamandır hoşça kalıyor	Japonya İmparatoru Akihito, yayılmaya hazırlanacak. Küba'nın Başkanı Raul Castro, Suudi Kralı Salman'ın istifası seslendirilecek. Ancak Venezuela'daki Nicolas Maduro gibi yeniden liderliklerini korumaya çalışacak.	Yeni liderlik içeriklerini oluşturma
Senkronize küresel ekonomik büyüme	Dünya ekonomisinde on yıldan sonra iyi olma umudu aranacak. Geçen on yıldan sonra 2018 yılında gerçek toparlanmaya çalışılacak. Dünya ekonomisi her sekiz ila on yılda bir durgunluğa girme eğilim telafi ülke finans politikalarında devletçiliğe ve sıkı uygulamalara itecek.	Ekonomide resesyona karşı alternatif dünya ekonomisi düşüncesini vurgulama
Küresel kritik diplomasi: Sıkıntı zamanı ve Brexit, NAFTA ve Kuzey Kore rolleri	İngiltere ve Avrupa Birliği arasında boşanma anlaşması Fraught Brexit, 2018 sonbaharında, gerektiğinde meclislerde onaylanacak. Böylece NAFTA'nın Donald Trump'ın korumacı itişinden kurtulabildiğini sinanacak. Belki hepsinden önemlisi Trump'un, Kuzey Kore'nin nükleer gücüne karşı vereceği karar olacak.	Siyasi ve ekonomik blokajlar ve devlet korumacılığını öne alma
Kısaltmaların yürüyüşü: GDPR, MiFID2, COP24, GNH, Remote ID, 5G, AI vd.	Veri konusunda yeni Avrupa kuralları (GDPR) ve finans (MiFID2, PSD) kurallarının yürürlüğe girmesi, Polonya'da iklim değişikliği konferansı (COP24) ve Paris anlaşmasıyla birlikte ilerleme stoklarını oluşturacak. Bu arada Çin Butan, "gayri safi milli mutluluğunu" işletmeye almak için ilginç bir deney başlatacak, kilit teknolojideki gelişmeler ile yeni nesil mobil teknoloji (5G) Kış Olimpiyatları'nda ilk kez sahneye çıkacak, yapay zeka (AI) gittikçe daha fazla alana girecek.	Coğrafyayı ve insanı yeniden tanımlama
Techlash (teknolojik yeniliğe karşı gelişen çokyönlü antipati ve geliştirilen politikaları savunma)	Siyasiler dijital uygulamaları önemserken, teknoloji arayüzleri, Facebook, Google ve Amazon üzerinde dönen ceza, düzenleme ve rekabet kuralları daha sert yorumlanacak. Antitrost dönem gelecek. Şeffaflık konusunda daha geniş bir baskı olacak ve dijital ortam uygulamaları yakından izlenecek ve techlash tercihi görülecek.	Dijital devrim uygulamalarına hız verme
Ligler: Asya ülkeleri zirvesi	Asya ülkeleri 2018 yılında futbolda olmasa da diğer birçok alanda dünya şampiyonu olacak. Çin Butan'ın ekonomik büyüme lig sıralamasında üstte olacak. İtalya UNESCO listesindeki dünya mirası koruma açısından bir numara olmak için Çin ile yarışacak ve Hindistan dünyanın en yüksek heykeli "Vallabhbhai Patel" tamamlamak için çalışacak.	Çin ve Hindistan'ın dünya ekonomisindeki belirleyici rolünü vurgulama
Bebek doğumları	Yeni yıl eğilimleri olarak, dünyanın dört bir yanında doğan bebek sayısındaki düşüş ve demografide yaşlı nüfus artacak. Gelişmiş ülkelerin yaşadığı demografik sorunlar devam edecek.	Aranan demografik yapılanma
Yeni maceralar: Uzay ve deniz araştırmaları	Özel alan girişimleri artacak. SpaceX'in Ay'a turist gönderme planı görüciye çıkacak. Tüketicilerin büyük boy ve spor otomobillere gösterdiği tercih ve yeni araç üretimlerin üstlenmesine yol açacak. Bu arada denizcilik eğilimi, sadece denizin üstünde uçak gemisiyle değil, suyun altına da yönelecek.	Yaratılan yeni araç tipolojisi ve uzay sosyolojisi yapma
Tıp: Yeniçağın ayak sesi	Yeni yıl tıbbi, kök hücre ve DNA tedavileriyle gerçekleştiği yıl olacak. En önemlisi dünyada yeni bir ilaç olarak ilk RNA girişim ilacının onayı alınacak. Gelişmeler aynı zamanda gen terapileri ve gen düzenleme ile de gelecek. Şanslı bir şekilde, çocuk felcini ortadan kaldırılmasıyla birlikte eski bir çağ sona erecek.	Gelecek tıbbi/ilaçları yaratma
Yılın Sözü: Supercalifragilisticexpialidocious [belki, anlamı bozmak adına yapılan anlamsızlık]	Yeni yılda, Emily Blunt'un başrolünü üstlendiği "Mary Poppins Returns" filmi, kadına dair gerekçeli siyaseti önleyecek, ve/fakat kadınların orta zamanda hızla etkisi artacak.	Ana erkil yapı arayışı ve cinsiyet temelli anlayışı dönüştürme

Kaynak: Tablo <https://www.prnnews.com/news-releases/the-world-in-2018-from-the-economist-highlights-key-global-themes-to-watch-for-next-year-300558659.html> dan makale yazarı tarafından değerlendirilmiştir. Değerlemede "gelecek zaman" vurguları korunarak verilmiştir.

Bu durum genel olarak dergi kapaklarını "sadece bir kapak" olmaktan çıkarak, *zihinsel-okuryazarlık* koşulunu sağlamayı gerektirmektedir, yani dergide yer alan yazı başlıkları farklı okumalar yapmak beklenebilir. Böylece kapakta kullanılan resim, yazı veya fotoğraflara bakışı geliştirme, anlamlandırma ve yorumlama dayanağı oluşur.

The Economist dergisi yılbaşı kapağının *ikonografik ve ikonolojik sanat eleştirisi* uygulaması ve çözümlemesi şu şekilde yapılabilir: (bu paralelde ülke kurum ve kuruluşların hazırladığı raporlar da izlenebilir. (bkz. Spanish Institute for Strategic Studies, 2018)

- **İkonik [önikonografik betimleme veya doğal: olgusal, ifadesel anlam] çözümleme:** 2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağı latince *yazısız resim* [pictus ve gram'dan oluşan *pikdogram*] kelimelerinden türetilmiş yani sözcük, kavram veya yazıdan ziyade imgesel şekilde düzenlenmiştir. Pikdogramlar bir olayı, olguyu ve durumu veya davranışı, düşünceleri ve duyguyu çeşitli görseller ya da sembolik ipuçları (ikonlar) yoluyla yazısız açıklayan grafiksel unsurlardır. (bkz. Bkz. Ambrose, 2011) Görsellerin

en yalın gösterimi ile bir olay, olgu ve durum veya davranış, düşünce ve duygu tanımlanır ve bağ oluşturulur. Buradan bakıldığında Piktogram'ın görevi de görsellere gömülü belirli bir mesajı iletme, ilişki kurma, algıyı yönlendirme ve anlayışı oluşturmak olarak karşımıza çıkar. (*bu konuda yaratıcı tez için bkz. Bursa, 2019*) Bu itibarla piktogramın salt anlamda bir gösterge olarak sanatın kapsamını aşar. (*bkz. McLuhan, 1999*)

Ayrıca piktogramlarda mesajı aynı görselle ortak algılanma, ve/fakat farklı bir anlayışa erişme veya yöneltme gayreti, görselin canlılığını gösterme açısından düşünülebilir. O halde piktogramlar ikonun, sembolün ve imgenin bizzat kendisi olur ve mesaj anlamın imgesi olarak biçimlenir. Ancak piktogramlar ile sunulan mesaj, konuşma ve yazı dillerinden ayrı bir özelliğe sahiptir. Bu itibarla 2018 The Economist dergisi yılbaşı kapağı ile muhatap olanlar farklı bir algı içinde, ve/fakat ortak anlayış muhatabıdır. Böylece yalın ve düz olarak kurulan piktogram iletişimi esasta gözetilen ortak anlayışı farklı algı yaratma bağlamında sağlamış olur. (*bkz. Mijksenaar, 1997*)

Öte yandan/belki 2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağında piktogram ile mevcut bir anlam seti hem kapak ilgisini, hem de içerik ipuçlarının vermeye yönelik oluşu, farklı yorumların ve yapılmasını çeşitli algıların oluşmasını doğallaştırır ve bu algı ve yorumlar mesaj canlılığı ve anlam sürekliliği açısından vurgulanabilir. Ancak burada farklı yorumların abartılı ve aşırı yapılabilir olma durumu da söz konusudur.¹² Bundan kaçınmak da zordur. Yine de 2018 The Economist dergisi yılbaşı kapağında kullanılan resim yazılarının, ikonların, sembollerin, imgelerin veya piktogramların anlambilim (semantics) açısından dikkatle seçildiği söylenebilir.

- **İkonografik [uzlaşmalı: ikincil, yan anlam] çözümleme:** 2018 The Economist dergisi yılbaşı kapağında kullanılan resim yazılar, ikonlar, semboller, imgeler veya piktogramlar doğal ve açıkça “bilinçaltı müdahale” şeklinde düşünülebilir. Derginin menşei ve zihniyet haritaları dikkate alındığında, egemen sermayeye yön verme ve ticari faaliyetleri gerçekleştirme konusunda yapılabilecek olumsuz yorumu da dışlamaz ve dergi kapağının “2018’e dair öngörülere [veya ironik anlatıyı göstermek için kehanetlere]” dair [bilimsel olmayan] kanı(t)lar verdiği düşünülebilir.

Hatta 2018 dergi yılbaşı kapağı ilk bakışta iki yönlü bir çağrışım verebilir: Birincisi kapakta kullanılan piktogramların sembolik yazı “[ölü dilde olsa] *hiyeroglif* öykünerek düzenlenmesi”. Kapağı okunmak için mevcut bir alfabenin olduğunu ve bir dilin öğrenilmesi gerektiğini ifade eder. Yani öğrenilmesi gereken bir dil alfabeti olduğunu imler. Dil alfabeti de bir gizlilik gönderimi içermez, ve/fakat açık ve kolay anlamlandırma yapacağı yönünde bir kapsamı da önermez. İkincisi, internet teknolojisi ile hayatımıza girmiş ve her geçen gün yenilerinin eklendiği *ideografi* veya “emojiler ve sosyal medya çağrışımları”. İdeografi kullanımı, öğrenilmesinden daha basittir. Ancak kullanılan emojiğin ayrı bir dil olduğu ve geleceğin evrensel [özellikle sembolik duygu] dilini yaratmaya dönük potansiyelinin de olduğu düşünülebilir. Ayrıca her kullanılan ideografi önerilerinin onay sorumlusu (unicode consortium) bulunduğu altı çizilmelidir. O halde her iki yönün apaçık geçmişi ve geleceği ifadelendirme gücü yüksek bir düşünce verdiği düşünülebilir. Belki burada iki yöne

¹² Temelde yorumbilim (hermeneutik), felsefi ve eleştirel düşünme [yolu] ile eşleşir. Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, Gadamer, ve/dahi Hirsch, Betti, Ricoeur, Bauman vs. gibi düşünürler temsil eder. Felsefi ve eleştirel düşünme, *sağlamalı yorumlama* demektir. Süreci baltalayan ve hataya yönlüten, önyargılar, safsatılar ve psikolojik kaynaklı olumsuzlukları etkisizleştirmek ise, yorumbilimin temel görevi olarak karşımıza çıkar. Yorumbilim için *bkz. Bauman, 2017; Arslan, 2002a; Arslan, 2002b; Polmer, 2008; Özlem, 1998.*

üçüncü bir yön daha eklemek mümkündür. Özellikle bu yön görünüşte *ezoterik*, mistik tarafı anlamlandırma ve açıklama dayanağı olma açısından vurgulanabilir: Derginin 2018 yılbaşı kapağında bulunan görselleri veya ikonları, sembolleri ve imgeleri “bir matrissel yapı olarak ortaya koyma”. İkonlar, semboller ve imgeler birbiri ile ilgili, birlikte okunması gereken ve birbirini takip eden matris şeklinde verilmektedir. 7X9 bu matriste toplam 49 tane ikon kullanımı dikkati çeker.¹³ Her biri birbirinden farklı ve aynı renkte blok ikonlar halindedir. Matris yaklaşımına göre, bir bütün olarak her bir hücre, en yakın hücreye evrilecek şekilde kurulur ve bu kurulum ilişkilendirilmeye uygundur. İlişki dikey, yatay ve çapraz şeklinde kurulabilir. Bu bağlamda 2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağı yorumlarının, açık olanı kapatmaya ve esrarlı hale dönüştürmeye (mystification-mistifikasyon) dair ezoterik ve mistik bir alan yarattığı söylenebilir. Bu yönün, diğer yönlerin açık tarafını gizleme ve mistik veya ispatlanamaz ve/hatta aldatmaya ilişkin yapıldığı düşünülebilir.

- **İkonolojik [yorum ve içsel-asıl anlam] çözümleme:** 2018 The Economist dergisi yılbaşı kapağı apaçık yorum yapmaya dair bir içerik barındırır. İçerik, “asıl anlam” çevresini niteler. Sözü gelişi bir sanat eseri bir ulusun, bir dönemin, bir sınıfın, bir inancın veya bir felsefi anlayışın, bir sanatçının kişiliği tarafından nitelenmiş durumunu yansıtır. Ancak bu nitelendirme hem sanatçının hem de sanat ürününün beğeni yerine daha ileride bir düşünceye taşındığında gerçek bir bütünlük kazanır. O halde eserin, insanın diğer etkinlikleriyle uyum içinde bir ilişkiye sokulması mümkün olur. Gerçekleştirilen bu etkinlik “ikonolojik yorum”dur (Cömert, 2010). 2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağının ikonlar, semboller ve imgeler ile yapılandırılması, bir taraftan çözümlenmeye diğer taraftan birleştirilmeye yönelik yoruma ihtiyaç yaratır. Bu nedenle sanat tarihçisi, yazar ve çeviribilimci profesör Bedrettin Cömert’in (1940-1978) ifadesi ile ikonolojide yapılan yorum bir “birleştirme yöntemi” olur. Doğru bir ikonolojik yorum, doğru ikonolojik çözümleme ile gerçekleşir (Cömert, 2010: 18).

Öte yandan 2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağının sanatsal olarak “kurumsal sanatçılık” noktasında tek boyutlu bakış açısı (kübizm-temsile dayalı sanat) kadar, koyu-açık renklerin, tonlamaların ve açık-kapalı formların verildiği (fovizm-saf renk kullanıma dayalı sanat), abartılı renk ve biçimlerde, çoğunlukla renkler arasında uyuma bağlı (orfizm) öznel deneyim, düşünce ve inançların [genel olarak ekspresyonist] kışkırtıcı ve çatışmacı yönü özlediği izlenmektedir. Ancak *surrealist sanat anlayışını* da andıran dergi yılbaşı kapağının iç mantığı, gelecekçi ve/ziyadesiyle içe yönelik anlam (ezoterik-esoteric, inward meaning) çağrışımlarıyla ilgisini dinamik tuttuğu söylenebilir.

Ayrıca 2018 dergi yılbaşı kapağı tasarımının yorum genişliği yaratan görseller ve geçmişe ilişkin bilgilerle zenginleşen verilmesi, sembolik okumalara kapı açtığı söylenebilir. (bkz. Hall, 2009) Dolayısıyla, kapakta birçok ikonik ve sembolik öğe birlikte harmanlanarak, fanteziye ve fanatizme varacak şekilde kullanılması, kendine özgü bir anlatım ve ifade tarzı yaratmaya dönük izlenmektedir. Bu anlamda dergi kapağını sanat ürünü olarak konumlandırma, kullanılan görsellerin dili ve teknik ifadesi ile bir üslup yarattığına dair güçlü bir anlam sunulduğu düşünülebilir.

¹³ Belki bu noktada sembolizm ve nümerolijiyeye dair açıklamalar ilgi çekebilir. Çünkü sembollerin ve rakamların tek yönlü açıklanmayacağı iddia edilir. Ancak sözcüğe düşmemek için, *kültürel antropoloji* açısından bazı bilimsel çalışmalar izlenebilir. Bu yönde sosyal antropolog ve Türkolog profesör Amnemie Schimmel’in kitabı için bkz. Schimmel, 1993; ayrıca bkz. Eliade, 1991.

3.3. Artırılmış Çözümleme: 2018 Öncesi-Sonrası Dergi Yılbaşı Kapakları ve Stratejibilim İzleği

Artırılmış çözümleme (augmented analytics) çözümlemeyi daha derinleştirme, içgörülere erişme ve stratejik konulara odaklanma olanağı veren [teknolojik tabanlı] karşılaştırmalı, “ileri veri analitiği” uygulamasıdır.¹⁴ Bu analitiğe bağlı dergi yılbaşı kapaklarının *stratejibilim izleğinin* rahatlıkla izlenebileceği ve dayanak oluşturacağı söylenebilir.

3.3.1. 2018 Yılı Öncesi ve Sonrası Dergi Yılbaşı Kapakları

Bu aşamada hem fikritakip ve ifadeleri geliştirme, hem de stratejibilim için bulgularını yeniden çözümleme ve izleği görme noktasında 2018 yılı öncesi ve sonrası dergi yılbaşı kapaklarının artırılmış çözümlemesi şöyle yapılabilir: (bkz. Ek 2. 2017 ve 2019 Dergi Kapak Temaları Açıklaması)

Fotoğraf 1: 2017, 2018 ve 2019 Yılı The Economist Dergisi Yılbaşı Kapakları

2018 öncesi-sonrası dergi yılbaşı kapak yorumlarında ziyadesiyle yaşanan kriz belirtilerine ve ağırlıklarına göre din, siyaset, ekonomi ve teknoloji gibi kapsamlar üzerinden, sosyo-ekonomik, eko-ideolojik, tekno-siyasi, teo-kültürel veya topyekûn *gelecekbilim* ulamdüzeylerini izlemek mümkün. O halde dergi yılbaşı kapaklarına ve yapılan yorumlara bağlı benzer ve ortak temalar kodlanarak şu ulamdüzeyler karşımıza çıkar:¹⁵

- Ulamdüzey 1: Yaşanan ekonomik değişimin toplum/lar üzerinde çok yönlü etkilerine dönük *sosyo-ekonomik*.
- Ulamdüzey 2: Bio-çevre ve geo-evren ilişkilerine ve etkilerine dönük *eko-ideolojik*.
- Ulamdüzey 3: Teknoloji tabanında dünya siyasasının kontrol edilmesine ve düzenlemesine dönük *tekno-siyasi*.
- Ulamdüzey 4: Yaşamı ve hayatı şekillendiren inanç ve değer sistemlerine dönük *teo-kültürel*.

¹⁴ Temel olarak *artırılmış çözümleme* atlanmış ve gizlenen verilerin yapay zekâ destekli çözülmesini içeren bir kavramdır. Bu makalede artırılmış çözümleme ile teknoloji tabanı paranteze alınarak, açık verilerin karşılaştırmalı açıklanmasını yapmak hedeflenmektedir. *Karşılaştırmalı açıklamalar*, “durumsal mantık”ta benzer yönlerde dikkat çekme ve öncesi-sonrası için rahat yorum ve kolay açıklama yapma konusunda bir çerçeve verir. ayrıca bkz. LaPlante, 2019; Vaughan, 2020.

¹⁵ Burada her ulamdüzey sabit gözükabilir, ve/fakat kendi içinde değişkendir, katmanlaşabilir. Bu nedenle dergi kapak yorumları çoğu kez aşırıya dönük ve spekülasyon yapmaya müsait bir görünüm arz eder. Belki, bu sayede yapılmasını istenen tartışma ve manipülasyon amacına erişmiş olur.

Buna göre karşılaştırmalı dergi yılbaşı kapak yorumları tematik olarak şu şekilde (bkz. tablo 4) verilebilir:

Tablo 4: 2017, 2018 ve 2019 Yılı yılbaşı kapağı ve Ulamdüzey olarak Karşılaştırmalı Yorumu

Ulamdüzey	2017 Yılbaşı Kapağı	2018 Yılı Yılbaşı Kapağı	2019 Yılı Yılbaşı Kapağı
Sosyo-ekonomik (SOS)	SOS 1–Trump etkisi: Adalet tarot kartında, siyasi, dini ve ekonomik savaşların zor da olsa kapitalizm üzerinden ifade etme. SOS 2-Küresel yönetim mücadelesi: Kader çarkı tarot kartında, Kıta Avrupası (Almanya, Hollanda, Fransa) veya AB geleceğini belirleyen seçimler, yönlendiren düşünce ve ataerkil yönetime dönüşüm.	SOS 1-Kadın rolü: İngiltere’de kadının oy hakkı yüzüncü yıldönümü ile eşleşen “Mary Poppins Dönüyor” filmi veya Ana erkil yapı arayışı. SOS 2-Dünya demografisi: Gelişmiş ülkeler için yeni doğanların azalması, yaşlı nüfusun artması veya aranan demografik yapılanma. SOS 3-Ekonomik sıçramalar: Çin ve Hindistan özelinde Asya ülke ekonomilerinin yükselişi veya Çin ve Hindistan’ın dünya ekonomisindeki belirleyici rolü. SOS 4-Amerika-Avrupa arasındaki rekabet: Trump ve Macron arasında çatışmaların evrimi veya farklı dünya görüşleri, yeni küresel algı. SOS 5-Dünya seçimleri: Brezilya ve Meksika ile İtalya’daki seçimler. Hem AB’nin geleceği, hem Amerika kıtası ülkelerinin Trump ile ilişkileri evrimi veya yenilenmiş siyasi talepler, vizyon tercihleri. SOS 6-Spor organizasyonları: Güney Kore Kış Olimpiyatları ve Rusya Dünya Kupası. Her iki ülkenin jeo-politik bağlamını değerlendirme veya yarışma imajları ve spor ile yaşanan politik rekabet. SOS 7-Ülke yönetim düzenleri: Suudi Arabistan, Japon, Venezuela ve Küba ülke yönetimleri ve konjektürel ilişkilerin evrimi, ve/dahi lider pozisyonlarını sinama veya yeni liderlik içerikleri. SOS 8-Küresel ekonomi: Dünya finansal krizleri sinama veya Ekonomide resesyona karşı alternatif dünya ekonomisi düşüncesi. SOS 9-AB geleceği: İngiltere’nin birlikten çekilmesi ve Trump ile yaşanan Amerika ekonomisi, ilişkileri veya eko-politik blokajlar ve devlet korumacılığı.	SOS 1-Küresel yönetim mücadelesi: Trump ve Putin yüzleri ve dünya enerji sektörü [boru hatları] üzerinden yaratılan krizlere ve [burnu uzamış pinokyo ile] illuziyona bağlı küresel yönetim düşüncesi. Bu arada panda ikonunda verilen sevimsiz ve öfkeli yüz, Çin’in küresel yüzü. SOS 2-İngiltere: İngiltere bayraklı köpek, AB çıkarak, Amerika ile birlikte hareket etmesi. SOS 3-Seçim Sandıkları: Güney Afrika ve Fransa’ya dair iki seçimi belirleyici politik ölçüt “ideolojik ve ırkçı söylemeler” vurgusu. SOS 4-Küresel adaletsizlik: Adaletin gücünü elinde tutan ve ekonomileri yönlendiren eğlence, spor, ileri teknoloji sektörler aracılığıyla bozulan bütün için, yaratılan sanal denge ve yasa uygulama önerileri.
Eko-ideolojik (EKO)	EKO 1-Eko-sistem ve iklim: Ölüm tarot kartında, geleceğe dair insanın dünden gelen katastrofik eylemlerine karşı doğa endişelerini giderecek teo-stratejik umut.	EKO 1-Ekosistem ve iklim değişikliği: Kötümser öngörüler için birlikte hareket, Polonya’da iklim değişikliği konulu konferans (COP24) ve Paris anlaşmasının geleceği veya Coğrafya ve insanı yeniden tanımlama.	EKO 1-Yaşam felsefesi: Maddi-fiziki dünyayı önceleyen, “tek tip yaşam tarzı” düşüncesi ve kusursuz “Vitruvius Adamı” kusurlu hale getirmeye dair DNA çalışmaları ve seküler ruhun yeniden üretimi. EKO 2-Vulkanoloji: Dünya üzerinde volkanların tektonik hareketleri ile doğa ve iklim olayları bağlantılı izleme. EKO 3-Nesli tehdit altında olan hayvanlar Pangolin ve Panda: Beslenme, habitat vurgularına bağlı, doğanın/ekosistemin regülatörü ve ekosistemin barometreleri olarak izleme.
Tekno-siyasi (TEKNO)	TEKNO 1-Dijital ve bilimsel gelişmeler: Büyüücü tarot kartında, öğeleri [metaverse, 3D] ve sonuçları (ölümsüz olma, tanınlaşma) ile yaşanan yeni endüstri devrimi. TEKNO 2-Gelecek sektörü: Yıldızlar tarot kartında, Hollywood yıldızları ile vurgulanan magazinden gerçeğe, Uzaybilimi.	TEKNO 1-Kilit teknoloji olarak yapay zeka: Dünya çapında yapılan organizasyonlar sözcümlü Olimpiyat Kış Oyunları’nda yeni nesil mobil teknoloji (5G) kullanımı veya insanı yeniden tanımlama TEKNO 2-Sosyal Medya düzenlemeleri: Dünya çapında sosyal medya kullanımının kullanımı ve buna dair sözcümlü Facebook, Google ve Amazon gibi kapsamlara dair antitröst uygulamalar. TEKNO 3-Dijital veri koruma ve finans: Veri koruma konusunda yeni Avrupa kuralları (GDPR) ve finans (MiFID2, PSD) veya dijital devrim uygulamalarına hız verme. TEKNO 4-Gelecek sektörleri: Uzun seyahatlere yönelik girişimler ve otomotiv, deniz taşıtları sektörü veya yaratılan yeni araç tipolojisi ve uzay sosyolojisi. TEKNO 5-Tıp ve Sağlık teknolojisi: DNA çözümleme, düzenleme, gelişen ilaç sektörü ve gen terapisi, ve/fakat yaşama dair aratan endişeler veya gelecek tıbbın/ilaçları yaratma.	TEKNO 1-Yeni insan üretim teknolojisi: Leylek ile gelen bebek üretme teknolojisi ve doğu üzerinden ticareti, ve/fakat ebeveynleri olmayan bir yaklaşım önerisi. TEKNO 2-Gelecek sektörleri: Sanal artırılmış gerçeklik (VR) ile oluşan hakikat kaybını “Vitruvius Adamı” üzerinden açıklama. Ayrıca Vinci’nin uçan makinesi ve ile yeni yaşam olanakları ve pragmatik hedefler için aya seyahat savaşları ve uzay teknolojisi ile dünya genelinde elektrikli arabaların yaygınlaşması ve doğunun bunu baskılaması. TEKNO 3-Yüz tanıma teknolojisi: Gittikçe artan dijital gelişme karşısında, mükemmel teknoloji vurguları.
Teo-kültürel (TEO)	TEO 1-İki kutupluluğa dönüş: Kule tarot kartında Din [haç ikonu] ve politikanın [Rusya bayrağı ve orak-çekiç] belirleyiciliğinde teo-politik düzlem. TEO 2-Kültür betimlemeleri: Dünya tarot kartında, kültürel ikonlar [sanat, edebiyat ve eğlence manivelası] ile verilen benzerlik ve yaratıcı metafizik [kutsal, dini vs.] ilişki boyutu. TEO 3-Sosyo-politik ve teo-ekonomik izlek: Keşiş tarot kartında, sosyo-politik gelişmeler ile yaşanan kaosta birlik, yapı ve kurumlara dair bir kurtarıcı özlemi.		TEO 1-Yeni aktörler ve dünya teo-politikası: Gandhi [fil ikonunda filin dişleri yükseliş grafiği gibi verme] ile Hindistan, yeni din inşası ile metafizik şair Walt Whitman [deneyüstü, tanrıyı insanla birleştiren] ve Angelina Jolie [göçmeleri dikkat çeken] ile yeni değerler eğitimi. TEO 2-Sosyo-politik ve teo-ekonomik izlek: Hıristiyan teoloji anlatısı “Mahşerin Dört Atlısı” ile “kıyamet felaketlerini getiren haberciler”. Felaketler, kan, savaş, salgın ve ölüm ile gelen teolojik “Argemedon (Armageddon-Kıyamet savaşı)” ile Mesih beklentisi.

Açıklama: “Tablo 3: 2018 Dergisi Yılbaşı Kapağı ile ilgili 12 Tema Açıklaması” ve Ek 2. “2017 ve 2019 Dergi Yılbaşı Kapak Temaları Açıklamaları”na bağlı makale yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 4’de karşılaştırmalı yılbaşı kapak yorumları stratejibilime dair dil, tema ve *anlamyorum* (hermönötik-hermeneutics) açısından yedi ölçüt üzerinden yürütmek mümkündür: ¹⁶

- Stratejibilimi somut bütünlükler ile ele alma, soyutlama yoluyla bütünlükleri tanımlama ve sorun, konu ve amaç veya olay, olgu ve durum bilgisini soyutlama ve yeniden somutlanmayla oluşan döngüsel süreci izleme [bütünsellik].
- Stratejibilimi çokyanlılıklar ile ele alma, bütünü çepçevre kavranma ve sorunu, konuyu ve amacı veya olayı, olguyu ve durumu çok yanlı tanıtlama [çokyanlılık].
- Stratejibilimi bağımlılık ile ele alma, her sorun, konu ve amacı, başkaca birçok sorun, konu ve amaca veya olay, olgu ve durum ile ilişkisini görme ve sorun, konu ve amacı veya olay, olgu ve durumu bağlı inceleyerek “tam açıklama” olanağı yaratma [bağımlılık].
- Stratejibilimi devinimsellik ile ele alma, geçmiş, güncel ve gelecek ilişkisini niteleme ve sorun, konu ve amaç veya olay, olgu ve durumun ötesi-berisini izleme ve bağlam oluşturma [devinimsellik].
- Stratejibilimi çelişkenlik ile alma sorunu, konuyu ve amacı veya olay, olgu ve durum ile yaşanan çelişkileri tanıtlama ve çelişkilerin nelerle neden ve nasıl etkileşerek, hangi yöne doğru evrilebileceğini izleme [çelişkenlik].
- Stratejibilimi değişkenlik ile ele alam evrimi anlama, kimi açık kimi kapalı sorunu, konuyu ve amacı veya olayı, olguyu ve durumu sürekli içeriklendirme ve/böylece değişkenliği zorunlu sonuç olarak ortaya koyma [değişkenlik].
- Stratejibilimi gelişkinlik ile ele alma devinim ve değişmenin zorunlu sonucu olarak sorunu, konuyu ve amacı veya olayı, olguyu ve durumu basitten karmaşığa, alttan üste ya da aşağıdan yukarıya oluşan düşük-yüksek düzeyli ilişkileri görme [gelişkinlik].

Ölçüt tanımlarına göre, The Economist Dergisi’nin 2018 yılbaşı dergi kapağı temel alındığında, 2017 ve 2019 dergi yılbaşı kapakları ile karşılaştırmalı-ağırlıklı çözümlenmesi şu şekilde yapılabilir:

Tablo 6: Dergi Yılbaşı Kapaklarının 7 ölçüt üzerinden Karşılaştırılmalı Çözümleme

İlişki yapısı/ Özellikler	2017 Dergisi	2019 Dergisi	Değerlendirme
Bütünsellik	Güçlü	Zayıf	Dergi yılbaşı kapakları yüksek düzeyli soyutlama için somuta göndermeler yaparak vurgulanmıştır. Özellikle 2019 dergi yılbaşı kapağı bütünselliği zayıf izlenmiştir.
Çokyanlılık	Güçlü	Güçlü	Dergi yılbaşı kapakları çok anlamlı tanıtlamaya sahip ikonlardan yararlanma yönü güçlü şekilde vurgulanmıştır. Karşılaştırılan her iki yılın dergi yılbaşı kapağında güçlü şekilde izlenmiştir.
Bağımlılık	Güçlü	Zayıf	Dergi yılbaşı kapakların tam açıklaması için, her şeye bağlama bir fırsat verir şekilde, ve/fakat tam açıklamayı eksiltmeye dönük vurgulanmıştır. Özellikle 2019 dergi yılbaşı kapağında bu durum zayıf olarak izlenmiştir.
Devinimsellik	Güçlü	Güçlü	Dergi yılbaşı kapakları önü ve arkası arasını izleme konusunda çok güçlü bir devinimsellik vurgulanmıştır. Karşılaştırılan her iki yılın dergi yılbaşı kapağında güçlü şekilde izlenmiştir.
Çelişkenlik	Güçlü	Güçlü	Dergi yılbaşı kapakları yorumu güçlendirmeye dair çelişkileri alabildiğince kullanımı, dağınık bir yoğunlaşma ile vurgulanmıştır. Karşılaştırılan her iki yılın dergi yılbaşı kapağında oldukça güçlü şekilde izlenmiştir.
Değişkenlik	Güçlü	Güçlü	Dergi yılbaşı kapaklarında kullanılan ikonlar, benzer temaları çağrıştıran bir nitelikte vurgulanmıştır. Karşılaştırılan her iki yılın dergi yılbaşı kapağında güçlü şekilde izlenmiştir.
Gelişkinlik	Güçlü	Güçlü	Dergi yılbaşı kapakları basit, yalın ikon ve ifadeler ile her yönlü güçlü bir gelişkinlik içinde vurgulanmıştır. Karşılaştırılan her iki yılın dergi yılbaşı kapağında güçlü şekilde izlenmiştir.

Açıklama: Güçlü-zayıf değerlendirme, Ek 2. “2017 ve 2019 Dergi Yılbaşı Kapak Temaları Açıklamaları”na bağlı makale yazarı yapmış ve tanımlanmıştır.

Ek 2’de “2017 ve 2019 Dergi Yılbaşı Kapak Temaları Açıklamaları” ile verilen ve Tablo: 2017, 2018 ve 2019 Yılı yılbaşı kapağı ve ulamdüzey olarak *karşılaştırmalı yorumu*, bir şekilde The

¹⁶ Bu ölçütler, stratejibilim birikimine bağlı makale yazarı tarafından sistematize edilmiş, önerilmiş ve izlenmiştir.

Economist Dergisi'nin *gündem oluşturma* amacını sağladığı ve tutarlı bir dergi kapak tasarımı ile gözetilen görevin desteklendiği görülmüştür. (bkz. Terkan, 2005) En azından görünüşte benzer tartışmalar yapma kapsamı yarattığı, kaynak oluşturduğu, örtülü mesajlar verdiği ve belli bir tartışma düzeyini işlek tutma hedefini gerçekleştirdiği söylenebilir. Daha somut olarak 2018 yılına ait dergi kapağının gündem oluşturma yönü, değerlendirmeler ve verilen argümanlara bağlı 2019 yılı olaylar izlendiğinde benzer ulamdüzeyde üzerinden yapıldığı ifade edilebilir.

Ayrıca karşılaştırma düzeyinde, 2017 ve 2019 yılı dergi yılbaşı kapaklarına dair kullanılan sembollere yapılan yorumların, anlamlarına dair uzlaşma yaratıp yaratmadığı izlendiğinde, güçlü bir vurgu olduğu görülmüştür. Bu vurgu iki şekilde yorumlanabilir: Birinci olarak insan zihninde dergi yılbaşı kapaklarında kullanılan görsellerin aynı şekilde [anlamsal ve ikonolojik uzlaşma yarattığı] değerlendirilmesi ve sonucun görülmesi. İkinci olarak dergi yılbaşı kapaklarında güçlü vurgular yapmaya dair koşulların manipülasyona çok açık olması. Kuvvetle muhtemel ikinci yorum, [magaziner] dergi/cilik mantığına daha uygun gözükmektedir. Yani, dergi sahipleri ve kapak sanatçıları tasarımlarında, yakalanan doğal [somut] temsiller ile her kesimden insan zihninde dergi kapaklarına dair muhtemel uzlaşmalı yorumlar yapma olanağı yaratmaya dönük, güçlü ve profesyonel bir hareket gözetmekte ve bu durum dergiyi ilgi odağı haline getirmektedir.

Ancak şu da vurgulanabilir: Dergi yılbaşı kapaklarında kullanılan görsellere [ikonlar, semboller, imgeler vs.] ve yazılara bağlı yapılan yorumlar, ağırlıklı olarak mitik, mistik ve metafizik sürücüler olarak tasarlanması, insan "anlayışını ve bilişini şaşırtma (mistifikasyon-mystification)" ve "enkötücül (katakstropik-catastrophic)" olanı düşünceye çağırmaktadır. Böylece değerlerin, anlamların, fikirlerin vs. yeniden içeriklendirme için içinin boşaltılmasına yönelik düşünceleri işlek tutulmakta ve tartışmaların odaklarının görülmesini engel olmaktadır.¹⁷ Bu itibarla/belki derginin yapılan tartışmalarla "bilgiye ilgi kapasitesi" ekleme motivasyonu sağlama amacı gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Tüm söylenenler toparlandığında The Economist Dergisi yılbaşı kapaklarının stratejik bir kaynak oluşma potansiyeli taşıdığı, değerlendirme olanağı yarattığı ve yapılan fazla/zorlamalı yorumlar ile potansiyeli güçlendirildiği vurgulanabilir. Hatta bu değerlendirmelerin internet olanakları ile *toplumsal psikolojiyi* kullanışlı hale getirmek, olmayacakları olacak şekilde vererek güçlü illizyonlara ve manipülasyonlara neden olabilir ve/dahi illizyonlar ve manipülasyonlar katmerli olarak [zihin kontrolü olarak] uygulanabilir görülmektedir.¹⁸ (bkz. Özkaya, 2013; Brown, 2012; ayrıca bkz. Gezgin, 2021)

3.3.2. The Economist Dergisi Yılbaşı Kapağının Stratejibilim İzleği

The Economist Dergisi yılbaşı kapak çözümlemesinde dergi kimlik bilgileri, önerdiği değerler bütünü, ilişki örgüsü, görsel malzeme, kurgu ve anlam yüklerinin nasıllığı sunulan kapağın organik [biçimsel-anlamsal] bütünlüğünü anlamak ve kavramak için önceliklidir. Böylece söz konusu çözümleme ölçütleri ile daha farklı dergi kapaklarının stratejibilim kapsamında çözümleme olanağı teklif edilebilir.

¹⁷ Bu yönde Fransız filozof Jean Baudrillard'ın (1929-2007) tabiriyle "kötülüğün şeffaflığı" kavramı tanımlamak için gösterilebilir. Baudrillard artık kötülüğün giz için değil, iyiliğin üretimi için aşikâre edildiği bir dönemde kötülüğün yeniden üretimine önyak olan düşünceyi seslendirir. Böyle olunca, kötünün iyiyi üretme durumu [diyalektiği] olacağını düşünür. bkz. Baudrillard, 1993; ayrıca bkz. Baudrillard, 2005.

¹⁸ Burada söylenenler sözdebilimi (pseudoscience) açık edilebilir. Ancak makalede salt ve mutlak dergi yılbaşı kapaklarının sözdebilim yönünü tartışmaktan ziyade, kapağı neden ve nasıl yapıldığına yönelik düşünme ve bilimsel inceleme konusu yapma daha makul bir yaklaşım olacağı düşünülmüştür. Sözdebilim için bkz. Batuhan, 1996; Miandji, 2019.

Makalede incelemeye konu edilen 2018 The Economist dergisi yılbaşı kapağı, dergi tarafından “sipariş ve uzlaşma yaratmaya dönük anlatım” özelliği yüksek bir niteliğe sahip olma amacına eriştiği söylenebilir. Ancak kapakta kişisel/kurumsal yaklaşım öğelerinin gizli etkileri olduğu abartısı da görülebilir. Doğal olarak kapağın biricikliğini sağlama konusunda kişisel/kurumsal dokunuşlar uzlaşmalı anlamlandırma olanağı yaratmaya dönük düşünülebilir. Kapak materyallerine yüklenen anlamlar, kullanılan ikonlar, semboller ve imgeler sanatçının *yeni anlam arayışı ve alternatifler sunma kapasitesi* olarak “sanatta yaratıcılık” ve dergiyi var etme koşulları açısından altı çizilebilir. Doğal olarak bu durumun dergi yılbaşı kapağını izleyen ve inceleyen kişilerde anlam-değer tartışmasını şiddetlendiği ve yorumsama yeteneğini artırdığı söylenebilir. Ancak bu yorumlara maruz kalanlarda ve/veya tabi olanlarda kafa karışıklığı yarattığı da düşünülebilir.

2018 The Economist Dergisi yılbaşı kapağı stratejibilim kapsamında *konjonktürel yönetim*¹⁹ ısrarı korunmakta ve biçimlendirilmektedir. Ayrıca dergi kapağı sadece/genel izleyen ve inceleyen kişileri bilgi vermek ve eğitmek için değil, aynı zamanda yönlendirmek ve/hatta şekillendirmek amacıyla, dahası şiparişlenmiş ortak akıllı, üst akıl yaratmaya dönük maniplatif bir tasarım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tasarım zorlamalı sofistike sosyolojik uygulama *toplum mühendisliği*²⁰ veya öteki üzerinden varlığı gösterme, inşa etme ve şekillendirme kapsamında açıklanabilir: Dergi menşei, ülke anlayışı, zihniyet kökleri, zihin haritaları ve sanatçı tercihi, özgül doğrusunu dikte etme, öngörme ya da kehaneti dünyaya çağırma, yansıtma ve yayma açısından etkinleştirilir. Bu şekilde dergi egemen anlayışın sürekliliği ve sürdürülebilirliği için görevini layıkıyla yerine getirdiği düşünülebilir. Ancak her halde dergi kapaklarının [yapılan yorum bolluğuna bağlı] dünya konjonktürünü yansıtma ve gerçekleştirme konusuna tam ve/dahi yeterli bilgileri muhafaza ettiği söylenemez. Çünkü derginin gelecekbilim temsil gücü, sanatçısı tarafından yapılmış olsa da onu ve/hatta derginin kendini de aşan bir algıya hizmet etmek durumu vardır. Muhtemelen dergiyi ve dergi kapak sanatçısını aşanın eksik bilgi içerimi de kaçınılmaz durmaktadır. Bu nedenle yapılan yorumlar ve yüklenen anlamlar ile gelişen tartışma, *algı oluşturma ve yönetme* çerçevesinde sanatçının başarısı olarak ele alınabilir. (bkz. Merleau-Ponty, 2012; ayrıca bkz. Gültekin, 2020) Bu durum hem ironik olarak açık bilginin örtülü çözümlenmesine, hem de romantik olarak algıların değiştirilmesine ilişkin düşünülebilir. O halde dergi yılbaşı kapakları genel bir bilgi vermenin ötesinde stratejik alana taşmaktadır. Bu durumda belirsizlik, bulanıklık ve karmaşıklık veya *eksiltmiş bilgi* içinde genel ifadelerle koşulan bir *komplo üretim* gücü verir ve geleceğe yönelik blokajları da artırır. Diğer bir deyişle *biliş düzenleme yeterliliği sınaması* ve elverişli yeni gerçeklik üretimi denemeleri gerçekleştirilmiş olur. O halde, her deneme gerçeklerden uzaklaşma ve yeni bir gerçeklik [komplo] provası olarak karşımıza çıkar.

Bu açıdan 2018 dergi yılbaşı kapağı, konjonktür, algı ve komplo teorileri ile sarmalanmış stratejibilim kapsamının mayınlı tarafını açığa çıkarmaktadır. O halde konjonktür, algı ve komplo

¹⁹ Konjonktürel yönetim gelecekteki gelişmelerle ilgili güçlü kestirimleri yapma ve bütünü etkileme olanağı olarak yazarca vurgulanmıştır.

²⁰ Sosyolojik ve politik bilim yazınında “toplum mühendisliği” hakkında farklı görüşler, kuramsal denemeler ve uygulamalar izlenebilir. Sözgelimi sağduyunun filozofu İngiliz akademisyen Sir ünvanlı Karl Raimund Popper (1902-1994) “toplum mühendisliği”ni, toplumu dönüştürmeye dair yararlı ve tedrici/evrimci bir bakış olarak zikreder ya da Alman kuramcı ve sosyolog Ferdinand Tönnies’e (1855-1936) göre toplum mühendisliği, daha fazla özgürlük, refah ve mutluluk ve daha iyiye doğru akıllı tercih olabilir. Ancak bu makalede toplum mühendisliği Popper ve Tönnies yaklaşımlarıyla değil, 1894 yılında Hollandalı Sanayici Jacob Cornelis (Jacques) van Marken (1845-1906) tarafından verilen anlamda, topluma doğrudan müdahale olarak yıkıcı [negatif] değerlendirme şeklinde ele alınmıştır. bkz. Popper, 1989; Tönnies, 1905: 569-688; Tolman, 1909.

teorileri stratejibilim açısından ilgi çekici ve yüksek düzeyli yaratıcı düşünce işi olarak görülebilir.²¹ Yine de bu noktada dergi yılbaşı kapağını anlamak, okumak, değerlendirmek veya vargıda bulunmak için, holistik, diyalektik ve eleştirel mekanizmaların açık olması şarttır.

Özellikle eleştirel bakış, 2018 dergi yılbaşı kapağın doğru ve/veya yanlış olmayan yönlerini tanıma, gerçekçi değerlendirmeler yapma, tanıtma ya da açıklama yönü geliştirilecek diğer bakışlara yardımcı olur. O halde 2018 dergi kapağı yapısının ve içeriğın var oluşsal değerlerini bulup ortaya çıkarmak mümkün olur. Yani 2018 dergi yılbaşı kapağını değerlendirmek, açıklamak ve yorumlamak kısaca keşfetmek ve en doğru vargıya erişmek adına, izleyen ve inceleyen arasında doğru ilişkilendirmeyi yapma ve sağlama olanağı oluşur.

Son olarak dergi yılbaşı kapağının incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması için kullanılan holistik, diyalektik ve eleştirel parçalanmaz bakışın etkisi dört yönlü artırılabilir: (bkz. Şentürk, 2012) Birincisi dış dünyaya ve topluma dönük bakış, ikincisi kapağa yapan sanatçıya dönük bakış, üçüncüsü izleyiciye ve inceleyene dönük bakış ve son olarak kapağı kendisine dönük bakıştır. Neticede parçalanmaz bakış, hem bilimsel ve entelektüel, hem de stratejik ve gelecekçi bir bilgi bölüğüne yönelik geliştirilmiş ve/böylece kapağı çok yönlü değerlendirme olanakları zorlanmış olur. Bu şekilde şimdi ile geçmiş-gelecek arasında ilişkinin doğru şekilde kurulması, zorlamanın haklılığını sağlamaya dönük gerekçe oluşturabilir.

Sonuç

Srtejibilim kapsamında 2018 The Economist dergisi yılbaşı kapağının bilgi kaynağı ve izleği olduğu varsayımına bağlı yapılan çözümleme kararı ifade etmek için, başlangıçta şu saptamayı netleştirmek gerekir: The Economist dergisi profesyonellik gereklerini üst düzeyde sağladığı ve etkili uygulamalar yaptığı ve/hatta eleştirel teori, psikanaliz, varoluşçuluk vs. entelektüel gelenekleri birleştirerek değiştiren bağdaşmacı (senkretik-syncretic) *neo-marksist bakış açısını* yürüttüğü izlenmektedir. Çokça etki odaklı metayı ideale, nesneyi fikre veya somutu soyuta dönüşümü vurgulamaktadır. Böylece dergi farklı entelektüel geleneklere seslenerek, birbirine zıt olan düşünce, inanç ve öğretileri birleştirme, kaynaştırma, kıyaslama ve dönüştürme ile yorum sürerliliğini gerçekleştirmektedir. (bkz. Adorno, 2007)

Ne var ki, 2018 The Economist dergisi yılbaşı kapağında yer verilen ikonlara, sembollere ve imgelere dair iddialı üst düzey risk alan “yorum” içerimi sunduğu pek söylenemez. Diğer bir deyişle 2018 The Economist dergisi yılbaşı kapağında görünenlerden hareketle, bilinmesi gerekenleri “tam ve bütünsel açıklamaya dair yaklaşım esası” sağlandığı söylenemez. Belki yalınkat ifadeyle 2018 The Economist dergisi yılbaşı kapakları eğlenceli magaziner yorum yapma fırsatı yarattığı söylenebilir. Dolayısıyla [bilimsel yaklaşım esası korunarak] genel itibariyle The Economist dergisi yılbaşı dergi kapaklarını yorumlamak için *üst düzey analist*

²¹ Komplolar (conspiracy), yüksek bilgi ve beceri gerektirir. Yani geçmişten günümüze olayların, belli olgular ve durumlar ile görünürlüğünü farklı bağlantılar şeklinde ele alan komplolar ve bunu dünya çapında tartışma konusu yapan komplomistler (conspirateurs) sıradan değildir. Stratejibilim açısından komplo uygulamaları iki yönlü bakılabilir: Birincisi “Foucault’un Sarkacı (Foucault’s Pendulum)” ile Umberto Eco veya “Da Vinci Şifresi (The Da Vinci Code)” ile Dan Brown gibi edebi kişilerin eserlerine [gizli cemiyetler, uzaylılar, ezoterik inançlar vs. üzerinden], ikinci “Tarihin Sonu ve Son İnsan (End of History and the Last Man) ile Yoshihiro Francis Fukuyama (1952-) veya Samuel Phillips Huntington (1927-2008) Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (The Clash of Civilizations and the Re-establishment of World Order) gibi siyasi kişilerin düşman üretme, düşmanlığı inandırmaya yönelik politik eylemlerine [siyon protokolleri, islamofobi, bankerler vs.] dair. En yalın ifade ile birincisine kurmaca, ikincisine manipülasyon olarak bakılabilir. Ancak/genellikle komplolara ikinci yönden, “saldırı amaçlı ve emperyal odak üretimi” olarak dolap, ihanet, yalan vs. ile bir kült yaratma ya da iyi-kötü arasında yaşanan kavganın, kötünün [yaygın ifade ile şeytani] avantaj sağlama yönelimli olumsuz ele alındığı söylenebilir. O halde komplolara inananların genelde kaybeden gruba mensup olduğu ve kaybedişlerine meşruiyet verme gerekçesi olarak öne sürülür. Öte yandan her ne kadar karşı-komplo öngörüsü açık olsa da, her halde komplo yazmak ciddi bir iştir. Komplolara farklı açıdan yaklaşan Castillon’a göre, komplolar “şeytan”ın sokulduğu ülkelerde, zihniyetlerde ve toplumlarda görülmesi şaşırtıcı değildir. Ancak her ne yönlü tartışılrsa da komplolarda tartışılmayacak yön, komploların yeni gerçeklik yaratmaya veya eski gerçekliğe dönmeye yönelik [tarihi yeniden yazma ve çağdaş dönemin olgusu olarak] yüksek bir beceri [profesyonellik] gerektirmesidir. Karşılaştırmalı okumalar için bkz. Castillon, 2007; ayrıca bkz. Mütercimler, 2005; Mütercimler, 2007.

olmaya gerek olup olmadığı da tartışılabilir. Yani yorum vurguları bilenen, semptomik ve/çoğunlukla siyasi, ekonomik, sosyal, dini ve ekosisteme dair ortak ve ilgi çekici temalar ile önemsenmesi veya manipülasyona yatkın konular, olaylar, durumlar vs. üzerinden yapılması, olağanüstü bir yaklaşım taşımaz. Az-çok ilgili oluşturan ve ilginç bilgi peşine düşen kişiler, The Economist dergisi yılbaşı kapaklarına yönelik eksik veya aşırı yorum kapasitesi yaratabilir ve/hatta rahatlıkla olası manipülasyonları görebilir. Öte yandan The Economist dergisi yılbaşı kapaklarıyla daha çoğunu değil de eksiltmiş, manipülasyona uygun bilginin azını vererek, artı bir profesyonellik icra ettiği söylenebilir. O halde dergi yılbaşı kapaklarına dair eksik veya aşırı yorum kapasitesini canlı tutarak, “gündem olma veya oluşturma” misyonunu ve/ziyadesiyle “komplo yapma” amacını gerçeklediği izlenebilir.

Genel itibarıyla The Economist dergisinin açıkça edindiği vizyon, misyon ve kurumsal çalışma koşulları her konuyu ele alıp değerlendirme potansiyeli, ve/fakat bugünden gelecek özelemleri ve umutları farklı biçimlerde [bu durum daha çok katastrofik olarak] kapağa yerleştirdiği ve eleştiriye yönelik süreçlendiği ve Zizek’in tabiriyle “olumsuzla oyalanma” pozisyonunu yarattığı söylenebilir.²² (bkz. Zizek, 2011) Bu bağlamda The Economist dergisinin vizyonu ve misyonu gerçekleştirmeye yönelik algı yaratma önkabulü, yadsız bir dergicilik faaliyeti yaptığını işaret edebilir. Dergi yılbaşı kapağının Türkiye gündeminde [çok olmasa da/belki uluslararası alanda] aporetik düzeyde tartışılması da bunu gerekçeler. Çünkü/o halde dergi kapağı fenomeni çözümü değil, onun ötesinde bir varlık ve mahiyet tartışması yapılır. (bkz. Tunalı, 1960) Bu nedenle kapakların tipik ve mutlak stratejibilim izleği ve bilgi kaynağı oluşturduğu yönünde karar vermek için aceleci olmamak, ihtiyatlı davranmak ve daha çok, güçlü bilimsel araştırmalar yapmak gerektiği görülür.

Özetle hem aporetik düzlemde hem de stratejibilim düzlemde The Economist dergisi yılbaşı kapaklarına [veya özeldir 2018 The Economist dergisi kapaklarına ilişkin] dair şu sonuç cümleleri üzerinden fazlasının tartışılması düşünülmelidir:

- The Economist dergisi yılbaşı kapakları bilinenlerden ve görünenlerden hareketle, bilinmesi gerekenleri bilmeye dair imlenen özgürlük alanı, bilinmesine gerekli olmayanla vermeyi [Zizek’in tabiriyle] “olumsuzla oyalama” diyalektiğini manipüle etmektedir.
- The Economist dergisi yılbaşı kapakları düşünce ve duyguları etkileme ve kitlesel davranışları yönlendirme kapasitesini ve yaklaşımını açık-örtülü anlatım unsurlarıyla güncel tutmaktadır.
- The Economist dergisi yılbaşı kapakları mistik, mitik, metafizik, çokça dini ve doğa anlayışıyla soyut düşünceleri, fiziki ve fiili olarak somuta yükleme şeklinde bağdaşmacı bir yolu izlemektedir.
- The Economist dergisi yılbaşı kapakları sürekli uzlaşmalı anlam arayışını sanat arayüzüyle karıştırarak, yorum ve eleştiri kapasitesini zorlamaktadır.
- The Economist dergisi yılbaşı kapakları salt biçimsel-strateji [piktogramlara] değil, eleştirel ve yorum genişliği yaratmaya ve farklılaştırmaya yönelik psiko-stratejik uygulamaları gerçeklemektedir.

²² Belki “emperyal vizyon ve misyon” çerçevesinde yapıldığı düşüncesi veren dergi kapak tasarımının uygarlıklar, kültürler, uluslar ve inanç sistemleri arasında sürgütlenmesi, sanki geçmişte sözgelimi Amerikalı siyaset bilimci profesörler Samuel Phillips Huntington’un “Medeniyetler Çatışması (Clash of Civilisations)” ve Yoshihiro Francis Fukuyama’nın “Tarihin Sonu ve Son İnsan (The End of History and the Last Man)” öngörülerıyla güdümlü “sanal bir gündem” ısrarı olduğu düşünülebilir.

- The Economist dergisi yılbaşı kapakları yorum ve eleştiri kapasitesini çoğaltmaya dair kullandığı ifadeleri, ikonları, sembolleri, imgeleri vs. bilimsi dönüşüm [gizlilik uygulamaları (okült) ve bilim dışı içerimleri] olarak dinamik tutmaktadır.
- The Economist dergisi yılbaşı kapakları doğa, sevgi, barış, demokrasi, özgürlük, insan hakları vs. gibi evrensel olguları/algıları tersten distopik ve katastrofik bir kapsamda [Baudrillard'ın öngörüsü] okutarak, kötünün iyiyi üreteceği düşüncesini imlemektedir.
- The Economist dergisi yılbaşı kapakları kullandığı her türlü ifade, ikon, sembol ve imge vs. profesyonel şekilde öngördüğü amacını gerçekleştirmek ve zihinsel yönlendirmek ve toplumsal zihin haritaları biçimlendirmek için dönüştürmektedir.

Sonuca dair Anekdote: Makalenin sonucuna *apolojik* şu iki anekdotu düşmek ve temennilerde bulunmak yeridir: Birincisi makaleyi düşünme, bilimsel araştırma konusu yapma ve yazmaya yönelik *disipliner yetkinlik*, tartışılabilir. Disipliner yetkinlik hem görsel sanatlarda, hem de *stratejibilimde müktesabat* gerektirir. Yani salt kitabiyat veya teori okuma ötesinde yapıp-eylemeler beklenir. İkincisi makalede *magazine* değer atfetmek, bilimsel/akademik çözüme ve *yöntembilim önermesi*, tartışılabilir. Yöntembilgisiz hem bilginin sağlamlasını yapmak, hem de geçerli yoruma erişmek mümkün değildir. Yani anlamıyorum ilgilemeden daha fazla bilimsel kültür ve akademik sorum ister.

Kaynaklar

- Adorno, T. (2016). Negatif Diyalektik (çev. Şeyda Öztürk). İstanbul: Metis Ya.
- Adorno, T. W. (2007). Kültür Endüstrisi: Kültür Yönetimi (çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel). İstanbul: İletişim Ya.
- Alexander, R. J. (1986). Article Headlines in The Economist: An Analysis of Puns, Allusions and Metaphors, *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*, 11, 2: 159-177.
- Altuner, H. (2014). Marc Chagall'ın "Ben ve Köy" Adlı Eserinin Akademik Eleştiri Yöntemiyle İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54, 2: 49-72.
- Ambrose, G. (2011). Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü (çev. Bilge Barhana). İstanbul: B. 2, Literatür Ya.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi (1997). <https://global.britannica.com>.
- Arslan, H. (2002b). Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler. İstanbul: Paradigma Ya.
- Arslan, H. [der.] (2002a). Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler. İstanbul: Paradigma Ya.
- Bacaksız, T. (2010). Medya Okuryazarlığı Dersinde Gazete ve Dergi Kullanımı: İzmir'de Medya Okuryazarlığı Dersinin Öğrencilerin Gazete ve Dergi Okuma Alışkanlıklarına Olan Etkisi. Ankara: Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Barca, M. (2005). Stratejik Yönetim Düşüncesinin Evrimi: Bilimsel bir Disiplinin Oluşum Hikayesi, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 7-38.
- Batuhan, H. (1996). Bilim ve Şarlatanlık. İstanbul: B. 3, YKY. Cogito No. 20
- Baudrillard, J. (1993). Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme (çev. Emel Abora, Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Ya. No. 117/61.
- Baudrillard, J. (2005). Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği (çev. Oğuz Adanır). Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). Hermenötik ve Sosyal Bilimler (çev. Hüseyin Oruç). İstanbul: Ayrıntı Ya.
- Bektaş, D. (1992). Çağdaş Grafik Tasarımının Gelişimi. İstanbul: Yapı Kredi Ya.
- Bıçakçı, B. (2013). Dergi Kapak Tasarımlarında Tipografik Öğelerin Analizi ve Görsel Algı İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. İstanbul: Arel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Boydaş, N. (2007). Sanat Eleştirisine Giriş. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Brown, J. A. C. (2012). Beyin Yıkama (çev. Behzat Tanç). İstanbul: Boğaziçi Ya.

- Burnett, R. (2006). İmgeler Nasıl Düşünür? (çev. Güçsal Pusar). İstanbul: Metis Ya.
- Bursa, Ü. (2019). Hat Sanatının Seramik Form ve Yüzeylerdeki Çağdaş Yorumu ve Kişisel Uygulamalar. Ankara: Hacettepe Ün. Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı.
- Castillon, C. J. (2007). Dünyanın Efendileri: Bir Komplo Teorisi Tarihi (çev. Sakıp Murat Yalçın). İstanbul: Koridor Ya. No. 65.
- Cömert, B. (2010). Mitoloji ve İkonografi. Ankara: B. 3, De Ki Basım Ya.
- Donsbach, W. [edt.] (2008). The International Encyclopedia of Communication. Oxford: Blackwell içinde; King, A., "International History of Magazines": 2748-2752.
- Duman, Ş. A., Kalemci, R. A., Çakar, M. (2005). Türkiye’de Stratejik Yönetim Alanının Kapsamını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5, 1: 57-72.
- Eagleton, T. (2005). İdeoloji: Bir Giriş (çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Ya.
- Eliade, M. (1991). İmgeler Simgeler (çev. Mehmed Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Ya.
- Furrer, O., Thomas, H.A., Goussevskaia, A. (2008). The Structure and Evolution of the Strategic Management Field: A Content Analysis of 26 years of Strategic Management Research, International Journal of Management Reviews, 10 (1): 1-23.
- Gezgin, U. B. (2021). Psikolojiden Sanata Doğru: Sanat Psikolojisi ve Ötesi. İstanbul: Töz Ya.
- Gönenç, A. Y. [edt.] (2013). Dergicilik Üzerine. İstanbul: Koyu Kitap No. 06/02.
- Güllülü, S. (1988). Toplumsal Tabakalaşma Teorileri ve Theodor Geiger. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Gültekin, M. (2020), Algı Yönetimi ve Manipülasyon. İstanbul: B. 11, Pınar Ya. No. 375.
- Hall, M. P. (2009). The Secret Teachings Of All Ages (edt. Mario Lampic). San Francisco, USA: H.S. Crocker Company, Incorporated.
- Horkheimer, M., Adorno, T. W. (2011). Sosyolojik Açılımlar (çev. M. Sezai Durgun, Adnan Gümüş). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Hoskisson, R. E., Hitt, M. A., Wan, W. P., Yiu, D. (1999). Theory and Research in Strategic Management: Swings of a Pendulum, Journal of Management, 25 (3): 417-456.
- http://graphicdesign.about.com/od/layout/a/grid_system.htm
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Londra_Ekonomi_Okulu
- <https://www.birgun.net/haber/liberal-manifesto-tarihi-maddecilik-ve-insan-haklari-231318>
- <https://www.economist.com>
- Koçabaşoğlu, U. (1984). Cumhuriyet Dergiciliğine Genel Bir Bakış: Türkiye’de Dergiler, Ansiklopediler. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Kosik, Karel (2015). Somutun Diyalektiği: İnsan ve Dünya Sorunları Üzerine Bir İnceleme (çev. Ezgi Kaya). İstanbul: Yordam Ya.
- LaPlante, A. (2019). What is Augmented Analytics?. USA: O'Reilly Media, Inc.
- McLellan, D. (1985). Karl Marx: His Life and Thought. London: The Macmillan Press.
- McLuhan, M. (1999). Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsan Oluşumu (çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Yapı Kredi Ya.
- Merleau-Ponty, M. (2012). Alginın Fenomolojisi (çev. Emine Sarıkartal, Eylem Hacımuratoğlu). İstanbul: İthaki Ya. No. 1230.
- Miandji, A. (2019), Türkiye’de Sözdebilim Uygulamaları Üzerine Bir Çalışma. Ankara: Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Mijksenaar, P. (1997). Visual function: An Introduction to Information Design. New York: Princeton Architectural Press.
- Moran, B. (2002). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: İletişim Ya.

- Mütercimler, E. (2005). *Komplo Teorisi*. İstanbul: Alfa Ya. No. 1575/69.
- Mütercimler, E. (2007). *Akıl Oyunları*. İstanbul: Alfa Ya. No. 1819/84.
- Oberholzer-Gee, F., Bharat, N. A., Gomez, L. (2010). *The Economist: Harvard Business School Case*, *Harvard Business Review*, (July): 1-23
- Ötgün, C. (2008). *Sanat Yapıtına Yaklaşım Biçimleri*, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1, 2 (Aralık): 159-178.
- Özdemir, E. (1997). *Eleştirel Okuma*. Ankara: Ümit Ya.
- Özkaya, Ö. (2013). *Zihin Kontrol: İnsan Beynini Kontrol Altına Alma Yöntemleri*. İstanbul: Pegasus Ya.
- Özlem, D. (1998). *Bilim, Tarih ve Yorum*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Özpolat, K. (2013). *Görsel İletişim Tasarımı Bağlamında Bir Eğitim Dergisi Tasarımı İçin Öneri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Panofsky, E. (2012). *İkonoloji Araştırmaları: Rönesans Sanatında İnsancıl Temalar* (çev. Orhan Düz). İstanbul: Pinhan Ya.
- Panofsky, E. (2013). *Perspektif-Simgesel Bir Biçim* (çev. Yeşim Tükel). Ankara: Metis Ya.
- Panofsky, E. (2015). *Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe* (çev. Erşn Akyürek). İstanbul: Kabalıcı Ya.
- Payne, S. L. (2001). *Applying More Integrative Potentials for IDS Program Planning and Development*, *Issues in Integrative Studies*, 19: 149-169.
- Polmer, R. E. (2008). *Hermenötik* (çev. İbrahim Görener). İstanbul: Ağaç Kitapevi Ya.
- Popper, K. (1989). *Tarihselciliğin Sefaleti* (çev. Sabri Orman). İstanbul: İnsan Ya.
- San, İ. (1968). *Heinrich Wölfflin: Hayatı ve Eserleri*, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1, 1: 147-150.
- San, İ. (1985). *Sanat ve Eğitim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Ya.
- Schimmel, A. (1993). *The Mystery Of Numbers*. New York: Oxford Oxford University Press.
- Sevindik, O. (2016). *Dergi Kapak Tasarımlarının Sosyolojik Bağlamda Değerlendirilmesi ve Tecimsel Yönü*, *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 1, 1 (Kış): 73-84.
- So What's The Secret of The Economist?, *The Independent*. London. 26 February 2006.
- Spanish Institute for Strategic Studies (2018). *Strategic Panorama 2018*, Ministry of Defense, Spanish Official Publications Catalogue (March). [INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
8 \(1\) 2022, 5-33](http://publicacionesoficiales.boe.es/Suiçmez, M. (2009). Dergi Haberciliği ve Nokta Dergisi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.</p><p>Şenocak, A. (2014). <i>Dergi Tasarımında Tasarım Sorunları ve Tasarımda Doğruluk İlkeleri</i>. İstanbul: Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.</p><p>Şentürk, L. V. (2012). <i>Analitik Resim Çözümlenmeleri</i>. İstanbul: B. 1, Ayrıntı Ya. No. 626/30.</p><p>Terkan, B. (2005). <i>Gündem Oluşturma: Medya ve Siyasi Gündem Üzerine Bir Çalışma</i>. Konya: Tablet Ya. No. 45.</p><p>Tolman, W. H. (1909). <i>Social Engineering: A Record of Things Done By American Industrialists Employing Upwards of one and One-half Million of People</i>. New York: McGraw-Hill Book Company.</p><p>Tönnies, F. (1905). <i>The Present Problems of Social Structure</i>, <i>The American Journal of Sociology</i>, 10 (5): 569-688.</p><p>Tufan, G. (2018). <i>Pazarlama Aracı Olarak Dergi Kapakları, Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi</i>, 1, 1 (Mart): 84-97.</p></div><div data-bbox=)

- Tunalı, İ. (1960). Felsefenin Işığında Modern Resim. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Ya. No. 12 Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Serisi 7.
- Tükel, U. (2005). Resmin Dili, İkonografiden Göstergelime. İstanbul: Homer Ya.
- Vaughan, D. (2020). Analytical Skills for AI and Data Science, USA: O'Reilly Media, Inc.
- West, K. (2015). The Economist Becomes A Family Affair, The Guardian, 15 August 2015.
- Why does The Economist Call Itself A Newspaper?, The Economist, 1 September 2013. <https://www.economist.com/the-economist-explains/2013/09/01/why-does-the-economist-call-itself-a-newspaper>
- Wölfflin, H. (1968), Sanat Tarihinin Temel Kavramları Yakın Zamanlarda Sanattaki Üslup Gelişmesi Sorunları (çev. İnci San). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1, 1: 131-145.
- Wölfflin, H. (2015). Sanat Tarihinin Temel Kavramları (çev. Ahmet Cemal). İstanbul: Hayalperest Ya.
- Zedeli, A. R. (2014). İnfografiklerin Görsel ve İçeriksel Açından Dergi Tasarımındaki Yeri. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Zizek, S. (2011). Olumsuzla Oyalanma (çev. Hakan Gür). Ankara: İmge Ya.

Ek 1: Dergi Kapağı için Bazı Analitikler

Dergi kapağı çözümlenmelerinde farklı yaklaşımlar öngörülebilir. Bu yönde en bilinen analitik 6 madde ile özetlenebilir.²³

Kapak görselleri: Görünen gerçeklikle iç gerçekliğinin birlikteliğini gösterir. Varlık dünyasında olan ve görünen [biçimi, boyutları ve yönleri] ikonlar, sadece kapağın biçimsel tarafını oluşturmaz, aynı zamanda anlamlandırma dili oluşturur. Bir bakıma dergi sahiplerinin ve sanatçıların kullandıkları dili ve kapağın altyapısını oluşturan plastik değeri ifade eder. Bu açıdan kapağın, organik bütünlüğü ve yapısı iki yönlü müstakil bir varlık olarak kendini göstermiş olur. Yapılacak çözümlenme kapağa atfedilen değeri keşfetmek, değerlendirmek ve açıklamak için yardımcı olur. Ancak buna yönelik kapak biçiminin, kimlik bilgilerini ve ikonografik açılımı ifade edilmelidir.

Kapağın kimlik bilgileri (ikonografik bilgisi): Yapılacak yorumlar için yardımcı ve yol gösterici olur. Bunun için, kapağın adı, resmin adı, tekniği, boyutları, konusu, üretme dönemi, yapıldığı tarih ve özgünlüğüne dair bilgiler öncelenir.

Kapak sanatçısı: Sanatçının özgün tavrı, kapak tasarım dilini keşfetmeye yardımcı olur. Sanatçının özgün tavrı çözümlenmeyi zorlaştıracaktır, ve/fakat düşünmeyi güçlendirecektir. Bu nedenle, eserin görünende plastik değeri, ortaya konan ve savunulan doğrular ile erişilen anlam-değeri vurgulama ve aktarma çabası ve kaygısı taşır. Ayrıca kapaktan yola çıkarak, seçilen konu, teknik, yenilik, beğeni ve tavır, politik duruş vs. tercih edilen kapağın etkisini ele almada yol gösterici olur.

Kapağın Konusu: İçeriğin belirlenmesi, dergi içeriğini yansıtmaya ölçütüdür. Bu nedenle kapak bir vitrindir. Vitriini yapmak için, iyi düşünmek ve profesyonel davranmak kaçınılmazdır. Burada sanatçının kişisel tutumları, beğenileri, politik duruşu vs. yanında, özgünlüğü ve özgürlüğü kadar derginin temel ilkeleri dikkate alınır. Kapak albenisinde biçimsel, plastik, teknik, estetik ve mistik yönler işlevsel hale getirebilir. Ancak sadece kapak ile derginin gölgelenmemesi gerekir. Görsel bilgilendirme, akademik bilgilendirmenin önüne geçmesi, dergi, sanatçı ve kapak tasarımına dair yapılacak olumsuz spekülasyonları desteklemiş olur.

Kapağın ait olduğu dönem: Kapağın ait olduğu dönem karakteri, bir önceki yıla dair okumalar yapmayı gerektirebilir. O halde siyasal, kültürel, sosyolojik ve ekonomik vs. değişimler/dönüşümler ele alınır. Elbette bu değişimlere/dönüşümlere nasıl yaklaşmak gerektiği, özgülük içermelidir. Çünkü kapak dergi-sanatçı-toplum arasında bağlantı kurma, geliştirme ve genişletme konusunu anlamada yardımcı olur. Öte yandan dönem bilgileri kapağın içerik ve teknik incelenmesini kolaylaştırır; üslup ve anlatım tarzını kavramayı destekler. Özellikle yapılacak anlamlandırma ve yorumlarda kapağın yeniden üretimi de sağlanır.

Kapağın plastik değeri: Kapağın varoluş gerçeğini bulmaya ve organik bütünlüğünü kavramaya ilişkin plastik değeri, hem biçimsel hem de biçimsel olmayan tarafı anlama ve açıklama konusuna yardımcı olur. Plastik değer, kompozisyon düzeni, kurgu, yüzey görsel düzenlenmesi, denge, renk, ışık, form, mekân, zaman kavramı ve ne ya da neler olduğunu veya plastik öğeler ve arasındaki ilişki, bir araya getiriliş biçimi, eşgüdümü, paralelliği veya sentezini gösterir.

Buna göre yıllara bağlı “Dergi yılbaşı kapakları için analitikler” aşağıdaki gibi değerlendirilebilir.

Tablo-a: 2017, 2018 ve 2019 Dergi Yılbaşı Kapakları için Analitikler

Analitik ölçüsü	Yıl			Değerleme cümlesi
	2017 yılı yılbaşı kapağı	2018 yılı yılbaşı kapağı	2019 yılı yılbaşı kapağı	
Kapak görselleri	İyi	Mükemmel	İyi	Anlamlandırma dili ve alfabeti
Kapağın kimlik bilgileri (ikonografik bilgisi)	Tam	Tam	Tam	Yorumlama kapasitesi
Kapak sanatçısı	Tutarlı	Tutarlı	Tutarlı	Sanatçının özgünlüğü
Kapak Konusu	Din, siyaset, ekonomi ve teknoloji	Din, siyaset, ekonomi ve teknoloji	Din, siyaset, ekonomi ve teknoloji	Dergi içeriğini yansıtmaya
Kapağın ait olduğu dönem	Yansıtıyor	Yansıtıyor	Yansıtıyor	Döneme ait değişimler/dönüşümler
Kapağın plastik değeri	İyi	Mükemmel	İyi	Plastik öğeler ve arasındaki ilişki, bir araya getiriliş biçimi, eşgüdümü, paralelliği ve sentezi

Açıklama: Bu değerlendirme “Dergi Yılbaşı Kapak Temaları” ve “Dergi Kapak Analitik Ölçüleri”nin çıkarılması ile makale yazarı tarafından yapılmıştır.

²³ Bu değerlendirme Şentürk, 2012: 18-27 arası bilgi örgülerine bağlı yapılmıştır.

Ek 2: 2017 ve 2019 Dergi Kapak Temaları Açıklaması

A- 2017 ile Dergi Kapağı: 2017 ile dergi kapağında, gizil ve örtülü ifadeleri barındıracağı ve yorum kapasitesi bulunacağı düşüncesi sırasıyla “The Tower, Judgement, The World, The Hermit, Death, The Magician, Wheel of Fortune ve The Star” başlıklarını taşıyan ve yorum olanağı veren Tarot kartları kullanılmıştır. İlk bakışta kapakta, 1, 3, 4, 5, 6, 7 kartları durağan izlenmektedir. Sadece “2 (Judgement) ve 8 (The Star)” kâğıtları oynak tutulmuştur ve dergi silme kapakta uzay içinde “Planet Trump” diye bir vurguya yer verilmiştir.

Tablo-b: 2017 ile Dergi Kapağı: 8 Tema Açıklaması

Tema	Açıklama-Yorum
1. Kule (The Tower)	Siyah bulut, şimşek ve kale ikonları dikkat çeker. Kale şimşek ile şak olmuş ve W görseli vurgulanıyor. Şak olmuş ve yıkılmış kalenin bir tarafında orak-çekiçten oluşan Bolşevik bayrağı altında, diğer tarafta Haç ikonlu ile bir ordu. İki kutuplu betimleme, dini ikon ile teolojik, bayrak sembolü ile politik savaş izleri verilmektedir. Bu nedenle gelecek savaşlarının teo-politik düzlemi sunduğu izlemi bulunuyor.
2. Adalet (The Judgement)	Dünya, Amerika bayrağı, kartal figürlü asa, üç yönü gösteren taç ve Trump dikkat çeker. Dünya genelinde Trump etkisi [elinde tuttuğu üç yönü gösteren taç ve doğu-batı ülkelerine hükmetmeye yönelik kartallı asa] ve kapitalizmin odağı Amerika bayrağının üzerinde [bayrak Asya ve Avrupa üzerine dökülmüş] oturduğu görülüyor. Asa ve taç, dini ve politik vurgular barındırırken, küresel-konsolide protestanlık [İngiltere ekseninde] veya evanjelik [ABD odaklı] amaçlar için bir mücadele öngörüsü izlenmektedir. Kâğıt oynaklığı ve sallantılı olarak sunulması buna yönelik görülüyor.
3. Dünya (The World)	İnanç, din ve kültür sembolleri dikkat çeker. Dünya üzerinde piramit [ABD dolarının kutsal iması], Yunan-Roma tapınakları, maskeler, kutsal kitap birbirine bağlı ele alınırken, çerçeveli resimler ve açık okumaya dair kitap bağımsız verilmiş görülüyor. Kutsal ve dini merkezler betimleniyor. Aynı zamanda bu merkezlerin yerleşik ve birbirine bağlı [bir anlamda tek din, tek ekonomi ve tek devlet anlayışı gibi] ve/dahi bir metafizik ilişki boyutu verilmektedir. Maskeler ve çerçeveli [Alman reformist ressam ve Luteryan Albrecht Dürer’in kendi otopotresi] resimler, sanat, edebiyat ve eğlence manivelasını işaret ediyor.
4. Keşiş (The Hermit)	Yüksek tepe, gece, yıldızlar, fener tutan keşiş, dağlar, pankartlı kalabalık, yarılmış bir dünya resmi dikkat çekiyor. Hakim bir tepede elinde asa, pelerinli, yalnız ve fener tutan [yol gösteren] hermit [inzivaya çekilen kişi], kaz adımları ile gecenin ve dağların içinden gelen, daha çok ekonomik içerikli ellerinde “hayır, dur [bazılarında kurumsal yapı ve birliklere sözcüğü TTIP-Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı, AB-Avrupa Birliği’ne red anlamında çarpı atılmış]” pankartları taşıyan ve düzenli bir yapıda yürüyen küreselci hareketi [sarı yelekiler gibi] görülüyor. Ellerinde taşınan pankartlar açıkça protestoyu [bu aynı zamanda kaosu] ve hakim tepede elinde fener [gerçek Tarot kartında fenerin içinde yol göstermeye ve aydınlatmaya dair Yahudilikte siyon yıldızı olduğu düşünülürse] kurtarıcı beklentisi (Mesih) vurgulanıyor. Bu önceki kâğıtları desteklemeye yönelik teo-politik stratejinin nasıl taktik ve eylem ile gerçekleştirileceğini sunuyor.
5. Ölüm (Death)	Mantar duman, eli tirpanlı, beyaz at üstünde iskelet, kurumuş toprak, sinekler, ölen balıklar, izler, gökten inenler dikkat çekiyor. Kâğıtta nükleer bir patlama tasviri önplanda olsa da, bu potansiyelin geçmişe yönelik değil geleceğe yönelik [ufuk 3. kart “The World”da da görülecek şekilde] olduğu görülür. İskelet veya ölüm ikonu bunu gerçekleştirilmeye dair. Yeryüzünde kıtlık izleri, ölümü ifade etmeye ve umudu gökten süzülen uçan dünyadışı varlıklardan bekleyen teo-politik süreç takip edildiği görülüyor.
6. Büyücü (The Magician)	Asa, aziz, sonsuzluk işareti, yeni endüstri devrimi işaretleri metaverse ve 3D sistemi dikkat çekiyor. Yaşanan çağın büyüüsü, elindeki asa ve sonsuzluk özlemi ile azizin metaverse bağlı 3D sisteminde seri üretimleri görülüyor. Bu sadece bina olarak izlense de, asıl vurgulanan bunun insan elinde gerçekleşen [djital] bir mucize [bilimsel gelişmeler] olduğu betimlemesidir. Ölümsüzlüğün peşinde olan insanın ölümsüzlük ya da tanrılaşma projesi olarak izleniyor.
7. Kader Çarkı (Wheel of Fortune)	Çarkifelek ve buna bağlı Almanya, Hollanda ve Fransa bayrakları ile sarılı 3 [2’si kadın] insan, seçim sandığı ve gök gürlütülü hava dikkat [sağ-milliyetçi eğilimler ve patiler] çekiyor. Çarkifeleğe bağlı Kıta Avrupa’nın 3 ülkesinde yapılacak seçimleri/düzeni etkileyecek kararlar dışında, Almanya bayrağına dokunan kara bulutlardan gelen şimşek ile ataerkil yönetim ve düzenin yeniden belirleyici olan durumlar ve yönetici konuları betimleniyor. Bir anlamda Avrupa birliğinin geleceğine dair uyarıları sunuluyor.
8. Yıldızlar (The Stars)	Uzay, yıldızlar ve Mars yüzeyi dikkat çekiyor. 14 genç büyük [yani sıra 10 tanede küçük-resimsiz] yıldızdan birinin kayması [veya kuyruklu yıldız] izleniyor. Uzay çalışmalarına dair bilimsel gelişmelerin artması ve/dahi uzayın magazinleşmesi [yıldızların içinde Hollywood yıldızlarını anırtması] Hollywood bilimi ile yapılabileceği düşündürüyor. Uzay ve Mars’a dair çalışmaların artacağı ve kolonileşme için insan türlerinin bakımlı-ünlü starlar ile ele alınacağı sunuluyor.

Açıklama: Bu değerlendirme makale yazarı tarafından düzenlenmiştir.

Özel Not: Tarot kartları destesi 78 karttan oluşur. Düzeybilgi olarak ikiye ayrılır: Arkana Majör ve Arkana Minör. Arkana Minör kartları asalar, kupalar, paralar ve kılıçlar dört sınıfa ayrılır. Arkana Majör kartlarda ise bir sınıf bulunmaz. Arkana Majör kartları “Trump kartları” olarak bilinir ve 2017 Dergi kapağında, sağda “Planet Trump” ifadesi yazılmıştır.

B- 2019 ile Dergi Kapağı

2019 dergi kapağında ilk bakışta ilgisiz duran çok sayıda semboller bir “kompozisyon” şeklinde izlenmektedir, ve/fakat kompozisyonu nasıl okunması gerektiğine dair zorlanılan bir nitelik gösterir.²⁴ Göze çarpan 2020 yılında 500. ölüm yılı dönümü dair Leonardo da Vinci temasıdır. Dergi kapağının göz odağına Leonardo Da Vinci’nin (1492) günlüğünde çizili ve Antik Mısır ve Yunan keşfi “altın oran”ı verdiği düşünülen eskizi “vitruvius adam (Antik Romalı Mimar ve yazar olan Marcus Vitruvius Pollio’nun eserine atfen mükemmel insan vücudu temsili) yer alır.

Kapağın ortasında ve ölçek olarak büyükçe yerleştirilen, tamamı olmayan, kare (maddi-fiziksel dünyayı) temsili (orjinalinde daire -manevi-ruhsal alan- içinde yer alırken) ile kapakta yarım dünya ile ikame edilen “Vitruvius Adamı” göbek altından kesilerek verilmektedir. Ancak Vitruvius Adamı’nın tam olarak verilmemiş olması, makro kozmozu yansıtan insanın sadece maddi dünyaya dair sunuşu dikkat çeker.

²⁴ Sembollerin gizini yaratmak için verilen tertip ve istif, “ruhsal mühendislik” olarak düşünülebilir. Amaç ortak bir ruhsallık olduğu varsayımından hareket etmeksizin, hakim bir düşüncenin manipülasyonunu sağlamak olarak görülebilir. Bu durum bilimsel bir ölçü olmaksızın, bilgiyi bilimsel olarak vurgulamanın olanaksızlığını imler ve istidada göre bilginin bilimselliği ve tertip kabiliyeti olduğu tanıtılmaya çalışılır. Sembollerin ardaşık halleri, sağ-sol veya yan yana duruşu, mütecanis nispetleri, çizgiler, yazılar, karakterleri, nesnelere, ilişkilendirmeler vs. kusurlu hale getirilen bütünün kusursuzluğuna erişme noktasında yorum kapasitesi araştırılır.

Dahası dergi kapağında salt semboller, simgeler, ikonlar değil yazılar, cümle spotları, ve/fakat Da Vinci'nin sıklıkla kullandığı "ayna tekniği" ile tersten verilmektedir. Doğal olarak bu teknik kullanımı, kapağın gizemini ve yorum kapasitesini artırmaktadır. Ancak ayna tekniği ile yazıların tersten yazılması bazı konular sözgelimi gizli cemaatler/cemiyetler veya ezoterik inanç/büyü gibi kapsamlar ile ilişkiselliği manipülasyona yol açar.

Tablo-c: 2019 ile Dergi Kapağı: 6 Tema Açıklaması

Tema	Açıklama-Yorum
1. Vitruvius Adamı	Dergi kapağında verilen "Vitruvius Adamı" iki yönlü bakılabilir: Birincisi Vitruvius Adamı'nın gözünde sanal artırılmış gerçeklik (VR) gözlüğü ve elinde çeşitli nesnelere [kenevir yaprağı, beyzbol topu, akıllı telefon ve terazi] dikkat çeker. Kenevir ilaç şirketlerini ya da uyuşturucu maddeyi, beyzbol topu spor ve eğlenceyi, akıllı telefon geleceği ve teknolojiyi, terazi adalet ve dengeyi işaret eder. Burada özellikle terazi dengesinin [4'e karşı 5 kişi toplam 9 olarak] bozulması sorunu izlenmektedir. Kare içinde maddi-fiziki dünyayı belirleyen ve terazinin kendi lehine bozan 5 kişiyi ağırlığı şeklinde ve VR ile gerçek ile gerçek olmayanın iç içe verme bir adaletsizlik ve hakikat kaybını vurgular. Başkaca "tek tip yaşam tarzı" düşüncesini verir. İkincisi Vitruvius Adamı vücudunda bulunan iki dövmeye: Ön kolunda DNA çift sarmalı, diğeri de kalbin üzerinde "#MeToo". Geçmişte dövmeye psikolojik olarak daha çok hastalıklardan uzak tutma, kötü ruhlara karşı koruma vs. amaçlı ruhsallık ile ele alınmasına karşın, kapakta bu ruhsallık izlenmez. Özellikle Vitruvius Adamı'nın hem bedeninin tam olarak verilmesi, hem de ruhsallığı niteleyen dairenin içinde yer almaması fiziği kusurlu hale getirmektedir. Bu nedenle Vitruvius Adamı kusurlu olarak, seküler ruhun yeniden üretimini sunar.
2. Yüzler	Dergi kapağında, Trump, Putin, Gandhi ve/dahi Angelina Jolie yüzleri dikkat çeker. Dergi kapağının sağ üst tarafında Vinci'nin çizimlerinde altın oranı vurgulamaya dönük yapılan çizim "Yüz Tanıma (facial recognition)" ifadesi ile verilmektedir. Yüz tanıma sistemlerine yapılan atfı da, Donald Trump ile paralel gösterilir. Arada yanardağ simgesi düşünce rutinini bozar. İkinci dikkat çeken "Putin'in boru hatları" yazısı eşliğinde Vladimir Putin yüzüdür. Bu 2019 yılında tamamlanacağı planlanan Rusya-Almanya ekseninde doğalgaz boru hattı "NordStream 2" işaret eder. Açıkça olmasa da, Rusya'nın enerji hâkimiyeti ve boru hatları üzerinden olası bir enerji krizi şeklinde verilmektedir. Üçüncü yüz, 2019 doğumunun 150. yıldönümünde Gandhi, iplik kırığının başında geleneksel giyimini ile verilir. Bu Gandhi üzerinden (diğer sembol Fil ile) Hindistan idealini sunar. Aynı zamanda Amerika edebiyatını uluslararası düzeye getiren, entelektüalizme karşı gelişen transdantalizm (deneyüstüçülük-tanrının birliğine ve mikrokozmos olarak insana ile eşleşen fikir akımının öncüsü ismi) şair Walt Whitman'ın (1819-1892) resmi yer alır. "Lara Croft: Tomb Raider" ile altın oranı nitelemeye dair anne-babası da sinema oyuncusu olan Amerikalı sinema aktrisi Angelina Jolie ise, "Mona Angeline" ile verilmektedir. Jolie'nin dünyada yaşanan kitlesel insan göçlerine dikkat çekmeye dönük BM Mülteci Ajansı Göç Paktı'nı tanıtmış yüzü ve diplomatik özel elçisi olarak seçimi, üç farklı nitelikte evlilik yaşayan, 3 biyolojik ve Kamboçyalı, Etopyalı, Vietnamlı 3 çocuğu [toplam 6 çocuk] evlat edinen Jolie ile ciddi olayın magazinleşmesine ve kanıksanmasına dair yer verilir. Lobicilik faaliyetleri için magazin yüz Jolie'nin "altın oranı" temsilci olarak sunulduğunun altı da çizilebilir.
3. Pinokyo	Putin'in arkasında, Gepetto Usta'nın sihirli bir odundan yaptığı, yalan söylediği zaman burnu uzayan, İtalyan yazar Carlo Collodi'nin 1881 yılında yazdığı ünlü çocuk masal kahramanı pinokyo (pinocchio) burnu uzamış olarak sunulur. Devri dahil pinokyo'nun bilinçaltı çalışmalarında kullanıldığı iddiaları ötesinde, yalanın görünen şekli burnunun uzaması bir meşruiyeti işaret eder. Dergi kapağında Putin'in doğalgaz boru hattıyla ilgili veya çeşitli boyutlarda [politik ekonomide] yalanların olabileceği ve arkada gülen pinokyo sembolü ile burnu uzun verilmesi sorun oluşturmayacağını verir.
4. Mahşerin Dört Atlısı	Putin'in hemen altında dikkat çeker. "Mahşerin Dört Atlısı" Hıristiyan teoloji anlatısıdır ve "kıyamet felaketlerini getiren haberciler"dir. Daha çok [gerçekte renklerle bağlı ifade edilir] kan, savaş, salgın ve ölüm ile açıklanır. Teolojik olarak Dünya'nın sonuna yönelik tanrıyı "Argemodon (Armageddon-Kıyamet savaşı)"na bir zorlama olarak anlatılır. Bu savaş Mesih beklentisi eşliğinde tamamlanır. Yani 2019 bir felaket yılı olduğu ve kurtarıcı beklentisi imajı perçinlenir.
5. Leylek	Dünya haritası ve Vitruvius Adamı üstünde, okyanus üzerinden uçan ve gagasında torba taşımaya dikkat çeker. Leylek ve torba, klasik anlatıda çocukların ebeveynlerine nasıl olduklarına karşı verdiği cevabı anıttır. İlk bakışta bebek veya müjdeli haber, ve/fakat ebeveynleri olmayan bir yaklaşım beklentisi verir. Torba üzerinde barkod yer alır. Barkod sıkıştırılmış verilerin rakamlar [okunabildiği şekilde 7372718839] ve paralel çizgilerle evrensel sembolizmi olan otomatik tanımayı ve ticari bir olayı (daha çok sipariş teknolojik üretim bebekler) işaret eder. Leyleğin uçuşunun Trump, fil ve pangolin ile aynı yönde olması, müjde olcaksu doğudan geleceği şeklinde sunulur.
6. Kapaktaki diğer semboller şu şekildedir	Vinci'nin uçan makinesi: Kapağın tepesinde aya doğru bir ok işareti ile verilen uçan makine ile ilgili verilmektedir. Yeni yaşam olanakları için marsın kolonileşmesi gibi aya dair pragmatik hedefleri işaret eder. Yani 2019 yılı uzay teknolojisi ile başat bir yıl olarak, "aya seyahat" edebiyatının sağlaması vurgulanır. Uçan makine: Kapağın sol başında "Bilinmeyen Yerlerin Yeni Ufku (new horizons to ultima thule)" spotu ile verilen "uçan makine" dikkat çeker. Yazısı ile birlikte ele alındığında açıkça bir vizyon (NASA'nın yeni ufuklar projesine yönelik) verilir. Bu keşfi, yaratıcılığı, yeniliği ve uzay teknoloji savaşlarını vurgular. Fil: Uçak makinesinin altında yer alan fil, Hindistan'ı temsilidir. Filin dişlerini yükseliş grafiği olarak verme, gelecek rekabetinde Hindistan'a dair kurumsal bir yöne dikkat çeker. Volkan: Ay ile bir bütünlük sağlayan manzarada volkanik dağ, ay ile birlikte ele alındığında tektonik hareketlere dair doğa ve iklim olaylarının izlenmesi gerektiğini (volkanolojiyi) işaret eder. Yani 2019 yılında aktif olan volkanik dağların bir sorun olduğuna dikkat çeker. Pangolin ve Panda: İki nesli tehdit altında hayvan: Sol alta Malayca toparlanan böcekçil, daha çok karınca ve termitler ile beslenen, sert keratin pullar ile kaplı, nesli tehdit altında olan ve geleneksel Çin tıbbında (pulları ve etleri) ilaç yapımında kullanılan memeli antik çağlardan gelen yalnız hayvan pangolin; derginin tam ortasında Çin ile özdeşleşmiş memeli, sevimli, yalnız, az hareket eden ve nesli tehdit altında olan neredeyse 12 saatini bitkisel bambu ile beslenmeye ayıran saldırgan olmayan panda verilir. Hayvan seçiminde, sözgelimi bambu varlığına bağlı açlık, beslenme ve üreme eşleştirmesi bulunur. Her iki hayvan da doğanın/ekosistemin regülatörü ve ekosistemin barometreleri olarak izlenir. Ancak her şeyden önce Çin ile özdeş olan bu iki hayvan türü, özellikle pandanın sevimsiz ve öfkeli yüz ifadesi ile dünyanın gücü olarak Çin'in zorlanacağı şeklinde sunulur. Seçim Sandıkları: Güney Afrika ve Fransa'ya dair iki seçim sandığı dikkat çeker. Dünyada seçilmiş olan iki ülke seçimin belirleyici politik ölçütü olarak "ideolojik ve ırkçı söylemler" olacağı, birinin Afrika'da diğerinin Avrupa'da sonuçların dikkatle izlenmesi gerektiği sunulur. Elektrikli araçlar: Dünya genelinde elektrikli arabaların yaygınlaşacağı ve doğunun burada baskın olacağı vurgulanır. Köpek: Kuzey Amerika kıtasının üstünde oturan ve İngiltere bayraklı köpek "Britanyanın ötesi Brexit" spotu ile verilir. Artık İngiltere Kıta Avrupası'ndan çıkacağı ve Amerika ile birlikte hareket edeceği şeklinde verilir.

Açıklama: Bu değerlendirme makale yazarı tarafından düzenlenmiştir.

ÖRGÜTSEL ETİK İKLİMİ: BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Abdullah ÇALIŞKAN*

ÖZ: Bu çalışmada, örgütsel etik ikliminin önemli olduğu düşünülen sektörler olan eğitim, sağlık ve sanayi sektörlerinden hareketle, tüm sektörlerde faaliyet gösteren işletme/kurumlardaki örgütsel etik iklimi uygulamalarını belirleyebilmek, bilimsel yöntemlere dayanarak geçerliliği ve güvenilirliği yüksek bir ölçme aracı ile ölçebilmek için bir "Örgütsel Etik İklimi Ölçeği" geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma, üniversiteler ve sağlık, sanayi sektörleri olmak üzere üç farklı örneklem grubundan elde edilen veriler ile yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak çalışma grubu tarafından, literatür doğrultusunda 5'li Likert şeklinde hazırlanan 9 maddeden oluşan taslak ölçek kullanılmıştır. Veriler paket program ile analiz edilmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları doğrultusunda KFA ve DFA yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre "Örgütsel Etik İklimi Ölçeği", iki alt boyut ve 9 maddeden oluşmuştur. Ayrıca, yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel Etik İklimi Ölçeğinin, "Kurallara Yönelik İklim" ve "Davranışlara Yönelik İklim" isimli iki boyutlu yapısı ile, bundan sonra yapılacak araştırmalarda, örgütsel etik iklimini belirlemeye ve ölçmeye yönelik önemli bir ihtiyacı karşılayarak alandaki bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel etik iklimi, kurallara yönelik iklim, davranışlara yönelik iklim, ölçek,

Makale Türü: Araştırma makalesi

Jel Sınıflandırması: M10, M12,

DOI: 10.29131/uiibd.1118411

Geliş tarihi: 18.05.2022/ **Kabul Tarihi:** 26.05.2022/ **Yayın Tarihi:** 20.06.2022

ORGANIZATIONAL ETHICAL CLIMATE: A SCALE DEVELOPMENT STUDY

ABSTRACT: In this study, an "Organizational Ethical Climate" is used to determine the organizational ethical climate practices in businesses/institutions operating in all sectors, based on the sectors where the organizational ethical climate is considered important, and to measure it with a measurement tool with high validity and reliability based on scientific methods. It is aimed to develop the "Scale". The study was conducted with the data obtained from three different sample groups: Universities and health and industry sectors. As a data collection tool, a draft scale consisting of 9 items prepared in the form of a 5-point Likert scale was used by the study group in line with the literature. The data were analyzed with a package program. EFA and CFA were performed in line with validity and reliability studies. According to the results of the analysis, the "Organizational Ethical Climate Scale" consisted of two sub-dimensions and 9 items. In addition, as a result of the reliability analysis, it was determined that the scale was highly reliable. It is considered that the Organizational Ethical Climate Scale, with its two-dimensional structure called "Ethical Climate For Rules" and "Ethical Climate For Behaviors", will fill a gap in the field by meeting an important need for determining and measuring organizational ethical climate in future studies.

Key Words: Organizational ethical climate, ethical climate for rules, ethical climate for behavior, scale,

Article Type: Research

Jel Classification: M10, M12,

Received: 18.05.2022/ **Accepted:** 26.05.2022/ **Published:** 20.06.2022

* Prof. Dr., Toros Üniversitesi, Mersin, abduallah.caliskan@toros.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5746-8550

Kaynak gösterimi için:

ÇALIŞKAN, A. (2022). Örgütsel Etik İklimi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(1), 34-54. DOI: 10.29131/uiibd.1118411

GİRİŞ

Çalışanlar, günlük yaşamlarında olduğu gibi iş yaşamlarında da kendilerine rehberlik eden değerleri takip ederler. Etik iklim, işyerinde çalışan davranışlarına rehberlik eden, çalışma hayatında önemli iş çıktılarına belirleyen ve etkileyen bu değer dizilerinden biridir (Deshpande, 1996; Barnett ve Schubert, 2002; Cullen vd., 2004; Appelbaum vd., 2005). Etik iklim, kurumlar için önemli bir faktör olarak görülmekte ve örgüt içerisindeki tüm bireylerin etik ikilem durumlarında ne yapacaklarına karar vermek için kişisel değerlendirmelerine yardımcı bir unsur olmaktadır.

Etik iklim, çatışan değerlerle karşılaşan bireylere, bu ve benzer sorunların üstesinden nasıl gelinebileceği hakkında, etik olan çeşitli alternatifleri değerlendirme fırsatı vererek, neyin yanlış neyin doğru olduğunun belirlenmesi hususunda yönlendirmelerde bulunan ve örgütsel değerleri içeren bir mekanizmadır (Akkoç, 2012). Etik iklim, çalışanların bireysel algılarına dayanır, örgüt içindeki ve dışındaki tüm çevresel unsurlarına yönelik tutum ve davranışların belirlenmesinde büyük önem taşıyan kural koyucu bir değişkendir (Beugre ve Baron, 2001; Akkoç, 2012).

Örgüt ve çalışanlar üzerinde birçok etkisi olan etik ikliminin önemi, insanı odak noktasına alan çağdaş yönetim yaklaşımları ile birlikte daha da artmıştır. Örgütlerde etik iklim ortamının tesis edilmesinin yanı sıra, etik iklimi anlamaya, etik iklimi öncül ve ardıllarıyla birlikte etkileyen unsurları ortaya koymaya, örgüt içi etik iklim ortamını geliştirmeye ve sürdürülebilir kılmaya, etkilerini belirlemeye ve tartışmaya yönelik çok sayıda teorik ve uygulamalı çalışma yapılmıştır (Cullen vd., 2003; Liu vd., 2004; Parboteeah vd., 2005; O'Fallon ve Butterfield, 2005).

Ancak, örgütsel etik iklimi ile ilgili bu faaliyetlerin yerine getirilebilmesi için, öncelikle ölçülebilmesi gerçeğinden yola çıkılarak, bu çalışmada, tüm sektörlerde faaliyet gösteren işletme/kurumlardaki örgütsel etik iklimini belirleyebilmek, bilimsel yöntemlere dayanarak geçerliği ve güvenilirliği yüksek bir ölçme aracı ile ölçebilmek için bir “**Örgütsel Etik İklimi Ölçeği**” geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, bu çalışma yönetim ve örgütsel davranış disiplinlerine ait alan yazınına, örgütsel etik iklimi gibi, örgüt içi pek çok istendik değişkenin öncülü ve ardılı olan bir durumun ölçülmesi, kontrol edilmesi, iyileştirilmesi gibi konularda katkıda bulunmayı da hedeflemektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE:

1.1. Örgütsel Etik İklim Teorisi

Örgütsel çalışma iklimi, örgütteki değişik faktörlerin etkisiyle çalışanların algısı sonucu ortaya çıkan psikolojik bir ortamdır. Örgütsel çalışma iklimlerine olan ilgi giderek artmakta, örgütsel davranış, sosyoloji ve uygulamalı psikoloji disiplinleri içerisinde, bu çalışma ortamlarının öncülleri ve sonuçları 1950'lerden beri incelenmektedir. Çalışma ortamları, organizasyonun yapısı ve prosedürleri içinde var olduğu görülen örgütsel normlar ve sözleşmeler açısından geniş bir çerçeveye oturtulmuştur. Özellikle iklimler, organizasyonun hem resmi hem de gayri resmi prosedürleri, politikaları ve uygulamalarının ortak algıları olarak anlaşılmalı ve görevlerin gerçekleştirildiği çevresel koşulları yansıtmaktadır (Reichers ve Schneider, 1990; Bahar ve Köroğlu, 2020).

Kavramsal olarak örgütsel çalışma ikliminin bir türü olan etik iklim, ilk olarak Victor ve Cullen tarafından 1987-1988' de felsefi ve sosyolojik teoriye dayalı etik kararlar ve

eylemler yapmak için tasarlanmıştır (Victor ve Cullen; 1987; Victor ve Cullen; 1988; Martin ve Cullen, 2006). Etik iklim, örgüt tarafından desteklenen, ödüllendirilen ve arzu edilen politika, uygulama ve yöntemleri etkileyen etik davranışların ortak bakış açısını yansıtır (Guerci vd., 2013). Bu tür iklimler, üyelerin karar verme noktasında, belirli davranış biçimleri veya etik akıl yürütme yöntemleri için, örgüt içinde doğru standartlar veya normlar olduğuna dair inançları geliştğinde ortaya çıkar (Cullen vd., 2003; Auzoult ve Mazilescu, 2021). Etik iklim, “neyin” doğru davranışı oluşturduğunun algılanmasıdır ve böylece etik konuların yönetildiği psikolojik bir mekanizma haline gelir (Weber, 1995; Silverman, 2022). Etik iklim, etik ikilemlere yanıt olarak hem karar vermeyi hem de sonraki davranışları etkiler. Etik iklim, yalnızca örgüt üyelerinin etik olarak uygun olduğunu düşündükleri konuları etkilemekle kalmaz, aynı zamanda üyelerin bu tür sorunları anlamak, tartmak ve çözmek için kullandıkları ahlaki kriterleri de belirler (Cullen vd., 1989). Bu süreç aracılığıyla, kurumsal değerler, daha sonra çeşitli iş sonuçlarına yansıyan eylemlere dönüştürülür (Baron vd., 2015).

Günümüzde kurumlar her zamankinden daha fazla etik ilkelere ve onunla ilgili yönergelere bağlılıklarına dair kanıtlar üretmekte ve bunları dış paydaşlarına duyurmaktadırlar. (Paine vd., 2005). Bununla birlikte, örgütsel etik kurallara uyumun dış gösterimleri, bir kurumun etik iç işleyişini tam olarak aydınlatmakta ve belirlemekte yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle, örgüt içerisindeki bireylerin etik iklim algılarının değerlendirilmesi, uygulamalı etik araştırmacıları için daha fazla önem kazanmakta, örgütsel etik araştırmalarına ve örgütsel etik ikliminin, örgüt içerisindeki bireyler tarafından nasıl algılandığına dair yapılan vurgular, hem teori hem de pratik için esas hale gelmektedir. Bu faktörler göz önüne alındığında, örgütsel etik alanındaki önde gelen araştırma akışlarını örgüt içerisindeki bireylerin algılarına göre şekillendirmeye ve ilham vermeye yardımcı olan teorik temellerin değerlendirilmesi gerekmektedir (Martin ve Cullen, 2006).

“Etik iklim teorisi” böyle bir şemsiye konsept olarak, örgütsel etik alanındaki en etkili kavramsal açıklamalardan biridir. Victor ve Cullen (1987) tarafından temelleri oluşturulduğundan beri, iş ve etik dünyası çevresinde giderek artan sayıda çalışmaya ilham kaynağı olmuş ve halen de araştırmacılar için esin kaynağı olmaya devam etmektedir. Etik iklim teorisinin odak noktası, etik felsefeye ve onun gelişim psikolojisindeki sonraki uygulamalarına ve referans gruplarının sosyolojik teorisine dayanan bir tipolojidir (Victor ve Cullen, 1988). Etik iklim teorisi, çoğu etik yaklaşımı kapsayan etik kriterleri karakterize etmektedir (Martin ve Cullen, 2006). Newman ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan literatür taraması, etik iklimin kökeninin örgütsel prosedürler ve uygulamalarda yattığını örgüt kültürü ve bireysel özelliklerin de iklimin şekillenmesinde rol oynadığını ortaya koymaktadır. Teori doğrultusunda geliştirilen ampirik araştırmalar, etik iklim ile çeşitli sonuçlar arasındaki ilişkileri göstermiştir. Bu sonuçlar sadece etikle ilgili değişkenleri değil, aynı zamanda yönetim ve organizasyon araştırmalarında sıklıkla incelenen, örneğin bağlılık, performans, iş tatmini, işten ayrılma niyeti vb. gibi örgüt içi etik iklimini etkileyen öncül ve ardılları da içermektedir (Carr vd., 2003; Schwepker vd., 2005; Mulki. ve Lassk, 2019; Van den Bulcke vd., 2020; Ryu, 2020).

Etik iklim teorisinden yola çıkarak yapılan araştırmaların genel olarak iki farklı alanda yoğunlaştığı görülmektedir: Etik iklim etrafındaki birinci önemli araştırma alanı, kavramın kendisinin farklı yönlerinin anlaşılmasına odaklanmıştır. Bazı araştırmacılar etik iklimi tek boyutlu bir yapı içerisinde değerlendirirken (Schwepker, 2001; Arnaud ve Schminke, 2007; Mayer, 2014), bazı çalışmalarda da etik iklim kavramı çok boyutlu bir yapı içerisinde

incelenmiş ve kavramsallaştırılmıştır (Victor ve Cullen, 1988; Babin vd., 2000; De Coninck, 2011).

Etik iklimi ile ilgili ikinci araştırma alanı ise, etik iklimin çalışanların algıları ve davranışları üzerindeki sonuçlarına odaklanmıştır. Bu bağlamda araştırmacılar, etik iklimin, çalışanların etik davranışlarını (Verbeke vd., 1996; Treviño vd., 1998), iş tatminlerini (Deshpande, 1996; Schwepker, 2001; Ambrose vd., 2008), duygusal zekalarını (Pekkan ve Biçer, 2022), örgüte bağlılıklarını (Treviño vd., 1998; Babin vd., 2000) işten ayrılma niyetlerini (Schwepker, 2001; Mulki vd., 2006; Ambrose vd., 2008), örgütsel vatandaşlık davranışlarını (Shin, 2012) ve benzeri davranışları yordadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca, örgütsel çıktılar olan performans (Martin ve Cullen, 2006; Simha ve Cullen, 2012) ve kültür (Ehrhart ve Raver, 2014; Mayer, 2014) üzerine etkileri de çalışılan diğer konular içerisinde yer almaktadır.

1.2. Örgütsel Etik İklimin Özellikleri

Örgütsel etik ikliminin özellikleri, öğrenilebilir ve kazanılır olması, örgüt içerisindeki tüm bireylerce paylaşılması ve örgütün bütününe kapsamı, istendik davranış kalıpları içermesi, gösterilen tüm tutum ve davranışlara referans niteliği taşıması, bireylere performans değerlendirme ve oto kontrol olanağı vermesi ve tüm bunların sürdürülebilirliğinin sağlanması olarak ifade edilebilir (Curtis, 2015; Egorov vd., 2019; Fradelos vd., 2021). Örgütsel etik iklim, iş yerindeki psikolojik durumları, tutumları, niyetleri ve performansı etkiler. Etik iklim sayesinde çalışanlar sorunların çözümünde tüm alternatifleri göz önünde bulundurarak hareket ederler. Ayrıca etik iklim çalışanın, örgüt içi hangi davranışın kabul edilebilir, hangilerinin kabul edilemez olduğuna ilişkin kararlarını destekler. Yani çalışanlar örgütteki etik iklim deneyimleri sayesinde karşılaştıkları olay ve davranışları alternatifleriyle değerlendirebilirler (Neubaum vd., 2004; Pagliaro vd., 2018; Malicki vd., 2019).

Her tür kurumda farklı etik iklim türleri mevcut olabilirken, farklı etik iklim türlerine sahip olan bu kurumlar için, kendilerine özgü, onları diğer kurumlardan ayıran farklı bir etik değerler dizisi de gerekmektedir (Leung, 2008; Shin, 2012; Ehrhart ve Raver, 2014; Pagliaro vd., 2018). Tüm kurumlar için en önemli ve genel geçer olarak algılanan etik değerler arasında hesap verebilirlik, yasallık, yolsuzluk, uzmanlık, güvenilirlik, etkinlik ve tarafsızlık, eşitlik, duyarlılık, bireysel hakların korunması gibi hususlar yer almaktadır (Bozeman, 2007; Van der Wal vd., 2008). Bu konuda yapılan çalışmalarda örgüt içerisinde varolan yüksek bir etik iklim ile, bireysel ve örgütsel performans (Luria ve Yagil, 2008; Briggs vd., 2012), iş tatmini (Deshpande, 1996; Schwepker, 2001; Pekkan ve Biçer, 2022), örgütsel bağlılık (Cullen vd., 2003; Yener vd., 2012; Potipiroon ve Ford, 2017), olumlu psikolojik sağlık (Tei-Tominaga ve Nakanishi, 2018; Vidak vd., 2020), örgüte, yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına duyulan güven (Chouaib ve Zaddem, 2013; Nedkovski vd., 2017), işyerinde kurallara uyum (Borry, 2017) ve çevreci davranışların geliştirilmesi (Ruban ve Yashalova, 2020; Watterson ve Dinan, 2020) gibi istendik davranışlar arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın, örgüt içi etik iklim algısının henüz oluşmadığı ya da düşük olduğu kurumlarda işten ayrılma niyeti (Mulki vd., 2008; Friend vd., 2020), motivasyon düşüklüğü (Shim ve Park, 2019), stres (Ulrich vd., 2007; Mulki vd., 2008) tükenmişlik (Kammeyer-Mueller vd., 2012; Zheng vd., 2015) ve yüksek yolsuzluk (Gorsia vd., 2018) gibi negatif ya da etik dışı davranışların geliştiği gözlenmektedir (Ning ve Zhaoyi, 2017). Daha da önemlisi, bu değerler, bu kurumların sadece çalışanlarına değil, aynı zamanda dış paydaşlarına nasıl davranacağını da belirlemektedir (Borry, 2017). Örneğin, çıkar çatışmasına yönelik etik bir kural, kurum çalışanlarının, dış paydaşlarla yapılan işlemlerde herhangi bir kişisel çıkarıya sahip olmaması gerektiğini

belirtiyorsa, böyle bir durumun ihlali halinde, diğer üyelerin bunu hemen fark etmesi ve bu konuda bir şeyler yapması beklenmektedir (Zhou vd., 2018).

Örgüt içerisinde güçlü bir etik ikliminin gelişmesi ve bu iklimin sürdürülebilirliğinin sağlanması için gerekli ilk unsur, güçlü, koşulsuz tam bir lider desteğinin varlığıdır. Liderin etik davranışı, etik bir örgüt kurmak için gerekli bir koşuldur. Liderlerin, açık ve örtülü olarak belirledikleri ve uyguladıkları politika ve izleklerin çalışanların etik algılarını şekillendireceğini bilmeleri gerekir. Etik liderlik davranışı sergileyen yöneticiler aynı zamanda etik bir iklimi teşvik etmede erdemli araçlar olarak hareket etmeli, örgüt içerisindeki tüm bireyler için rol model oluşturmalarıdır (Walumbwa, 2011; Shin, 2012). İkinci unsur ise, örgüt içi “etik eğitimi”dir. Sürdürülebilir bir etik iklimi ancak eğitimle sağlanabilir. Kurallara itaat üzerine kurulu etik eğitiminin amacı, kurumların kurallarının tüm paydaşlara öğretilmesidir. Etik eğitimi, örgütsel değerlerin anlaşılması suretiyle, insanların çalışma ortamında neyin doğru/neyin yanlış olduğu noktasında verecekleri kararlarda, etik bir yaklaşımın olması gerektiğini kavramalarına yardım eder ve eğitim neticesinde benimsenen kurallar, çalışanların etik karar vermeleri için bir rehber görevi görür (Wimbush ve Shepard, 1994). Bu nedenle tüm kurumlar etik eğitimi konusuna gereken önemi vermeli ve paydaşlarının eğitimini sağlamalıdır (Luthar vd., 1997). Ayrıca etik eğitimleri sonucunda elde edilecek geribildirimlerle kurumsal kazanımlar da sağlanacaktır. Yönetimin teşvik etmeye çalıştığı değerlerin ve bu değerleri desteklemek için teşvik edeceği karar verme kriterlerinin ve süreçlerinin bir değerlendirmesi ile yönetim, çalışanlardan istenen etik davranışları ortaya çıkarmak için programlar formüle edebilir. Başka bir deyişle, etik eğitimlerin sonucunda elde edilecek deneyimler, yöneticilerin etik davranışı teşvik etmek için etik iklimlerini nasıl yöneteceklerini daha iyi anlamalarına da yardımcı olur.

2. ÖLÇEĞİN GELİŞTİRİLMESİ VE YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Sorunsalı

Etik iklim, etik konularla ilgili ahlaki olarak doğru davranışlar hakkında paylaşılan algıları kucaklayan bir çalışma iklimi olarak tanımlanmıştır (Tanner vd., 2015; Grönlund, 2019). Etik iklim, etik kaygıların nasıl ele alınması veya ele alınması gerektiğine dair varsayımlarla karakterize edilen organizasyonun etik atmosferidir. Bu çalışmada, örgütsel etik ikliminin var olduğu kültürel yapıdaki sektörler olduğu değerlendirilen eğitim, sanayi ve sağlık sektörlerinden hareketle, tüm sektörlerde faaliyet gösteren işletme/kurumlardaki örgütsel etik iklimini belirleyebilmek, bilimsel yöntemlere dayanarak geçerliği ve güvenilirliği yüksek bir ölçme aracı ile ölçebilmek için bir “Örgütsel Etik İklimi Ölçeği” geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, bu çalışma yönetim ve örgütsel davranış disiplinlerine ait alan yazınına, örgütsel etik iklimi gibi, örgüt içi pek çok istenilen değişkenin öncülü ve ardılı olan önemli bir değişkenin ölçülmesi, kontrol edilmesi, iyileştirilmesi gibi konularda katkıda bulunmayı da hedeflemektedir.

2.2. Çalışma Grubu ve Ölçeğin Geliştirilmesi

Örgütsel değişime açıklığın ölçümüne ilişkin ifadelerin belirlenebilmesi amacıyla ilk olarak Akademide Etik Derneği (AKETDER) çatısı altında toplanmış örgütsel etik konusunda deneyimli akademisyenlerden oluşan yaklaşık 50 kişi ile görüşmek suretiyle örgütsel etik ikliminin ölçülmesine yönelik özellikler maddeler halinde belirlenmiştir. Maddelerin oluşturulmasında, bireylerin örgüt içi etik iklimine yönelik algıları dikkate alınmış ve süreçte

karşılaşılabilecek duygu durumları ifadelerle betimlenmeye çalışılmıştır. Başlangıçta 8 ifadeden oluşan yapı, 13 akademisyenden gelen görüşler doğrultusunda, düzenleme, çıkarma ve eklemelerle 9 ifade içeren bir “Örgütsel Etik İklimi Ölçeği Taslak Formu” geliştirilmiştir.

Tablo 1: Örgütsel Etik İklimi Ölçeği (Taslak)

1.	Çalıştığım kurumun resmi ve yazılı etik kuralları vardır.
2.	Kurumumuzdaki “etik kurul” etik dışı davranışları ciddiyle inceler.
3.	Etik ilkeler, kurum politikaları ve yönetim kademelerindeki süreçler ve yaklaşımlarla desteklenmektedir.
4.	Kurumum paydaşlarına etik kurallarını açıklamıştır.
5.	Çalıştığım kurumda, etik olmayan davranışlara izin verilmez.
6.	Kurumumda, etik olmayan davranış hemen tespit edilerek gerekli işlemler başlatılır.
7.	Kurumumda çalışanlardan biri, <u>kendisine çıkar sağlayan</u> etik dışı bir davranışta bulunursa olumsuz tepki görür.
8.	Kurumumda çalışanlardan biri, <u>kuruma çıkar sağlayan</u> etik dışı bir davranışta bulunursa olumsuz tepki görür.
9.	Kurumumda etik kültürün gelişmesi için sürekli eğitimler verilmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması ve İstatistik Analizler

Araştırma için tasarlanan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, katılımcılara çalışma hakkında malumat verebilmek için bir bilgilendirme notu, ikinci bölümde, demografik değişkenlerle (yaş, cinsiyet, medeni hal, çalışılan kurum) ilgili dört soru ve üçüncü bölümde, dokuz ifadeden oluşan taslak “Örgütsel Etik İklimi Ölçeği” nin son hali yer almaktadır. Ankete katılanların cevapları 5’li Likert tipi (1: “Kesinlikle Katılmam”- 5: “Kesinlikle Katılırım”) ölçek ile belirlenmiştir. Araştırma verilerinin analizinde paket veri analiz programı kullanılmıştır. Analizlerde öncelikle her üç çalışma grubunun demografik özelliklerini belirlemek üzere betimleyici istatistikler yapılmış, daha sonra Örgütsel Etik İklimi Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmış, son aşamada ise ölçüt-bağımlı geçerliliğine ilişkin analizler yapılmıştır.

2.3.4. Araştırma Evreni ve Örneklem Oluşturulması

Araştırma için, kamu ve vakıflara ait yükseköğretim kurumlarında görev yapan akademik ve idari personel ve Mersin ilindeki sağlık ve sanayi sektörlerinde yer alan kurum/işletmelerde görev yapan personel içerisinden, kolayda örneklem yöntemiyle seçilen üç farklı örneklem grubu belirlenmiştir. Araştırmanın, üç farklı örneklem grubu seçilerek yapılmasındaki amaç, çalışma sonunda elde edilen bulguların genellenebilirliğinin artırılması gayesidir. Bu sektörlerin belirlenmesinde, örgütsel etik iklimi algısının etkilerinin önemli ölçüde hissedilebileceğinin düşünüldüğü sektörler ön plana alınmış ve bu kapsamda olduğu değerlendirilen eğitim, sağlık ve sanayi sektörleri tercih edilmiştir. **Oluşturulan anket formları, 01 Mart 2022 – 20 Mayıs 2022 tarihleri arasında katılımcılara gönderilmiş ve**

çalışmaya ilişkin veriler toplanmıştır. Örneklem gruplarına ilişkin detaylı bilgiler aşağıda sunulmuştur.

2.3.4.1. Birinci Örneklem Grubu I

Kamu ve vakıflara ait yükseköğretim kurumlarında görev yapan akademik ve idari personel araştırmanın ilk örneklem grubunun katılımcılarını oluşturmaktadır. Araştırma evreni içerisinde yer alan kamu ve özel eğitim kurumlarında görev yapan ve kolayda örnekleme yöntemiyle tespit edilen yaklaşık 400 kişiye araştırmaya ilişkin anket formları ulaştırılmıştır. Cevaplanan anketlerden 206 tanesi analize uygun bulunmuştur.

Birinci örneklem grubu, kamuda ve özel sektörde yer alan eğitim kurumlarında görev yapan 216 erkek (% 56.3) ve 90 kadın (% 44.6) toplam 206 akademik ve idari personelden oluşmaktadır. Birinci örneklem grubunun 110' u evli (% 53.4), 96' sı bekar (% 46.6) ve 96' sı kamu (% 46.6), 80' , vakıf, 30' u (% 14.6) özel üniversitelerdendir. Kamuda ve özel sektörde yer alan eğitim kurumlarında görev yapan katılımcıların yaş ortalaması 40.56 yıl olarak belirlenmiştir.

2.3.4.2. İkinci Örneklem Grubu

Mersin bölgesinde bulunan kamu ve özel sağlık kurumları personeli, ikinci örneklem grubunun katılımcılarını oluşturmaktadır. Bu evrende yaklaşık olarak 10000 personel yer almaktadır. Örneklem büyüklüğü, %95 güven aralığında, 370 kişi olarak hesap edilmiştir (Sekaran, 1992). Araştırma evreni içerisinde yer alan kamu ve özel sağlık kurumlarında görev yapan ve kolayda örnekleme yöntemiyle tespit edilen toplam 600 kişiye araştırmaya ilişkin anket formları ulaştırılmıştır. Cevaplanan anketlerden 398 tanesi analize uygun bulunmuştur.

İkinci örneklem grubunu, kamuda ve özel sektörde yer alan sağlık kurumlarında görev yapan 179 erkek (% 45.0) ve 210 kadın (% 55.0) toplam 398 kamu ve özel sağlık sektörü çalışanı oluşturmuştur. Birinci örneklem grubunun 212' si evli (% 53.3), 186' sı bekar (% 46.7). Sağlık sektöründe yer alan katılımcıların yaş ortalaması 29.18 yıl şeklinde belirlenmiştir.

2.3.4.3. Üçüncü Örneklem Grubu

Mersin ve Tarsus Organize Sanayi Bölgesinde yer alan işletmelerin çalışanları araştırmanın üçüncü örneklem grubunun katılımcılarını oluşturmaktadır. Bu evrende yaklaşık olarak 15000 çalışan yer almaktadır. Örneklem büyüklüğü, %95 güven aralığında, 375 kişi olarak hesap edilmiştir (Sekaran, 1992). Araştırma evreni içerisinde yer alan işletmelerde görev yapan ve kolayda örnekleme yöntemiyle tespit edilen toplam 600 kişiye araştırmaya ilişkin anket formları ulaştırılmıştır. Cevaplanan anketlerden 446 tanesi analize uygun bulunmuştur.

Mersin ve Tarsus Organize Sanayi Bölgesinde yer alan işletmelerde çalışan 267 erkek (% 59.9) ve 179 kadın (% 40.1) toplam 446 sanayi sektörü çalışanı üçüncü örneklem grubunu oluşturmuştur. Üçüncü örneklem grubunun 257' si evli (% 57.6), 189' u bekar (% 42.4). Sanayi sektöründe yer alan katılımcıların yaş ortalaması 33.36 yıl şeklinde belirlenmiştir.

2.3.5. Ölçme Aracının Geçerliliğine Yönelik Analizler

Geçerlilik, ölçeğin amaçlandığı kullanıma hizmet etme derecesi olup, ölçülmek istenen özelliğin, herhangi başka bir değişkenle karıştırılmadan doğru ölçülebilme derecesidir (Ercan ve Kan, 2004). Bu çalışmada geliştirilmek istenen "Örgütsel Etik İklimi Ölçeği" için

yapısal geçerlilik analizleri yapılmıştır. Yapısal geçerlilik, boyutlar arasındaki ilişkilerin teoriye uygun olması hali ve ölçekte yer alan ifadelerin ölçülmek istenen özellikleri ne derece doğru ölçtüğüdür (Westen ve Rosenthal, 2003). Örgütsel Etik İklimi Ölçeğinin yapısal geçerliliğe sahip olup olmadığını belirleyebilmek için keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri kullanılmıştır.

2.3.5.1.Keşfedici Faktör Analizi

Keşfedici faktör analizi (KFA), birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni bir araya getirerek, daha az sayıda ilişkisiz ama kavramsal olarak tutarlı değişken bulmayı, keşfetmeyi, amaçlayan çok değişkenli bir istatistiktir (Büyüköztürk, 2016; Gürbüz ve Şahin, 2018). Araştırmaya, kamu ve vakıflara ait yükseköğretim kurumlarında görev yapan akademik ve idari personel ve sağlık sektöründe yer alan personelden oluşan birinci ve ikinci örneklem gruplarından toplanan veriler için KFA yapılarak başlanmıştır. Fakat KFA' ne geçilmeden önce, toplanan verilerin bu analiz için uygun olup olmadığına bakılmalıdır. Bu uygunluk, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett küresellik testi vasıtasıyla inceleyebilir. KMO testi, veri setinin faktör analizi için uygunluğu ve veri yapısının faktörleştirme için uygunluğu konusunda bilgi verir. Bu iki husus için KMO katsayısının 0,60' tan yüksek olması arzu edilir. Barlett küresellik testi ise, değişkenler arası ilişkinin varlığını kısmi korelasyon ekseninde analiz eder. Testin anlamlı çıkması, veri setinin uygunluğuna işaret eder. Ayrıca bu durum, veri setinin normalliğinin de bir göstergesidir (Büyüköztürk, 2016). Elde edilen sonuçlara göre, birinci Örneklem grubu için KMO Katsayısı 0.877, Barlett-Küresellik Testi Ki Kare değeri 1602.01 ($p<.001$) olarak, ikinci örneklem grubu için KMO Katsayısı 0.915, Barlett- Küresellik Testi Ki Kare değeri 4258,44 ($p<.0001$) olarak bulgulanmıştır. Bu sonuçlara göre veri setinin, KFA için elverişli olduğu tespit edilmiştir (Kalaycı, 2006; Hair vd., 2010). KFA yapılırken çıkarsama yöntemi olarak temel bileşenler analizi kullanılmıştır. Döndürme yöntemi olarak ise varimax yöntemi tercih edilmiştir. Ölçek maddelerine ait faktör yükleri, özdeğerler ve açıklanan varyanslar Tablo 2'de sunulmuştur.

Birinci örneklem için KFA' ne toplam 9 **madde** ile başlanmıştır. Oluşturulan korelasyon matrisindeki determinant = 0.001 olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan matriste, eşik değeri geçen ve çapraz yük alan ifade olmadığı tespit edilmiştir. Anti imaj korelasyon matrisinde eşik değer olan 0,5' in altında kalan ifade olmadığı için hiçbir madde çıkarılmamıştır. KFA sonucunda ölçeğin özdeğeri 1'den büyük iki faktör altında toplandığı görülmüştür. İki faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı toplam varyans ise % 76.79'dur. **Ölçekten çıkarılan madde olmamış ve ölçek iki boyutlu, dokuz maddeli son haline gelmiştir.** Ayrıca, tüm maddelere ilişkin faktör yüklerinin 0.8' nin üzerinde bir değere sahip olması analiz sonuçlarının iyi seviyede olduğunu göstermektedir (Meyers vd., 2005).

Bu noktada geliştirilen Örgütsel Etik İklimi Ölçeği' nin, KFA sonucunda oluşan iki alt boyutunun isimlendirme faaliyeti yapılmıştır: 5 maddeden oluşan birinci boyut "**Kurallara Yönelik İklim**", 4 maddeden oluşan ikinci boyut "**Davranışlara Yönelik iklim**" olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 2. Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Boyutlar					
1. Örneklem (Üniversiteler)			2. Örneklem (Sağlık Kurumları)		
	1. Faktör	2. Faktör		1. Faktör	2. Faktör
Özdeğer	3.53	3.38	Özdeğer	6.00	1.84
Açıklanan Varyans	39.24	37.55	Açıklanan Varyans	66.74	20.52
Madde Kodu	Faktör Yükleri		Madde Kodu	Faktör Yükleri	
ÖEi4	,910		ÖEi2	,923	
ÖEi1	,878		ÖEi3	,910	
ÖEi9	,819		ÖEi9	,910	
ÖEi3	,800		ÖEi4	,897	
ÖEi2	,769		ÖEi1	,888	
ÖEi7		,846	ÖEi7		,917
ÖEi8		,830	ÖEi6		,907
ÖEi6		,763	ÖEi5		,875
ÖEi5		,730	ÖEi8		,866
Toplam Açıklanan Varyans	% 76,79		Toplam Açıklanan Varyans	% 87.27	

Bu aşamada, ölçüm araçlarında yer alan boyutların tek başına da geçerli olabilmesi için, diğer boyutlarla ayrışması gerekliliğinden dolayı, ayrışma geçerliliği analizi yapılmıştır. Ayrışma geçerliliği, ölçek içerisindeki herhangi bir boyutun diğer bir boyuttan farklılaşma düzeyini açıklamaktadır (Fornell ve Larcker, 1981). Örgütsel Etik İklim Ölçeği boyutları arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 3' de verilmiştir. Boyutlar arasındaki ayrışmanın anlamlı seviyede olabilmesi için korelasyon katsayılarınının 0,85'in altında olması gerekmektedir (Schweizer, 2014; Stieler, 2017). Analiz sonucunda boyutlar arasındaki ayrışmanın makul seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Örgütsel Etik İklim Ölçeği Ayrışma Geçerliliği Analizi

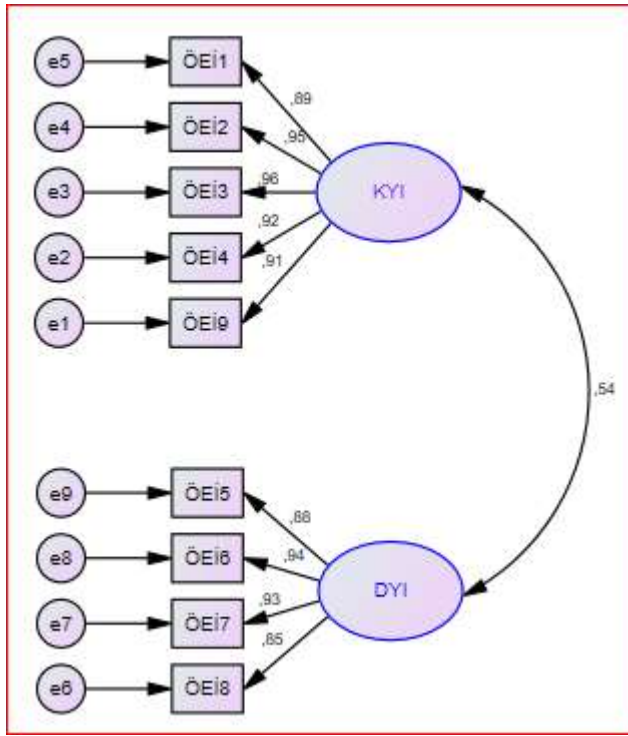
Örgütsel Etik İklimi Ölçeği	1. Örneklem		2. Örneklem	
	Kurallara Yönelik İklim	Davranışlara Yönelik İklim	Kurallara Yönelik İklim	Davranışlara Yönelik İklim
Kurallara Yönelik İklim	1,00	,726**	1,00	,619**
Davranışlara Yönelik İklim	,726**	1,00	,619**	1,00

**p<0,001.

2.3.5.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), temeli sağlam bir teorik yapıya dayanan bir ölçme aracı veya önceden geliştirilmiş, defalarca kullanılmış ve kabul görmüş bir ölçme aracının yapısının yeni bir veri seti ile test edilmesi ve doğrulanması amacıyla yapılır (Gürbüz ve Şahin,

2018; Çalışkan vd., 2019). Kamu ve vakıflara ait yükseköğretim kurumlarında görev yapan akademik ve idari personel ve sağlık sektöründe yer alan personelden oluşan iki farklı örneklem grubu üzerinde geliştirilen “Örgütsel Etik İklimi Ölçeği” nin, sanayi sektörü gibi farklı üçüncü bir örneklem grubu üzerinde yapısal geçerliliğini test etmek üzere DFA yapılmıştır. Paket program ile gerekli analizler yapılmış, bulguların uyum iyiliği değerleri Tablo 4’ te sunulmuştur. DFA’ nde çalışma modelinin uyumu için, AGFI, GFI, CFI ve NFI değerlerinin 0.90 ve üzerinde, RMSEA değerinin ise 0.10’dan düşük çıkması beklenmektedir (Steiger, 1990; Byrne, 1994; Schermelleh-Engel vd., 2003; Schumacker ve Lomax, 2004; Çalışkan, 2019). DFA sonucunda bulguların uyum iyiliği değerlerinin (AGFI, GFI, CFI ve NFI) değerleri için **“iyi uyum”** değerleri, (RMSEA) değeri için **“kabul edilebilir”** uyum değeri gösterdiği tespit edilmiştir (Meydan ve Şeşen, 2011; Ocak, 2020). Yani, KFA neticesinde iki farklı örneklem üzerinde ortaya konulan yapının, DFA ile doğrulandığı görülmüştür. Bu sonuç, geliştirilen Örgütsel Etik İklimi Ölçeğinin, istatistiksel olarak doğrulandığını ve anlamlı olduğunu göstermektedir. DFA ile elde edilen model Şekil 1 ve Tablo 4’ de sunulmuştur.

Şekil 1. Üçüncü Örneklem Grubunun DFA Yapısı

Tablo 4. Üçüncü Örneklem Grubu (Sanayi Sektörü) DFA Sonuçları

Örgütsel Etik İklimi Ölçeği	ΔX^2	df	$\Delta X^2/df$	RMSEA	NFI	GFI	AGFI	CFI
Kabul Edilebilir Uyum			$\leq 5df$	$\leq 0,10$	$\geq 0,90$	$\geq 0,90$	$\geq 0,85$	$\geq 0,95$
İyi Uyum			$\leq 3df$	$\leq 0,05$	$\geq 0,95$	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	$\geq 0,97$
Örneklem Grubu 3 Birincil Seviye DFA	81,74	26	3,14	.07	.98	.96	.92	.99

*p<0,001.

Not: ΔX^2 =Normal Theory Weighted Least Squares Chi-Square, df = Degrees of Freedom, RMSEA= Root Mean Square Error of Approximation, NFI= Normed Fit Index, GFI= Goodness of Fit Index, AGFI= Adjusted Goodness of Fit Index, CFI = Comparative Fit Index.

2.3.5.3. Ölçüt Bağımlı Geçerliliği

Ölçeğin geçerliliğinin sağlanması hususunda keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin yanı sıra, son olarak her üç örneklem grubundan toplanan verilerin bir veya birkaç dış ölçütle ilişkisini inceleyen bir geçerlilik tekniği olan ölçüt-bağımlı geçerliliğine bakılmıştır (Büyüköztürk, 2016). Bu kapsamda lider desteği ölçeği, ikinci ve üçüncü örneklemden toplanan veriler için araştırma modeline dahil edilmiş, öncül değişken olarak kullanılmış ve örgütsel etik iklimi ile arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Ölçüt bağımlı geçerliliği için bu değişkenin seçilmesinin sebebi, yapılan çalışmalarda lider desteği ile örgütsel etik iklimi arasındaki ilişkilerin sıklıkla tartışılmış olmasıdır (Wimbush ve Shepard, 1994; Walumbwa, 2011; Shin, 2012; Simha ve Cullen, 2012).

İkinci ve üçüncü örneklem grubu içerisinde yer alan bireylerin algıladıkları lider desteğini ölçmek üzere, Netemeyer ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen lider desteği ölçeğinin, Ackfeldt ve Coote (2005)' nin çalışmasında kullanılan halinden istifade edilmiştir. Toplam 5 maddeden oluşan ölçekte sorular "Yöneticim durumuma anlayış gösterir." ve "Çalıştığım işletmede çalışanlar ile yöneticimiz arasında iyi bir iletişim vardır." gibidir. Türkçe geçerliliği Akkoç ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan ölçeğe ait Cronbach Alfa değeri, .92 olarak rapor edilmiştir.

Her iki örneklem grubu için Örgütsel Etik İklimi Ölçeği (ÖEİ) ve Lider Desteği Ölçeğinin (LD) arasındaki ilişkiler analiz edilmiş sonuçlar Tablo 5' te sunulmuştur.

Tablo 5. Ölçüt Bağımlı Geçerliliği Kapsamında Değişkenler Arası İlişkiler

	Örneklem Grubu 2 n=398			Örneklem Grubu 3 n=446		
	Ort.	Std. S.	ÖEİ	Ort.	Std. S.	ÖEİ
ÖEİ Ölçeği	3.66	.88	1	3.92	1.13	1
LD Ölçeği	3.72	.92	.69**	4.01	.98	.77**

** p< .01

Elde edilen sonuçlara göre, her iki örneklem grubunda da, lider desteği ile örgütsel etik iklimi arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler elde edilmiştir.

2.3.6.İç Tutarlılığa İlişkin Bulgular

Son olarak Örgütsel Etik İklimi Ölçeğinin güvenilirliğine ilişkin analizler yapılmıştır. İç tutarlılık güvenilirliği, ölçek içerisinde yer alan maddelerin, kendi aralarında tutarlı olup olmadığını ifade eder (Bayık ve Gürbüz, 2018). Ölçeklerin güvenilirliğinin tespit edilmesinde, ölçülmek istenen kavramı, ölçek içerisinde yer alan tüm maddeleri dikkate alarak, doğru ve istikrarlı bir şekilde çıkararak bir metot olması nedeniyle, en yaygın kullanılan yöntemlerden biri Cronbach Alfa testidir (DeVellis, 2003; Ercan ve Kan, 2004; Pekkan ve Çalışkan, 2020). Cronbach Alfa katsayısı ölçek içinde bulunan maddelerin iç tutarlılığının, homojenliğinin bir ölçüsüdür (Tezbaşaran, 1996). Cronbach Alfa katsayısının 0.70'den büyük olması ölçeğin yüksek seviyede güvenilir olduğu anlamı verir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Örgütsel Etik İklimi Ölçeğinin iç tutarlılığını ölçmek maksadıyla, her üç örneklem grubu için ölçeğin iç tutarlılığı hesaplanmış ve Tablo 5'de gösterilmiştir. Ayrıca ölçeğe ait maddelerin düzeltilmiş madde toplam korelasyonlarının tamamının varsayılan eşik değerinden (0,20) yüksek olduğu tespit edilmiştir (Büyüköztürk, 2006; Çalışkan, 2021). Sonuç olarak bu bulgular önerilen ölçeğin iç tutarlılığının sağlandığını ve ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Örgütsel Etik İklimi Ölçeği İç Tutarlılık Sonuçları

Ölçek ve Boyutları	Madde Sayısı	Cronbach α		
		Üniversiteler	Sağlık	Sanayi
Örgütsel Etik İklimi Ölçeği	9	.934	.886	.903
➤ Kurallara Yönelik İklim	5	.882	.890	.912
➤ Davranışlara Yönelik İklim	4	.944	.871	.899

SONUÇ

Örgütleri başarıya ulaşmasının en önemli etkileri arasında örgüt içi etik değerlere sahip olmanın olumlu etkilerinin farkına varan kurum/işletmeler, örgütsel etiği ve ilkelerini benimsemeye ve benimsetmeye özen göstermeye başlamışlardır. Çünkü örgütsel etiği çalışanlarına benimsetmiş işletmelerdeki bireylerin daha huzurlu ve tam performans ile çalıştıkları, verilen sorumlulukları zamanında yerine getirdikleri ve ahlaki davranış düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir (Victor ve Cullen, 1987, 1988; Neubaum vd., 2004; Walumbwa vd., 2011; Nedkovski vd., 2017).

Örgüt içi etik iklim algısının tespit edilebilmesi, keşfedilmesi, başarılı ve etkin bir şekilde kurallaştırılması, ölçülmesi ve belirlenmesi ile yakından ilişkili olacağı düşünülerek yapılan bu çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılarak işletmeler/kurumlarda yer alan bireyler için örgütsel etik ikliminin özellikleri belirlenmeye çalışılmış ve bu özellikleri ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirilmiştir. Örgütsel etik ikliminin olumlu/olumsuz etkilerinin yoğunlukla hissedilebileceğinin düşünüldüğü sektörler olarak değerlendirilen üniversiteler, sağlık ve sanayi sektörlerine ait işletme ve kurumlarda görev yapan bireylerden oluşan üç ayrı örnekleme 9 maddelik “Örgütsel Etik İklimi Ölçeği Taslak Formu” ulaştırılmış, veriler toplanmış ve analiz edilmiştir.

Ölçeğin yapısal geçerliliğinin test edilmesi amacıyla öncelikle kamu ve vakıflara ait yükseköğretim kurumlarında görev yapan akademik ve idari personel ve sağlık sektöründe yer alan personelden oluşan iki farklı örnekleme grubuna ait verilere ayrı ayrı KFA yapılmıştır. Her iki örnekleme ait KFA sonuçları incelendiğinde, özdeğeri 1’den büyük olan iki faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Analiz sonucunda toplam 9 ifade ve iki boyuttan oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Boyutlardaki ifadelerin içerikleri dikkate alınarak ilk 5 ifadeden oluşan alt boyuta “Kurallara Yönelik İklim”, sonraki 4 ifadeden oluşan alt boyuta “Davranışlara Yönelik İklim” adları verilmiştir. Ardından, Örgütsel Etik İklimi Ölçeğinin, KFA sonucu elde edilen iki faktörlü yapısının farklı bir sektörde doğrulanıp doğrulanmayacağını ortaya koymak üzere DFA uygulanmıştır. DFA ile ölçeğin, kurallara yönelik iklim ve davranışlara yönelik iklim isimli iki faktörlü yapısının doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin geçerliliği hususunda son olarak, ölçüt bağımlı geçerliliğine bakılmıştır. Bu kapsamda lider desteği değişkeni araştırma modeline dahil edilmiş, öncül değişken olarak kullanılmış ve örgütsel etik iklimi ile arasındaki korelasyon incelenmiştir. Bir işletmede örgütsel etik ve ilkelerinin hayata geçirilmesi için örgüt çalışanlarının etik değer ve ilkelere hâkim olması ve benimsemesi gerekmektedir. Örgüt çalışanlarının örgütün etik ve ilkelerini benimsemesi, iyi bir liderin onlara öncülük yapmasından geçmektedir. Liderin örgüt üyelerine karşı davranış ve tutumları bütün örgüt üyelerinin tutum ve davranışlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir (Wimbush ve Shepard, 1994; Walumbwa, 2011; Shin, 2012; Simha ve Cullen, 2012). İkinci ve üçüncü örnekleme gruplarından elde edilen verilerle yapılan korelasyon analizleri neticesinde, lider desteği ile örgütsel etik iklimi arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler elde edilmiştir.

Ulaşılan tüm sonuçlar, Örgütsel Etik İklimi Ölçeği’ nin geçerli bir ölçme aracı olduğuna kanıt olarak değerlendirilebilir.

Örgütsel Etik İklimi Ölçeğinin güvenilirliğini tespit edebilmek için, her üç örnekleme grubu ayrı ayrı Cronbach Alfa testine tabi tutulmuştur. Örgütsel etik iklimi değişkeni bir bütün olarak ve kurallara yönelik iklim ve davranışlara yönelik iklim alt boyutlarının iç

tutarlılıkları hesaplanmış, sonucunda ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel Etik İklimi Ölçeği, aslen bir bütün olarak kullanılacak şekilde tasarlanmış olmakla birlikte, ölçeğe ilişkin alt boyutların iç tutarlılık değerleri oldukça yüksek olduğundan, her bir alt boyutun münferiden uygulanması da söz konusu olabilecektir.

Organizasyonların bu ölçekten istifade etmek suretiyle, örgütsel etik iklimini nasıl yükseltecekleri ve bu durumdan nasıl faydalanacakları konusunda önemli kazanımlar elde edecekleri değerlendirilmektedir. Geliştirilen ölçeğin sadece örneklem gruplarında bulunan üniversiteler ve sağlık, sanayi sektörlerinde değil, gerek kamuda, gerekse özel sektörde faaliyet gösteren, işletme/kurumların yer aldığı diğer tüm sektörlerde de kullanılabilir. Literatürde bu kadar farklı örneklem grupları üzerinde geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış bir ölçeğe rastlanılmadığı için, Örgütsel Etik İklimi Ölçeği' nin tüm sektörlerde yer alan işletme ve kurumlar için önemli bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir. Ayrıca, ölçek geliştirilmesi çalışmaları için, yerli yayınların yanı sıra çok sayıda yabancı yayından da yararlanılmıştır. Bu katkı, ölçeğin evrensel temsil etme niteliğini güçlendirmekte ve ölçeğin diğer ülkelerde farklı kültürlerde de kullanılabilirliğini düşündürmektedir.

Ayrıca, çalışmanın gerek uzman bilim insanları ile, gerekse sağlık ve sanayi sektörü çalışanlarının bir kısmı ile yapılan birebir görüşmeleri esnasında, Örgütsel Etik İklimi Ölçeğinin kolayca anlaşılabilir, uygulaması basit bir ölçek olduğu, katılımcıların örgütsel etik iklimi olgusu ile ilgili algılarını net bir şekilde ifade etmelerine imkan tanıdığı bilgilerine ulaşılmıştır.

Örgütsel Etik İklimi Ölçeğinin, kurallara yönelik iklim ve davranışlara yönelik iklim kavramlarını içeren iki boyutlu yapısı ile, bundan sonra yapılacak araştırmalarda örgütsel etik iklimi değişkenini belirlemeye ve ölçmeye yönelik önemli bir ihtiyacı karşılayarak alandaki bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir. Konu ile ilgili gelecekte yapılacak olan araştırmalarda, ölçeğin farklı örneklemelerde uygulanmasının, farklı değişkenler ile birlikte etkileşiminin incelenmesinin, ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliğine ilişkin bu çalışmada elde edilen bulguları daha da güçlendireceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ackfeldt, A.L. ve Coote, L. V. (2005). A Study of Organizational Citizenship Behaviors in A Retail Setting, *Journal of Business Research*, 58, s. 151-159.
- Akkoç, İ., Turunç, Ö. ve Çalışkan, A. (2011). Gelişim Kültürü Ve Lider Desteğinin Yenilikçi Davranış ve İş Performansına Etkisi: İş-Aile Çatışmasının Aracılık Rolü, *İşgüç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Ekim- 2011, Cilt: 13, S: 04, 83-114.
- Ambrose, M. L., Arnaud, A., ve Schminke, M. (2008). Individual moral development and ethical climate: the influence of person–organization fit on job attitudes. *J. Bus. Ethics* 77, 323–333. doi: 10.1007/s10551-007-9352-1
- Appelbaum S. H., Deguire K. J. ve Lay M. (2005). The Relationship of Ethical Climate to Deviant Workplace Behavior. *Corporate Governance* 5(4):43–55.
- Arnaud, A., and Schminke, M. (2007). "Ethical work climate: A weather report and forecast," in *Research in Social Issues in Management: Managing Social and Ethical Issues in Organizations*, Vol. 5, eds S. W. Gilliland, D. D. Steiner, and D. P. Skarlicki (Greenwich, CT: IAP), 181–227.
- Auzoult, L. ve Mazilescu, C.-A. (2021). Ethical Climate as Social Norm: Impact on Judgements and Behavioral Intentions in the Workplace. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 6006. <https://doi.org/10.3390/ijerph18116006>

- Babin, B. J., Boles, J. S., ve Robin, D. P. (2000). Representing the perceived ethical work climate among marketing employees. *J. Acad. Market. Sci.* 28, 345–358. doi: 10.1177/0092070300283004
- Bahar, E. ve Köroğlu, E. Ö. (2020). Human Resources Competencies and the Mediation Role of the Organizational Climate. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(4), 993–1014. <https://doi.org/10.15295/bmij.v8i4.1612>.
- Barnett T. ve Schubert E.(2002). Perceptions of the Ethical Work Climate and Covenantal Relationships. *Journal of Business Ethics* 36(3):279–290.
- Baron, R. A., Zhao, H. ve Miao, Q. (2015). Personal motives, moral disengagement, and unethical decisions by entrepreneurs: cognitive mechanisms on the “slippery slope”. *J. Bus. Ethics* 128, 107–118. doi: 10.1007/s10551-014-2078-y
- Bayık, M. ve Gürbüz, S., (2016). Ölçek uyarlamada metodoloji sorunu: yönetim ve örgüt alanında uyarlanan ölçekler üzerinden bir araştırma, *The Journal of Human and Work*, Volume 3(1), 1-20.
- Borry, E. L. (2017). Ethical climate and rule bending: How organizational norms contribute to unintended rule consequences. *Public Administration*, 95(1), 78–96.
- Bozeman, B. (2007). Public values and public interest: Counterbalancing economic individualism. Georgetown University Press.
- Briggs, E.; Jaramillo, F. ve Weeks, W. A. (2012). The Influences of Ethical Climate and Organization Identity Comparisons on Salespeople and their Job Performance. *J. Pers. Sell. Sales Manag.*, 32, 421–436.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Byrne, B. M. (1994). Structural Equation Modeling With EQS and EQS/Windows. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Chouaib, A.; Zaddem, F. (2013). The ethical climate at work, promoting trust in organizations. *Rev. Interdiscip. Manag. Homme Entrep.*, 5, 15–30.
- Cullen J. B., Parboteeah K. P. ve Hoegl M. (2004). Cross-National Differences in Managers’ Willingness to Justify Ethically Suspect Behaviors: A Test of Institutional Anomie Theory. *Academy of Management Journal* 47(3):411–421.
- Cullen J. B., Parboteeah K. P. ve Victor B. (2003). The Effects of Ethical Climates on Organizational Commitment: A Two-Study Analysis. *Journal of Business Ethics* 46(2):127–141.
- Cullen, J.B.; Parboteeah, J.F. ve Victor, B. (2003). The effects of Ethical Climates on organizational commitment: A two-study analysis. *J. Bus. Ethics*, 46, 127–141.
- Curtis, M. (2015). Discussion of “Ethical Climate, Social Responsibility and Earnings Management”. *J Bus Ethics* 126, 61–63. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-2036-0>
- Çalışkan, A. (2019). Değişime Direnç: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24, (2), 237-252.
- Çalışkan, A. (2021). Örgütsel Güven. Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1): 42-59.
- Çalışkan, A., Akkoç, İ. ve Turunç, Ö. (2019). Yenilikçi davranış: bir ölçek uyarlama çalışması. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (1), 94-111. DOI: 10.29131/uiibd.562196
- De Vellis, R. F. (2003). Scale Development: Theory and Applications (2nd ed., Vol. 26). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- DeConinck, J. B. (2011). The effects of ethical climate on organizational identification, supervisory trust, and turnover among salespeople. *J. Bus. Res.* 64, 617–624. doi: 10.1016/j.jbusres.2010.06.014
- Deshpande S. P. (1996). Ethical Climate and the Link between Success and Ethical Behavior: An Empirical Investigation of a Non-Profit Organization. *Journal of Business Ethics* 15(3):315–320.
- Deshpande, S. P. (1996). The impact of ethical climate types on facets of job satisfaction: an empirical investigation. *J. Bus. Ethics* 15, 655–660. doi: 10.1007/BF00411800
- Deshpande, S.P. (1996). The impact of ethical climate types on facets of job satisfaction. An empirical investigation. *J. Bus. Ethics*, 15, 655–660.
- Egorov, M., Kalshoven, K., Pircher Verdorfer, A., ve Peus, C. (2019). It's a match: moralization and the effects of moral foundations congruence on ethical and unethical leadership perception. *Journal of Business Ethics*. <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04178-9>.
- Ehrhart, M. G., ve Raver, J. L. (2014). "The effects of organizational climate and culture on productive and counterproductive behavior," in *The Handbook of Organizational Climate and Culture: Antecedents, Consequences, and Practice*, eds B. Schneider and K. Barbera (New York, NY: Oxford University Press), 153.176.
- Ercan İ ve Kan İ. (2004). Ölçeklerde güvenirlik ve geçerlik, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3):211-216.
- Fornell, C., ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Fradelos, E.C. vd. (2021). Greek Nurses' Perception of Hospital Ethical Climate: A Cross-Sectional Study. In: Vlamos, P. (eds) *GeNeDis. Advances in Experimental Medicine and Biology*, vol 1337. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-78771-4_3
- Friend, S.B.; Jaramillo, F.; Johnson, J.S. (2020). Ethical climate at the frontline: A meta-analytic evaluation. *J. Serv. Res.*, 1–23.
- Gorsira, M.; Steg, L.; Denkers, A.; Huisman, W. (2018). Corruption in Organizations: Ethical Climate and Individual Motives. *Adm. Sci.*, 8, 4.
- Grönlund CF, Söderberg A, Dahlqvist V, Andersson L, Isaksson U. (2019). Development, validity and reliability testing the Swedish Ethical Climate Questionnaire. *Nurs Ethics*. Nov-Dec; 26(7-8):2482-2493. doi: 10.1177/0969733018819122.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J. F. J., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis*, Seventh Edition Prentice Hall.
- Kalaycı, Ş. (2006). *Faktör analizi. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım.
- Kammeyer-Mueller, J. D., Simon Lauren, S., Rich, B.L. (2012). The psychic cost of doing wrong: Ethical conflict, divestiture socialization, and emotional exhaustion. *University of Florida Journal of Management*, 32 (3), 784-808.
- Leung, K. (2008). Matching ethical work climate to in-role and extra-role behaviors in a collectivist work setting. *J. Bus. Ethics* 79, 43–55. doi: 10.1007/s10551-07-9392-6
- Liu A. M. M., Fellows R. ve Ng J. (2004). Surveyors' Perspectives on Ethics in Organizational Culture. *Engineering, Construction and Architecture Management*, 11(6):438–449.
- Luria, G.; Yagil, D. Procedural justice, ethical climate and service outcomes in restaurants. *Int. J. Hosp. Manag.* 2008, 27, 276–283.

- Luthar, H.K.; DiBattista, R.A. ve Gautschi, T. (1997). Perception of What the Ethical Climate is and What it Should be: The Role of Gender, Academic Status, and Ethical Education. *J. Bus. Ethics*, 16, 205–217.
- Malicki, M., Katavic, V., Markovic, D., Marusic, M., ve Marusic, A. (2019). Perceptions of ethical climate and research pressures in different faculties of a university: Cross-sectional study at the University of Split, Croatia. *Science and Engineering Ethics*, 25(1), 231–245. <https://doi.org/10.1007/s11948-017-9987-y>.
- Malisetty, S., Archana R. V. ve Vasanthi Kumari, K. (2017). Evaluating the Impact of Organisation Ethical Culture and Ethical Climate On Deviant Behaviour Using ECQ. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, 8(8), 217–231.
- Martin, K.D. ve Cullen, J.B. (2006). Continuities and Extensions of Ethical Climate Theory: A Meta-Analytic Review. *J Bus Ethics* 69, 175–194. <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9084-7>
- Mayer, D. M. (2014). “A review of the literature on ethical climate and culture,” in *The Handbook of Organizational Climate and Culture: Antecedents, Consequences, and Practice*, eds B. Schneider and K. Barbera (New York, NY: Oxford University Press), 415–440.
- Meydan, C. ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Meyers, L.S., Gamst, G. C. ve Guarino, C. (2005). *Applied Multivariate Research: Design and Interpretation*, SAGE Publications. ISBN-13: 978-1412904124.
- Mulki, J. P., Jaramillo, F., ve Locander, W. B. (2006). Effects of ethical climate and supervisory trust on salesperson’s job attitudes and intentions to quit. *J. Pers. Selling Sales Manage.* 24, 19–26. doi: 10.2753/PSS0885-3134260102
- Mulki, J.P. ve Lassk, F.G. (2019). An Exploration of the Combined Impact of Ethical Climate and Work Locus of Control on Job Performance and Turnover Intentions: An Abstract. In: Rossi, P., Krey, N. (eds) *Finding New Ways to Engage and Satisfy Global Customers. AMSWMC 2018. Developments in Marketing Science: Proceedings of the Academy of Marketing Science*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02568-7_243
- Mulki, J.P.; Jaramillo, F.; Locander, W.B. (2008). Effect of Ethical Climate on turnover intention: Inking attitudinal and stress theory. *J. Bus. Ethics*, 78, 559–574.
- Nedkovski V., Guerci M., De Battisti F. ve Siletti E. (2017). Organizational ethical climates and employee’s trust in colleagues, the supervisor, and the organization, *Journal of Business Research*, 71, 19-26.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S. ve McMurrian, R. (1996). Development and Validation of Work-Family Conflict Scales, *Journal of Applied Psychology*, 81, s. 400-410.
- Neubaum D. O., Mitchell M. S. ve Schminke M. (2004). Firm Newness, Entrepreneurial Orientation, and Ethical Climate. *Journal of Business Ethics* 52(4):335–347.
- Newman, A.; Round, H.; Bhattacharya, S.; Roy, A. (2017). Ethical climates in organizations: A review and research agenda. *Bus. Ethics Q.*, 27, 475–512.
- Ning, N.; Zhaoyi, L. (2017). Psychological contract breach, organizational disidentification, and employees’ unethical behavior: Organizational ethical climate as moderator. *Soc. Behav. Personal.*, 45, 1409–1424
- O’Fallon M. J. ve Butterfield K. D. (2005). A Review of the Empirical Ethical Decision-Making Literature: 1996–2003. *Journal of Business Ethics* 59(4):375–413
- Ocak, M. (2020). *Amos İle Adım Adım Yapısal Eşitlik Uygulamaları*, Ekin Yayınevi, Bursa.

- Pagliaro S, Lo Presti A, Barattucci M, Giannella VA ve Barreto M. (2018). On the Effects of Ethical Climate(s) on Employees' Behavior: A Social Identity Approach. *Front. Psychol.* 9:960. doi: 10.3389/fpsyg.2018.00960
- Paine, L., R. Deshpande', J. D. Margolis ve K. E. Bettcher: (2005). Up to Code: Does Your Company's Conduct Meet World-Class Standards?, *Harvard Business Review* 38(12), 122–133.
- Parboteeah, K. P., Cullen, J. B. Victor B. ve Sakano, T. (2005). National Culture and Ethical Climates: A Comparison of U.S. and Japanese Accounting Firms, *Management International Review* 45(4), 459–481.
- Pekkan, N. Ü. ve Çalışkan, A. (2020). Yaratıcı Takım İklimi Ölçeği: Türkçe' ye Uyarlama, Geçerlilik Ve Güvenirlik Çalışması, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y: 19, S: 39, 1007-1021. DOI: <https://doi.org/10.46928/iticusbe.768433>
- Pekkan, N. ve Biçer, M. (2022). Ethical Climate's Mediating Role on the Relationship Between Emotional Intelligence and Job Satisfaction. *Central European Management Journal*, 30(1), 115–132. <https://doi.org/10.7206/cemj.2658-0845.72>
- Potipiroon, W. ve Ford, M. T. (2017). Does public service motivation always lead to organizational commitment? Examining the moderating roles of intrinsic motivation and ethical leadership. *Public Personnel Management*, 46(3), 211–238.
- Reichers A. E. ve Schneider B. (1990). Climate and Culture: An Evolution of Constructs. In: Schneider B. (eds) *Organizational Climate and Culture*. Jossey-Bass, San Francisco, pp. 5–39.
- Ruban, D.A. ve Yashalova, N.N. (2020). Climate-Friendly Ethics Prescribed by TopWorld Airlines: Empirical Evidence. *Climate*, 8, 119.
- Ryu, K. (2020). Empirical Analysis of Organizational Ethical Climate, Organizational Commitment and Job Performance in JFMEs in China. In: *The Impact of Organizational Ethical Climate on Organizational Commitment and Job Performance*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-2813-2_4
- Schermelleh-Engel K, Moosbrugger H ve Müller H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness of-fit measures, *Methods of Psychological Research Online*, 8 (2), 23-74.
- Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (2004). *A Beginner's Guide To Structural Equation Modeling*, Second Edition. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schweizer, K. (2014). On the Ways of Investigating the Discriminant Validity of a Scale in Giving Special Emphasis to Estimation Problems When Investigating Multitrait-Multimethod Matrices. *Psychological Test and Assessment Modeling*, 56(1), 45-59.
- Schwepker C. H. Jr. ve Hartline M. D. (2005). Managing the Ethical Climate of Customer-Contact Service Employees. *Journal of Service Research* 7(4):377–397.
- Schwepker, C. H. Jr. (2001). Ethical climate's relationship to job satisfaction, organizational commitment, and turnover intention in the salesforce. *J. Bus. Res.* 54, 39–52. doi: 10.1016/S0148-2963(00)00125-9
- Sekaran, U. (1992). *Research Methods For Business*, Canada: John Wiley ve Sons, Inc.
- Shim, D. C., & Park, H. H. (2019). Public service motivation in a work group: Role of ethical climate and servant leadership. *Public Personnel Management*, 48(2), 203–225.
- Shin, Y. (2012). CEO ethical leadership, ethical climate, climate strength, and collective organizational citizenship behavior. *J. Bus. Ethics* 108, 299–312. doi: 10.1007/s10551-011-1091-7

- Silverman, H., Wilson, T., Tisherman, S. vd. (2022). Ethical decision-making climate, moral distress, and intention to leave among ICU professionals in a tertiary academic hospital center. *BMC Med Ethics* 23, 45 <https://doi.org/10.1186/s12910-022-00775-y>
- Simha, A.; Cullen, J.R. (2012). Ethical climates and their effects on organizational outcomes: Implications from the past and prophecies for the future. *Acad. Manag. Perspect.*, 26, 20–34.
- Steiger, J. H. (1990). Structural model evaluation and modification: An interval estimation approach, *Multivariate Behavioural Research*, 25, 173-180.
- Stieler, M. (2017). *Creating Marketing Magic and Innovative Future Marketing Trends*. Bayreuth: Springer.
- Tanner, E. C., Tanner, F. T., ve Wakefield, K. (2015). Panacea or paradox? The moderating role of ethical climate. *J. Pers. Selling Sales Manage.* 35, 175–190. doi: 10.1080/08853134.2015.1010540
- Tei-Tominaga, M.; Nakanishi, M. (2018). The Influence of Supportive and Ethical Work Environments on Work-Related Accidents, Injuries, and Serious Psychological Distress among Hospital Nurses. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 15, 240
- Tezbaşaran, A. (1996). *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu*, Psikologlar Derneği Yayınları. Ankara.
- Treviño, L. K., Weaver, G. R., ve Reynolds, S. (2006). Behavioral ethics in organizations: a review. *J. Manage.* 32, 951–990. doi: 10.1177/0149206306294258
- Ulrich, C., O'Donnell P., Taylor, C., Farrar A., Danis M. ve Grady C., (2007). Ethical climate, ethics stress, and the job satisfaction of nurses and social workers in the united states. *Social Science & Medicine*. 65, 1708–1719.
- Van den Bulcke B, Metaxa V, Reyners AK, Rusinova K, Jensen HI, Malmgren J, vd. (2020). Ethical climate and intention to leave among critical care clinicians: an observational study in 68 intensive care units across Europe and the United States. *Intensive Care Med.*;46(1):46–56. <https://doi.org/10.1007/s00134-019-05829-1>.
- Van der Wal, Z., De Graaf, G., & Lasthuizen, K. (2008). What's valued most? Similarities and differences between the organizational values of the public and private sector. *Public Administration*, 86(2), 465–482.
- Verbeke, W., Ouwerkerk, C., ve Peelen, E. (1996). Exploring the contextual and individual factors on ethical decision making of salespeople. *J. Bus. Ethics* 15, 1175–1187. doi: 10.1007/BF00412816
- Victor B. ve Cullen J. B. (1987). A Theory and Measure of Ethical Climate in Organizations. In: Frederick W.C. (eds) *Research in Corporate Social Performance and Policy*. JAI Press, Greenwich, CT, s. 51–71.
- Victor B. ve Cullen J. B. (1988). The Organizational Bases of Ethical Work Climate. *Administrative Science Quarterly* 33:101–125.
- Viđak, M., Buljan, I., Tokalić, R. vd. (2020). Perception of Organizational Ethical Climate by University Staff and Students in Medicine and Humanities: A Cross Sectional Study. *Sci Eng Ethics* 26, 3437–3454. <https://doi.org/10.1007/s11948-020-00270-w>
- Walumbwa, F. O., Mayer, D. M., Wang, P., Wang, H., Workman, K., ve Christensen, A. L. (2011). Linking ethical leadership to employee performance: the roles of leader-member exchange, self-efficacy, and organizational identification. *Organ. Behav. Hum. Decis. Process.* 115, 204–213. doi: 10.1016/j.obhdp.2010.11.002

- Watterson, A.; Dinan, W. (2020). Lagging and Flagging: Air Pollution, Shale Gas Exploration and the Interaction of Policy, Science, Ethics and Environmental Justice in England. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17, 4320.
- Weber J. (1995). Influences Upon Organizational Ethical Subclimates: A Multi-Departmental Analysis of a Single Firm. *Organization Science* 6(5):509–523.
- Westen, D. ve Rosenthal R. (2003). Quantifying construct validity: Two simple measures, *Journal of Personality and Social Psychology*, 84 (3), 608-618.
- Wimbush, J.C., Shepard, J.M. (1994). Toward an understanding of ethical climate: Its relationship to ethical behavior and supervisory influence. *J Bus Ethics* 13, 637–647. <https://doi.org/10.1007/BF00871811>
- Yener, M.; Yaldiran, M. ve Ergun, S. (2012). The effect of ethical climate on work engagement. *Procedia Soc. Behav. Sci.*, 58, 724–733.
- Zhang, Y., Guo, Y., Zhang, M., Xu, S., Liu, X. ve Newman, A. (2021). Antecedents and outcomes of authentic leadership across culture: a meta-analytic review. *Asia Pacific Journal of Management*, 1–37. <https://doi.org/10.1007/s10490-021-09762-0>.
- Zheng, D., Witt, L.A., Waite, E., David, E.M., Driel, M., McDonald, D.P., Callison Kori, R., ve Crepeau Loring, J.(2015). Effects of ethical leadership on emotional exhaustion in high moral intensity situations. *The Leadership Quarterly*. doi:10.1016/j.leaqua.2015.01.006
- Zhou, L., Liu, Y., Chen, Z. ve Zhao, S. (2018). Psychological mechanisms linking ethical climate to employee whistle-blowing intention. *Journal of Managerial Psychology*, 33(2), 196–213.

ÖRGÜTSEL ETİK İKLİMİ ÖLÇEĞİ

Kurallara Yönelik İklim

- ✚ Çalıştığım kurumun resmi ve yazılı etik kuralları vardır.
- ✚ Kurumumuzdaki “etik kurul” etik dışı davranışları ciddiyetle inceler.
- ✚ Etik ilkeler, kurum politikaları ve yönetim kademelerindeki süreçler ve yaklaşımlarla desteklenmektedir.
- ✚ Kurumum paydaşlarına etik kurallarını açıklamıştır.
- ✚ Kurumumda etik kültürün gelişmesi için sürekli eğitimler verilmektedir.

Davranışlara Yönelik İklim

- ✚ Çalıştığım kurumda, etik olmayan davranışlara izin verilmez.
- ✚ Kurumumda, etik olmayan davranış hemen tespit edilerek gerekli işlemler başlatılır.
- ✚ Kurumumda çalışanlardan biri, kendisine çıkar sağlayan etik dışı bir davranışta bulunursa olumsuz tepki görür.
- ✚ Kurumumda çalışanlardan biri, kuruma çıkar sağlayan etik dışı bir davranışta bulunursa olumsuz tepki görür.

ÖRGÜTSEL ETİK İKLİMİ ÖLÇEĞİ		KESİNLİKLE KATILMAM	KATILMAM	KARASIZIM	KATILIRIM	KESİNLİKLE KATILIRIM
MADDELER						
1. Boyut: Kurallara Yönelik İklim						
1	Çalıştığım kurumun resmi ve yazılı etik kuralları vardır.	☐	☐	☐	☐	☐
2	Kurumumuzdaki “etik kurul” etik dışı davranışları ciddiyetle inceler.	☐	☐	☐	☐	☐
3	Etik ilkeler, kurum politikaları ve yönetim kademelerindeki süreçler ve yaklaşımlarla desteklenmektedir.	☐	☐	☐	☐	☐
4	Kurumum paydaşlarına etik kurallarını açıklamıştır.	☐	☐	☐	☐	☐
5	Kurumumda etik kültürün gelişmesi için sürekli eğitimler verilmektedir.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Boyut: Davranışlara Yönelik İklim						
6	Çalıştığım kurumda, etik olmayan davranışlara izin verilmez.	☐	☐	☐	☐	☐
7	Kurumumda, etik olmayan davranış hemen tespit edilerek gerekli işlemler başlatılır.	☐	☐	☐	☐	☐
8	Kurumumda çalışanlardan biri, kendisine çıkar sağlayan etik dışı bir davranışta bulunursa olumsuz tepki görür.	☐	☐	☐	☐	☐
9	Kurumumda çalışanlardan biri, kuruma çıkar sağlayan etik dışı bir davranışta bulunursa olumsuz tepki görür.	☐	☐	☐	☐	☐

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ VE MÜHENDİSLİK FAKÜLTELERİNİN ÇEVRE MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVREYE YÖNELİK TUTUM VE DAVRANIŞLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Aydan KAYSERİLİ*

Elif Burcu ATÇI**

ÖZ: Araştırmanın amacı, Sağlık Bilimleri Fakültesi ile, çeşitli Fakültelerin Çevre Mühendisliği Bölümünde okuyan öğrencilerin çevre sorunlarına ve problemlerine karşı tutum ve davranışlarını ölçmek ve karşılaştırmaktır. Araştırma 1 Mart – 30 Mayıs 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve veriler öğrencilerden çevrimiçi anket formunda toplanacak şekilde hazırlanmıştır.

Bu araştırmaya toplam 203 öğrenci katılmıştır. Veriler SPSS 24 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalaması $86,25 \pm 9,19$ olarak saptanmıştır. Çevre Mühendisliği bölümünde okuyan öğrencilerin *Çevresel Tutum Ölçeği* puanının ortalaması Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin ortalama puanından ($88,13 \pm 8,09$) yüksek olmasına rağmen, Sağlık Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerinin *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalaması ($85,90 \pm 9,73$) ile karşılaştırıldığında arada istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır.

Sonuçta öğrencilerin çevresel tutum puan ortalamaları yüksek olmasına rağmen, cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi gibi sosyo-demografik faktörlerle ilişkilendirildiğinde *Çevresel Tutum Ölçek* puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel sorunlar, çevre eğitimleri, çevresel tutum, üniversite öğrencileri

Jel Sınıflandırması: M10

DOI: 10.29131/uiibd.1081674

Geliş tarihi: 03.02.2022/ **Kabul Tarihi:** 26.05.2022/ **Yayın Tarihi:** 20.06.2022

EVALUATION OF ENVIRONMENTAL ATTITUDES OF ENVIRONMENTAL ENGINEERING STUDENTS FROM THE ENGINEERING FACULTIES AND THE STUDENTS FROM THE FACULTY OF HEALTH SCIENCES TOWARDS ENVIRONMENTAL ISSUES

ABSTRACT: The purpose of the study was to evaluate and compare the attitudes of the students of Environmental Engineering Department of various Faculties of Environmental Engineering and the students of the Faculty of Health Sciences towards environmental issues and problems. The research study was carried via online between March, 1- May 30, 2021.

This study was conducted with the total of 203 students. Data were analyzed by using SPSS 24.0 Packet Program. According to the findings of the study, it was determined that students had scored average of 86.25 ± 9.19 . The mean of the Environmental Attitude Score of the Environmental Engineering students was found higher ($88,13 \pm 8,09$) than the mean score of the students from the Faculty of Health Sciences ($85.90 \pm 9,73$). However, no statistical difference between two faculty groups was observed. The mean score of environmental attitudes of all students was found higher. However, the mean scores were not significantly differed by the socio-demographic factors such as gender, age, and grade level.

Key Words: Environmental issues, environmental education, environmental attitudes, university students

Jel Classification: M10

Received: 03.02.2022/ **Accepted:** 26.05.2022/ **Published:** 20.06.2022

* Dr. Öğr. Üyesi, Toros Üniversitesi, Mersin, aydan.kayserili@toros.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5360-7223

** Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, burcu.atci@yildizteknopark.com.tr, ORCID: 0000-0002-7625-0175

Kaynak gösterimi için:

KAYSERİLİ, A. ve ATÇI, B. (2022). AKADEMİSYENLERİN OBEZİTE FARKINDALIKLARININ BELİRLENMESİ: TOROS ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8 (1), 55-76. DOI: 10.29131/uiibd.1081674

Giriş

Doğa içinde canlılar fiziksel çevreleri ile ilişkilerini bir denge içinde devam ettirirler. Bu denge sistemine ekosistem denir. İnsanoğlunun tüm sosyal, biyolojik, fiziksel ve kimyasal aktivitelerini sürdürdüğü ortam çevre olarak tanımlanır (Kaplan, 1992; Kılıç, & Kan, 2020; Baykal, 2010).

Son yıllarda çevre kirliliğine yol açan nedenlerin başında artan kentleşme, sanayileşme, endüstriyel aktiviteler, nükleer denemeler, tarım ilaçları, yapay gübreler, temizlik ürünleri gibi kimyasal maddelerin kullanımı gelmektedir (Sağsöz, & Doğanay, 2018). Bu çevre kirliliği canlı çeşitliliğini ve doğal kaynakları tehdit eden küresel bir sorun ortaya çıkarmıştır (Sağsöz, & Doğanay, 2018). Ozon tabakasının delinmesi, sera gazı etkileri, küresel ısınma, biyolojik çeşitliliğin azalması vb. olaylar çevremizin ne denli tehdit altında olduğunu göstermektedir (Erden, & Koyuncu, 2014). Yüzyıllar boyunca devam eden ekolojik dengenin ciddi boyutta bozulması, çevrenin kirlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Son dönemlerde insanoğlunun oluşturduğu zararlar, doğanın kendi içinde ihmal edemeyeceği kadar doğal dengeyi bozmuştur. Buna rağmen insanlar bilinçsiz şekilde çevreyi kirletmeye devam etmektedir. Bu kirliliğin önüne geçmek ve doğal dengenin korunmasını sağlamak ancak çevre -bilinci gelişmiş bireylerle mümkün olacaktır (Ertürk, 2017).

Gün geçtikçe artan çevre sorunlarının çözülmesi ve mevcut sorunların azaltılmasını sağlamak için yapılabilecek en etkili yöntemlerden biri çevre bilincine sahip bireyler yetiştirilmesidir (Kazazoğlu,2020). Çevre problemlerinin çözümü bilinçli bir toplum ile birlikte etkili bir şekilde yapılan planlamalar ve yönetimlerle gerçekleşir. Çevre yönetiminin başarılı olması ancak çevre konusunda bilinçlenmiş halk ile gerçekleşir. Buna örnek olarak gelişmiş ülkelerde Greenpeace, Sierra Club vb. çevre toplulukları çevre yönetimine halk tarafından katılımı arttırmıştır. (Eykider & Poyraz, 2018).

Gelişmekte olan ülkeler hızlı sanayileşmelerinden kaynaklı çevre kirliliği hızlı boyutlarda artmış ve çevrenin korunmasının önemi azalmıştır. Çin gibi, hızlı sanayileşmiş ülkelerde özellikle sanayi üretimi nedeniyle oluşan çevre kirliliğinin insan sağlığını önemli ölçüde etkilemeye başlamıştır. Batı ülkelerinde çevre bilincinin gelişmesine bağlı olarak çevreye daha az zarar veren ya da hiç zarar vermeyen teknoloji ürünleri tercih edilmekte ve üreticilerin daha temiz üretim teknolojilerini kullanmaları teşvik edilmektedir.

Bireylerde çevresel bilincin oluşması ve geliştirilmesi çevre eğitime bağlıdır (Yoloğlu, & Halisdemir, 2020). Üniversite öğrencilerinin eğitimleri boyunca toplumun her kesiminden insanlarla kurdukları iletişim göz önüne alındığında çevre sorunlarının nedenleri ve çözüm yollarının değerlendirilmesinde önemli rol oynarlar (Yoloğlu, & Halisdemir, 2020). Aynı zamanda üniversite öğrencilerinin gelecek dönemde çalışma hayatına katılacak eğitim düzeyi yüksek bireyler olacağından çevresel bilincin toplumda yaygınlaştırılması açısından öncü rol oynamaktadırlar (Eryılmaz, & Kiran, 2017). Bu çalışma kapsamında da Sağlık Bilimleri Fakülteleri ve Mühendislik Fakültelerinin Çevre Mühendisliği Bölümü Öğrencilerinin çevreye yönelik tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Çevre ve Çevre Sorunları

Çevre kirliliği, insanların yaşamları boyunca yaptığı çeşitli faaliyetler sonucunda havada, suda ve toprakta oluşan olumsuz değişikliklere denir. Bu faaliyetler neticesinde ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların çevrede oluşturduğu olumsuzlar çevre kirliliğinin göstergesidir

(Çavuşoğlu, 2017; Çınar, 2010). Dünya genelinde endüstri ve sanayinin gelişmesi çevre kirliliğinin tahammül edilemez bir seviyeye ulaşmasına sebep olmaktadır. Havanın, suyun ve toprağın insan faaliyetleriyle kirlenmesi ile oluşan çevre kirliliği, düşük ve orta gelirli ülkelerde hastalık ve ölümün en büyük nedenidir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), her yıl 8,9 milyon kişinin kirlilikten kaynaklanan hastalıklardan öldüğünü tahmin etmiş, bunların 8,4 milyonu (%94) yoksul ülkelerde olduğunu tespit etmiştir (Landrigan, & Fuller, 2013). Sanayinin gelişmesi nedeniyle oluşan çevre kirliliğinin insan sağlığını önemli ölçüde etkilemeye başlaması çevre bilincinin gelişmesine ve çevre koruma önlemlerinin alınmasına yol açmıştır (Briggs, 2003).

Çevre kirliliği temelde 20.yüzyılda hızlı artan nüfus, plansız sanayileşme, sağlıksız kentleşme, zararlı kimyasalların toprağa ve suya karışımı gibi sebepler sonucu ortaya çıkmıştır. En genel anlamda hava kirliliği, su kirliliği, gürültü kirliliği ve toprak kirliliği çevre sorunlarının temelini oluşturmaktadır.

Hava kirliliği, başlıca kaynağı fosil yakıt ürünlerinin yanması olan çeşitli kaynaklardan kaynaklanmaktadır. Hava kirleticileri, kaynaklarına, kimyasal bileşimlerine, boyutlarına ve iç veya dış ortamlara salınma şekline göre sınıflandırılabilir (Alexis, vd. 2004). Hava kirliliği prematüre ölümlerinde ve hastalıklarda ana sebeplerden biridir ve çevre sağlığını etkileyen en büyük küresel tehdittir. Son yıllarda Ülkeler artık hava kirliliğinin sağlık, çevre, ekonomi ve sosyal alanlardaki risklerini daha iyi anlamakta ve etkilerini minimize etmek için çalışmaktadırlar (Morawska, 2021).

Su kirliliği, bazı zararlı maddelerin suya karışarak kullanılabilirliğini olumsuz yönde etkilemesidir (Terzi, 2017). Olaniran (1995) su kirliliğini, içme, yıkanma, yemek pişirme veya diğer kullanımlar için uygun olmayacak şekilde suda aşırı miktarda kirletici bulunması olarak tanımlamıştır (Owa, vd. 2013). Su kirliliği insan sağlığına açısından büyük risk taşır. Bakteriler ve virüsler gibi hastalık taşıyan ajanlar yüzey ve yeraltı sularına taşınır. İçme suyu etkilenir ve sağlık tehlikeleri ortaya çıkar (Vermeulen, vd. 2021).

Gürültü kirliliği, Dünya Sağlık Örgütü tarafından hava ve su kirliliklerinden sonra en tehlikeli üçüncü kirlilik çeşidi olarak tanımlanmıştır. Kısa ve uzun vadede insan sağlığına anksiyete ve depresyon gibi psikiyatrik bozukluklardan, hipertansiyon, hormonal fonksiyon bozukluğu, kardiyovasküler hastalıkları tetikleyen kan basıncı yükselmesi gibi bedensel zararlara kadar pek çok dezenformasyona sebep olmaktadır (Basu, vd. 2021).

Toprak örtüsünün potansiyel toksik elementler (PTE) gibi zararlı bileşiklerin alıcı ortama doğrudan ulaşmasını önleyici bir yapıdır. Toprağın potansiyel toksik elementler (PTE) ile kontaminasyonu endüstriyel alanlar için dünya çapında bir tehdit oluşturmaktadır. PTE'ler doğadaki antropojenik yükün en belirleyici parametrelerinden biridir. Söz konusu kirleticiler topraktaki mikroorganizmaların, dolayısıyla da bölgedeki yaşamın sınırlayıcı faktörü olan kolay okside olan organik maddelerin artmasına sebep olmaktadır (Zamulina, vd. 2021). Bu durumlar toprak kirliliği hususunda tehdit unsuru oluşturmaktadır. Topraktan yeraltı su fazına geçen bu kirleticiler daha büyük çaplı tehlikelere yol açabilmektedir (Crossman, vd. 2020).

Çevre kirliliğinin çevre sağlığı ve dolayısıyla halk sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğu açıkça görülmektedir (Çavuşoğlu, 2017). Çevre kirliliği boyutları gelişmiş ve geri kalmış ülkelerde büyük farklılık göstermekte, bu farklılık kendini mevcut doğal kaynakların kullanımında, çevre bilinci ve çevre tutumlarında, çevre sorunlarının temelini ne olduğunda ve çevre sorunlarının çözümü için ayrılan kaynak ve izlenen politikalarda kendini belirgin bir şekilde gösterir (Atasoy, 2005). Ancak hem gelişmiş hem gelişmemiş ülkeler için çevre sorunlarının temelinde ortak bir etmen yatmaktadır. Bu da o toplumda yaşayan insanların davranışları ve değer sistemleridir. Tüm dünyada çevre sorunlarının çözümü insanoğlunun çevre bilinci ve tutumundan geçmektedir (Atasoy, 2005).

1.2. Türkiye’de ve Dünyada Çevre Politikaları

1970’ler den beri çevre sorunları ülkelerinin temel problemi haline gelmiştir. Bu bağlamda çevre kirliliğine önlemeye yönelik çok sayıda raporlar yazılmış, uluslararası toplantılar gerçekleştirilmiş, toplantılar neticesinde alınan kararlara göre çeşitli sözleşmeler, antlaşmalar ve eylem planları yapılmıştır. Bu kararlar ülkelerin uyguladığı politikalara yansımıştır (Turan & Güler 2013). Çevre politikası ülkelerin çevre sorunları konusunda hedeflerin belirlenmesi olarak da tanımlanabilmektedir (Bayram, Altıkat, Torun, 2011). Çevre politikaları ülkeden ülkeye farklılık gösterse de bu politikalar sonucunda ulaşılması beklenen hedefler aynıdır. Bu hedefler (Yıldız, 2005; Kaypak, 2013):

- Toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması ve geliştirilmesi,
- Hava, su ve toprağı, hayvanları ve bitki örtüsünü insanların zararlı etkilerinden korumak,
- Çevre politikalarının uygulanmasının gerekli kıldığı yükün paylaşılmasında toplumsal adalet ilkelerine uygunluğun sağlanması,
- Bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşamlarını sürdürmesidir.

Avrupa ülkeleri tarafından kabul edilen çevre politikaları çok eskiye dayanmamaktadır. Çevre eylem planlarının ilk kez uygulanmaya başlandığı 1973 yılına kadar, ortak bir çevre politikasının varlığından söz edilmesi mümkün değildir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı ilk kez 1972 yılında BM bünyesinde Stockholm Konferansında oluşturulmuştur. Bu program dünyada ortak çevre politikalarına öncülük eden ilk girişim olmuştur (Yaman, & Gül, 2018). 1 Temmuz 1987 tarihli Avrupa Tek Senedi, AB Antlaşması olarak da bilinen 1993 tarihli Maastricht Antlaşması, 1999 yılında Amsterdam Antlaşması ve 2001 yılında Nice Antlaşması bu girişimin devamı olarak gerçekleşmiştir (Terzi, 2017). Temel olarak AB çevre politikalarının temel ilkeleri; “kirliten öder”, “ihtiyat ilkesi” , “kaynaktan önleme” ve “ iş birliği” ilkeleridir (Grossman, 2006 ; Terzi, 2017).

Avrupa Birliği’ne uyum kapsamında Türkiye’de çevre politikaları geliştirmiştir. Bu politikalar kapsamında, çevrenin korunması, kollanması ve çevre kalitesinin yükseltilmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların akılcı ve dikkatli kullanılması ve hem bölgesel hem küresel çevre problemleri ile ilgili olarak uluslararası düzeyde önlemlerin alınmasını temel hedefler arasındadır (Doğan, M.). Türkiye’nin taraf olduğu bazı çok taraflı çevre antlaşmaları şunlardır; İklim değişikliği ile ilgili olan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü ve Paris Antlaşması, ozon tabakasını incelten maddelere dair Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü, Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınım ve Bertarafın kontrolüne ilişkin Basel Sözleşmesi , Bazı Tehlikeli Kimyasallar Ve Pestisitlerin Uluslararası ticaretinde ön bildirimli kabul usulüne dair Rotterdam Sözleşmesi, Kalıcı Organik Kirleticilere (KOK) ilişkin Stockholm Sözleşmesi, Akdeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması (Barselona) sözleşmesi ve Karadeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması (Bükreş) Sözleşmesi sayılabilir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler).

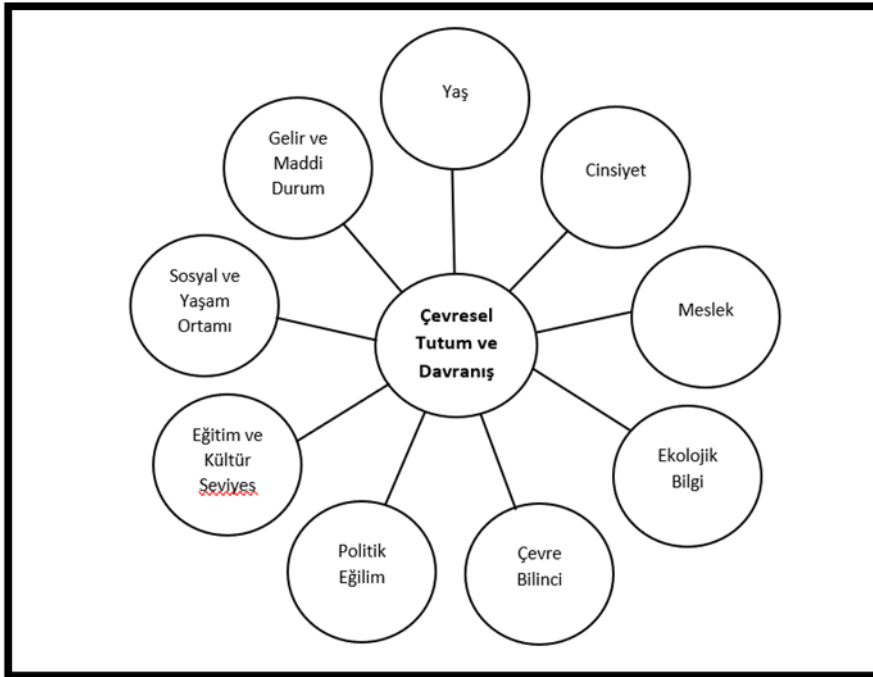
2. Çevre Bilinci

İnsanların çevreye yönelik davranışlarının ne tip sonuçlar doğuracağını bilmesine ve yaşadıkları kaygılara çevre bilinci denir (Güneş, 2019). Çevre bilinci, çevre kirliliğinin minimize edilmesi ve çevrenin korunmasının temelini oluşturan en önemli düşünce biçimidir.

Literatüre göre çevresel tutum ve davranışların tahmin edilebilmesi için çevre bilinci önemli bir etkidir (Dinavasova, 2019).

Çevre ile ilgili sorunların önlenmesi sadece çevre yönetiminden geçmemektedir. O toplumda yaşayan bireylerin çevresel tutum ve davranışlarının çevreyi olumsuz yönde etkileyecek şekilde olması çevre sorunlarının devam etmesine neden olacaktır. Bu çevresel sorunların devam etmemesi veya bu sorunlara çözüm üretilebilmesi, kirliliğin önüne geçilebilmesi için bireylerin tutum ve davranışlarının anlaşılması gerekmektedir. Bireylerin sebep oldukları olumsuzlukların bilincine varması ancak o tehdit hakkında yeterli bilgiye sahip olmasıyla gerçekleşir. Bireylerin nelere sebep olacağını bilmeleri, eko sistem hakkındaki bilgileri, davranışlarını bilinçli yapmaya yönlendirecektir (Hamarat, vd., 2014).

Tükenmek üzere olan kaynaklarımızı daha etkili ve verimli kullanmanın yolu, çevre bilincine sahip olan ve çevreye saygılı bireylerden oluşan bir toplum olmaktan geçmektedir. İnsanların sergilediği olumlu ya da olumsuz çevresel tutumlar vardır. Şekil 1’de çevresel tutum ve davranışları belirleyen başlıca etkenler verilmiştir (Atasoy, 2005).

Şekil 1. Çevresel tutum ve davranışları etkileyen faktörler
Kaynak: Atasoy, 2005).

Genelde çevre bilinci ve bu konuda eğitimin çocukluğun ilk yıllarında aile ve ilk öğretim döneminde verilmesi daha etkili olmakla birlikte, üniversitelere de çevresel sorunlara yönelik farkındalığı artırmak ve toplumun bilinçlenmesine katkı sağlayacak sorumluluk ve görev düştüğü için, öğrencilerin çevresel sorunlara farkındalıklarının üniversite eğitimi sırasında da artması sağlanabilir. Son yıllarda, çevrenin korunması, iklim değişiklikleri ve sürdürülebilirlik üniversitelerde sıkça tartışılan konulardan biri haline gelmiş ve bu konu ile ilgili seminerler,

toplantılar ve eğitimler verilmeye başlanmıştır. Ancak araştırmalar göstermiştir ki, pek çok üniversite öğrencisi iklim değişikliği vb. gibi küresel çevre sorunlarına karşı duyarlılık gösterdikleri ve çevreye karşı pozitif bir tutum sergilemelerine rağmen, günlük faaliyetlerinde çevre dostu olarak davranmamaktadır (Müderisoglu ve Altanlar, 2011:160). Bu nedenle üniversite öğrencilerin çevreye yönelik tutum ve davranışlarının yakından takip edilmesi geleceğe yönelik nelerin yapılması konusunda ışık tutacaktır.

Çevre problemlerinin azalması sadece yeni teknolojiler veya yasalarla değil, bireysel davranışların değişmesi ile mümkün olma ihtimali vardır (Kaya, Akıllı vd, 2009). Daha önceki çalışmalarda özellikle eğitim yılının ve cinsiyetin tutum ve davranış üzerinde etkileri olduğu tespit edilmiştir (Fernández Rodríguez, Carrasquier, 2007; Tuncer, Ertepinar, Tekkaya, Sungur, 2005, Uitto, Juuti, Lavonen, Byman, Meisalo, 2011).

Bu araştırma çevre konularında öğretim veren çeşitli Fakültelerin Çevre Mühendisliği bölümü öğrencileri ile çevre ile ilgili eğitim almamış, insan sağlığına odaklanmış Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğretim yapan öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarını karşılaştırmak amacıyla tasarlanmıştır. Bu konuda üniversite öğrencileri ile yapılan araştırma sayısı kısıtlı olmakla birlikte bu araştırma kapsamına tam olarak benzer herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Öğretimin yanında öğrencinin ailesi ve yaşadığı çevre de bu konu da duyarlılık kazanmasında önemlidir. Araştırmanın sosyo-demografik anketinde öğrencinin ve ailesinin çevre konusunda düşünce ve tutumları ile çevre aktivitelerine & kulüplere katılımları ile ilgili sorulara yer verilmiştir.

3. Materyal ve Yöntem

Araştırma, anket formunda çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya Toros Üniversitesi Etik Kurulundan onay alındıktan (19.02.2021/23) sonra başlanmıştır. Çalışmanın evrenini 2021 yılında Toros Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde (SBF) okuyan öğrencilerin tümü (N=303) oluştururken, Çevre Mühendisliği Bölümü öğrencileri için evren olarak Artemis Aritim Limited şirketinin mentorluk veri tabanında bulunan 420 öğrenci alınmıştır. Çalışmaya Toros üniversitesi SBF 'den 124 öğrenci (cevap oranı: %40) gönüllü olarak katılırken, Artemis Aritim Limited Şirketi veri tabanında bulunan Çevre Mühendisliği öğretimi alan öğrenciler arasından sadece 79 öğrenci (cevap oranı: %19) gönüllü olarak katılmıştır.

Tanımlayıcı olarak yapılan bu çalışmada sosyo-demografik verileri elde etmenin yanında öğrencilerin çevre ile aldıkları eğitimleri, çevre ile ilgili konularda kendi ve ailelerinin duyarlılıklarını değerlendirmelerine yönelik 30 soruya yer verilmiştir. Üniversite öğrencilerinin çevresel tutum ve davranışlarını belirlemek amacıyla Berberoğlu ve Tosunoğlu (1995) tarafından geliştirilmiş 21 maddeli "Çevresel Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçekte nüfus artışı, enerji tasarrufu, çevresel sorunlar ve nükleer enerji olmak üzere 4 alt boyut bulunmaktadır. Ölçek beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 21, en yüksek puan ise 105'tir. Ölçek değerlendirmesinde; 3.4.6.11.12.13.14.17.20 ve 21.maddeler 5: Kesinlikle Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde hesaplanmış, 1. 2. 5. 7. 8. 9. 10. 15. 16. 18 ve 19. maddeler ise tersine çevrilerek, 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde değerlendirilmiştir. Berberoğlu ve Tosunoğlu'nun geliştirdiği çevresel tutum ölçeğinin iç tutarlılığı α : 0.77 olarak bildirilirken, bu araştırma da ölçeğinin iç tutarlılığı α : 0.81 olarak bulunmuştur.

Veri analizleri için SPSS 24 paket programı kullanılmıştır. Bulguların yorumlanmasında frekans tabloları ve tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Parametrik yöntemlere uygun

şekilde, iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Independent Sample-t” test (t-tablo değeri), bağımsız üç veya daha fazla grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “ANOVA” test (F-tablo değeri) yöntemi kullanılmıştır. ANOVA analizi sonucunda üç veya daha fazla grupta anlamlı çıkan değişkenlerin ikili testleri varyansların homojenliği dikkate alınarak “Tukey” testiyle incelenmiştir. Parametrik olmayan yöntemlere uygun şekilde, iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri), bağımsız üç veya daha fazla grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Kruskal-Wallis H” test (χ^2 -tablo değeri) yöntemi kullanılmıştır. Üç veya daha fazla grupta anlamlı çıkan değişkenlerin ikili testlerinde Bonferroni düzeltmesi uygulanmıştır. Her tablonun altında istatistiksel analizler detaylı olarak açıklanmıştır.

Bu çalışma kapsamında Toros Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi (SBF) ve Çeşitli Mühendislik Fakültelerinin Çevre Mühendisliği bölümü öğrencilerinin çevreye yönelik tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi ve karşılaştırılması ele alınmıştır. Çalışmanın amacı aşağıda özetlenmiştir.

- Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Çevre Mühendisliği bölümünde okuyan öğrencilerin çevreye yönelik tutum ve davranışlarını değerlendirmek,
- Çevre mühendisliği öğrencilerinin çevre üzerine öğretim görmelerine rağmen çevre konusunda herhangi bir ders almayan Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerine göre çevresel tutum ve davranışlarında farklılık sergileyip sergilemediklerini saptamak
- Öğrencilerin çevresel tutum ve davranışlarının sosyo-demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediği incelemek

4. Bulgular

4.1. Demografik Bulgular

Çalışmaya katılan öğrencilerin okudukları üniversite, fakülte, bölüm ve sınıf bilgileri frekans ve yüzde olarak aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1: Sosyo-demografik verilerin dağılımı

Değişken (n=203)	n	%
Öğrenim görülen üniversite		
Abant İzzet Baysal	2	1,0
Aksaray	1	0,5
Balıkesir	1	0,5
Bursa	1	0,5
Cumhuriyet	4	2,0
Çanakkale Onsekiz Mart	1	0,5
Dokuz Eylül	1	0,5
Erciyes	8	4,0
Eskişehir Teknik	1	0,5
Gebze Teknik	1	0,5
Hacettepe	1	1,0
İstanbul Teknik	2	1,0
İstanbul Cerrahpaşa	10	5,0
Kastamonu	1	0,5
Kocaeli	2	1,0
Marmara	2	1,0
Mersin	2	1,0
Tekirdağ Namık Kemal	20	10,0

Aydan KAYSERİLİ, Elif Burcu ATÇI

ODTÜ	2	1,0
Sakarya	2	1,0
Toros	127	63,0
Uludağ	1	1,0
Yıldız Teknik	13	6,4
Öğrenim görülen bölüm		
Beslenme ve diyetetik	8	3,9
Çevre mühendisliği	79	38,9
Fizyoterapi ve rehabilitasyon	7	3,4
Hemşirelik	62	30,5
Sağlık yönetimi	47	23,3
Öğrencilerin okudukları sınıf		
1.sınıf	45	22,2
2.sınıf	60	29,6
3.sınıf	34	16,7
4.sınıf	64	31,5
Cinsiyet		
Kadın	157	77,3
Erkek	46	22,7
Yaş aralığı		
≤20	49	24,1
21-22	95	46,8
23-24	41	20,2
≥25	18	8,9
Öğrencinin yaşadığı yer		
Ailesiyle	137	67,5
Arkadaşlarıyla	13	6,5
Yurtta	39	19,2
Yalnız	8	3,9
Diğer	14	7,9
Medeni Durum		
Evli	5	2,5
Bekar	198	97,5
Burs alma durumu		
Evet	64	31,5
Hayır	139	86,5
Çalışma durumu		
Evet	36	17,7
Hayır	167	82,3
Anne eğitim düzeyi		
Okuryazar/değil	23	11,3
İlkokul	71	35,0
Ortaokul	30	14,8
Lise	50	24,6
Üniversite ve üzeri	29	14,3
Baba eğitim düzeyi		
Okuryazar/değil	7	3,4
İlkokul	39	19,2
Ortaokul	34	16,8
Lise	68	33,5
Üniversite ve üzeri	55	27,1
Ailedeki birey sayısı		
≤3	31	15,3
4-5	126	62,1
≥6	46	22,7

Annenin mesleği		
İşçi	22	10,8
Memur	13	6,4
Ev hanımı	157	77,3
Emekli	11	5,4
Babanın mesleği		
İşçi	110	54,2
Memur	35	17,2
Emekli	50	24,7
Diğer	8	3,9
Gelir Düzeyi (TL)		
Asgari ücret	42	20,7
3000-4000	56	27,6
4001-5000	36	17,7
5001-6000	24	11,8
6001-7000	19	9,4
>7000	26	12,8
Çevre eğitimi ile ilgili ders alma (Sağlık Bilimleri Fak. Öğrencileri)		
Evet	3	2,4
Hayır	124	97,6
Ders dışı çevre eğitimi alma (Sağlık Bilimleri Fak. Öğrencileri)		
Evet	13	10,2
Hayır	114	89,8

Araştırmaya katılan tüm öğrencilerin 79'u (%37,4) çeşitli Mühendislik Fakültelerinin Çevre Mühendisliği bölümünde okuduğu, 127'sinin ise (% 62,6) Toros Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde (SBF) öğrenim gördüğü ve 64 öğrencinin (%31,5) 4.sınıfta okuduğu gözlenmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin 157'si (%77,3) kadın, 95'inin (%46,8) 21-22 yaş grubunda olduğu, 137 (%67,5) öğrencinin ailesi ile birlikte yaşadığı, 198'inin (%97,5) bekar olduğu, 139 öğrencinin (%86,5) burs almadığı, 167 öğrencinin (%82,3) ise çalışmadığı belirlenmiştir. Aile ilgili olarak 71 öğrencinin(%35) annesinin ilkokul mezunu olduğu, 68 öğrenci (%33,5) babasının lise mezunu olduğu, 126 öğrencinin (%62,1) ailedeki birey sayısının 4-5 olduğu, 157 öğrencinin (%77,3) annesinin ev hanımı olduğu, 110 öğrencinin (%54) babasının mesleğinin işçi olduğu ve yaklaşık 56 öğrencinin (%28) aile gelir düzeyi 3000-4000 TL arasında olduğu bildirilmiştir. SBF 'de okuyan öğrencilere çevre eğitimi dersi alıp almadıkları sorulduğunda 124 öğrenci (%97,6) "hayır" cevabı verirken. Yine aynı öğrencilere ders dışında herhangi bir çevre ile ilgili eğitim alıp almadıkları sorulduklarında 114 öğrenci (%89,8) "hayır" cevabını vermiştir.

Tablo 2'de öğrencilere çevre ile ilgili konularda bilgi düzeylerini anlamak üzere sorulan sorulara verilen cevapların sayı ve yüzde olarak frekansı verilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin ve ailelerin çevre ile ilgili görüş ve duyarlılıkları

Değişken (n=203)	n	%
Çevre kulüp/derneklerine üyelik		
Evet	53	26,1
Hayır	150	73,9
Herhangi çevre aktivitesine katılma		

Evet	78	38,4
Hayır	125	61,6
İlgi alanına giren çevre konuları*		
Çevre ve doğa kirliliği	173	85,2
Deniz ve akarsuların kirliliği	157	77,3
Hava kirliliği	156	76,8
Kimyasal atıklar	153	75,4
Geri dönüşüm	152	74,9
Nükleer santraller	127	62,6
SİT alanlarının imara açılması	111	54,7
Ağaçların katledilmesi	153	75,4
Ozon tabakasının delinmesi	144	70,9
İklim değişiklikler	153	75,4
Ailenin çevre duyarlılığı		
Çok duyarlı	47	23,2
Duyarlı	117	57,6
Ne duyarlı ne duyarsız	35	17,2
Duyarsız	3	1,5
Çok duyarsız	1	0,5
Bireyin kendi çevre duyarlılığı		
Çok duyarlı	58	28,6
Duyarlı	133	65,5
Ne duyarlı ne duyarsız	10	4,9
Çok duyarsız	2	1,0
Ailenin çevre konularında tavsiye vermesi		
Her zaman	37	18,2
Sıklıkla	13	6,4
Zaman zaman	35	17,2
Gerektiğinde	106	52,1
Hiçbir zaman	12	5,9
Sağlık Bilimleri Fakültelerinde okuyan öğrencilerin çevreye duyarlılıkları		
Çok yeterli	5	2,5
Yeterli	42	20,6
Ne yeterli ne yetersiz	102	50,3
Yetersiz	45	22,2
Çok yetersiz	9	4,4
Çevre Mühendisliği bölümünde okuyan öğrencilerin çevreye duyarlılıkları		
Çok yeterli	8	3,9
Yeterli	60	29,7
Ne yeterli ne yetersiz	90	47,2
Yetersiz	30	14,8
Çok yetersiz	9	4,4
Çevre ile ilgili kanunların yeterince caydırıcı olması		
Evet	12	5,9
Hayır	164	80,8
Fikrim yok	27	13,3
Yeşil endüstri kavramını duymuş olma		
Evet	105	51,7
Hayır	98	48,3

Analizde 150 öğrencinin (%74) çevre kulüp/derneklerine üyeliklerinin olmadığı, 125'inin (%61,6) herhangi çevre aktivitesine katılmadığı ve 173 öğrencinin (%85,2) çevre ve doğa kirliliği konularının ilgi alanı olduğunu belirtilmiştir. Yine 203 öğrenci den 117 öğrencinin (%57,6) ailesinin çevreye duyarlı olduğu, 133'ü (%65,5) kendisinin çevre hakkında duyarlı

olduğu ve 106'sı (%62,1) gerektiğinde ailesinin çevre konularında kendisine tavsiye verdiğini bildirmiştir. Yüz iki öğrenci (%50,3) SBF' de okuyan öğrencilerin çevre tutumlarının "Ne yeterli ne yetersiz" olduğunu, 90 öğrenci (%47,2) ise Çevre Mühendisliği bölümünde okuyan öğrencilerin çevre tutumlarının "Ne yeterli ne yetersiz" olduğunu, 164'ü (%80,8) çevre ile ilgili kanunların yeterince caydırıcı olmadığını ve 105 öğrenci ise (%51,7) yeşil endüstri kavramını duyduklarını bildirmiştir.

Öğrencilerin yaklaşık %90'ı kendilerini çevreye karşı çok duyarlı ya da duyarlı olarak nitelendirmelerine rağmen Tablo 3' de öğrencilerin çevre konularında ne düzeyde aktif oldukları özetlenmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin çevre ile ilgili konularda aktif olmaları

	Evvet (%)	Hayır (%)
Çevre kulüplerine /derneklerine üye olma	26,1	73,9
Herhangi bir çevre aktivitesine katılma	38,4	61,6
Çevre ile ilgili kanunların yeteri kadar caydırıcı olmaması	5,9	80,8
Yeşil endüstrisi kavramını duymuş olma	51,7	48,3

Tablo 3'de öğrencilerin yaklaşık %74'ü çevre kulüp veya çevre derneklerine üye olmadıklarını, %61,6'sı da çevre ile ilgili herhangi bir aktiviteye katılmadıklarını bildirmiştir. Öğrencilerin yaklaşık %81'i çevre ile ilgili kanunların yeterince caydırıcı olmadığını belirtirken, yarısı "yeşil endüstri" kavramını duyduğunu belirtmiştir.

4.2. Ölçek ile ilgili bulgular

Çevresel Tutum Ölçeğine ilişkin puanların dağılımı Tablo 4' de özetlenirken, öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri puanların dağılımları Tablo 5 ve 6' da verilmiştir.

Tablo 4: Ölçeğe ilişkin bulguların dağılımı

Ölçekler (N=203)	Ortalama	S.S.	Medyan	Min.	Max.	Madde sayısı	Cronbach- α katsayısı
Çevresel Tutum Ölçeği	86,73	9,19	88,0	49,0	104,0	21	0,813

Tablo 4' de *Çevresel Tutum Ölçeği* puan ortalaması 86,73 Standart Sapma 9,19, Min 49, Max 104 Puan Aralığı α katsayısı 0,81 olarak saptanmıştır. 3.4.6.11.12.13.14.17.20 ve 21.maddelerde 5: Kesinlikle Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle Katılmıyorum. Tersine çevrilen maddelerde (1. 2. 5. 7. 8. 9. 10. 15. 16. 18 ve 19.) 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum.

SBF'de okuyan öğrencilerinin ölçek maddelerine verdikleri puanlarının ortalamalarının dağılımı Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Sağlık Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri puanlarının dağılımı

Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencileri (n=127)	Kesinlikle katılıyor					$\bar{X} \pm S. S.$
	Katılıyor	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum		
Ölçek maddeleri	n, (%)	n, (%)	n, (%)	n, (%)	n, (%)	
1-Türkiye’de desteklenmesi gereken daha önemli projeler olduğu halde; Dünya Bankası’nın hava kirliliğini ölçme projelerini desteklemesi gereksizdir.	2 (%1,6)	8 (%6,3)	22 (%17,3)	57 (%44,9)	38 (%29,9)	3,95±0,93
2-Konut ve iş yerlerinde doğalgaz kullanmanın hava kirliliği sorununun çözümüne bir katkısı olamaz.	7 (%5,5)	9 (%7,1)	28 (%22,0)	56 (%44,1)	27 (%21,3)	3,69±1,06
3-Ozon tabakasındaki incelme tüm insanları tehdit etmektedir.	85 (%66,9)	33 (%26,0)	4 (%3,1)	1 (%0,9)	4 (%3,1)	4,53±0,86
4-Ozon tabakasına zarar veren, teknoloji ürünlerinin protesto edildiği toplantılar düzenlenmelidir.	1 (%0,8)	3 (%2,4)	28 (%22,0)	50 (%39,4)	45 (%35,4)	4,06±0,86
5- Deniz, akarsu ve göllerin kirlendiği haberleri abartılıdır.	4 (%3,1)	3 (%2,4)	7 (%5,5)	44 (%34,6)	69 (%54,4)	4,35±0,93
6- Büyük kentlerdeki içme suları, evlerde su filtreleri kullanmayı gerektirecek kadar kirlenmiştir.	60 (%47,2)	42 (%33,1)	17 (%13,5)	4 (%3,1)	4 (%3,1)	4,18±1,00
7- Güneyde bazı sahillerde görülen deniz kaplumbağalarını koruma çabaları boş işlerle uğraşmaktır.	2 (%1,6)	8 (%6,3)	6 (%4,7)	26 (%20,5)	85 (%66,9)	4,45±,96
8- Türkiye’nin çölleşme sorunu yoktur.	1 (%0,8)	6 (%4,7)	12 (%9,4)	42 (%33,1)	66 (%52,0)	4,31±0,89
9- İnsanların temiz havaya olan ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, kentlerin yakınlarında bulunan ormanlık alanlara küçük konutlar yapmaları özendirilmelidir.	3 (%2,3)	25 (%19,7)	37 (%29,1)	27 (%21,3)	35 (%27,6)	3,52±1,16
10- Hava, su ve toprak tükenmeyen kaynaklardır.	4 (%3,1)	8 (%6,3)	10 (%7,9)	45 (%35,5)	60 (%47,2)	4,17±1,03
11- Nükleer deneme yapan, hangi ülke olursa olsun protesto edilmelidir.	53 (%41,7)	38 (%29,9)	31 (%24,5)	4 (%3,1)	1 (%0,8)	4,09±0,93
12- Hızlı nüfus artışı ciddi bir çevre sorunudur.	56 (%44,1)	48 (%37,8)	13 (%10,2)	8 (%6,3)	2 (%1,6)	4,17±0,96
13- Geri kalmış ülkelerdeki beslenme yetersizliği, çevre sorunlarının bir sonucudur.	47 (%37,0)	49 (%38,6)	23 (%18,1)	7 (%5,5)	1 (%0,8)	4,06±0,92
14- Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmelidir.	88 (%69,3)	32 (%25,2)	5 (%3,9)	-	1 (%1,6)	4,61±0,71
15- Gecekondulaşma bir çevre sorunu değildir.	1 (%0,8)	8 (%6,3)	34 (%26,8)	39 (%30,7)	45 (%35,4)	3,94±0,97
16- Çevre koruma fikri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını önlemek için Batılılar tarafından uydurulmuştur.	2 (%1,6)	3 (%2,4)	21 (%16,5)	43 (%33,9)	58 (%45,7)	4,20±0,91
17- Çevre sorunlarına duyarlı olunması, bir ülkenin kalkınmasını engellemez.	52 (%40,9)	28 (%22,0)	16 (%12,6)	16 (%12,6)	15 (%11,9)	3,68±1,42

18- Çevreci grupların ortaya çıkışı, çevreyi korumaktan çok, arkadaş edinme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.	7 (%5,5)	11 (%8,7)	22 (%17,3)	50 (%39,4)	37 (%29,1)	3,78±1,12
19- Ülkelerin, kendi doğal kaynaklarını istedikleri gibi kullanmalarına Birleşmiş Milletler dahil, hiçbir kurum ya da kuruluş karışmamalıdır.	13 (%10,2)	19 (%15,0)	36 (%28,3)	41 (%32,3)	18 (%14,2)	3,25±1,18
20- Gazete; dergi ve televizyonlarda çevre ile ilgili programlara, daha çok yer verilmelidir.	66 (%52,0)	56 (%44,1)	3 (%2,3)	1 (%0,8)	1 (%0,8)	4,46±0,66
21-Ülkeler, çevre sorunlarını çözmek için Çevre Bakanlıklarını kurmalıdırlar.	64 (%50,4)	60 (%47,2)	3 (%2,4)	-	-	4,48±0,55

3.4.6.11.12.13.14.17.20 ve 21.maddelerde 5: Kesinlikle Katılıyorum, 4:Katılıyorum, 3: Kararsızım, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle Katılmıyorum. Tersine çevrilen maddelerde (1. 2. 5. 7. 8. 9. 10. 15. 16. 18 ve 19.) 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4:: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum.

Tablo 5’de ölçekteki ifadelerin aldıkları ortalama puanlar incelendiğinde, en yüksek puanı alan 14. Madde “Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmelidir” (4,61±0,71) olurken, en düşük ortalama puanı alan 19. madde Ülkelerin, kendi doğal kaynaklarını istedikleri gibi kullanmalarına “Birleşmiş Milletler dahil, hiçbir kurum ya da kuruluş karışmamalıdır” maddesi (3,25±1,18) olmuştur.

Çeşitli Mühendislik Fakültelerinin Çevre Mühendisliği bölümünde okuyan öğrencilerin *Çevresel Tutum Ölçek* maddelerine verdikleri puanların dağılımı Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Mühendislik Fakültelerinin Çevre Mühendisliği bölümünde okuyan öğrencilerinin ölçek maddelerine verdikleri puanların dağılımları

Çevre Mühendisliği Bölümü Öğrencileri (n=76)						$\bar{X} \pm S.S.$
	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	
Ölçek maddeleri	n, (%)	n, (%)	n, (%)	n, (%)	n, (%)	
1-Türkiye’de desteklenmesi gereken daha önemli projeler olduğu halde; Dünya Bankası’nın hava kirliliğini ölçme projelerini desteklemesi gereksizdir.	-	4 (%5,3)	13 (%17,1)	31 (%40,8)	28 (%36,8)	4,09±0,87
2-Konut ve iş yerlerinde doğalgaz kullanmanın hava kirliliği sorununun çözümüne bir katkısı olamaz.	2 (%2,6)	8 (%10,5)	14 (%18,4)	34 (%44,7)	18 (%23,8)	3,76±1,01
3-Ozon tabakasındaki incelme tüm insanları tehdit etmektedir.	59 (%77,6)	15 (%19,7)	-	-	2 (%2,6)	4,69±0,73
4-Ozon tabakasına zarar veren, teknoloji ürünlerinin protesto edildiği toplantılar düzenlenmelidir.	21 (%27,6)	32 (%42,1)	16 (%21,1)	5 (%6,6)	2 (%2,6)	3,86±0,99
5- Deniz, akarsu ve göllerin kirlendiği haberleri abartılıdır.	-	1 (%1,4)	2 (%2,6)	21 (%27,6)	52 (%68,4)	4,63±0,61
6- Büyük kentlerdeki içme suları, evlerde su filtreleri kullanmayı gerektirecek kadar kirlenmiştir.	20 (%26,3)	30 (%39,5)	18 (%23,7)	7 (%9,2)	1 (%1,3)	3,80±0,98

Aydan KAYSERİLİ, Elif Burcu ATÇI

7- Güneyde bazı sahillerde görülen deniz kaplumbağalarını koruma çabaları boş işlerle uğraşmaktadır.	1 (%1,3)	-	2 (%2,6)	22 (%28,9)	51 (%67,2)	4,61±0,67
8- Türkiye'nin çölleşme sorunu yoktur.	-	1 (%1,3)	7 (%9,2)	32 (%42,1)	36 (%47,4)	4,36±0,71
9- İnsanların temiz havaya olan ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, kentlerin yakınlarında bulunan ormanlık alanlara küçük konutlar yapmaları özendirilmelidir.	2 (%2,6)	7 (%9,2)	11 (%14,5)	23 (%30,3)	33 (%43,4)	4,03±1,10
10- Hava, su ve toprak tükenmeyen kaynaklardır.	-	2 (%2,6)	3 (%3,9)	19 (%25,0)	52 (%68,6)	4,59±0,70
11- Nükleer deneme yapan, hangi ülke olursa olsun protesto edilmelidir.	27 (%35,5)	23 (%30,3)	20 (%26,3)	4 (%5,3)	2 (%2,6)	3,91±1,04
12- Hızlı nüfus artışı ciddi bir çevre sorunudur.	32 (%42,2)	30 (%39,5)	8 (%10,5)	3 (%3,9)	3 (%3,9)	4,12±1,02
13- Geri kalmış ülkelerdeki beslenme yetersizliği, çevre sorunlarının bir sonucudur.	16 (%21,1)	34 (%44,7)	15 (%19,7)	7 (%9,2)	4 (%5,3)	3,67±1,08
14- Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmelidir.	52 (%68,4)	24 (%31,6)	-	-	-	4,68±0,47
15- Gecekondulaşma bir çevre sorunu değildir.	1 (%1,3)	4 (%5,3)	9 (%11,8)	31 (%40,8)	31 (%40,8)	4,14±0,92
16- Çevre koruma fikri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını önlemek için Batılılar tarafından uydurulmuştur.	-	1 (%1,3)	4 (%5,3)	30 (%39,5)	41 (%53,9)	4,46±0,66
17- Çevre sorunlarına duyarlı olunması, bir ülkenin kalkınmasını engellemez.	42 (%55,3)	24 (%31,6)	1 (%1,3)	5 (%6,6)	4 (%5,2)	4,25±1,12
18- Çevreci grupların ortaya çıkışı, çevreyi korumaktan çok, arkadaş edinme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.	2 (%2,6)	8 (%10,5)	11 (%14,5)	30 (%39,5)	25 (%32,9)	3,89±1,07
19- Ülkelerin, kendi doğal kaynaklarını istedikleri gibi kullanmalarına Birleşmiş Milletler dahil, hiçbir kurum ya da kuruluş karışmamalıdır.	7 (%9,2)	5 (%6,6)	19 (%25,0)	22 (%28,9)	23 (%30,3)	3,64±1,24
20- Gazete; dergi ve televizyonlarda çevre ile ilgili programlara, daha çok yer verilmelidir.	52 (%68,4)	21 (%27,7)	1 (%1,3)	1 (%1,3)	1 (%1,3)	4,61±0,71
21-Ülkeler, çevre sorunlarını çözmek için Çevre Bakanlıklarını kurmalıdırlar.	34 (%44,7)	36 (%47,4)	4 (%5,3)	1 (%1,3)	1 (%1,3)	4,33±0,76

(3.4.6.11.12.13.14.17.20,21.maddelerde) 5: Kesinlikle Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle Katılmıyorum. Tersine çevrilen maddelerde (1. 2. 5. 7. 8. 9. 10. 15. 16. 18 ve 19.) 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum.

Tablo 6'da ölçek maddelerinin aldıkları puanların ortalamaları incelendiğinde, en yüksek ortalama puanları alan maddeler arasında 3.madde "Ozon tabakasındaki incelme tüm insanları tehdit etmektedir" (4,69±0,73) ile 14. madde "Yerlere çöp atan ya da tükürenlere müdahale edilmelidir" (4,68±0,47) olurken, en düşük ortalama puanı alan madde ise 19. madde "Ülkelerin, kendi doğal kaynaklarını istedikleri gibi kullanmalarına Birleşmiş Milletler dahil, hiçbir kurum ya da kuruluş karışmamalıdır" maddesi (3,64±1,24) olmuştur.

Öğrencilerinin *Çevresel Tutum Ölçek* puanlarının ortalamalarının karşılaştırılması Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Fakültelere göre ölçek puanlarının ortalamalarının karşılaştırılması

Ölçek	Sağlık Bilimleri Fakültesi (n=127)		Mühendislik Fakülteleri Çevre Mühendislik Bölümü (n=76)		İstatistiksel analiz* Olasılık
	$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [IQR]	$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [IQR]	
Çevresel Tutum Ölçeği	85,90±9,73	87,0 [13,0]	88,13±8,09	89,0 [10,8]	z=-1,443 p=0,149

*Normal dağılıma sahip olan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında "Independent Sample-t" test (t-tablo değeri) istatistikleri kullanılmıştır.

SBF ve çeşitli Mühendislik Fakültelerinin Çevre Mühendisliği bölümü öğrencilerinin *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalamaları karşılaştırıldığında, Çevre mühendislerinin *Çevresel Tutum Ölçeği* ortalama puanı SBF'de okuyan öğrencilere kıyasla daha yüksek olmasına rağmen, fakülteler arasında *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır (p>0,05).

Tablo 8'de öğrencilerin *Çevresel Tutum Ölçek* puanlarının ortalama , ortalama altı ve üstü dağılımı verilmiştir.

Tablo 8: Çevresel Tutum Ölçeğinde maddelere verilen puanlarının ortalama altı, ortalama ve üstü dağılımları

Değişken (N=203)	n	%
Sağlık Bilimleri Fak. öğrencilerinin Çevresel Tutum Ölçek puanlarının dağılımları		
Ortalamanın altı	51	40,2
Ortalama ve üzeri	76	59,8
Mühendislik Fak. Çevre Mühendisliği öğrencilerinin Çevresel Tutum Ölçek puanlarının dağılımları		
Ortalamanın altı	35	46,1
Ortalama ve üzeri	41	53,9

Tablo 8'de her iki fakülte öğrencilerinin %50 sinden fazlası *Çevresel Tutum Ölçeği* maddelerine ortalama ve üzeri olarak puan vermiştir.

Tablo 9'da Öğrencilerin kendi bildirimlerine dayanan çevreye duyarlılık derecelerine göre *Çevresel Tutum Ölçeğinden* aldıkları puanların ortalamaları özetlenmiştir.

Tablo 9: Öğrencilerin kendi bildirimlerine göre duyarlılık düzeyleri ile çevresel tutum puanlarının ortalamalarının karşılaştırılması

Fakülte	Sağlık Bilimleri Fakülteleri Öğrencileri			Mühendislik Fakülteleri Çevre Mühendislik Bölümü Öğrencileri		
	n	$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [IQR]	n	$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [IQR]
Değişken						
Çevre duyarlılığı						
Çok duyarlı	38	86,34±10,02	88,0 [14,0]	20	89,50±8,52	90,0 [13,5]
Çok duyarlı	1	-	-	1	-	-
Duyarlı	78	86,56±6,89	89,0 [7,5]	55	87,69±8,01	89,0 [8,0]
Ne duyarlı ne duyarlı	9	86,56±6,89	89,0 [7,5]	1	-	-
İstatistiksel analiz*		F=0,005			z=-0,845	
Olasılık		p=0,995			p=0,398	

Tablo 9’da görüldüğü gibi SBF öğrencilerinin kendi bildirimlerine dayalı çevre duyarlık durumlarına göre *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p>0,05$). Çevre Mühendisliği bölümü öğrencilerinin kendi bildirimlerine dayalı çevre duyarlılıklarına göre *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalamaları değerlendirildiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Çevresel Tutum Ölçek puan ortalamalarının sosyo-demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediği Tablo 10’da özetlenmiştir.

Tablo 10: Sosyo-demografik değişkenlere göre Çevresel Tutum Ölçek puanlarının ortalamalarının dağılımı

Fakülte		Sağlık Bilimleri (n=127)		Çevre Mühendislik (n=76)		
Değişken	n	$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [IQR]	n	$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [IQR]
Yaş aralığı						
≤20	41	86,12±7,96	87,0 [12,5]	8	89,00±5,63	87,0 [8,5]
21-22	62	86,08±10,69	88,0 [12,3]	33	88,15±7,22	90,0 [8,5]
23-24	15	83,07±11,67	82,0 [21,0]	26	87,76±9,51	89,5 [14,3]
≥25	9	88,33±6,56	87,0 [5,0]	9	88,33±9,63	89,0 [16,5]
İstatistiksel analiz*			$\chi^2=1,809$			$F=0,048$
Olasılık			$p=0,613$			$p=0,986$
Cinsiyet						
Kadın	95	86,79±8,94	88,0 [11,0]	62	88,71±7,90	89,0 [10,0]
Erkek	32	83,25±11,52	86,0 [15,8]	14	85,57±8,72	86,0 [16,3]
İstatistiksel analiz			$Z=-1,445$			$t=1,318$
Olasılık			$p=0,148$			$p=0,192$
Anne eğitim						
Okuryazar/değil	16	84,75±9,08	85,5 [18,0]	7	88,86±10,40	92,0 [21,0]
İlkokul	42	87,55±8,24	88,0 [12,3]	29	86,86±8,27	87,0 [10,5]
Ortaokul	19	83,05±11,94	87,0 [10,0]	11	91,82±7,52	92,0 [13,0]
Lise	31	86,45±10,14	87,0 [16,0]	19	86,89±7,52	87,0 [7,0]
Üniversite/üzeri	19	85,16±10,40	87,0 [8,0]	10	89,60±7,50	89,5 [6,8]
İstatistiksel analiz			$\chi^2=1,679$			$\chi^2=3,859$
Olasılık			$p=0,795$			$p=0,425$
Baba eğitim						
Okuryazar/değil	6	86,33±10,60	91,0 [21,0]	1	-	-
İlkokul	30	88,47±7,77	88,5 [10,8]	9	89,22±6,80	91,0 [12,5]
Ortaokul	21	84,10±7,94	85,0 [10,0]	13	89,15±6,91	89,0 [10,5]
Lise	39	84,92±9,74	87,0 [14,0]	29	89,93±8,15	90,0 [10,5]
Üniversite/üzeri	31	85,77±12,17	88,0 [13,0]	24	84,96±8,70	87,0 [16,5]
İstatistiksel analiz			$\chi^2=3,944$			$F=1,409$
Olasılık			$p=0,414$			$p=0,240$

Tablo 10’da normal dağılıma sahip olan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Independent Sample-t” test (t-tablo değeri); üç veya daha fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında “ANOVA” test (F-tablo değeri) istatistikleri kullanılmıştır. Normal dağılıma sahip olmayan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (z-tablo değeri); üç veya daha fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında “Kruskal-Wallis H” test (χ^2 -tablo değeri) istatistikleri kullanılmıştır.

Tablo 10’da *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalamaları sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşıp, farklılaşmadığı değerlendirildiğinde SBF öğrencilerinin yaş aralığı, cinsiyet, anne ve baba eğitim düzeyine göre *Çevresel Tutum Ölçek* puanlarının ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p>0,05$). Aynı şekilde Mühendislik Fakültelerinin Çevre Mühendislik bölümü öğrencilerinin yaş aralığı, cinsiyet, anne ve baba eğitim düzeyine göre *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p>0,05$).

Tablo 11’de ailedeki birey sayısının, anne ve baba meslek durumu ile gelir durumunun *Çevresel Tutum Ölçeği* ortalama puanı üzerine etkileri özetlenmiştir.

Tablo 11: Diğer sosyo-demografik değişkenlere göre *Çevresel Tutum Ölçek* puan ortalamalarının dağılımı

Fakülte Değişken	Sağlık Bilimleri Fak. (n=127)			Çevre Mühendislik Böl.(n=76)		
	n	$\bar{X} \pm S.S.$	Medyan [IQR]	n	$\bar{X} \pm S.S.$	Medyan [IQR]
Ailedeki birey sayısı						
≤ 3 ^{(1) (1)}	18	90,56±9,80	91,0 [11,3]	13	91,00±8,83	93,0 [11,5]
$4-5$ ⁽²⁾⁽²⁾	75	86,67±10,28	87,0 [11,0]	51	87,74±7,78	87,0 [7,0]
≥ 6 ^{(3) (3)}	34	85,15±7,76	86,0 [13,3]	12	86,67±8,52	89,0 [15,3]
İstatistiksel analiz* Olasılık Fark		$\chi^2=6,708$ $p=0,035$ [1-2,3]			$\chi^2=2,957$ $p=0,228$	
Anne mesleği						
İşçi	11	87,36±8,49	89,0 [12,0]	11	88,91±5,89	90,0 [6,0]
Memur	8	92,50±6,67	92,5 [12,5]	5	85,00±6,04	87,0 [10,0]
Ev hanımı	103	85,11±9,97	87,0 [13,0]	54	87,59±8,66	88,0 [13,0]
Emekli	5	88,40±8,38	91,0 [11,5]	6	94,17±5,42	93,5 [7,5]
İstatistiksel analiz Olasılık Fark		$\chi^2=5,543$ $p=0,136$			F=1,508 $p=0,220$	
Baba mesleği						
İşçi ⁽¹⁾	73	85,09±9,37	87,0 [11,0]	37	85,86±8,51	87,0 [10,0]
Memur ⁽²⁾	21	87,90±12,16	92,0 [15,5]	14	86,71±7,77	88,0 [14,3]
Emekli ⁽³⁾	27	86,11±8,81	86,0 [14,0]	23	92,34±6,16	92,0 [7,0]
Diğer ⁽⁴⁾	6	87,67±9,75	88,5 [14,8]	2	-	-
İstatistiksel analiz Olasılık Fark		$\chi^2=2,877$ $p=0,411$			F=3,665 $p=0,016$ [1-3]	
Gelir düzeyi						
Asgari ücret	29	86,16±8,90	88,0 [13,5]	13	89,38±9,09	89,0 [13,0]
3000-4000	36	86,86±9,51	88,0 [14,0]	20	88,05±8,96	88,0 [12,5]
4001-5000	19	83,53±7,29	83,0 [10,0]	17	86,65±8,99	86,0 [17,0]
5001-6000	15	83,53±11,41	86,0 [11,0]	9	89,67±8,73	93,0 [13,5]
6001-7000	12	87,75±14,34	91,0 [13,3]	7	89,14±3,33	87,0 [10,0]
>7000	16	86,94±9,03	87,5 [12,5]	10	87,10±5,96	89,5 [10,0]
İstatistiksel analiz Olasılık Fark		$\chi^2=5,653$ $p=0,342$			$\chi^2=2,170$ $p=0,825$	
İkamet edilen yer						
Aileyle	90	86,21±10,20	88,0 [12,0]	47	87,64±7,67	87,0 [11,0]
Yurtta	24	84,45±8,85	86,0 [15,5]	15	86,20±9,35	89,0 [8,0]
Diğer	13	86,38±8,25	86,0 [12,5]	14	91,86±7,41	93,5 [5,8]
İstatistiksel analiz Olasılık Fark		$\chi^2=1,263$ $p=0,532$			$\chi^2=0,701$ $p=0,058$	

Tablo 11’de normal dağılıma sahip olan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında t-test (t-tablo değeri); üç veya daha fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında “ANOVA” test (F-tablo değeri) istatistikleri kullanılmıştır. Normal dağılıma sahip olmayan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (z-tablo değeri); üç veya daha fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında “Kruskal-Wallis H” test (χ^2 -tablo değeri) istatistiksel analizleri yapılmıştır (Üç veya daha fazla grup için anlamlı farklılık çıkan değişkenlerde ikili karşılaştırmalarda “ [1-2,3]” gibi ifadeler söz konusudur. [1-2,3] bu ifadeden kasıt 1 ile 2 arasında ve 1 ile 3 arasında anlamlı farklılık olduğudur).

SBF de öğrenim görenlerin ailedeki birey sayısına göre *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($\chi^2=6,708$; $p=0,035$). Bu çıkan anlamlı farkın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için Bonferroni düzeltilmeli ikili karşılaştırma yapılmış ve sonucunda; ailesi ≤ 3 kişi olanlar ile 4-5 ve ≥ 6 kişi olanlar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ailesi ≤ 3 kişi olanların *Çevresel Tutum Ölçek* puanları, 4-5 ve ≥ 6 kişi olanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Mühendislik Fakültelerinin Çevre Mühendisliği bölümünde öğrenim görenlerin ailedeki birey sayısı sınıflarına göre *Çevresel Tutum Ölçeği* puanların ortalaması açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p>0,05$).

SBF de okuyan öğrencilerin baba mesleğine göre *Çevresel Tutum Ölçek* puanlarının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yok iken ($p>0,05$), Çevre Mühendislik bölümü öğrencilerinin baba mesleğine göre *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalamaları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($F=3,665$; $p=0,016$). Anlamlı farkın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için varyansların homojenliği dikkate alınarak yapılan Tukey ikili karşılaştırmalar sonucunda; babası işçi olanlar ile emekli olanlar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Babası emekli olan öğrencilerin *Çevresel Tutum Ölçeği* puanlarının ortalaması babası işçi olanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir.

5. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizdeki çevre eğitiminin uluslararası modeller ile karşılaştırılmasından elde edilen bulgular, ülkemizde verilen eğitimin istenilen düzeyde yeterli olmadığını ortaya koymuştur (Ek ve ark. 2009).

Öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarını değerlendirmek için çeşitli Mühendislik Fakültelerinin 4 yıllık Çevre Mühendisliği ve SBF'nin farklı bölümlerin de 4 yıllık lisans yapan öğrenciler araştırmaya dahil edilmiştir. Bu araştırmada *Çevresel Tutum Ölçek* puanlarının ortalaması değerlendirildiğinde çevre mühendisliği öğrencilerinin aldığı puan ortalaması SBF'de okuyan öğrencilerin aldığı puan ortalamasından daha yüksek olmasına rağmen puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark ortaya çıkmamıştır. Bu da SBF öğretim gören öğrencilerin çevre konularında ders veya herhangi bir eğitim almamalarına rağmen, çevreye duyarlı olduklarını göstermiştir.

Çevresel Tutum Ölçeği puan ortalaması yaş, cinsiyet, anne ve baba eğitim düzeyi, annenin mesleği ve ailenin gelir düzeyi gibi sosyo-demografik faktörler açısından bir farklılık görülmemiştir. SBF öğrencilerinin baba mesleği *Çevresel Tutum Ölçeği* ortalama puanlarında anlamlı farklılık yaratmazken, çevre mühendisliğinde okuyan öğrencilerin *Çevresel Tutum Ölçeği* ortalama puanları baba mesleğine göre farklılık göstermiştir. Babası emekli olanların *Çevresel Tutum Ölçek* ortalama puanı babası işçi olanlara göre daha yüksektir. Ailedeki birey sayısına göre değerlendirildiğinde ise SBF de öğrenim gören öğrencilerin ailedeki birey sayısına göre değerlendirildiğinde *Çevresel Tutum Ölçek* puanlarının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ailesi ≤ 3 kişi olanlar ile 4-5 ve ≥ 6 kişi olanlar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ailesi ≤ 3 kişi olanların puanları, 4-5 ve ≥ 6 kişi olanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu sonuçta bu öğrencilerin ailesi açısından bakıldığında, ailede birey sayısı artıka bireylerin çevreye olan duyarlılıkları azalıyor yorumunu yapabiliriz. Bu durum çevre mühendisliği öğrencileri için değerlendirildiğinde aile birey sayısına göre ölçek puan ortalamaları arasında istatistiksel anlamlı fark ortaya çıkmamıştır.

Çınar, Akduran, Dede ve Altınkaynak (2010) hemşirelik bölümü son sınıf öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumlarının incelediği araştırmaya 55 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerin *Çevresel Tutum Ölçek*” ortalama puanı $83.18 \pm 7,47$ olarak saptanırken, bizim araştırmamızda bütün öğrencilerin *Çevresel Tutum Ölçek* ortalama puanı $86,73 \pm 9,19$ olarak belirlenmiştir. Çınar vd (2010) araştırmasında, öğrencilerin tanıtıcı özelliklerinden; cinsiyet, anne eğitimi, baba eğitimi, ekonomik durum, yaşadığı yer, nerede kaldığı durumu ile *Çevresel Tutum Ölçek* puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bizim araştırmamızın bulguları da buna benzerdir.

Kanbak (2015) üniversite öğrencilerinin çevre tutumlarının değerlendirildiği araştırmasına 748 öğrenci katılmıştır. *Çevresel Tutum Ölçek* ortalama puanı 54,68 olarak tespit edilmiştir. Bu ortalama bizim araştırmamızda elde edilen ortalamalardan daha düşüktür. Kanbak’ın çalışmasında da çevresel tutum, değişkenler açısından da analiz edilmiş olup cinsiyet, çevre dersi, ailenin oturduğu yer, annenin eğitim düzeyi ve mesleğinin tutum belirlemede farklılık yaratmadığı buna karşılık yaşın, babanın mesleği ve eğitiminin ve öğrencilerin sınıf düzeyinin farklılık yarattığı tespit edilmiştir. Bizim araştırmamızda da yaş, sınıf düzeyi farkı, anne veya babanın eğitim düzeyinin, bir fark yaratmadığı saptanmıştır. Yine araştırmamızda anne mesleği açısından çevre tutum ortalama puanları arasında bir fark ortaya çıkmazken sadece çevre mühendisliği bölümünde okuyan öğrencilerin baba mesleğine göre *Çevresel Tutum Ölçek* ortalama puanları farklılık göstermiş ve aradaki fark anlamlı bulunmuştur. Babası emekli olanların babası işçi olanlara göre *Çevresel Tutum Ölçek* puanlarının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Babası emekli olanların *Çevresel Tutum Ölçek* puanlarının ortalaması daha yüksektir.

Özmen, Çetinkaya ve Nehir (2005) üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik araştırmasında *Çevresel Tutum Ölçek* puanlarının ortalaması öğrencinin okuduğu okula göre farklılık göstermiştir. Aynı araştırmada çevresel tutum puan ortalamalarının yaş, cinsiyet, ebeveynlerin eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Örneğin üniversite mezunu ebeveynlerin çocuklarının *Çevresel Tutum Ölçeği* puan ortalamaları daha yüksek, cinsiyete göre bakıldığında Cinsiyet ile *Çevresel Tutum Ölçeği* puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kız öğrencilerin *Çevresel Tutum Ölçeği* puan ortalamaları erkek öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin yaşları ile *Çevresel Tutum Ölçeği* puan ortalamaları arasında anlamlı fark saptanmış ve 20 yaş ve üzeri öğrencilerin *Çevresel Tutum Ölçeği* puan ortalamaları, 20 yaş altı öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur. Bizim araştırmamız bu değişkenler açısından incelendiğinde *Çevresel Tutum Ölçeği* puan ortalamaları arasında herhangi bir fark ortaya çıkmamıştır. Bu fark, bizim çalışma örneklemimizin daha küçük olmasından kaynaklanabilir.

Budak, Zaimoğlu, Kekeç ve Sucu (2005) Ziraat Fakültesi öğrencilerinin çevre sorunlarına karşı tutum ve davranışlarını araştırdığı araştırmada öğrencilerin çevreye karşı davranışları değerlendirildiğinde cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Çevre organizasyonlara üyelik açısından incelendiğinde öğrencilerin çevreye karşı tutum ve davranışları açısından anlamlı bir fark vardır. Bizim araştırmamız da öğrencilerin çevre kulüp ya da derneklerine üyelik durumlarına göre incelendiğinde *Çevresel Tutum Ölçeği* ortalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Aydın ve Çepni (2010) öğrencilerinin çevre problemlerine yönelik tutumlarının araştırdığı bu çalışmaya 931 öğrenci katılmıştır. Çalışmadan elde edilen *Çevresel Tutum Ölçeği* ortalama puanları kız öğrenciler için $79,1042 \pm 8,71$ iken erkek öğrenciler için $77,4261 \pm 9,60$ saptanmıştır. Cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı fark vardır. Bizim araştırmamızda cinsiyet açısından anlamlı bir fark görülmemiş fakat *Çevresel Tutum Ölçeği* ortalama puanları

daha yüksek bulunmuştur. Aydın & Çepni (2010) araştırmasın da sınıf düzeyi açısından incelediklerinde *Çevresel Tutum Ölçeği* ortalama puanları arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Bizim araştırmamızın bulgular da bu yöndedir.

Çevre sorunları ve problemleri küresel boyutlara ulaştığı için bu konuda ülkelerin acil önlemler alması gerekmektedir. Aksi takdirde dünyamızın yaşanabilir bir yer olması ve kaynakların sürdürülebilirliği mümkün olmayacaktır. Çevre ile ilgili duyarlılığın artırılması ve çevrenin önemini vurgulayan derslerin üniversitelerin bütün bölümlerine konulmasının büyük yararı olmasına karşılık asıl bu tip derslerin ilk öğretimden itibaren öğretim müfredatına konulması gerekmektedir. Öğrencilerin aktif olarak çevre ile ilgili sosyal sorumluluk projelerine katılmaları desteklenmeli ve hatta zorunlu hale getirilmelidir. Öğrencilerin çevre duyarlılıklarının artırılması için sivil toplum kuruluşlarına katılmaları da mutlaka fayda sağlayacaktır. Bununla ilgili de üniversiteler de STK' larla ortak eğitimler düzenlenmesi gerekmektedir. Öncelikle üniversitelerin çevreye duyarlı davranması öğrencilerin çevre bilincini geliştirmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca öğrenciler çevre ile ilgili kanunların yeteri kadar caydırıcı olmadığını düşünmektedir. Bu görüşten yola çıkarak çevre sorunlarını önlemede bireylere düşen sorumluluklar olduğu gibi, çevre ve doğayı korumak adına karar vericileri de önemli görevler düşmektedir. Örneğin, çevre tahribatını önlemeye yönelik caydırıcı kanunlar çıkartılmalı ve çevre katliamını önleyecek şekilde yasal tedbirler alınmalıdır

Kısıtlar

Araştırma Covid-19 pandemi dönemi yapıldığı için örneklem sayısı tahminin altında kalmıştır. Örneklem sayısının artırılması ile ortaya çıkan sonuçların farklı bir etki yaratabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Teşekkür

Araştırmamızı destekleyen Artemis Arıtım Ltd. şirketine çok teşekkür ederiz.

Çıkar Çatışması

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Atasoy, E., (2005). "Çevre İçin Eğitim: İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Çalışma", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa.
- Baykal, Tan., (2010). Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(13): 476-492.
- Bayram, T.T., Altıkat, A. ve Torun, F.E., (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları, Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(1): 3-38.
- Berberoğlu, G, Tosunoğlu C (1995). Exploratory and Confirmatory Factor analyses of 15. an Environmental Attitude Scale (EAS) for Turkish University Students. Journal of Environmental Education, 26 (3): 40–44.
- Budak, D. B., Budak, F., Zaimoğlu, Z., Kekeç, S., Sucu, M. Y., (2005). Behaviour and attitudes of Students Towards Environmental Issues at Faculty of Agriculture, Turkey, Journal of Applied Sciences, 5, (7) : 1224-1227
- Çınar, N., Akduran, F., Dede, C. ve Altınkaynak, S., (2010). Hemşirelik Bölümü Son Sınıf Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları, Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 242-251.
- Doğan, M. 2021-2014. Çevre Sorunları, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Coğrafya Lisans Programı, İstanbul.
- Doğuç, E. ve Arıkan, G., (2018). Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Çevresel Tutum Ve Davranışlarının İncelenmesi (Gazi Üniversitesi Örneği)", International Journal of Economic and Administrative Studies, 293-306.
- Ek NH, Kılıç N, Ögdüm P, Düzgün G, Şeker S (2009). Adnan Menderes Üniversitesinin Farklı Akademik Alanlarında Öğrenim Gören İlk ve Son Sınıf Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları ve Duyarlılıkları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 17 (1): 125–136.
- Ertürk, R., (2017). Environmental Problems Of The Primary School Students And Perceptions For Environmental Education, İnönü University Journal of the Faculty, 18(3): 12-24.
- Eykider, U. ve Poyraz, E., (2018). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Olan İlginin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma, IBANESS Congress Series, 674-683.
- Fernández, R., Rodríguez Barreiro, L. M., Carrasquer, J. (2007)," Evaluation of Environmental Attitudes: Analysis and Results of a scale Applied to University Students", Science Education, 91: 908-100.
- Hamarat, B., Güler, O., Duran, E., Gümüş, M. ve Tufan, E., (2014). Çevresel Tehdit, Çevresel Bilinç ve Çevresel Tutum, Çevre Odaklı Davranışı Etkiler mi? Çanakkale Sivil toplum Kuruluşları Örneği, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7/2: 26-56.
- Kaplan, Z., (1992). Türkiye’de Çevre Sorunları ve Çözümüne Yönelik Hukuksal ve Kurumsal Faktörlerin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaya E, Akıllı M, Sezek F (2009). Lise Öğrencilerinin Çevreye Karşı Tutumlarının Cinsiyet Açısından İncelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9 (18): 43-54.
- Kanbak, A (2015). Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Davranışları: Farklı Değişkenler Açısından Kocaeli Üniversitesi Örneği, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED, 30:77-90.
- Karasar N (2007). Scientific Research Methods. Ankara: Nobel Publishing.
- Kaypak, Ş., (2013). Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 31, 17-34.
- Kılıç, Ç., Kan, A., (2020). Çevre Sorunlarına Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(4): 1676-1690.

- Müderrişođlu, H, Altanlar, A. (2010). Attitudes and Behaviors of Undergraduate Students Toward Environmental Issues, *International Journal of Environmental Science & Technology*, 8:159–168.
- Özmen, D, Çetinkaya Ç. A, Nehir, S, (2005). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4 (6): 330–344.
- Sağsöz, G. ve Doğanay, G., (2018). İlkokul Öğrencilerinin Çevre ve Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi (Giresun İli Örneği), *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 3(1): 1-20.
- Tuncer, G., Ertepinar, H., Tekkaya, C., Sungur, S. (2005). Environmental Attitudes of Young People in Turkey: Effects of School Type and Gender. *Environmental Education Research*, 11, (2): pp. 215–233
- Turan, A. ve Güler, M., (2013). Türkiye’de Sürdürülebilir Çevre Politikaları: İklim Değişikliği Örneği, *International Conference On Eurasian Economies*, 953-960.
- Uitto, A., Juuti, K., Lavonen, J., Byman, R., Meisalo, V. (2011). Secondary School Students' Interests, Attitudes and Values Concerning School Science Related to Environmental Issues in Finland, *Environmental Education Research*, 17, (2): 167–186
- Yıldız, N., (2005). Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi, *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 164-173.

EFFECT OF COMMUNICATION STYLES OF FACULTY OF HEALTH SCIENCES STUDENTS ON THEIR ACADEMIC ACHIEVEMENTS

Behire SANÇAR*

Ayşe Saba YALÇIN**

ABSTRACT: In this study, it is aimed that the communication styles of the 1st and 4th grade students at the faculty of health sciences reach their academic achievement. A total of 977 students attending the 1st (438) and 4th (539) year classes were enrolled in this research. The data were collected using the sociodemographic characteristics form and the Interpersonal Communication Styles Scale (ICSS) and were evaluated using descriptive and inferential statistics. Among participating students, 44.8% were in the 1st year and 55.2% were in the 4th year. The overall ICSS scores and open communication score averages of the 1st year students were found to significantly higher than those of the 4th year students. The open communication scores of students with a grade point average of 3.00–4.00 were higher than those with a low grade point average. In this study, it was concluded that most of the 1st year students of the faculty of health sciences use open and respectful (nurturing) communication styles, and that their use of open and respectful communication styles positively affects their academic achievement. The ability of the students to progress towards the fourth grade was not a determining factor in their use of open communication style.

Key Words: Academic Achievement, Interpersonal Communication, Learning Experience, Style of Communication.

Article Type: Research

Jel Classification: I10, I11

Received: 25.10.2021/ **Accepted:** 16.05.2022/ **Published:** 20.06.2022

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN İLETİŞİM TARZLARININ AKADEMİK BAŞARILARINA ETKİSİ

Behire SANÇAR*

Ayşe Saba YALÇIN**

ÖZ: Bu çalışmada sağlık bilimleri fakültesinde okuyan 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin iletişim tarzlarının akademik başarılarına etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmaya 1. (438) ve 4. (539) sınıflara devam eden toplam 977 öğrenci katılmıştır. Veriler sosyodemografik özellikler formu ve Kişilerarası İletişim Tarzları Ölçeği (KİTÖ) ile toplanmış olup tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistikler kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %44.8'i 1. sınıfta, %55.2'si 4. sınıftadır. Birinci sınıf öğrencilerinin genel KİTÖ puanları ve açık iletişim puan ortalamaları 4. sınıf öğrencilerine göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Genel not ortalaması 3.00-4.00 arasında olan öğrencilerin açık iletişim puanları, düşük not ortalamasına sahip öğrencilere göre daha yüksektir. Bu çalışmada sağlık bilimleri fakültesi 1. sınıf öğrencilerinin çoğunun açık ve saygılı (besleyici) iletişim biçimlerini kullandıkları, ayrıca açık ve saygılı iletişim biçimlerini kullanmalarının akademik başarılarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin dördüncü sınıfa kadar ilerleyebilmeleri açık iletişim tarzını kullanmalarında belirleyici olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Akademik Başarı, İletişim Tarzı, Kişilerarası İletişim, Öğrenme Deneyimi.

Makale Türü: Araştırma

Jel Sınıflandırması: I10, I11

DOI: 10.29131/uiibd.1014163

Geliş tarihi: 25.10.2021/ **Kabul Tarihi:** 16.05.2022/ **Yayın Tarihi:** 20.06.2022

* Assist Prof, Toros University, Mersin, behire.sancar@toros.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1053-6688

** Psyc. Dr, Ankara University, Ankara, syalcin@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0980-6249

For Cite:

SANÇAR, B. ve YALÇIN, A.S. (2022). EFFECT OF COMMUNICATION STYLES OF FACULTY OF HEALTH SCIENCES STUDENTS ON THEIR ACADEMIC ACHIEVEMENTS, International Journal of Economics and Administrative Sciences, 8 (1), 77-85. DOI: 10.29131/uiibd.1014163

1. INTRODUCTION

There are many communication definitions. Communication is a whole consisting of verbal and non-verbal messages and a mutual message exchange. Elements in a communication relation are sender, message and receiver. Communication is a process that ensures individuals to understand and express their emotions and others' emotions, strengthens social skills, and contributes to social development (Onay et al., 2011).

Communication skills enable an individual to gather information about a situation they encounter and develop perspective (Özer, 2006). The ability of the individual to communicate openly is important for their success (Bahadır, 2009). Happy individuals use an open communication style (Yalçın, 2019). The open communication style is an interaction that allows the individual to understand others and contributes to making them feel better (Lyubomirsky et al., 2009). Those who use open and respectful communication styles (nurturing) are successful in their social and professional life, while those who use self-centered and condescending communication styles (crippling) experience the opposite situation (Yeşilyaprak, 2005). Individuals are happier and more successful when they use the open communication style (Reynolds ve Scott, 2000; Mete ve Gercek, 2005; Wilkinson et al., 2008). In the field of health, the open communication style is very important in the treatment of diseases (Çetin et al., 2016).

Individual's communication style and his/her success in interaction are very important for coping with stress. People successful at communication succeed in stress management and they have good mental health (Brown, 2021). Self-realised individuals also have healthy communication skill. At schools, integration of regulations aiming at enhancing students' communication skill during their education lives is effective in stress management and increasing success. Therefore, in this study, it is aimed to explore the relation between communication styles of freshmen and final year students and their academic achievement, and to emphasise the impact of their education and training lives on this matter.

1.1. Purpose of the study

In the current study, due to the importance of communication skills, it was aimed to investigate the effects of communication styles on the academic achievement of 1st and 4th year students studying at the faculty of health sciences.

1.2. Study Questions

1. What are the most preferred communication styles of the 1st and 4th year students of the faculty of health sciences?
2. Do students' preferred communication styles affect their academic achievement?

2. METHODS

2.1. Type of the Study

The study was conducted with descriptive and correlation design.

2.2. Population and Sample of the Study

This research was conducted with students studying at the faculty of health sciences (Departments of Nutrition and Dietetics, Child Development, Health Management, Social Work and Nursing) of a university in Ankara in the spring semester of 2018-2019 academic year. No sample selection was made in the study, all students over the age of 18 who voluntarily accepted to participate in the study were included in the study. A total of 977 students receiving education in the first (438) and the fourth grades of each department participated in this study.

2.3. Data Collection Tools

The research data were collected with the "Student Information Form" and the preferred communication styles of the students with "Interpersonal Communication Styles Scale" (ICSS).

Sociodemographic data form, one of the data collection tools, includes some socio-demographic characteristics of students (age, gender, class, general point average, etc.) and is prepared by researchers scanning the literature.

The ICSS, consisting of 31 items, includes they uses communication styles of the students. Each item is evaluated using a Likert type scale varying from 0 to 3. Score interval is 0-93. The Cronbach alpha coefficient obtained from the whole scale is $\alpha = 0.79$. The scale, which was organized by Şahin et al., (1994) specifically for our culture, consists of four subscales; open ($\alpha = 0.73$), respectful ($\alpha = 0.70$), self-centered ($\alpha = 0.56$) and contemptuous ($\alpha = 0.78$). Subscales that measure open and respectful communication styles are also referred to as "nurturing style" and subscales that measure self-centered and condescending communication style are also referred to as crippling by (Şahin et al., 1994). The high total score of the individual indicates that he is successful in interpersonal communication. The study was carried out by the researchers at the beginning of the lesson by taking the permission of the teaching staff of each department, by giving the measurement tools to the students separately.

2.4. Data Collection

Data was collected by disseminating questionnaire to students personally by researchers. In the classroom environment, the forms were distributed with the permission of the instructor of each course, and they were collected back after about 10-15 minutes.

2.5. Data Assessment

SPSS 21.0 software (SPSS Inc., Chicago, IL, USA) programme was used in data analysis. Significance level in statistical analyses was taken as <0.05 . Data was expressed according to frequency and percentage distribution, average and standard deviation; and independent t test, chi square test, one-way analysis of variance, MANCOVA, Pearson's correlation analysis was used.

2.6. Ethical Considerations

Ethical committee permission dated 08.04.2019 and numbered 09/160 was received from council of ethics of a university for conducting this research. Institution permissions were received from the concerning university. Written consents were obtained from students who agreed to participate in the study on a voluntary basis. It was stated to the students that their information would be kept confidential. The authors also adhered to the principles of the Declaration of Helsinki.

3. RESULTS

In Table 1, it can be seen that average age of the students enrolled in the study were 21.27 ± 2.64 . Female students comprised 86.7% of the study population and men comprised 13.3%. Of the students, 44.8% were in the 1st year and 55.2% were in the 4th. The open education (16.20 ± 3.70) and respectful communication (16.12 ± 3.46) average scores of those students whose father had an education level of high school or above was higher than those whose father had an education level of primary school or below, and the difference between them was statistically significant ($p = 0.003$, $p = 0.001$). The mean score of the students who lived with their family was higher than the mean score (0.75 ± 4.34) of those who lived with friends or in dormitories (5.13 ± 3.83), and the difference between them was statistically significant ($p = 0.017$).

The general point average of the students was 3.11 (3.11±0.35). The education level of the parents of the majority of the students participating in the survey was primary school or below (89.8%, 78.2%). More than half of the students lived with their friends or in a dormitory environment (56.3%).

Table 1. Descriptive Information about Students (N: 977)

Descriptive Information	n	%
Age (year)		
19 and below	217	22.2
20 and above	760	77.8
Gender		
Female	847	86.7
Male	130	13.3
Grade		
1	438	44.8
4	539	55.2
GPA		
0.00-2.99	316	32.3
3.00-4.00	661	67.7
Mother's education		
Primary education and below	877	89.8
High school and above	100	10.2
Father's education		
Primary education and below	764	78.2
High school and above	213	21.8
Cohabitation		
Family, siblings	427	43.7
Friends/dormitory	550	56.3
Income Status		
Good	146	14.9
Average	767	78.5
Poor	64	6.6
Residence		
Village/Town, District	294	30.1
Province	683	69.9
Family Type		
Nuclear/fragmented family	884	90.5
Extended family	93	9.5
Communication Skills Training		
Status		
Yes	505	51.7
No	472	48.3
Type of Training Received		
Lesson	427	84.6
Seminar, Course	78	15.4
Training Hour		
20 hours and below	341	55.1
21 hours and above	164	44.9

In Table 2, some characteristics of the students according to the Interpersonal Communication Styles Scale (ICSS) score averages are compared. The total score determined by the scale was higher in students aged 19 years or below (43.51 ± 7.19) than in those aged 20 years or above (40.25 ± 8.75). In terms of using respectful communication, a statistically significant difference was found between students aged 19 years or below and the other age groups. Classroom students used a more respectful communication style ($p=0.002$). Male students further adopted a self-centered (5.53 ± 2.37) and humiliating (8.09 ± 5.45) communication style. All of the differences, identified according to gender, were also statistically significant ($p=0.021$, $p=0.001$, $p=0.001$).

The average total ICSS, and open and respectful communication scores of students living in smaller settlement areas, such as a village, town, or district, were statistically significant and higher than the average of those living in provinces ($p=0.041$, $p=0.001$, $p=0.001$).

It was found that students who received communication skills training preferred the open communication and respectful styles, and this difference was statistically significant when compared to those who did not received such training ($p=0.001$, $p=0.001$). The type of communication skills training was not influential in determining the communication style of students.

The average total ICSS (42.56 ± 8.15) and open communication scores (16.17 ± 3.91) of students in the 1st year were higher than those in the 4th year (39.67 ± 8.63), but they were not statistically significant. However, the average respectful communication score (16.60 ± 3.52) of students in the 1st year was higher than that in the 4th year (14.47 ± 4.06), and the difference between them was statistically significant ($p=0.001$).

According to the general point average (GPA), the average total ICSS score (41.26 ± 8.09) of students with a GPA of 3.00–4.00 was higher than that of those (40.31 ± 9.39) with a GPA of 0.00–2.99. Those students with a GPA of 3.00–4.00 mostly preferred the open communication style (15.61 ± 3.98), while those with a GPA of 0.00–2.99 preferred the humiliating communication style (5.83 ± 4.33). Both differences were also statistically significant ($p=0.046$, $p=0.013$).

Table 2. Comparison of Some Characteristics of Students According to Their ICSS Score Average (N:977).

Some Characteristics of Students	Preferred Communication Style				Total ICSS m±ss
	Open Communication m±ss	Respectful Communication m±ss	Self-Centred Communication m±ss	Humiliating Communication m±ss	
Age					
19 and below	16.53±3.81	17.19±3.34	4.80±2.06	4.96±3.97	43.51±7.19
20 and above	15.08±4.18	14.92±3.99	4.68±2.06	5.55±4.10	40.25±8.75
	*p:0.091	p:0.002	p:0.939	p:0.696	p:0.010
Gender					
Female	15.48±4.12	15.50±3.98	4.58±1.98	5.00±3.65	40.55±8.13
Male	14.91±4.26	14.96±3.91	5.53±2.37	8.09±5.45	43.58±10.46
	p:0.664	p:0.961	p:0.021	p:0.001	p:0.001
Grade					
1 st Grade	16.17±3.91	16.60±3.52	4.66±2.10	5.06±4.15	42.56±8.15
4 th Grade	14.78±4.22	14.47±4.06	4.73±2.03	5.70±3.99	39.67±8.63
	p:0.077	p:0.001	p:0.264	p:0.762	p:0.312
GNO					

0.00-2.99	14.98±4.43	14.84±4.14	4.68±2.18	5.83±4.33	40.31±9.39
3.00-4.00	15.61±3.98	15.71±3.86	4.71±2.00	5.22±3.94	41.26±8.09
	p:0.046	p:0.080	p:0.558	p:0.013	p:0.008
Mother's Education					
Primary edu and ↓	15.41±4.13	15.37±3.98	4.67±2.04	5.38±4.02	40.81±8.33
High school and ↑	15.39±4.26	15.93±3.91	5.02±2.19	5.77±4.55	42.23±10.07
	p:0.916	p:0.450	p:0.338	p:0.629	p:0.375
Father's Education					
Primary edu. and ↓	15.18±4.23	15.23±4.08	4.66±2.06	5.40±4.03	40.48±8.48
High school and ↑	16.20±3.70	16.12±3.46	4.83±2.06	5.46±4.23	42.66±8.52
	p:0.003	p:0.001	p:0.954	p:0.792	p:0.887
Cohabitants					
Family/sibling	15.61±4.24	15.53±3.88	4.90±2.19	5.78±4.34	41.86±8.78
Friend/dormitory	15.25±4.06	15.35±4.04	4.54±1.94	5.13±3.83	40.25±8.27
	p:0.315	p:0.248	p:0.087	p:0.017	p:0.250
Residence					
Village/town/district	16.30±3.55	16.30±3.41	4.52±2.04	5.33±4.12	42.26±7.74
Province	15.14±4.34	15.05±4.13	4.78±2.07	5.46±4.06	40.41±8.80
	p:0.001	p:0.001	p:0.423	p:0.538	p:0.041
Family Type					
Nuclear/fragmented	15.40±4.13	15.39±3.99	4.71±2.06	5.40±4.08	40.94±8.57
Extended	15.40±4.23	15.79±3.77	4.58±2.09	5.56±4.02	41.14±8.16
	p:0.543	p:0.592	p:0.637	p:0.972	p:0.772
Communication Training					
Yes	15.98±3.71	16.13±3.61	4.65±1.99	5.11±3.90	41.87±7.84
No	14.79±4.48	14.67±4.20	4.76±2.13	5.74±4.23	39.97±9.13
	p:0.001	p:0.001	p:0.926	p:0.094	p:0.001
Type of Received Training					
Lesson	16.05±3.81	16.08±3.70	4.76±2.00	4.85±3.90	41.77±7.94
Seminar, Cours	16.36±3.63	16.73±3.50	4.65±2.10	5.40±4.25	43.06±8.30
	p:0.848	p:0.471	p:0.752	p:0.559	p:0.807

*p:0.05

4. Discussion

In this study, the average total ICSS and respectful communication scores were higher in students aged 19 years or below, which may have been related to them having healthy family communication during that period (Korap, 2013). According to the findings of the study, male students adopted the self-centered and condescending communication style more than the females did. This can be attributed to them not feeling well and the low level of intrinsic motivation for male students to study. Dalkılıç (2006) found that male adolescents with unsuccessful perceptions preferred the self-centered communication approach (Dalkılıç, 2006). In the current study, a statistically significant difference was found with respect to respectful communication in favor of 1st year students, which can be explained by the fact that 1st year students communicated more frequently with family members and felt valuable because they had just left their families (Nazlı, 2014). Although the learning experiences of the 4th year students had a positive effect on their communication skills, their respectful communication scores may have decreased due to them having interacted more with family friendship groups. The increase in the average ICSS

scores and open and respectful communication scores of the students who received communication education can be attributed to the effect of such learning experiences.

In studies with nursing students, it was emphasized that as the learning experiences increased, the feeling of well-being and positive interaction also increased (Cevahir et al., 2008; Özyazıcıoğlu et al., 2009). Providing communication skills training for students positively affects their empathic communication (Arifoğlu and Gülcem, 2011). In the current study, a significant difference was found between students with a high academic achievement average and the open communication style and those with a low academic achievement average and the condescending communication style. Significant relationships were found between the open communication styles of an individual and their academic achievements (Erkuş and Günlü, 2009).

In this study, the fact that the open and respectful communication scores of students whose father had an education level of high school or above were significantly higher than those whose father had an education level of primary school or below can be explained by the behavior of the fathers with a higher education level. According to the increased education levels of their fathers, their communication skills differed positively (Dalkılıç, 2006; Cevahir et al., 2008; Özyazıcıoğlu et al., 2009; Erkuş and Günlü, 2009; Arifoğlu and Gülcem, 2011; Nazlı, 2014; Bernier et al., 2014). If interactions between the family and adolescents were healthy, the individual felt better and communicated that they understood others (Koç Erdamar, 2015; Soylu and Kağnıcı, 2015). The attitudes of the families that understood their children were influential with regards to the students developing and expressing clear and respectful communication styles (Brassart and Schelstraete, 2015).

Using the open communication style in the nursing profession is also important for understanding patients (Tutuk et al., 2002; Yarış and Dikici, 2008; Boscart, 2009; Collins, 2009; Kumcağız et al., 2011). In this study, the students living in small settlements had significantly higher total mean ICSS and open and respectful communication scores when compared to those living in a province, which can be attributed to the fact that they established sincere interactions with their families due to living in a small place, which made their parents more protective of them. The positive and negative attitudes of the families, depending on where they lived, affected the social skills of their children (Temel and Türkoğlu, 2019).

5. Conclusion and Recommendations

In this study, it was observed that the 1st year students preferred communication styles such as open and respectful communication. It was concluded that the increase in their academic success was not affected by their communication style alone, as other factors, such as the education level of their father, living in small settlements, communication skills training, and seminars, also affected the communication style of the student. The use of open and respectful communication (nurturing) styles by the students positively affected their academic success.

Due to the importance of the open communication style in feeling good, it can be suggested that increased courses, seminars, and in-service programs should be provided for students so as to help them develop interpersonal relations during their learning experiences at university. In addition, new studies should be implemented to improve the open communication styles and empathic skills of university students.

Study limitations

This research is limited to the students studying at the Faculty of Health Sciences of a university in Ankara in the spring semester of the 2018-2019 academic year.

References

- Arifoğlu, B. and Gülcem, S. R. (2011). Relationship between empathy and communication skills of first year nursing students and academic achievement score of communication management course. *Dokuz Eylül University School of Nursing Electronics Journal*, 4(1):7-11.
- Bahadır, E. (2009). Psychological resilience levels of students starting education in health-related faculties. Unpublished Master Thesis, Ankara, Hacettepe University, Social Sciences Institute.
- Bernier, A. Jarry-Boileau, V. Lacharité, C. (2014). Marital satisfaction and quality of father-child interactions: The moderating role of child gender. *The Journal of Genetic Psychology*, 175(2):105-17.
- Boscart, M. V. (2009). A Communication Intervention for Nursing Staff in Chronic Care. *Journal of Advanced Nursing*, 65(9):1823-32.
- Brassart, E. and Schelstraete, M. A. (2015). Enhancing the communication abilities of preschoolers at risk for behavior problems: Effectiveness of a parent implemented language intervention. *Infants and Young Children*, 28(4):337-54.
- Brown, A. (2021). Stress Management Techniques, Strategies & Activities. <https://positivepsychology.com/stress-management-techniques-tips-burn-out/> (Erişim tarihi, 15.10.2021).
- Cevahir, R. Çınar, N. Sözeri, C. Şahin, S. and Kuşuoğlu, S. (2008). Evaluation of empathy skills of midwifery students according to their classes. *Firat Journal of Health Services*, 3(7):3-15.
- Collins, S. (2009). Good communication helps to build a therapeutic relationship. *Nursing Times*, 105(24):11.
- Çetin, C. Kurban, and P. Bilici, N. M. (2016). Healthy communication in healthcare institutions: Computer operators, security guards and referral workers sampling. *Hacettepe Health Administration Journal*, 19(4):423-42.
- Dalkılıç, M. (2006). Examining the problem solving and communication skills perceived in high school students' parent and adolescent relations according to some variables. Unpublished master thesis. İzmir: Ege University, Educational Sciences Institute.
- Erkuş, A. and Günlü, E. (2009). The effect of communication style and non-verbal communication on employees' job performance: a research in five-star hotel businesses. *Anatolia. Journal of Tourism Research*, 20(1):7-24.
- Koç Erdamar, G. (2015). Social learning theory. In: Ulusoy A, editor. *Development and Learning Psychology*. Ankara: Anı Publishing.
- Korap, N. (2013). The effect of perceived parental attitudes on adolescents' communication skills. Unpublished master's thesis. Istanbul: Marmara University Social Sciences Institute.
- Kumcağız, H. Yılmaz, M. Balcı Çelik, S. Aydın Avcı, I. (2011). Communication skills of nurses: Example of Samsun province. *Dicle Medical Journal*, 38(1):49-56.
- Lyubomirsky, S. King, L. and Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to Success? *Psychological Bulletin*, 131:803-55.
- Mete, S. and Gercek, E. (2005). Investigation of the empathic tendency and skills of nursing students who are trained with PBL Method. *Cumhuriyet University Journal of Nursing School*, 9(2):11-7.
- Nazlı, S. (2014). *Family Counseling*. 11th ed. Ankara: Anı Publication.

- Onay, M. Süslü, Z. and Kılıcı, S. (2011). The effect of communication style and non-verbal communication on employees' job performance. A research on mail distributors and nurses. *Journal of Social Economic Research*, 11(21):139-76.
- Özer, K. (2006). *Communication Ability Skill*. 6th ed. Istanbul: Sistem Publishing.
- Özyazıcıoğlu, N. Aydınoğlu, N. and AYTEKİN, G. (2009). Examining the empathic and problem solving skills of the students of the School of Health. *Journal of Atatürk University School of Nursing*, 12(3):46-53.
- Reynolds, W. and Scott, B. (2000). Do nurses and other professional helpers normally display much empathy? *Journal of Advanced Nursing*, 31(1):226-34.
- Soylu, Y. and Kağnıcı, D. Y. (2015). Prediction of marital adjustment according to empathic tendency, communication and conflict resolution styles. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(43):44-54.
- Şahin, N. Durak, A. and Yasak, Y. (1994). Interpersonal style, lone liness and depression. 23rd International Congress of Applied Psychology, July 17-22, Madrid, SPAIN.
- Temel, D. and Türkoğlu, B. (2019). The effect of parental attitudes on the social skills of pre-school children according to their settlements. *Gazi University Faculty of Education Journal*, 39(2):843-71.
- Tutuk, A. Al, and D. Dogan, S. (2002). Determining communication skills and empathy levels of nursing students. *C.U. Nursing High School Journal*, 6(2):36-41.
- Wilkinson, S. Linsell, L. and Blanchard K. (2008). Communication skills training for nurses working with patients with heart disease. *British Journal of Cardiac Nursing*, 3(10):475-81.
- Yalçın, S. (2019). *Thinking Positive for Happiness*. Ankara: Songür Education Services.
- Yarış, F. and Dikici, M. F. (2008). Patient compliance and communication. *Journal of Family Practice*, 2:40-3.
- Yeşilyaprak, B. (2005). *Development and Learning Psychology*. 9th ed. Ankara: Pegem Publishing.

ANAYASA'NIN 73. MADDESİ İŞİĞİNDA BENZERİ MALİ YÜKÜMLÜLÜK: KÜLTÜREL KATKI PAYI

Metehan TOPSAKAL*

ÖZ: Vergi ödevini düzenleyen Anayasa'nın 73'üncü maddesinin 3'üncü fıkrası "Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır." 4'üncü fıkrası ise "Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir." şeklinde düzenlenmiştir. Devletler, kamu harcamalarını karşılamak amacıyla çok sayıda parasal yükümlülükleri yürürlüğe koymaktadırlar ki bunlar da niteliklerine göre tasniflenmektedirler. Çalışmanın amacı; 2187 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile telefon cihazlarına yönelik getirilen "kültürel katkı payı"nın Anayasa 73 ışığında ve Anayasa Mahkemesi kararları yardımıyla "benzeri mali yükümlülük" mü yoksa ücret mi olduğunun araştırılmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Benzeri mali yükümlülük, kültürel katkı payı, yasallık ilkesi, yasallık ilkesinin istisnası, vergilendirme yetkisi.

Jel Kodları: K34

Geliş tarihi: 25.06.2021/ **Kabul Tarihi:** 07.06.2022/ **Yayın Tarihi:** 20.06.2022

SIMILAR FISCAL OBLIGATIONS IN THE LIGHT OF ARTICLE 73 OF THE CONSTITUTION: CULTURAL CONTRIBUTION SHARE

ABSTRACT: The Article 73 of the Constitution regulates the tax obligation as follows; Paragraph 3: "Taxes, fees, duties, and similar fiscal obligations shall be imposed, amended, or revoked by law." and Paragraph 4: "The authority can be granted to the President of the Republic to amend the percentages of exemption, exceptions, and reductions in taxes, fees, duties, and other such financial obligations, within the minimum and maximum limits described by law". States enforce a large number of monetary obligations to cover public spendings, which are classified according to their qualifications. The study aims to investigate whether the "cultural contribution" brought to the telephone devices by the Decision of the President No. 2187 is "similar fiscal obligation" or a fee in the light of the Article 73 of the Constitution and with the help of the Constitutional Court decisions.

Keywords: similar fiscal obligation, cultural contribution share, the principle of legality, the principle of legality exemption, power of taxing.

JEL Codes: K34.

DOI: 10.29131/uiibd.1127007

Received: 25.06.2021/ **Accepted:** 07.06.2022/ **Published:** 20.06.2022

* Dr., HAVELSAN A.Ş., Ankara, metehantopsakal@gmail.com, ORCID 0000-0002-8863-1602.

Kaynak gösterimi için:

TOPSAKAL, M. (2022). ANAYASA'NIN 73. MADDESİ İŞİĞİNDA BENZERİ MALİ YÜKÜMLÜLÜK: KÜLTÜREL KATKI PAYI, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8 (1), 86-109. DOI: 10.29131/uiibd.1127007

1. Giriş

04 Mart 2020 tarihli ve 31058 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2187 sayılı Fikir ve Sanat Eserlerinin Çoğaltılmasına Yarayan Teknik Cihazlar ile Boş Taşıyıcı Materyallerin İmalat veya İthalatında Yapılacak Kesinti Oranlarının Belirlenmesine İlişkin Karar'ın 1'inci maddesi ile fikir ve sanat eserlerini çoğaltmaya yarayan teknik cihazların imalat ve ithalat bedelleri üzerinden ekli listede yer alan oranlarda kesinti yapılarak Kültür ve Turizm Bakanlığı adına açılan özel hesaba yatırmakla yükümlü olduğu hüküm altına alınmıştır. Bahsi geçen Cumhurbaşkanlığı Kararı, ekli listenin 3'üncü maddesinde yer alan ve "telefon cihazları"na yönelik getirilen yükümlülük medyada yerini almıştır. İşte bu değişiklikte getirilen yükümlülüğün Anayasa'nın 73'üncü maddesinde yer alan vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülük mü yoksa bir ücret mi olduğu sorusu akıllara gelmektedir.

Çalışma ile 2187 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile telefon cihazlarına yönelik getirilen "kültürel katkı payı"nın Anayasa 73 ışığında ve Anayasa Mahkemesi kararları yardımıyla "benzeri mali yükümlülük" mü yoksa ücret mi olduğunun araştırılması amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda; öncelikle Anayasa'nın 73'üncü maddesinde yer alan yükümlülükler açıklanmaya çalışılmış, bu yükümlülüklerin niteliklerine göre anlaşılabilirliği kolaylaştırmak amacıyla görsel geliştirilmiş ve Anayasa Mahkemesi kararları taranarak "benzeri mali yükümlülük"ler derlenmiş bahsi geçen Cumhurbaşkanlığı Kararında belirtilen yükümlülüğün Anayasa 73 karşısındaki durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Anayasa 73 Işığında Yükümlülükler Bakış

Mevzuatı incelediğimizde vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüğün tanımının yapıldığı yazılı bir kaynak bulunmadığını görmekteyiz. Ancak doktrinde birçok yazar tarafından, özü aynı olmakla birlikte yazımda farklılıklar içeren tanımlar yapıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda, doktrinde ve yargı kararlarında yer alan tanımlar derlenerek yükümlülüklerin nitelikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1 Vergi

Öncelikle doktrinde yer alan tanımları bir araya getirecek olursak;

- "Vergi, devletin veya devletten aldığı yetkiye dayanan kamu tüzel kişilerinin geniş anlamdaki kamusal faaliyetlerinin gerektirdiği harcamaları karşılamak ya da kamusal görevlerinin gereklerini yerine getirmek amacıyla ve yasal esaslara uymak kaydıyla hukuki cebir altında, özel bir karşılık vaadi olmaksızın geri vermemek üzere gerçek kişilerle gerçek olmayan kişilerden aldıkları para tutarlarıdır."(Nadaroğlu, 1998: 217)

- "Vergi, devletin kamu hizmetlerini finanse etmek için toplumu oluşturan gerçek ve tüzel kişilerden ödeme güçlerine göre zorunlu olarak aldığı ekonomik değerlerdir."(Pehlivan, 2008: 19)

- "Vergi, kamu giderlerini karşılamak amacıyla yasalarla gerçek ve tüzel kişilerden mali güçleri ile orantılı olarak alınan bir yükümlülüktür."(Yılmaz& Biyan, 2016: 337)

- "Vergi, kamu giderlerini karşılamak üzere herkesin malî gücüne göre devlete vermekle yükümlü olduğu ekonomik değerlerdir."(Üstün, 2003: 251)

- "Vergi, kamu hizmetlerini yerine getirmek için ihtiyaç duyulan parayı temin etmek amacıyla, kişilerden, hukukî cebir altında, kanunla belirlenen esaslara uygun ve karşılıksız olarak ve iade edilmemek üzere alınan ekonomik değerdir."(Karakoç, 2015: 414)

- “Vergi, kamusal gereksinimlerin karşılanması için özel kesimden kamu kesimine, hukuksal zor altında, karşılıksız ve kesin olarak yapılan parasal aktarımdır.” (Kaneti, 1989: 4)

- “Vergi, devlet veya devredilmiş yetkiye dayanarak diğer kamu tüzel kişilerince bireylerden, tüzel kişilerden hatta tüzel kişiliğe sahip olmayan bazı kurumlardan cebri olarak alınan ve mukabilinde doğrudan bir karşılık öngörülmeleyen herkesin ödeme gücüne göre vermesi gereken iktisadi değerdir.” (Evren, 2007: 688)

- “Vergi, kanunlarla gerçek ve tüzel kişilerden malî güçleri ile orantılı bir şekilde kamu giderlerini karşılamak amacıyla; karşılıksız ve cebren alınan paralardır.” (Eraslan& Üstün, 2018: 169)

Anayasa Mahkemesi kararlarında ise;

- “Vergi, kamu giderlerini karşılamak amacıyla yasalarla gerçek ve tüzel kişilere malî güçlerine göre getirilen bir yükümlülüktür. Belirli bir hizmetten doğrudan yararlanma karşılığı olmayan vergi tüm kamu hizmetleri için yapılan giderlere ortak katılma payıdır.” (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1995/24, K.S: 1995/52, K.G: 28.9.1995; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2000/8, K.S: 2003/104, K.G: 26.12.2003; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2013/41, K.S: 2013/124, K.G: 31.10.2013 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))

- “Vergi, devletin kamusal gereksinimlerini karşılaması için egemenlik gücüne dayanarak tek taraflı iradesiyle kişilere yüklediği, anayasal sınırlar içinde salınıp topladığı bir kamu alacağıdır.” (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2010/62, K.S: 2011/175, K.G: 29.12.2011 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))

Başlık itibarıyla doktrindeki vergi tanımlarını vermekle birlikte; verilen tanımlar ve Anayasanın 73’üncü maddesinde yer alan “kamu giderlerini” hükmünün Anayasamızda tanımlanmadığından (Üstün 2003: 258) kamu giderinin mevzuatımızda yer alan tanımını burada vermenin uygun olacağını değerlendirmekteyiz. Kamu gideri mevzuatımızda 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun (Yayımlandığı Resmî Gazete : Tarih : 24/12/2003 Sayı : 25326) 3’üncü maddesinde “Kanunlarına veya Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, malî ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderleri” şeklinde tanımlanmıştır.

Kamu giderlerine katılma, belirli hizmetlerden yararlanma karşılığı olmayıp, malî güce göre kamu giderlerinin tümünü kapsamaktadır. Yükümlü, hiç yararlanmadığı ya da yararlanmayacağı kamu hizmetleri için de malî gücüne göre katkıda bulunmaktadır (Üstün, 2003: 259).

Doktrinde yer alan ve yukarıda verilen tanımlar ile “kamu gideri”nin mevzuatımızdaki tanımı doğrultusunda, verginin tanımını; kamu giderlerinin karşılanması için hukuksal zor altında, karşılıksız ve kesin olarak yapılan parasal aktarım şeklinde önermenin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Bu tanımlardan hareketle, verginin niteliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Zorunludur,

- Kamusal harcamaları karşılamak için alınır, karşılıksızdır,*
- Mali güce göre alınır,
- Hukuksal zora dayanır, yasa ile konulur,
- Kamu gücüne dayalı olarak gerektiğinde zorla alınır,
- Kesin bir ödemedir (Kaneti, 1989: 4-5'den akt. Yiğit, 2018: 438).

Şekil 1. Verginin Nitelikleri

2.2. Resim

Başaran (1998: 123) tarafından belirsiz bir hukuki kavram olarak nitelendirilen resimin öncelikle doktrinde yer alan tanımlarını bir araya getirecek olursak;

- Resim, bir hakkı elde etmenin karşılığında ödenen bedeldir (Nadaroğlu, 1998: 196).
- “Resim, bazı kamu hizmetlerinden yararlanma karşılığında ya da herhangi bir faaliyeti icra etmek için gerekli olan izni almak için ödenen bedeldir.” (Pehlivan, 2008: 19)
- “Resim, kamusal güce dayalı olarak kamusal harcamaların finansmanı için, belirli bir hizmetin veya işin görülmesi için, yetkili makamlarca verilen izin karşılığında alınan paradır.” (Kaneti, 1989: 6’dan akt. Yılmaz, 2018: 381)
- “Resim, kamusal güce dayanarak belirli bir hizmetin veya işin görülmesi ya da belli belgelerin kullanılabilmesi için yetkili makamlarca verilen izin karşılığı, yapılan ödemelerdir.” (Üstün, 2003: 263)
- “Resim, kişilerin birbirleriyle ya da devletle olan ilişkileri sırasında düzenlenen ispat edici belgeler üzerinden alınan yararlanma ödemeleridir.” (Oktar, 1996: 163)

Anayasa Mahkemesi kararlarında ise;

- “Resim, devlet dairelerinde ve kamu kuruluşlarında görülen hizmet ve yapılan giderlerin karşılığı olarak yalnız o işle ilgili olan gerçek ve tüzel kişilerden sağlanan gelirdir.” (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1986/20, K.S: 1987/9, K.G: 31.3.1987)

* “Vergi ödevinde kişinin, belirli bir hizmetten doğrudan doğruya yararlanması karşılığı olarak bir ödemede bulunması değil, bütün kamu hizmetleri giderlerine karşı anonim bir katılma payını üstüne alması söz konusudur.” (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1984/9, K.S: 1985/4, K.G: 18.2.1985 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)).

<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)) Hizmet karşılığı alınan parasal tutar aşağıda da belirtileceği üzere harç olarak kabul edilmektedir. Hem Anayasa Mahkemesinin aşağıda verilen kararlarında hem de yukarıda verilen doktrindeki tanımlar ışığında resim, izin karşılığı ödenen mali yükümlülüktür. Anayasa Mahkemesinin 31.03.1987 tarihli (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1986/20, K.S: 1987/9, K.G: 31.3.1987 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)) kararında karşılık temelinde yapmış olduğu tanım; hem kendi kararlarında geçen tanımla hem de doktrindeki tanımlarla çelişmektedir.

- “Resim, bir iş ya da faaliyetin yapılmasına yetkili kuruluşlar tarafından izin verilmesi dolayısıyla yapılan bir ödeme şeklinde tanımlandığı gibi harca benzer biçimde kamu kuruluşlarında görülen hizmetin ve yapılan giderlerin karşılığı olarak yalnız o işle ilgili gerçek ve tüzelkişilerden sağlanan gelirler şeklinde de açıklanmaktadır.” (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2000/8, K.S: 2003/104, K.G: 26.12.2003; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2013/41, K.S: 2013/124, K.G: 31.10.2013 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)).

Uygulamada olan tek resim örneği, 1981 yılında yürürlüğe girmiş 2548 sayılı Gemi Sağlık Resmi Kanunudur. (Yayımlandığı R.Gazete : Tarih : 10/11/1981 Sayı : 17510)

Bu tanımlardan hareketle resmin başlıca özellikleri şunlardır:

- Sunulan bir hizmet ya da sağlanan bir menfaat karşılığında (izin verilmesi şartıyla) alınır, karşılıklıdır,
- Kamu hizmetinden yararlanır,
- Hukuksal zora dayanır, yasa ile konulur,
- Kamu gücüne dayalı olarak gerektiğinde zorla alınır.

2.3. Harç

Öncelikle doktrinde yer alan tanımları bir araya getirecek olursak;

- “Harç, bazı kamu kuruluşlarının sundukları kamusal hizmetlerden yararlananların bu yararlanma karşılığında ödedikleri bedeldir.” (Nadaroğlu, 1998: 193)

- “Harç, kamusal güce dayalı olarak, kamusal harcamaların finansmanı için kamu idaresinin belirli edimlerinden ya da belirli kamu hizmetlerinden yararlanma karşılığında alınan paradır.” (Kaneti, 1989: 5’den akt.Yiğit, 2018: 440)

- “Harç, devletin sunduğu bazı kamu hizmetlerinden yararlananlardan aldığı paralardır.” (Pehlivan, 2008: 19)

- “Harç, kamu kurumları tarafından yapılan kamu hizmeti karşılığı alınan paradır.” (Başaran, 1998: 121)

- “Harç, kamu hizmetlerinden yararlanmak ve/veya yetkili makamlarca verilen izin karşılığı tahsil edilmek üzere ödenen bedeller olarak tanımlanmaktadır.” (Yılmaz, 2018: 389)

- “Harç, kamusal güce dayanarak kamu idaresinin belli fiillerinden ya da belli kamu hizmetlerinden yararlanma karşılığı olarak alınan iktisadî değerlerdir.” (Üstün, 2003: 263)

- “Harç, kamu hizmetlerinden yararlanmak üzere ödenen bedellerdir.” (Oktar, 1996: 163)

- “Harç, bazı kamu hizmetlerinden yararlanan kimselerin belli bir ölçüde bu hizmetlerin maliyetine katılmaları amacıyla ya da kişilerin bazı işlemleri yapmaları sırasında konulan ve zor unsuruna dayanan mali yükümlülüklerdir.” (Evren, 2007: 688)

Anayasa Mahkemesi kararları ve Harçlar Kanununa göre ise;

- “Harç; kimi kamu hizmetlerinden yararlanmanın karşılığı olarak tahsil edilen kamu gelirleridir. Ödenen vergiler bakımından, vergi mükelleflerinin bireysel bir hizmet ya da karşılık talep etme haklarının bulunmamasına karşın, harçlar belirli bir kamu hizmetinden yararlanmanın (tapu, pasaport gibi) karşılığıdır.” (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2000/8, K.S: 2003/104, K.G: 26.12.2003; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2013/41, K.S: 2013/124, K.G: 31.10.2013 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))

- Anayasa Mahkemesine göre harçtan bahsedebilmek için kişilerin bir kamu kurumundan yararlanmaları, kişilere kamu eliyle özel bir yarar sağlanması ve kamu idaresinin kişilerin özel bir işiyle uğraşması gerekmektedir (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1986/20, K.S: 1987/9, K.G: 31.3.1987 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)).

- 492 sayılı Harçlar Kanunu'nun (Yayımlandığı R.Gazete : Tarih : 17/07/1964 Sayı : 11756) gerekçesinde de harç, “fertlerin özel menfaatlerine ilişkin olarak, kamu kurumları ve hizmetlerinden yararlanmaları karşılığında yaptıkları ödemelerdir.” şeklinde tanımlanmıştır.

Bu tanımlardan hareketle harcın başlıca nitelikleri şunlardır:

- Sunulan bir hizmet ya da sağlanan bir menfaat karşılığında alınır, karşılıklıdır,
- Kamu hizmetinden yararlanır,
- Hukuksal zora dayanır, yasa ile konulur,
- Kamu gücüne dayalı olarak gerektiğinde zorla alınır (Oktar, 1996: 164).

Şekil 2. Resim ve Harcın Nitelikleri

(*) Resim için izin şartı vardır.

2.4. Benzeri mali yükümlülük

Öncelikle doktrinde yer alan tanımları bir araya getirecek olursak;

- “Benzeri mali yükümlülük, devletin kamu gücünü kullanarak, belli bir hizmet karşılığında ya da herhangi bir hizmet karşılığı olmaksızın çeşitli adlarla kişilerden zorla aldığı paralardır.” (Pehlivan, 2008: 19)
- “Benzeri malî yükümlülük deyimi, kamu ihtiyaçlarının finansmanından çok, belli özel ihtiyaçların finansmanı için alınan paraları ifade etmektedir.” (Üstün, 2003: 263)
- “Benzeri mali yükümlülükler de vergiler gibi zora dayalı olarak alınan ve kamu giderlerinin karşılanmasında kullanılan kaynaklardır.” (Yiğit& Öztürk, 2017: 291)
- “Benzeri mali yükümlülük, kamu kesiminin genel gereksinimlerinin karşılanmasından ziyade, belli hizmetlerin finansmanı amacıyla alınan, merkezi devlet bütçesine değil de belli fonlara ya da merkezi devlet bütçesi dışındaki kuruluşlara aktarılan ve yine kanunla konulan yükümlülüklerdir.” (Organ& Akçay, 2013: 184)
- “Benzeri mali yükümlülük, yapılan kamu hizmetleri karşılığında ya da bir hizmet karşılığı olmaksızın, yasada belirtilen amaca uygun olarak, ilgili kurum ya da kuruluşun giderlerini karşılamak üzere, kamu gücüne dayanılarak tahsil edilen ve genel bütçe gelirleri arasında yer almayan ve yasayla konulması gereken; vergi, harç ve resmin belirli bir ya da birkaç özelliğini bünyesinde taşıyan mali yükümlülüktür.” (Yılmaz& Biyan, 2016: 348)
- Vergi, resim ve harçlar, konuları ve nitelikleri itibariyle düzenlendikleri yasalarda açıkça adlandırılırken, benzeri mali yükümlülükler düzenlendikleri yasalarda açık olarak adlandırılmamaktadır. Söz konusu yükümlülüklerin sadece parasal bir takım yükümlülük ya da ödemeler olarak gösterilmektedir (Özer, 2009: 17).

Anayasa Mahkemesi kararlarında ise benzeri mali yükümlülükle ilgili net bir tanım yapılmadığı görülmektedir.

- Anayasa Mahkemesi bir kararında; benzeri mali yükümlülükler kimi zaman vergi harç ve resmin özelliğini ayrı ayrı taşıırken kimi zaman da vergi harç ve resmin ortak özelliklerini taşıyabildiğini vurgulamaktadır (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1995/24, K.S: 1995/52, K.G: 28.9.1995; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1997/62, K.S: 1998/52, K.G: 16.9.1998; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2000/8, K.S: 2003/104, K.G: 26.12.2003; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2003/9, K.S: 2004/47, K.G: 1.4.2004; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2005/10, K.S: 2008/63, K.G: 21.2.2008; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2011/142, K.S: 2013/52, K.G: 3.4.2013; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2013/41, K.S: 2013/124, K.G: 31.10.2013; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2013/66, K.S: 2014/19, K.G: 29.1.2014 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.04.2020)).

- Anayasa Mahkemesi bir diğer kararında; ücret, aidat, kesenek, harç, katılma payı, fon payı, katkı payı gibi adları ne olursa olsun parasal yükümlülük ya da ödemelerin Anayasa'nın 73'üncü maddesi kapsamında mali yükümlülük sayılabilmesi için ödemelerin kamu gideri niteliğinde ve kamu hizmeti karşılığı olması, tek taraflı irade ile alınması, kamu gücüne dayanması, zorunlu olması, ödenmemesi halinde hukuki yolla tahsili, devlet tüzel kişiliği, kamu tüzel kişiliği ya da kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları tarafından tahsil edilmesi ve yasa ile konulması gerektiğini vurgulamıştır (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S:

2006/111, K.S: 2006/112, K.G: 15.12.2006 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)).

Anayasa Mahkemesi'nin benzeri mali yükümlülükler konusunda vermiş olduğu kararlarda genellikle net ifadelerin yer almadığı ve birbiriyle çelişen kararlarına da rastlandığından[†], Yüksek Mahkeme kararlarından hareketle benzeri mali yükümlülük kavramının unsurları konusunda kesin bir sonuca varabilmek mümkün değildir. Ancak Yüksek Mahkemenin almış olduğu kararlarda, kamu idareleri tarafından alınan paraların isimlerine değil, içerik ve niteliklerine göre hukuki değerlendirmelerinin yapılmasının gerekliliği ile "zorunluluk" unsurunda hem fikir olduğumu söyleyebiliriz (Başaran 1998: 125).

Anayasa Mahkemesi bir kararında da; vergi ödevinin, kaynağını Anayasa'dan aldığını, Anayasa'nın 73'üncü maddesi uyarınca, kamu giderlerini karşılamak üzere herkesin ödemekle yükümlü olduğu bir ödev olduğunu, kamu alacağı olarak tahakkuk eden her parasal yükümlülük ya da ödemenin vergi ya da vergi benzeri mali yükümlülük olarak nitelendirilemeyeceğine hükmetmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2007/4, K.S: 2007/81, K.G: 18.10.2007 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)).

Bu tanım ve tespitlerden hareketle benzeri mali yükümlülüğün başlıca nitelikleri şunlardır:

- Sunulan bir hizmet ya da sağlanan bir menfaat karşılığında alınır, karşılıklıdır,
- Kamu hizmetinden yararlanır,
- Hukuksal zora dayanır, yasa ile konulur,
- Kamu gücüne dayalı olarak gerektiğinde zorla alınır,[‡]
- Merkezi Yönetim Bütçesinde yer almaz (Yılmaz& Biyan, 2016: 344).

[†] “Ticaret ve Sanayi Odaları”, “Ticaret Odaları”, “Sanayi Odaları”, “Ticaret Borsaları” ve “Ticaret ve Sanayi Odaları”, “Ticaret Odaları”, “Sanayi Odaları”, “Ticaret Borsaları” Birliği Kanununun 27'nci maddesi kapsamında alınan ücretleri, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1977/109, K.S: 1977/131, K.G: 29.11.1977) niteliğine ve zorunluluk olup olmadığına bakmaksızın, bekçi ücretlerini, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1965/25, K.S: 1965/57, K.G: 20.10.1965) bir kamu giderinin söz konusu olması gerekçesiyle benzeri mali yükümlülük, olarak kabul etmekle birlikte; sağlık primi ödemelerini de (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1987/16, K.S: 1988/8, K.G: 19.4.1988) zorunlu olmamaları nedeniyle benzeri mali yükümlülük olarak kabul etmemiştir <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020).

[‡] Nitekim Anayasa Mahkemesi aldığı bir kararda, kamu kuruluşlarının tahsiline yönelik şu hükme yer vermiştir: “Atık su bedeli, kullanılmış suların uzaklaştırılması karşılığında yapılacak bir tarifeye ve abonman sözleşmesine göre alınmaktadır. Başka bir deyişle, idareyle kişi arasında sözleşmeyle alacak-borç ilişkisi doğmakta, ödenecek miktar İSKİ ile kişi arasında abonman sözleşmesiyle özel hukuk ilişkisi kurulmasından sonra yapılan hizmet karşılığında maliyet-kâr esasına göre belirlenmektedir. Ödemenin hukuksal dayanacağı, kamu gücüne değil, tarife ve iki taraf arasında yapılan abonman sözleşmesine dayanmaktadır. Nitekim, ödemelerin yapılmaması durumunda İSKİ alacağını, Amme Alacaklarının Tahsili Hakkındaki Yasa'ya göre değil, özel hukuk ilişkisi içinde ilgili yasaya göre alacaktır.” (Anayasa Mahkemesi Kararları, E.S: 1990/18, K.S: 1991/4, K.G:14.2.1991 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))

Şekil 3. Benzeri Mali Yükümlülüğün Nitelikleri

Örneğin Anayasa Mahkemesi;[§]

- Bekçi ücretlerini Anayasaya aykırı bulmakla birlikte benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1965/25, K.S: 1965/57, K.G: 20.10.1965 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Ziraat oda ücretlerini Anayasaya aykırı bulmakla birlikte benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1969/65, K.S: 1970/16, K.G: 24.3.1970 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- “Ticaret ve Sanayi Odaları”, “Ticaret Odaları”, “Sanayi Odaları”, “Ticaret Borsaları” ve “Ticaret ve Sanayi Odaları”, “Ticaret Odaları”, “Sanayi Odaları”, “Ticaret Borsaları” Birliği Kanununun 26’ncı maddesi kapsamında alınan munzam aidat ve oda paylarını benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1972/40, K.S: 1972/61, K.G: 26.12.1972 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Yükseköğrenim harçlarını Anayasaya aykırı bulmakla birlikte benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1973/32, K.S: 1974/11, K.G: 26.3.1974 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.04.2020))
- “Ticaret ve Sanayi Odaları”, “Ticaret Odaları”, “Sanayi Odaları”, “Ticaret Borsaları” ve “Ticaret ve Sanayi Odaları”, “Ticaret Odaları”, “Sanayi Odaları”, “Ticaret Borsaları” Birliği Kanununun 27’nci maddesi kapsamında alınan ücretleri Anayasaya aykırı bulmakla birlikte benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1977/109, K.S: 1977/131, K.G: 29.11.1977 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- “Ticaret ve Sanayi Odaları”, “Ticaret Odaları”, “Sanayi Odaları”, “Ticaret Borsaları” ve “Ticaret ve Sanayi Odaları”, “Ticaret Odaları”, “Sanayi Odaları”, “Ticaret Borsaları” Birliği Kanununun 57’nci maddesi kapsamında alınan ücretleri Anayasaya aykırı bulmakla birlikte benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1980/27, K.S: 1981/9, K.G: 27.1.1981 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Baro giriş kesenekleri ve yıllık keseneklerini Anayasaya aykırı bulmakla birlikte benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1976/54, K.S: 1977/8, K.G: 3.2.1977 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))

[§]<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> adresinde yapılan tarama sonucunda elde edilen bilgilerdir.

- Yeraltı sularının kullanımı karşılığında talep edilen ücreti Anayasaya aykırı bulmakla birlikte benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1986/20, K.S: 1987/9, K.G: 31.3.1987 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Harcamalara katılma paylarını benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1987/19, K.S: 1987/31, K.G: 24.11.1987 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Elektrik Enerjisi Fonu için ayrılacak payı Anayasaya aykırı bulmakla birlikte benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1995/24, K.S: 1995/52, K.G: 28.9.1995 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Eğitim katkı payını benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1997/62, K.S: 1998/52, K.G: 16.9.1998; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2012/65, K.S: 2012/128, K.G: 20.9.2012 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Harcamalara katılma payını benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2001/5, K.S: 2002/42, K.G: 28.3.2002 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Vergi tevkifatı yapmak zorunda olanlar tarafından yapılan fon payı ödemelerini Anayasaya aykırı bulmakla birlikte benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2004/94, K.S: 2008/83, K.G: 20.3.2008 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Köy İhtiyar Meclisi tarafından salınan salman benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2008/112, K.S: 2010/31, K.G: 4.2.2010 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.04.2020))
- Yaş Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamında alınan Belediye ve İşletme Payını benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2010/31, K.S: 2011/167, K.G: 22.12.2011 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.04.2020))
- 6083 sayılı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun kapsamında Döner Sermaye gelirlerini oluşturan yükümlülüğü Anayasaya aykırı bulmakla birlikte benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2011/16, K.S: 2012/129, K.G: 27.9.2012 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Yapı denetim hizmet bedelini benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2011/142, K.S: 2013/52, K.G: 3.4.2013 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.04.2020))
- Jeotermal kaynaklardan elde edilen su, gaz ve buharı doğrudan ve/veya dolaylı olarak kullanan tesislerden alınan idare payını benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2013/41, K.S: 2013/124, K.G: 31.10.2013 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- Enerji Piyasası Kanunu kapsamında alınan iletim ek ücretini benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2016/150, K.S: 2017/179, K.G: 28.12.2017 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.04.2020))
- Genel sağlık sigortası primini benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2017/117, K.S: 2018/28, K.G: 28.2.2018 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.04.2020))

olarak değerlendirerek hüküm altına almıştır.

Ayrıca Anayasa Mahkemesi;

- Ziraat Odaları Birliğine ödenen kanuni payları benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1968/60, K.S: 1969/36, K.G: 17.6.1969 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.04.2020))
 - Karayollarından ve köprülerden alınan geçiş paralarını benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1984/9, K.S: 1985/4, K.G: 18.2.1985 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
 - Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonunu benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1985/21, K.S:1986/23, K.G: 6.10.1986 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
 - Sağlık primi ödemelerini benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1987/16, K.S: 1988/8, K.G: 19.4.1988 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
 - Adli sicil kaydı nedeniyle alınan ücretleri benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1988/37, K.S: 1989/36, K.G: 8.9.1989 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
 - Atık su bedelini benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararları, E.S: 1990/18, K.S: 1991/4, K.G:14.2.1991 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
 - Yatırımcıları Koruma Fonu'na aracı kuruluşlarca yapılacak yıllık ödentiler benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2000/8, K.S: 2003/104, K.G: 26.12.2003 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
 - Kılavuzluk ve römorkörcülük hizmetlerinden elde edilen gelirin aylık gayrisafi tutarı üzerinden alınan Devlet payını benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2003/9, K.S: 2004/47, K.G: 1.4.2004; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2003/11, K.S: 2004/49, K.G: 7.4.2004 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.04.2020))
 - Sağlık kurum ve kuruluşlarına müracaat edenlerden katkı payı (5258 sayılı Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkında Kanun kapsamında) alınmasını benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2005/10, K.S: 2008/63, K.G: 21.2.2008 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
 - Sağlık hizmetleri katılım (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında) payını benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2006/111, K.S: 2006/112, K.G: 15.12.2006 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
 - İlgililerin isteğine bağlı olarak, ifa edecekleri her türlü hizmet için belediye meclislerince düzenlenecek tarifelere göre alınacak ücretleri benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2009/42, K.S: 2011/26, K.G: 26.1.2011 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
 - Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu kapsamındaki resmî kontrollerin, veteriner ve bitki sağlığı hizmetlerinin finansmanı için alınan ücreti benzeri mali yükümlülük, (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2010/80, K.S: 2011/178, K.G: 29.12.2011 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))
- olarak değerlendirmedeği görülmektedir.

3. Yükümlülükler genel bakış

Vergi bir karşılığa dayanmaksızın alınan, ödenmesi gereken bir kamu geliri; diğer kamu gelirleri ise, somut ve kişisel olarak yararlanan kamu hizmetlerinin karşılığı olarak tahsil edilen bir kamu gelirdir. Bu doğrultuda, hiçbir kamu gelirinin kamu gideri karşılığı olmaksızın tahsil edilmesi söz konusu değildir (Karakoç, 2015: 421).

Resim, kamu kuruluşlarının belirli bir iş ya da faaliyetin yapılmasına izin vermesi karşılığında kişilerden kamu gücüne dayalı olarak alınan bedel anlamına gelmektedir. Harçta bir kamu hizmetinden faydalanılması; resimde ise, belirli bir işin yapılmasına idare tarafından izin verilmesi karşılığında ödenen bir meblağ söz konusudur (Karakoç, 2015: 422).

Benzeri mali yükümlülükler,

- Kamusal hizmet gören teşekküllerin finansmanını sağlamak için tahsil edilmekte ve bu nedenle de gelirler devlet bütçesinde yer almayıp, ait olduğu kuruluşun bütçesinde muhasebeleştirilmektedir.
- Karşılık esası vardır ve ödemeyi yapan karşılığında bir fayda sağlamakta, belli bir amacı gerçekleştirmek için kurulmuş örgütlerin finansmanı sağlamak için toplanmaktadır.
- Bu sebeple, tahsilinde vergilerde olduğu gibi kaçınma ve kaçırma mümkün değildir (Organ& Akçay, 2013: 163).

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin ortak özellikleri, kanunla konulmaları ve kamu gücüne dayanılarak gerektiğinde zorla alınmalarıdır (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2011/16, K.S: 2012/129, K.G: 27.9.2012; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2013/41, K.S: 2013/124, K.G: 31.10.2013 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)).

Yukarıda verilen tanımlar ve açıklamalar doğrultusunda, Anayasa 73'de yer alan yükümlülükler arasındaki farkın daha iyi anlaşılabilmesi maksadıyla aşağıdaki tablo geliştirilmiştir.

Tablo 1. Anayasa 73 Kapsamında Yükümlülüklerin Nitelikleri

VERGİ	<ul style="list-style-type: none"> • Zorunludur • Karşılıksızdır • Mali güce göre alınır • Yasa ile konulur • Gerekliğinde zorla alınması • Kesin bir ödemesidir
RESİM & HARC	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Karşılıklıdır</i> • <u>Kamu hizmetinden yararlanır</u> • Yasa ile konulması • Gerekliğinde zorla alınması
BENZERİ MALİ YÜKÜMLÜLÜK	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Karşılıklıdır</i> • <u>Kamu hizmetinden yararlanır</u> • Yasa ile konulur • Gerekliğinde zorla alınır • Merkezi Yönetim Bütçesinde yer almaz

4. Kültürel katkı payının anayasa 73 doğrultusunda yeri

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun (Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 13/12/1951 Sayı : 7981) "5. Fikir ve sanat eserlerinin işaretlenmesi" başlıklı 44'üncü maddesinin 2'nci fıkrası "Her türlü boş video kaseti, ses kaseti, bilgisayar disketi, CD, DVD gibi taşıyıcı materyaller ile, fikir ve sanat eserlerinin çoğaltılmasına yarayan her türlü teknik cihazı ticari amaçlı imal veya ithal eden gerçek ve tüzel kişiler, imalat veya ithalat bedeli üzerinden yüzde üçü geçmemek üzere Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenecek orandaki miktarı keserek, ay içinde topladıkları meblağı, sonraki ayın en geç yarısına kadar Kültür Bakanlığı adına bir ulusal bankada açılacak özel hesaba yatırmakla yükümlüdürler. Özel hesapta toplanan bu tutarların dörtte biri Kültür ve Turizm Bakanlığı Merkez Saymanlığı hesabına aktarılır ve bütçeye gelir kaydedilir." hükmünü amirdir.

Ayrıca, Fikir ve Sanat Eserlerini İçeren Taşıyıcı Materyaller ile Bu Eserlerin Çoğaltılmasına Yarayan Teknik Cihazların Bedellerinden Yapılan Kesintilerin Kullanımına İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik(Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 13/04/2006 Sayı: 26138) ile elde edilen gelirin kullanımına yönelik düzenleme yapılmıştır. Yapılan bu düzenleme ile elde edilen gelirin hangi giderlerin karşılanmasında kullanılacağı, muhasebesinin Kamu İdarelerine Ait Özel Hesaplara İlişkin İşlemlerin Muhasebeleştirilmesine Dair Yönetmeliğe(Yayımlandığı R.Gazete : Tarih : 17/10/2017 Sayı : 30213) ve harcamaların belgelendirilmesinin ise Merkezi Yönetim Harcama Belgeleri Yönetmeliğine(Yayımlandığı R.Gazete : Tarih : 31/12/2005 Sayı : 26040) göre yapılacağı hüküm altına alınmıştır.

Yukarıda verilen 5846 sayılı Kanunun ilgili maddesi gereği 04 Mart 2020 tarihinde yayımlanan 2187 sayılı Cumhurbaşkanı Kararının 1'inci maddesi ile fikir ve sanat eserlerini çoğaltmaya yarayan teknik cihazların, imal veya ithal edenler tarafından, imalat ve ithalat bedelleri üzerinden Karara ekli listede yer alan oranlarda kesinti yapılarak Kültür ve Turizm

Bakanlığı adına açılan özel hesaba yatırmakla yükümlü olduğu hüküm altına alınmıştır. Bu hüküm gereği, söz konusu materyal ve cihazların tüketicinin kullanımına sunulmadan önce Kültür ve Turizm Bakanlığı adına bir ulusal bankada açılan özel hesaba yatırılması zorunludur.

Bu yükümlülükteki “ulusal banka” ifadesinin mevzuatımızda tanımlanmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda “ulusal banka” ifadesinden ne anlamamız gerekmektedir? Kamu Sermayeli Bankalar İle Bu Bankaların Bağlı Ortaklığı Niteliğini Haiz Finansal Kuruluşların Alacaklarının Varlık Yönetim Şirketlerine Satışı Hakkında Yönetmelik'e (Yayımlandığı R. Gazete : Tarih: 11/08/2017 Sayı: 30151) göre kamu sermayeli banka; sermayesinin yarısından fazlası doğrudan veya dolaylı olarak kamuya ait olan veya kamu tarafından kontrol edilen bankalar olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan hareketle “ulusal banka”yı da sermayesinin yarısından fazlası doğrudan veya dolaylı olarak ulusal şirketlere ait olan veya ulusal şirketler tarafından kontrol edilen bankalar olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Kaldı ki kültürel katkı payından elde edilen gelirin muhasebesinin Kamu İdarelerine Ait Özel Hesaplara İlişkin İşlemlerin Muhasebeleştirilmesine Dair Yönetmeliğine göre tutulacağı ve bu Yönetmeliğin 4'üncü maddesinde de bankanın kamu sermayeli banka olarak tanımlandığı görülmektedir. Uygulamada da kültürel katkı payı Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. nezdinde açılan bir hesaba yatırılmaktadır (<http://www.telifhaklari.gov.tr/kulturfonu-basvuru> Erişim Tarihi: 18.05.2020). Uygulamadan ve muhasebesinin yönlendirildiği Yönetmelik hükmünden hareketle; kültürel katkı payının alınmasını düzenleyen 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile Fikir ve Sanat Eserlerini İçeren Taşıyıcı Materyaller ile Bu Eserlerin Çoğaltılmasına Yarayan Teknik Cihazların Bedellerinden Yapılan Kesintilerin Kullanımına İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğindeki “ulusal banka” ifadesinin yerine “kamu sermayeli banka”** ifadesinin kullanılmasının mevzuatımızdaki kavram bütünlüğü açısından daha doğru bir düzenleme olacağı değerlendirilmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı adına bir ulusal bankada açılan bu özel hesap ise Kamu İdarelerine Ait Özel Hesaplara İlişkin İşlemlerin Muhasebeleştirilmesine Dair Yönetmelik'in 4'üncü maddesi ile “Yılları merkezi yönetim bütçe kanunu ya da diğer kanun hükümleri gereğince belirli faaliyetlerin gerçekleştirilmesi veya projelerin desteklenmesi ve benzeri amaçlar için banka nezdinde kamu idaresi adına açılan ve işlemleri muhasebe birimi tarafından yürütülen hesabı” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım ve yukarıda verilen benzeri mali yükümlülük nitelikleri (karşılıklıdır, kamu hizmetinden yararlanır, yasa ile konulur, gerektiğinde zorla alınır ve Merkezi Yönetim Bütçesinde yer almaz) birlikte değerlendirildiğinde; fikir ve sanat eserlerinin çoğaltılmasına yarayan her türlü teknik cihazdan alınan kültürel katkı payını benzeri mali yükümlülük olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Ancak, Kamu İdarelerine Ait Özel Hesaplara İlişkin İşlemlerin Muhasebeleştirilmesine Dair Yönetmelik'in 6'ncı maddesi hükümleri değerlendirildiğinde de özel hesaplara aktarılan tutarların ilgili kamu idaresinin bütçesi ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda kültürel katkı payının resim mi, harç mı veya benzeri mali yükümlülük mü olduğu tartışmaları artacaktır.

** Ayrıca Türkiye Bankalar Birliği de ülkemizde faaliyet gösteren bankaları; “kamusal sermayeli”, “özel sermayeli” ve “yabancı sermayeli” olarak gruplandırmaktadır. https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp Erişim Tarihi: 18.05.2020.

Anayasa Mahkemesi, benzeri mali yükümlülüğü vergi, resim ve harçtan ayıran bir diğer özellik olarak da genel bütçe gelirleri arasında yer almama kriterini esas almasına (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2011/16, K.S: 2012/129, K.G: 27.9.2012 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)) karşın bazı kararlarında bu kriteri göz ardı ettiği (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1997/62, K.S: 1998/52, K.G: 16.9.1998; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2004/94, K.S: 2008/83, K.G: 20.3.2008 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)) görülmektedir (Yiğitvd. 2017: 296). Anayasa Mahkemesinin bu iki kararına katılmamakla birlikte; kültürel katkı payından elde edilen gelirin özel hesaba yatırılması ve bu hesabında dolaylı olarak bütçe ile ilişkilendirildiği değerlendirilse de kültürel katkı payını benzeri mali yükümlülük olarak tanımlamamızın yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

Benzeri mali yükümlülüğün özellikleri ile kültürel katkı payını yukarıda verilen tespitler doğrultusunda irdeleyecek olursak; aşağıda verilen özet tablo karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. Kültürel Katkı Payının Nitelikleri

KÜLTÜREL KATKI PAYI (Benzeri Mali Yükümlülük Özellikleri ile Değerlendirilmesi)	
Karşılıklıdır	• Gümrük işlemlerinin sonlandırılması ve eşyanın teslimi karşılığında ödenir.
Kamu hizmetinden yararlanır	• Gümrük idaresinin sunduğu hizmetten (işlemlerden) yararlanır.
Yasa ile konulur	• 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 44'üncü maddesi ile yürürlüğe konulmuştur.
Gerektiğinde zorla alınır	• 2187 sayılı Cumhurbaşkanı Kararının 3'üncü maddesi gereği 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri uygulanır.
Merkezi Yönetim Bütçesinde yer almaz	• Bakanlık adına açılan özel hesapta toplanmakla birlikte, toplanan tutarın dörtte biri bütçeye gelir kaydedilir.

Anayasanın 73'üncü maddesinin 3'üncü fıkrası gereği "Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır." hükmüyle vergilendirmede yasallık ilkesi kabul edilmiştir.

Günümüz çağdaş ülkelerinde de olduğu gibi vergilendirmede yasallık ilkesi gereği vergilendirme yetkisi yasama organı tarafından kullanılmaktadır (Üstün, 2003: 262).

Verginin kişilerin temel hak ve özgürlükleri ile ilgili olmasından dolayı, Anayasa koyucu her çeşit malî yükümün kanun ile konulmasını düzenlemiş ve bu suretle de keyfi ve takdiri uygulamayı önleyecek ilkelerin kanunda yer almasını amaçlamıştır (Üstün, 2003: 262).

Anayasanın 73'üncü maddesinin 4'üncü fıkrası gereği "Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir." hükmüyle vergilendirmede yasallık ilkesinin istisnası kabul edilmiştir. Bu hüküm muafiyet, istisna, indirim ve oranlarda Cumhurbaşkanına değişiklik yetkisi vermektedir.

Temel vergi öğelerinde (vergi konusu, yükümlüsü, vergiyi doğuran olay, matrah, oran (tarife), istisnalar, muafiyetler, indirimler ile vergi ödevine ve vergi yöntemine ilişkin tüm düzenlemeler) yetki yasama organındadır. Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararında; *"Bir yasanın malî bir yükümün, yalnızca konusunu belli ederek ilgililere yükletilmesine izin vermesi, o malî yükümün yasa ile konulduğunu kabul etmek için geçerli bir neden sayılamaz. Mali yükümlerin, matrah ve oranları, tarh ve tahakkuku, tahsil yöntemleri, yaptırımları, zaman aşımı gibi çeşitli yönleri vardır. Bütün bu yönleri ile bir malî yüküm yasada açık bir biçimde ve yeterince belirlenmemiş ise bu durum kişilerin toplumsal ve ekonomik güçlerini ve hatta temel haklarını olumsuz yönde etkileyecek keyfi uygulamalara yol açabilir. Bu nedenlerdir ki kişilere yüklenerek yükümlerin belli başlı öğelerinin, açık bir biçimde ve kesin çizgileriyle yasalarda gösterilmiş olması gerekir."* (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1976/54, K.S: 1977/8, K.G: 3.2.1977 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)) hükmü ile yasallık ilkesinin sınırını net bir şekilde çizmiştir. Anayasa Mahkemesinin de vurguladığı gibi yürütme organına temel vergi öğelerinde açık nokta bırakılmadan düzenleme yapılması gerekmektedir (Güneş, 2008: 120).

Bu bağlamda; Anayasa 73'üncü madde 4'üncü fıkrada yer alan hükümle Cumhurbaşkanına verilen yetki "yukarı ve aşağı" sınırdaki bir yetkidir. Kişinin ve konunun vergi dışı bırakılması yönünde yukarı ve aşağı sınırlarda bu yetkinin kullanılması olanaklı görülmemektedir. Bu yetki "aşağı ve yukarı" sınırlar içerisinde olduğuna göre sadece "indirim ve oranlar" konularında yerini bulmaktadır (Güneş, 2008: 162). Sonuç olarak; verginin konusunu genişletecek bir yetki devri söz konusu değildir.

Yukarıda da belirtildiği üzere 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 44'üncü maddesinin 2'nci fıkrası gereği kültürel katkı payının;

- ✓ Konusunu, "Her türlü boş video kaseti, ses kaseti, bilgisayar disketi, CD, DVD gibi taşıyıcı materyaller ile, fikir ve sanat eserlerinin çoğaltılmasına yarayan her türlü teknik cihaz",
- ✓ Mükellefini, materyalleri ticari amaçlı imal veya ithal eden gerçek ve tüzel kişiler,
- ✓ Matrah ve oranını, materyallerin imalat veya ithalat bedeli üzerinden yüzde üçü geçmemek üzere Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenecek oran oluşturmaktadır.

5846 sayılı Kanun ile Cumhurbaşkanına verilen yetki doğrultusunda yürürlükte olan 2187 sayılı Cumhurbaşkanı Kararına ekli liste incelendiğinde; kültürel katkı payına konu materyallerin tespitinde "İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Türk Gümrük Tarife Cetveli"ndeki "Pozisyon Numarası"nın esas alındığı görülmektedir. "İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Türk Gümrük Tarife Cetveli"nin de 474 sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanunun (Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 25/5/1964 Sayı : 11711) 1'inci ve 2'nci maddeleri ile 4458 sayılı Gümrük Kanununun (Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 4/11/1999 Sayı : 23866) 15'inci

maddesi gereği 1951 sayılı Cumhurbaşkanını Kararı (Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 30/12/2019 Sayı : 30994 (Mükerrer)) ile yürürlüğe konulduğu anlaşılmaktadır.

Kültürel katkı payının oranını belirlemek maksadıyla yayımlanan 2187 sayılı Cumhurbaşkanını Kararına ekli liste ile İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Türk Gümrük Tarife Cetveli birlikte incelendiğinde karşımıza aşağıdaki tablo çıkmaktadır.

Tablo 3. 2187 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararına ekli liste ile İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Türk Gümrük Tarife Cetveli Karşılaştırması

S. No.	2187 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararına Ekli Liste		İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Türk Gümrük Tarife Cetveli	
	Poz.No.	Eşyanın Tanımı	Poz.No.	Eşyanın Tanımı
1	84.43 (*)	Levhalar, silindirler ve 84.42 pozisyonundaki diğer tabedici unsurlar aracılığıyla baskı yapmaya mahsus makinalar; diğer baskı, kopyalama ve faks makinaları (kombine halde olsun olmasın); bunların aksam, parça ve aksesuarları	84.43	Levhalar, silindirler ve 84.42 pozisyonundaki diğer tabedici unsurlar aracılığıyla baskı yapmaya mahsus makinalar; diğer baskı, kopyalama ve faks makinaları (kombine halde olsun olmasın); bunların aksam, parça ve aksesuarları
2	84.71 (*)	Tarifenin başka bir yerinde belirtilmeyen veya yer almayan otomatik bilgi işlem makinaları ve bunlara ait birimler; manyetik veya optik okuyucular, verileri kayıt ortamına kod şekline dönüştürerek girmeye ait makinalar ile bu verileri işleyen makinalar	84.71	Tarifenin başka bir yerinde belirtilmeyen veya yer almayan otomatik bilgi işlem makinaları ve bunlara ait birimler; manyetik veya optik okuyucular, verileri kayıt ortamına kod şekline dönüştürerek girmeye ait makinalar ile bu verileri işleyen makinalar
3	85.17 (***)	<i>Telefon cihazları (hücreli ağlar için veya diğer kablosuz ağlar için olan telefonlar dahil); ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar (kablolu veya kablosuz ağlarda (yerel veya geniş kapsamlı alan ağları gibi) iletişime mahsus cihazlar dahil),(84.43, 85.25, 85.27 veya 85.28 pozisyonunda yer alan alıcı veya verici cihazlar hariç)</i>	85.17	<i>Telefon cihazları (hücreli ağlar için veya diğer kablosuz ağlar için olan telefonlar dahil); ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar (kablolu veya kablosuz ağlarda (yerel veya geniş kapsamlı alan ağları gibi) iletişime mahsus cihazlar dahil),(84.43, 85.25, 85.27 veya 85.28 pozisyonunda yer alan alıcı veya verici cihazlar hariç)</i>
4	85.19 (**)	Ses kaydetme veya kaydedilen sesi tekrar vermeye mahsus cihazlar	85.19	Ses kaydetme veya kaydedilen sesi tekrar vermeye mahsus cihazlar
5	85.21 (*)	Video kayıt veya gösterme cihazları (bir video tunerle birlikte olsun olmasın)	85.21	Video kayıt veya gösterme cihazları (bir video tunerle birlikte olsun olmasın)

Metehan TOPSAKAL

6	85.23 (*)	Sesleri ve diğer fenomenleri kaydetmeye mahsus diskler, bantlar, katı hal kalıcı depolama aygıtları, akıllı kartlar ve diğer masnetler (kayıt yapılmış olsun olmasın) (disklerin üretimine mahsus matris ve kalıplar dahil, fakat 37. fasılda yer alan ürünler hariç)	85.23	Sesleri ve diğer fenomenleri kaydetmeye mahsus diskler, bantlar, katı hal kalıcı depolama aygıtları, akıllı kartlar ve diğer masnetler (kayıt yapılmış olsun olmasın) (disklerin üretimine mahsus matris ve kalıplar dahil, fakat 37. fasılda yer alan ürünler hariç)
7	85.27 (**)	Radyo yayınlarını alıcı cihazlar (aynı kabin içinde ses kayıt veya kayıt edilen sesi tekrar vermeye mahsus cihaz veya saatle birlikte olsun olmasın)	85.27	Radyo yayınlarını alıcı cihazlar (aynı kabin içinde ses kayıt veya kayıt edilen sesi tekrar vermeye mahsus cihaz veya saatle birlikte olsun olmasın)
8	85.28 (**)	Monitörler ve projektörler (televizyon alıcı cihazı ile mücehhez olmayanlar); televizyon alıcı cihazları (radyo yayınlarını alıcı cihazı veya ses veya görüntü kayıt veya tekrar verme cihazıyla birlikte olsun olmasın)	85.28	Monitörler ve projektörler (televizyon alıcı cihazı ile mücehhez olmayanlar); televizyon alıcı cihazları (radyo yayınlarını alıcı cihazı veya ses veya görüntü kayıt veya tekrar verme cihazıyla birlikte olsun olmasın)

(*) 2002/4101 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile listeye eklenmiş ve listede yer almaya devam etmiştir.

(**) 2008/14193 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile listeye eklenmiş ve listede yer almaya devam etmiştir.

(***) 2187 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile listeye eklenmiştir.

Yukarıda verilen tablo incelendiğinde kültürel katkı payının oranını belirleyen 2187 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararına ekli liste ile İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Türk Gümrük Tarife Cetvelinde geçen ifadelerin birebir aynı olduğu görülmektedir.

Burada esas önemli olan iki husus karşımıza çıkmaktadır:

✓ Birincisi, kültürel katkı payının konusunun düzenlendiği hüküm (Her türlü boş video kaseti, ses kaseti, bilgisayar disketi, CD, DVD gibi taşıyıcı materyaller ile, fikir ve sanat eserlerinin çoğaltılmasına yarayan her türlü teknik cihaz) ile oranının belirlendiği 2187 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararına ekli listedeki “Eşyanın Tanımı”nın örtüşmediği,

✓ İkincisi ise, 2187 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararının yürürlükten kaldırdığı 2013/5260 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına (Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 31/8/2013 Sayı : 28751) ekli listeye 2187 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 85.17 pozisyon numaralı materyalin eklendiği görülmüştür. Konuyu bir adım daha ileriye götürüp yürürlükten kaldırılan Bakanlar Kurulu Kararları incelendiğinde de çıkartılan tüm Bakanlar Kurulu Kararlarının bir öncekini yürürlükten kaldırdığı görülmüş ve bu nedenle konu Kanunun yayımlandığı tarihten günümüze incelenmiştir:

○ 5846 sayılı Kanunun yayımlanmasını müteakip yayımlanan 84/8492 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında (Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 11/9/1984 Sayı : 18512) imal edilen ürünler

için Kanunun özüne daha yakın bir karar alınmakla birlikte ithal edilen ürünler için Gümrük Tarife Cetveline atıfta bulunularak Kanunun özünden uzaklaşmadığı,

- 2002/4101 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 24/5/2002 Sayı : 24764) ile Gümrük Tarife Cetvelindeki pozisyon numaraları ile materyalleri işaret etme yöntemine geçilerek ekli listede 4 pozisyon numarasının bulunduğu,
- 2008/14193 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 21/10/2008 Sayı : 27031) ile 3 pozisyon numarasının listeye eklendiği,
- 2012/3021 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (Yayımlandığı R.Gazete: Tarih: 6/5/2012 Sayı : 28284) ile 2018/14193 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile oluşturulan listenin muhafaza edilerek sadece metin bölümüne denetimlerde aranma hususunun eklendiği,
- 2013/5260 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile metin bölümünde yönetime ilişkin düzenleme yapıldığı,
- Son olarak, 2187 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile de 85.17 pozisyon numaralı materyalin listeye eklendiği görülmektedir.

Yukarıda ayrıntısı ile değindiğimiz vergilendirmede yasallık ilkesi kapsamında Anayasanın 73'üncü maddesinin 4'üncü fıkrası ile Cumhurbaşkanı (öncesinde Bakanlar Kuruluna) verilen yetkinin kültürel katkı payının konusunda (2187 sayılı Cumhurbaşkanı Kararına ekli listede yer alan eşyanın tanımında) zamanla yapılan düzenlemelerle aşıldığı değerlendirilmektedir. Çünkü 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 44'üncü maddesinin 2'nci fıkrası ile Cumhurbaşkanı sadece aşağı ve yukarı limitler dâhilinde (ki burada bu limitler "yüzde üçü geçmemek" ifadesi ile 0 ila 3 arasındadır.) oran belirleme yetkisi verilmiştir. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin konusunu belirleme yetkisi Anayasa hükmü gereği sadece yasama organındadır.

Anayasa 73'üncü maddesinin 4'üncü fıkrası ile Cumhurbaşkanı (öncesinde Bakanlar Kuruluna) verilen yetkiyi yukarıda ayrıntısını verdiğimiz yasallık ilkesi kapsamında değerlendirdiğimizde, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 44'üncü maddesinin 2'nci fıkrası ile kültürel katkı payının konusunu oluşturan materyal ve teknik cihazları, genel ifadelerle hüküm altına almaktansa "İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Türk Gümrük Tarife Cetveli"ndeki "Pozisyon Numarası" ile 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 44'üncü maddesinde kesin bir şekilde hüküm altına alınarak bu cihazlara uygulanacak kültürel katkı payı oranının yukarı ve aşağı sınırlar dâhilinde belirlenmesi yetkisinin de Cumhurbaşkanı verilmesinin vergilendirmede yasallık ilkesi gereği daha uygun bir yöntem olduğu değerlendirilmektedir.

5. Sonuç

Vergi hukuku kaynağını Anayasamızın "Siyasî Haklar ve Ödevler" bölümünde yer alan 73'üncü maddesinden almakla birlikte 73'üncü maddesinde yer alan ve mükelleflere yüklenen yükümlülüklerin tanımları mevzuatımızda yer almamaktadır. Hal böyle olunca da hem doktrinde hem de Anayasa Mahkemesi kararlarında karşımıza çok çeşitli tanımlar çıkmaktadır.

Doktrinde birçok yazar ve Anayasa Mahkemesi tarafından vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülük kavramlarının tanımları yapılmıştır. Bunlardan, vergi, resim ve harçın tanımlarının tarihsel bir geçmişi olduğu kanaatiyle özde aynı olmakla birlikte yazımda farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Kısacası doktrin ve Anayasa Mahkemesi kararlarında vergi, resim ve harç için özde tanım birliği sağlandığı değerlendirilmektedir.

Benzeri mali yükümlülükle ilgili olarak ise, “genellik” ifadesinden kaynaklı olduğu kanaatiyle, doktrin ve Anayasa Mahkemesi kararlarında çeşitli tanımların yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlar genelde;

✓ “Vergi benzeri mali yükümlülük” (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1965/25, K.S: 1965/57, K.G: 20.10.1965; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1985/21, K.S:1986/23, K.G: 6.10.1986; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1986/20, K.S: 1987/9, K.G: 31.3.1987; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2006/111, K.S: 2006/112, K.G: 15.12.2006.2013/5260 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)),

✓ “Harç benzeri mali yükümlülük” (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1987/16, K.S: 1988/8, K.G: 19.4.1988; Anayasa Mahkemesi Kararları, E.S: 1990/18, K.S: 1991/4, K.G:14.2.1991; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2011/16, K.S: 2012/129, K.G: 27.9.2012 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020))

✓ Hatta “vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülük” (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2005/10, K.S: 2008/63, K.G: 21.2.2008; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2006/111, K.S: 2006/112, K.G: 15.12.2006 (Anayasa Mahkemesinin bu kararında “vergi benzeri mali yükümlülük” ile “vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülük” kavramlarının aynı karar içerisinde birlikte kullanıldığı görülmektedir.); Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2010/31, K.S: 2011/167, K.G: 22.12.2011; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 2016/150, K.S: 2017/179, K.G: 28.12.2017 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)) gibi adlar altında yer almakla birlikte, genellikle yalın bir tanıma nadiren rastlanmaktadır. Anayasanın 73’üncü maddesini lafzi yorumladığımızda “benzeri mali yükümlülük” başına vergi ve harç ifadelerinin getirilerek “vergi benzeri mali yükümlülük” ve “harç benzeri mali yükümlülük” şeklinde tanımlamanın doğru olmadığı kanaatindeyiz. “Benzeri mali yükümlülük” kavramı yalın, özel, başlı başına bir kavramdır. Bu kavram kargaşasından ötürü de Anayasa Mahkemesinin bazı kararlarında önceki kararları ile çelişkili (Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1987/16, K.S: 1988/8, K.G: 19.4.1988; Anayasa Mahkemesi Kararı, E.S: 1986/20, K.S: 1987/9, K.G: 31.3.1987 <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)) karar aldığı görülmektedir.

Anayasamızın 73’üncü maddesi kapsamındaki “benzeri mali yükümlülük” tanımı mevzuatımızda yer almamakla birlikte doktrinde ve Anayasa Mahkemesi kararlarında dahi tanım birliğine gidilemediği, hatta Anayasa Mahkemesi kararlarında “benzeri mali yükümlülük” kavramından uzaklaşılarak çeşitli versiyonlar altında tanımlar/vurgular yapıldığı görülmektedir. Hal böyle olunca da doktrinde ve Anayasa Mahkemesi kararlarında kavram kargaşasından söz etmek yanlış olmayacaktır. İşte bu kavram kargaşasının önüne geçebilmek maksadıyla Anayasamızın 73’üncü maddesi kapsamındaki yükümlülüklerin tümünün tanımlarının mevzuatımızda net bir şekilde yapılmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Yukarıda verilen mevzuat değişiklikleri doğrultusunda; Anayasa 73 kapsamındaki “benzeri mali yükümlülük” olarak nitelendirdiğimiz “kültürel katkı payı”nın vergilendirmede yasallık ilkesi kapsamında Anayasamızın 73’üncü maddesinin 4’üncü fıkrası ile Cumhurbaşkanına (öncesinde Bakanlar Kuruluna) verilen yetkinin kültürel katkı payının konusunda zamanla yapılan düzenlemelerle aşıldığı değerlendirilmektedir. Çünkü 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 44’üncü maddesinin 2’nci fıkrası ile Cumhurbaşkanına sadece aşağı ve yukarı limitler dâhilinde oran belirleme yetkisi verilmiştir.

Sonuç olarak; 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 44'üncü maddesinin 2'nci fıkrası ile kültürel katkı payının konusunu oluşturan materyal ve teknik cihazları, genel ifadelerle hüküm altına almaktansa "İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Türk Gümrük Tarife Cetveli"ndeki "Pozisyon Numarası" ile 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 44'üncü maddesinde kesin ve net bir şekilde hüküm altına alınarak bu cihazlara uygulanacak kültürel katkı payı oranının yukarı ve aşağı sınırlar dâhilinde belirlenmesi yetkisinin de Cumhurbaşkanına verilmesinin vergilendirmede yasallık ilkesi gereği daha uygun bir yöntem olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Başaran, F. (1998). Anayasa Temelinde “Benzeri Mali Yükümlülük” Kavramı. Vergi Sorunları, 118, 114-133.
- Eraslan, Y. ve Üstün, Ü. S. (2018). İdare ve Vergi Mahkemeleri Arasında Çıkan Görev Uyuşmazlıkları ve Çözümünde Esas Alınan Ölçütler. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(2), 149-187.
- Evren, Ç. C. (2007). Bir Danıştay Kararı Üzerine Kamu Hizmetinde Bedel Sorunu. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1-2), 679-691.
- Güneş, G. (2008). Verginin Yasallığı İlkesi. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- Kaneti, S. (1989). Vergi Hukuku. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Karakoç, Y. (2015). Vergi Gelirlerinin Kamu Giderlerinin Karşılığı Olması İlkesi. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 21(2), 413-455.
- Nadaroğlu, H. (1998). Kamu Maliyesi Teorisi. 10. baskı, İstanbul: Beta.
- Oktar, S.A. (1996/1997). Vergi Benzeri Mali Yükümlülükler Ek Mali Yükümlülükler ve Bir Totolojik Düzenlemenin Analizi. İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 37, 155-189.
- Organ, İ. ve Akçay, F. (2013). Mali ve Hukuki Yönüyle Benzeri Mali Yükümlülükler. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9, 160-189.
- Özer, F. (2009). Vergi Hukukunda Ek Mali Yükümlülükler. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pehlivan, O. (2008). Vergi Hukuku. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Üstün, Ü. S. (2003). Vergi Hukuku ile İlgili Anayasal İlkeler. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1-2), 251-271.
- Yılmaz, G. (2018). Vergi, Resim, Harç” Kavramlarının Tarihsel Devinimi: Kavram Kargaşası Bağlamında “Resmin” Günümüzdeki Varlık Sorunu. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 40(2), 370-393.
- Yılmaz, G. ve Biyan Ö. (2016). Vergi Hukukunda Bir Belirsizlik: “Benzeri Mali Yükümlülük” Kavramı ve Bu Kavram Açısından Bakanlar Kuruluna Verilen Yetkilerin Değerlendirilmesi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 38(2), 335-360.
- Yiğit, U. (2018). Harcamalara Katılma Paylarının Mali Güce Göre Ödeme İlkesi Kapsamında Analizi. Maliye Dergisi, 174, 431-454.
- Yiğit, U. ve Öztürk, İ. (2017). Maden Arama ve İşletme Faaliyetlerinden Kaynaklanan Mali Yükümlülükler ve Bunların Hukuki Niteliğinin Analizi. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(3), 277-320.
- T.C. Anayasa Mahkemesi. <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü. Kültür Fonu Başvuruları. <http://www.telifhaklari.gov.tr/kulturfonu-basvuru> (Erişim Tarihi: 18.05.2020).

Türkiye Bankalar Birliği. Gruplar Bazında, Banka ve Bankaların Őube Sayıları.

https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp (Erişim Tarihi: 18.05.2020).

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNİN GELİŞİMİ

Mehmet Erkin KARA*

ÖZ: Bu makalede Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplininin gelişimi; Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitimi ve Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları, iki ana başlık altında ele alınmıştır. Ana başlıklar içinde, disiplinin önemli olayları ve tarihleri incelenmiştir. Dördüncü bölüm ve sonuç bölümünde ise Uluslararası İlişkiler Disiplininin günümüzdeki durumu, yaşadığı sorunlar ağırlıklı olarak, analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Uluslararası İlişkiler Disiplini, Uluslararası İlişkiler Eğitimi, Uluslararası İlişkiler Çalışmaları

Jel Sınıflandırması: H70, B10, B00

DOI: 10.29131/uiibd.986813

Geliş tarihi: 24.08.2021/ **Kabul Tarihi:** 13.06.2022/ **Yayın Tarihi:** 20.06.2022

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS DISCIPLINE IN TURKEY

ABSTRACT: In this essay, the development of International Relations discipline, education of International Relations, studies of International Relations in Turkey are studied within two main parts. In the main parts important events related with discipline and their histories are studied. In the fourth part and the conclusion part, International Relations of Turkey in contemporary world and problems of discipline, is mainly analyzed.

Key Words: Turkey, International Relations Discipline, Education of International Relations, Studies of International Relations

Jel Classification: H70, B10, B00

Received: 24.08.2021/ **Accepted:** 13.06.2022/ **Published:** 20.06.2022

* Dr., ekara79@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-9546-6847

Kaynak gösterimi için:

KARA, M.E. (2022). Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplininin Gelişimi. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(1), 110-121. DOI: 10.29131/uiibd.986813

Giriş

Bu makalede Türkiye'de Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimi; Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitimi ve Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları, iki ana başlık altında ele alınmıştır. Ana başlıklar içinde, disiplinin önemli olayları ve tarihleri incelenmiştir. Dördüncü bölüm ve sonuç bölümünde ise Uluslararası İlişkiler Disiplininin günümüzdeki durumu ve yaşadığı sorunlar ağırlıklı olarak, analiz edilmiştir.

1. Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitimi

1.1. Mülkiye Mektebi Dönemi

Türkiye'de Uluslararası İlişkilerin temeli, Osmanlı zamanındaki yüksek eğitimden süregelen ve daha sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak bilinmeye başlanan Ankara Üniversitesi'nin Mülkiye Mektebi'dir.

Mektep 1859 yılında öğretime başlamış ve ilk Mülkiye, Rüştiye ile İdadi arasında iki yıllık bir orta öğretim kurumu olmuştur. Mülkiye Mektebi'nin kuruluş amaçlarından biri, Devlet örgütünü, yönetim ve yöntemlerini, Batılı anlamda yenileştirerek, devletin çalışmalarını sistemleştirmek; Öteki de, kurulan yönetim mekanizmasını bilgi ve beceriklilikle işletecek gücü ve kafaları yetiştirmek olmuştur.

Mülkiye, 4 Aralık 1877'de geliştirilmiş, üç sınıfı idadi, iki sınıfı yüksek olan bir yüksek okul hüviyetine dönüşmüştür. 1883'te de Mülkiye yatılı okul olmuş,1892'de ise bir sınıf daha eklenerek, okulda öğretim altı yıla çıkarılmıştır.

1913'de, Mülkiye Mektebi, Paris Siyasal Bilgiler Okulundan esinlenerek, yeniden örgütlendirilmiştir. Mektepte uzmanlaşmayı sağlamak üzere, Siyası, İdari ve Mali Şubeler açılmıştır (Serin, 1985). Bu dönemdeki ders müfredatı Tarih, Uluslararası Hukuk, Antlaşmalar Hukuku, Kamu Hukuku, Ekonomi ve İslam Hukuku derslerini içermektedir. Bu yıllarda Uluslararası İlişkiler Disipliniyle ilgili bir ders verilmemektedir. Bunun yanında bazı derslerde, Diplomasi, Siyasi Tarih ve Diplomatik Protokol gibi konular işlenmiştir (Aybay, 1977).

Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşına girişi ve özellikle 1915 yılından başlayarak Mülkiye Mektebi, çalkantılı bir dönem içine girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu malî sıkıntı yüzünden, 1915 yılında Mülkiye Mektebi'ne genel bütçede ayrılan tahsisat kaldırılmıştır. Okulun tüzel kişiliği de lağvedilerek Mülkiye Mektebi, "Darülfünun Ulum-u Siyasiye Şubesi" adıyla Hukuk Mektebi'ne bağlanmıştır. Ne var ki okulun hükümet üzerinde etkili hocalarının ve mezunlarının çalışmaları sonucunda Mülkiye Mektebi, 1918 yılında eski adıyla yeniden açılmıştır (Ülman, 2006).

Cumhuriyet ile birlikte, Mülkiye Mektebi, yeni bir hız ve ileri atılış aşamasına girmiştir. Türkiye'de ilk Uluslararası İlişkiler dersi ise, Cumhuriyetin ilanından 3 yıl sonra, 1926 yılında, Mülkiye Mektebinin, Siyasi Şubesinde Hukuk-i Düvel ve Diplomatik Muharebe adıyla verilmiştir (Aydın, 2005).

Tablo 1: 1924 Yılı Mülkiye Mektebi'nin Siyasi Bölümü Ders Dağıtım Çizelgesi

1924 Yılı Mülkiye Mektebi'nin Siyasi Bölümü Ders Dağıtım Çizelgesi		
Uzmanlık Sınıfları (İdari ve Mali Bölümler için 1 yıl, Siyasi bölüm için iki yıldır.)		
Siyasi Bölüm Dersleri	1. Yıl (Haftada Saat)	2. Yıl (Haftada Saat)
Siyasi Tarih (Avrupa, Amerika Devletleri)	2	1
Siyasi Tarih (Asya Devletleri)	2	-
Türkiye Siyasi Tarihi	2	1
Devletler Hukuku	2	2
Antlaşmalar Tarihi	1	1
Konsolosluk Hukuk ve Görevleri	-	1
İktisat Politikası ve Ticaret Antlaşmaları	1	-
İktisadi Coğrafya	2	-
Kamu Hukuku	2	-
Diplomatik Haberleşme	2	2
Basın ve Haber-Alma	-	2
Fransızca	6	6
Yabancı Dil	6	6
Toplam	28	22*
* Haftada altı saat kitaplıklarda yapılacak incelemelere ayrılmıştır.		

Kaynak: (Ozankaya, 1989)

1.2. Siyasal Bilgiler Okulu Dönemi

1935 yılında ise çıkartılan 2777 sayılı kanunla, Mülkiye Mektebi'nin adı, Atatürk'ün isteğine uygun olarak, Siyasal Bilgiler Okulu'na çevrilmiştir. Siyasal Bilgiler Okulu'nun öğretim süresi dört yıla çıkarılmış, 1936-1937 ders yılı Ankara'da yeni binasında başlamıştır (Serin, 1985).

Kurulmasından itibaren Siyasal Bilgiler Okulu'nun da hedefi, selevi Mülkiye Mektebi gibi, araştırmacılığın da önemli yer tuttuğu klasik bir üniversite eğitimi vermek değildi. Memur yetiştirmek amaçlanıyordu. Amaca binaen, okulda İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geleneksel yaklaşıma dayanan, siyaset bilimi eğitimi verilmiştir.

Bu döneme Uluslararası İlişkiler Disiplini açısından bakılırsa, Siyasi Tarih ve Uluslararası Antlaşmalar Tarihi adı altında dersler, ders muhteviyatı içerisinde bulunmaktaydı.

1.3. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dönemi

Siyasal Bilgiler Okulunun, akademik kimliğinin güçlenmesi siyasal araştırmaların yürütüldüğü bir merkeze dönüşmesi ise, 1946 yılında yeni kurulan Ankara Üniversitesi'ne bağlanması ve Siyasal Bilimler Fakültesine dönüşmesiyle gerçekleşmiştir (Turan, 2009).

Uluslararası İlişkiler, Milletlerarası Politika adıyla, ilk kez 1956'da, Siyasal Bilgiler Bölümünde, üç yıllık bir programda, eğitimine başlamıştır. Bu yıllarda programın içerisinde herhangi bir doktora ve yüksek lisans eğitiminin bulunmadığını ifade etmek gerekmektedir.

Ayrıca programda okutulan ders kitaplarının, sayısı ve kalitesi tartışmalı olmuştur. Ders kitabı muhteviyat olarak, Uluslararası organizasyonlarla ilgili bir kitap, Uluslararası Hukuk Disiplininin Türkiye'ye giriş tarihi daha önce olmasına rağmen, birkaç tane Uluslararası Hukuk kitabı ve diplomasi tarihi kitapları bulunmaktaydı (Ataöv, 1967).

1960 yılından itibaren, Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Siyasal Bilgiler Fakültesinin altında kurulmuştur. Böylece Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler eğitimi ve akademik çalışmalarında tartışmasız bir tekel haline gelmiştir.

Yine bu yıllarda, 2. Dünya Savaşında ve Soğuk Savaşta Türkiye'nin Amerika'nın müttefiki olması ve ikili ilişkilerin gelişmesi, Siyasal Bilgiler Fakültesinin eğitim ve öğretim sisteminde Fransız etkisinin azalmasına, Amerikan etkisinin çoğalmasına yol açmıştır (Bilgin, 2008).

1961 yılında uluslararası ilişkilerciler tarafından, ilk kez yapılan akademik sempozyum, Türk Uluslararası İlişkileri için bir mihenk taşı olmuştur. Akademisyenler ve Dışişleri bürokratlarının katılımıyla düzenlenen sempozyumun 3 amacı olmuştur. Birincisi Uluslararası İlişkiler disiplininin yeri ve önemini tanımlamak, ikincisi disiplinin öğrenimi ve disiplinle ilgili çalışmaların içeriğinin nasıl olması gerektiğini belirlemek ve son olarak verilen 3 yıllık eğitimi şekillendirmek olmuştur.

Türkiye'de 1960'lı yılların başlarına kadar Uluslararası İlişkilerle ilgili olarak okutulan dersler, Siyasi Tarih ile Devletler Hukuku, Siyaset Bilimi derslerinden ibaret olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bu savaşın yıkıcılığından dehşete kapılmış olan Amerikan ve İngiliz siyaset bilimcileri, dünyanın aynı yıkımla bir kez daha karşılaşmaması için, kimi tarihin ışığında kimi salt teori düzeyinde, savaş ve barış konuları üzerinde daha fazla durmak ve bu konuları ayrı bir disiplin içinde toparlamak gereğini duymuşlardır. Özellikle Amerika'da "Uluslararası İlişkiler" adının şemsiyesi altında, güç dengesi ve caydırıcılık, sistem teorileri, davranışçılık, çatışma çözümü (conflict resolution) gibi kavramları geliştirilmiştir. Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün kuruluşuna paralel, İkinci Dünya Savaşı ertesinde ve Soğuk Savaş sırasında, üretilen bu Uluslararası İlişkilerin yeni kavramlarının öğretimi de başlamıştır. Bahse konu muhteviyat değişikliği, öğrenimlerini ABD'de gördükten sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne katılan genç akademisyenler sayesinde olmuştur (Criss, 2006).

Belirtilmelidir ki, 1960'lı yıllarda tek Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün mezunları, Dışişlerinde çalışmaya seçilebilir nitelikte olmuştur. Küçük ve seçici olan Siyasal Bilgiler Fakültesi, nispeten seçkinlerin dünyası olmuştur. Geleceğin diplomatları, politika yapıcılar veya siyasi danışmanları için bir zemin olan müfredat programı, siyasi tarih ve uluslararası hukuk odaklı ve genellikle ülkenin daha zengin ailelerinin, eski diplomat ve siyasetçilerin çocuklarından oluşan, yılda elli ya da altmış kişiyi aşmayan öğrenci kitlesine hizmet vermiştir. Bu öğrenciler sadece girmek için eğitildikleri dünyaya aşına değil aynı zamanda yurtdışında yaşam deneyimine ve bu alana geçişi kolaylaştıracak olan dil kabiliyetlerine de sahip olmuşlardır.

Bunun yanında öğretim ve öğrenim disiplin, ezberleme, asgari düzeyde dışarıdan okuma, profesörlerin derslerinde tetikte bekleyerek notlar alma ve bu dersler üzerine yazılı sınavlara dayalı olmuştur. Bu tarz, sunulan düşüncelere karşı eleştirel yaklaşıma yer vermemekte ve hepsinin kavramsal gelişimi için esas noktaları teşkil eden, farklı kaynakların okunmasını, argümanların değerlendirilmesini ve karşılaştırılmasını teşvik etmemektedir.

Sorgulanmak bir yana, bu tarz yıllar boyunca değişmeden devam etmiş ve mevcut sistemde en iyi performans gösteren öğrenciler önce lisansüstü eğitime ve sonunda da öğretim üyeliğine alınmışlardır. Bu genel şartlar altında özgün çalışmaların çıkmaması, kuram

ve kuramsallaşmayla ilgili çalışmaların az olmasının sebeplerine de bağlayan çalışmalar vardır (Aydınlı, Mathews, 2008).

Yine bu dönemdeki Uluslararası İlişkiler disiplininde ders veren profesörler, genellikle seçkin olarak nitelenebilecek, siyasi tarihci veya emekli diplomatlar olmuştur.

Türk uluslararası ilişkiler topluluğunun bir bölüme yani Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne, endekslenmesi, bölümde olanlar olayların yerel disiplin ve Dışışleri üzerinde büyük etki yapmasının nedeni olmuştur (Aydınlı, Mathews, 2008).

1967 yılında ise Dünyada Uluslararası İlişkilerin gelişen önemine binaen Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin ikinci yılında olan öğrencilerden başlamak üzere, "Milletlerarası Münasebetler" adıyla günümüze uygun, Uluslararası İlişkiler eğitimi verilmeye başlanmıştır (Ataöv, 1967).

Bahsi geçen ve 4 yıllık olan bu program, ilk 2 yılında siyaset bilimi, hukuk, uluslararası organizasyonlar ve ekonomi bilimi hakkında genel bakış açısı vermesi amacı taşımıştır. Üçüncü yılından itibaren ise uzmanlaşma hedefiyle, bilgi ve analiz düzeyinde, kendi görüşlerini savunacağı düzeyde eğitim vermeyi amaç edinmiştir. Programda üçüncü yılına giren öğrenciler, içinde Uluslararası İlişkilerin de dâhil olduğu, Kamu Yönetimi, İktisat ve Ekonomi, İşletme Bölümü uzmanlaşma dallarından birini tercih edebiliyorlardı.

Derslerde ulusal güç, güç dengesi, emperyalizm gibi konular işlenmekteydi. Ayrıca Uluslararası örgütlerin ve alan çalışmaların yer aldığı bağımsız bir programda mevcut olmuştur. Bahsedilen programla Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplini, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih ve Uluslararası Hukuk Disiplinlerinin etkisinden kurtulmuştur. Bağımsız bir disiplin hüviyetine kavuşmuştur (Ataöv, 1967).

Özellikle 1970'li yılların Uluslararası İlişkiler topluluğu bazında yaptığı en büyük değişiklik, disiplinin politize olmasıdır. Politize olması, dönemdeki öğrenci hareketleri, sol düşüncenin Türkiye'de popüler olmasıyla ve destekçi kazanmasıyla birlikte değerlendirilmelidir. Bu bağlamda antiemperyalist ve antikapitalist, anti Amerikancı görüş üniversitelerde büyük taban kazanmıştır (Oran, 2006).

Uluslararası İlişkiler disiplinde, 1970'li yıllara kadar devam eden Siyasal Bilgiler Fakültesinin "tekeli" (Aydınlı, Mathews, 2008), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve ODTÜ'nün, Uluslararası İlişkiler bölümlerinin açılması ile yıkılmıştır (Erhan, 2010). Ama liderliğini ve öncülüğünü, 1980 darbesine kadar kaybetmemiştir.

1.4. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dönemi

1980 darbesinden sonra, Uluslararası İlişkiler Disiplininde durgunluk görülmüştür. Bu duruma özellikle Siyasal Bilgiler Fakültesi akademisyenlerin önemli bir bölümünün hapse atılması ve darbenin Türkiye'de oluşturduğu ortam etken olmuştur. Ayrıca askerlerin üniversitelerde kontrolün kendi ellerinde olmasını istemesi, Yüksek Öğretim Kurulunun kurulmasına ve üniversite yapısının birbirine benzer, standart modellerde oluşturulmasının nedeni olmuştur. Bu kurgulanan yapılanma içinde, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin kuruluşu içinde yer almıştır (Boğaç, 2004).

Disiplinin yaşadığı büyüme ise 1990'lı yıllarda başlamıştır. Soğuk savaşın bitmesi ve yeni fırsatların ortaya çıkması, üniversiteleri Uluslararası İlişkiler Bölümü açmak konusunda cesaretlendirmiştir. 1990'dan 2000'e kadar, 29 yeni Uluslararası İlişkiler Bölümü açılmıştır (Yazgan, 2012).

Bahsi geçen bu büyüme sadece yeni bölümlerin açılması şeklinde olmamış, ders ve program, alan çalışmaları sayısını da artırmıştır. Siyasi tarih, Uluslararası Hukuk, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Türk Dış Politikası yeni açılan bölümlerin çoğunluğunda

ders muhteviyatında olmuştur. Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya çalışmaları en popüler alan çalışmaları olmuştur.

Yine 2000'li yıllar itibarıyla yapılan akademik Uluslararası İlişkiler Konferans ve Sempozyum sayısında çoğalma yaşanmıştır. Disiplin için ilk sayılan 1961 senesinde Siyasal Bilgiler Fakültesinde ki sempozyumdan sonra, 2002 senesinde Orta Doğu Teknik Üniversitesinde yapılan konferans bunlara örnek teşkil etmektedir. Türk Uluslararası İlişkiler Topluluğunun diğer senelerde yapacağı, disiplinin sorunlarının tartışılıp, fikir alışverişinde bulunularak, çözüm arandığı diğer toplantılara örnek olmuştur.

Disiplinin büyüme göstergelerinden birisi de Uluslararası İlişkiler Konseyi'nin (UİK) kurulması sayılmaktadır. UİK 2004 yılında bir grup akademisyen, medya mensupları ve Dışişleri Bakanlığı tarafından 2004 yılında kurulmuştur. Konseyin kuruluş amacı Uluslararası İlişkiler Topluluğu bünyesinde koordinasyon ve haberleşmeyi sağlamak, disiplinle ilgili çalışmaları desteklemek olmuştur. Ayrıca Türk Uluslararası İlişkiler Topluluğu çıkardığı hakemli Uluslararası İlişkiler Dergisiyle, bilimsel makalelerin yayınlandığı yeni bir platform kazandırmıştır.

2000'li yıllardan başlayarak, Uluslararası İlişkilerle ilgili düşünce kuruluşlarının sayısı da artmıştır. Politika yapıcılara ve kamuoyuna, bölgesel sorunlar ve dış ilişkilerle ilgili politika üretme ve araştırma yapma sürecine katkı yapmaya başlamışlardır. Çoğunlukla Uluslararası İlişkiler Bölümü akademisyenleri bu düşünce kuruluşlarında görev almaktadırlar.

Takip eden 2000'li yıllar boyunca Türkiye'de Uluslararası İlişkilerle olan ilgi giderek artmaktadır. Pek çok üniversitede Uluslararası İlişkiler bölümleri açılmaya devam etmektedir. Uluslararası İlişkiler bölümlerinin sayısında yaşanan artışın bölümün cazip ve gözde konumunun yanı sıra, AB ile müzakerelerin başlaması ve Türkiye'nin özellikle 2000'li yılları takiben daha dışa dönük, çok yönlü ve aktif bir dış politika anlayışını benimsemesi ile ilgili olduğu söylenebilir (Hursoy, Tepeciklioğlu, 2012).

2. Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları

2.1. Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Yazımı

Uluslararası ilişkiler şimdiki adıyla, 1930'lu yıllarda Amerikan Üniversitelerinin neredeyse hepsinde bir veya iki ders olarak verilmekteydi. Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve yazımına başlanma tarihini, Batılı ülkelerle karşılaştırırsak, disiplinin Türkiye'ye geç giriş yaptığını söyleyebiliriz.

Bunun yanında Türkiye, Osmanlı'nın son döneminden bu yana çalışma konusu olarak ilgi çeken bir ülke olmuştur. Türk dış politikası üzerine ilk makaleler Türkiye dışından yazılmıştır. ABD ve İngiltere'de 1920 ve 1930'larda Türk dış politikası hakkında yayınlanmış kitaplar ve makaleler bulunmaktadır. Kurtuluş Savaşı, Lozan Barış Konferansı ve müteakibinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması yurtdışında da ilgi çekmiş ve bununla ilgili çalışmalar yapılmıştır. İngiliz sömürgesi olan Hindistan'da bile Türkiye üzerine çalışmalar yapılmıştır (Aydın, Denk, 2002).

2.2. Türkiye'de İlk Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Yayınları

Türk Uluslararası İlişkiler çalışmalarını değerlendirmeden, disiplinin ilk eserlerini ve çalışmaların ilk yayınlandığı kaynakların belirtilmesi gerekmektedir.

Disiplinin ilk kitabı Yusuf Hikmet Bayur'un "Türkiye'nin Dış Siyaseti" çalışmasıdır (Bayur, 1934). Türkiye dışından Türk yazar tarafından Türk dış politikası konusunda yayınlanan ilk makale ise Halide Edip Adıvar'ın, Foreign Affair dergisinde 1940'ta yayınlanan yazısıdır (Adıvar, 1940). İlk yabancı dilde Türk yazarlı, Uluslararası İlişkiler kitabı ise Ahmet Emin Yalman tarafından yazılan "Turkey in the World War" başlıklı çalışmadır (Yalman, 1930).

Türkiye'de Uluslararası İlişkiler eğitiminde olduğu gibi, Uluslararası İlişkiler çalışmalarında da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin önderliği olmuştur. Yazılan ilk makaleler, Siyasal Bilgiler Fakültesi çıkışlı olup, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi'nde (Ankara University the Journal of Faculty of Political Science) yayınlanmaya başlamıştır.

Ayrıca Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Enstitüsü 1960 yılından itibaren Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı Dergisi (Turkish Yearbook of International Relations) yayınına yapmaya başlamıştır. Bahsi geçen yayının maksadı Türk Uluslararası İlişkileriyle ilgili tartışmaların yapıldığı ve Türkiye'nin diğer ülkelerle ilişkilerinin değerlendirildiği, yabancı dilde Uluslararası ilişkilerle ilgili makalelerin yayınlandığı bir platform oluşturmak olmuştur. Bu, Türkiye'de Uluslararası İlişkilerle ilgili ilk akademik yayın olma özelliği taşımaktadır (Ataöv, 1967).

2.3. Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Yazımı Değerlendirmesi

Türkiye'de Uluslararası İlişkiler disiplininin içinde değerlendirilebilecek, akademik yazım geleneğinin oluşması İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde olmuştur (Uzgel, 2007). Bu durumun nedenini Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine müteakip Soğuk Savaşın etkilerini hissetmesi ve SSCB'nin toprak ve boğazlarda üs istemesine karşı, Batı Bloğuna bağlanma isteğinin etki ettiği düşünülmelidir. Bu duruma paralel Soğuk Savaş ortamında şekillenmeye başlayan, Uluslararası İlişkiler çalışmaları, Soğuk Savaş ideolojisini yansıtmıştır.

Bu dönemde Realizm, Türkiye'de geçerli temel uluslararası ilişkiler teorisi olmuştur. Morgenthau'cu Realizm bakış açısı dış politika icrasını ve gündemi etkilemiş, akademik çalışmalara da etkisi büyük olmuştur. Bütün soğuk savaş dönemi boyunca Uluslararası İlişkiler Disiplini çalışmaları, Realizmin hâkimiyetindedir. 1990'lı yıllarda bile devam eden Realizm etkisi, diğer büyük tartışmaları (1960'lı yıllarda ortaya çıkan Davranışsalcılık-Gelenekselcilik tartışması) göz ardı etmiştir. Hatta bu etkinin Neorealizm teorisini teğet geçtiği, Morgenthau'cu Realizmden bir adım ileri gitmediği söylenebilir.

Bunun yanında ilk Uluslararası ilişkiler yazımının ve çalışmalarının, ekonomik, kültürel ve sosyal yönlerinin göz ardı edilip, devlet-merkezli ve güvenlik ağırlıklı olduğunu söylemek gerekir (Bilgin, 2005). Hatta bunu daha da ileri götürüp, 1960'lı yılların ortalarına kadar yapılan çalışmalar için, Siyasal Bilgiler Fakültesi orijinli ve devlet merkezli değil; devletin bizzat kendisi içindir, diyebiliriz.

Bu bağlamda, 1960'ların ortalarına kadar ele alınan konuların kısırlığı, eleştiriden uzak durması çalışmaların ortak özelliği olmuştur. Diğer bir deyişle dönemin akademisyenleri tarafından Türkiye tezlerini savunmak, devletin yanında durmak bizzat görev sayılmıştır (Uzgel, 2007).

Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya barış ve güvenliğinin uluslararası hukuk ilkelerine uygun bir biçimde, savaşınsız sağlanması amacıyla kurulan, başta Birleşmiş Milletler Örgütü olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlar da ayrı bir inceleme ve öğretim dalı olmaya başlamış ve Türk akademisyenlerde 1960 sonrasında, bu konularda çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Ayrıca 1960'lı yıllardan, yani Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin, disiplinin tekeli olduğu dönemden, günümüze kadar devam eden bir süreçte, Türkiye'de yapılan Uluslararası İlişkiler çalışmaları bütününde, tarih eksenli olay çalışmalarının yaygın olduğu da kaynak taramalarında görülmektedir (Aydınlı, Kurubaş, Özdemir, 2009).

1960'lı yılların ortalarından itibaren Türk Dış Politikasında Kıbrıs sorununun ön plana çıkması ve bununla bağlantılı olarak Batı ile ilişkilerin gerginleşmesi (Johnson Mektubu, Küba Füze Krizi, Jüpiter Füzelerinin Türkiye'den Taşınması) ve solun güç kazanmasını takiben Türkiye'de Uluslararası İlişkiler çalışmalarında, Batı Bloğunu eleştiren makaleler görülmüştür.

1970'li yıllarda ise, özellikle 1960 Anayasasının getirdiği haklarında etkisiyle, o zamana kadar seçkin ve elit bir Uluslararası İlişkiler topluluğu tarafından yapılan, dış ilişkilerle ilgili fikir ve politika üretme işi tabana yayılmış, gazetesinden, öğrencisine, sokaktaki halkına mal olmaya başlamıştır. Bu durum tartışmaların, kamuoyunda farklı görüşlerin oluşması ve ideolojik tartışmalar yaşanmasının önemli nedenlerinden biri olmuştur. İfade etmek gerekirse bu dönemde Uluslararası İlişkiler Disiplini Türk toplumunun ilgisini çekmeye başlamıştır.

1980 darbesi ve darbe sonrası oluşan ortam, disiplini derinden etkilemiştir. Uluslararası İlişkiler Disiplini, 10 senelik, 1990'lara kadar süren ve duraklama dönemi diye nitelendirebileceğimiz bir dönem yaşamıştır.

Darbe sonrası dönem için diyebileceğimiz bir husus, Türk Sosyal Bilimler akademisyenleri ve öğrencileri Batı ve Amerikan Uluslararası İlişkiler çalışmaları ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Bu gelişmenin disipline yansımaları ise yabancı dil seviyesini geliştiren ve disiplindeki gelişmeleri daha yakından izleyen akademisyenlerin ortaya çıkması şeklinde olmuştur (Arı, 2006). 1990'lı yıllar itibarıyla, duraklama bitmiş, üniversitelerde açılan yeni Uluslararası İlişkiler Bölümlerine paralel, araştırmalar ve yayınlar çoğalmıştır. 1990'dan 2000 yılların ortalarına kadar Uluslararası İlişkilerle ilgili yayın yapan, üniversiteler, Dışişleri Bakanlığı, araştırma kuruluşları ve Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği tarafından açılan 18 yeni dergi yayına başlamıştır.

2012 itibarıyla Uluslararası İlişkilerle ilgili yayın yapan akademik dergi sayısı 29 olmuştur. Disipline karşı kamuoyun çoğalan ilgisine paralel, günümüzde yazılan makale sayısında artma yaşandığı görülmektedir. Ayrıca son yıllarda Türk akademisyenlerin yabancı dilde yaptığı yayın sayısının, neredeyse Türkçe yayınlanan makale sayısına ulaştığı belirtilmelidir (Yazgan, 2012).

2.4. Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Makale Yazımında Tercih Edilen Konular

Türk Uluslararası İlişkiler Disiplinin en uzun soluklu dergisi olan Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Türk Yıllığı Dergisinde, 1960'dan 2007'ye kadar yayınlanan makalelerde hangi konuların işlendiğiyle ilgili yapılan kaynak taraması, Tablo-2'de görülmektedir. Anlaşılacağı üzere Türkiye'de disiplinin doğuşundan günümüze kadar olan uzun bir zamanda, Türk Uluslararası İlişkiler Topluluğu sırasıyla Uluslararası Politika, Siyasi Tarih, Türk Dış Politikası, İç Politika, Uluslararası Hukuk konularında araştırma yapmayı tercih etmişlerdir.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Journal of the Faculty of Political Sciences), METU Studies in Development ve Dış Politika (Foreign Policy) gibi Uluslararası İlişkiler Disiplinin değerli yayınlarında, basılan makalelerle ilgili yapılan kaynak taramasında da aynı sonuca ulaşıldığını söylemek gerekmektedir (Bilgin, Tarrısever, 2009).

Tablo 2: Uluslararası İlişkiler Türk Yıllığı Dergisinde Yayınlanan Makalelerin Konuları

1960-2007 YILLARI ARASINDA SİYASİ BİLGİLER FAKÜLTESİ ULUSLARARASI İLİŞKİLER TÜRK YILLIĞI DERGİSİNDE (TURKISH YEARBOOK OF INTERNATIONAL RELATIONS) YAYINLANAN MAKALE KONULARININ YÜZDELERİ			
Nu.	Konu	Makale Sayısı	Yüzde %
1	Uluslararası Politika	94	33
2	Siyasi Tarih	54	19
3	Türk Dış Politikası	52	18,3
4	İç Politika	49	17,3
5	Uluslararası Hukuk	26	9,2
6	Diğer	9	3,2
TOPLAM		284	100

Kaynak: (Bilgin, Tanrısever, 2009)

3. Günümüz Türkiye'sinde Uluslararası İlişkiler Disiplinin Yaşadığı Sorunlar ve Uluslararası İlişkiler Topluluğuna Yöneltilen Eleştiriler

Dünyada Uluslararası İlişkiler Disiplinin günümüzdeki durumuna, topluluk arasında çıkan tartışmalarla büyüyerek geldiğini düşünerek, günümüz Türkiye'sinde Uluslararası İlişkiler Disiplinin yaşadığı belli başlı sorunların ve tartışmaların, bu çalışmada paylaşılması gerekmektedir.

Türk Uluslararası İlişkiler Disipliniyle ilgili ilk sorunu, Prof. Dr. Şule Kut'un, 2005 yılında yapılan Uluslararası İlişkiler Toplantısında söylediği, "Memlekette herkes uluslararası ilişkilerci..." sözleri tam anlamıyla anlatmaktadır. Uluslararası İlişkiler Disiplini çekiciliği sadece bölüm öğrencilerinin dikkatini değil, toplumun dikkatini de çekmektedir. Eğil olmayanlar, Uluslararası İlişkilerin sorumluluk sahası olarak nitelenebilecek konulara çekinmeden girebilmektedir. Kısacası herkesin söyleyecek bir sözü olmaktadır.

Yine disiplinin popülerliğinin etkisiyle, medya, basın, düşünce kuruluşları Uluslararası İlişkiler akademisyenlerine ilgi göstermektedir. Üniversitede ve Dışişleri Bakanlığında bilim yapmaya devam eden akademisyenler olduğu kadar, hiç azımsanmayacak miktarda medya, basın, düşünce kuruluşlarında çalışanlarda vardır. Bunun paralelinde "Bilim üniversitede mi yapılır? Üniversite dışında mı yapılır?" sorusu da ortaya çıkmıştır (Kut, 2005).

Diğer bir eleştiri ise disiplinin Türkiye'ye gelişinden bu zamana kadar, kuram ve kuramsallaştırmada başarılı olunmamasıyla ilgilidir. Uluslararası İlişkiler Disiplini, Amerikan Sosyal Bilimi olarak tanımlanmaktadır (Hoffmann, 1997). Sayıları çok olmamasına karşı merkez sayılan disiplinindeki Amerika ve Batı zincirini, çevre sayılabilecek ülkelerden kırma denemeleri olmuştur. 1980'lere kadar etkili olan, Latin Amerikalı Uluslararası İlişkilercilerin ürettiği "Dependency Theory" ve günümüzde Çinli Uluslararası İlişkilercilerin üretmeye çalıştıkları teoriler bunlara örnek sayılabilir (Callahan, 2001). Türk Uluslararası İlişkiler Topluluğunun bunun gibi bir çalışmasının bulunmaması eleştiri konusudur.

Bu durumun önemli nedenlerinden biri, uzun yıllar disiplinin tekeli olan, Siyasal Bilimler Fakültesi'nin oldukça bilgili siyasetçi ve diplomatlar, bürokratlar üretmede çok başarılı olmasına rağmen (Bilge, 1962), okulun gelenekselci öğretiminin ve öğrenim tarzının, gelişime

açık olmayan temel müfredatının, teori ve teorileştirmenin gelişimine elverişli olmaması sayılmaktadır (Aydınlı, Mathews, 2008).

Başka bir eleştiri ise sayısı artmasına rağmen, Uluslararası İlişkiler programlarındaki işlenen derslerin, içerikleri ve etkinliğinin yeterli olmadığı üzerinedir. Uluslararası İlişkiler Siyasal Kuramı, Küreselleşme, Güvenlik/Çatışma ve Yöntem araştırma alanları eksikliği görülen en önemli alanlardır (Keyman, Ülkü, 2007).

Önemli bir tartışma konusu da Türk Uluslararası Topluluğunun, kendi ülkesine yabancılaşma yaşadığı, yaşamadığı konusudur. Yabancılaşma yaşadığını söyleyen akademisyenler, az gelişmişlik, demokratikleşmede yaşanan sorunlar, jeopolitik koşullar, bilimsel bilginin üretimine yeteri kadar önem verilmemesi, akademisyenlerin devlet kurumlarınca yeterince desteklenmemesi, akademisyenlerin bir kısmının bilgiyi üretmek yerine, ithal etmeyi tercih etmesi gibi sosyal, ekonomik, siyasal ve kişisel nedenlerden ötürü, Türkiye'de Uluslararası İlişkiler araştırmalarının ve eğitiminin temelinde bir yabancılaşma yaşadığını savunmaktadırlar.

Yaşanılan yabancılaşma deyimıyla öğrenci, araştırmacı ve akademisyenlerin, konu, kavram, teori ve örneklerde, daha çok yabancı kaynaklar üzerinde yoğunlaşmanın sonucunda, kendi ülkesinin ihtiyaçlarını ve özelliklerini fazla dikkate almayan bir Uluslararası İlişkiler anlayışı ortaya çıkardığı anlatılmak istenmektedir. Durumun oluşma varsayımları olarak, Türkçe makalelerde ve kitaplarda, yabancı kaynaklara fazlasıyla atıfta bulunulması, Türkiye'nin kendine özgü ihtiyaçlarından ziyade, yabancı akademik çevrelerin ve yayın kurumlarının ilgi alanlarına daha fazla önem verilmesi sayılmaktadır (Yalçınkaya, Efeğil, 2009).

4. SONUÇ

Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplini, Dışişlerine bürokrat yetiştirmek maksadıyla, Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde kurulmuştur. 1952 yılı itibarıyla, Türkiye Nato'ya girerek, yaşanan Soğuk Savaş da, Amerika ile müttefik olunmuştur. Müttefikliğin etkisiyle ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu durum, bir Amerikan Sosyal Bilimi olarak nitelendirilen Uluslararası İlişkiler Disiplinini, Siyaset Bilimi, Uluslararası Hukuk, Siyasi Tarih disiplinlerinin gölgesinden çıkararak, Türkiye'de 1960'lı yılların ortalarından itibaren bağımsız bir disiplin olarak görülmesini sağlamıştır. 1970'li yıllar itibarıyla disiplinin seçkinciliği azalmış ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin disiplin üzerindeki tekil etkinliği kaybolmaya başlamıştır. Soğuk Savaş bitimine müteakip, disipline olan ilgi, serbest piyasa ekonomisine geçiş, Türkiye'nin Dünya ekonomisine ve sermayesine açılmasıyla katlanarak artmıştır.

Türk Uluslararası İlişkiler Disiplini 1990'lı yıllardan günümüze ise, daha önce yaşamadığı bir şekilde, akademisyenlerinden, üniversitelerine, düşünce kuruluşlarından, akademik çalışmalarına kadar derinleşme ve genişleme yaşamaktadır. Günümüzde disiplin yaşadığı bu derinleşme ve genişleme nedeniyle çeşitli sorunlarla yüzleşmektedir. Sonuç olarak Türk Uluslararası İlişkiler Topluluğu, ülkesindeki disiplinin yaşadığı sorunları çözebildiği kadar, Dünya Uluslararası İlişkiler Topluluğu içinde saygınlığını yükseltecektir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR Halide Edip, (1940). "Turkey and her allies", Foreign Affairs, Cilt 18, No.3.
- ARI Tayyar, (2006). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, İstanbul: Alfa Matbaası: 5.
- ATAÖV Türkkaya, (1967), "The Teaching of International Relations in Turkey", Turkish Yearbook of International Relations, Sayı 2: 375-376.
- AYBAY Rona, (1977). "The Role and Position of Political Science in Turkey", Turkish Yearbook of International Relations, Sayı 17: 13.
- AYDINLI Ersel, Erol Kurubaş, Haluk Özdemir, (2009). Yöntem Kuram Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları, Ankara: Asil Yayınları.
- AYDINLI Ersel, Julie Mathews, (2008). "Türkiye Uluslararası İlişkiler Disiplininde Özgün Kuram Potansiyeli: Anadolu Ekolünü Oluşturmak Mümkün mü?", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, Cilt 5, No.17: 60, 166-167.
- AYDIN Mustafa, Erdem Denk, Kudret Özersoy, (2002). "Turkish Foreign Policy Bibliography: Sources in English, French and German", Ankara, Sam Papers , s. 5.
- AYDIN Mustafa, (2005)."Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Toplantı Tutanakları, 1. Oturum", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, Cilt 1: 53.
- BAYUR Yusuf Hikmet, (1934). Türkiye'nin Dış Siyaseti, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- BİLGE Suat, (1962). Milletlerarası Politika Öğretimi Sempozyumu, Ankara, Sevinç Matbaası.
- BİLGİN Pınar, (2005). "Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında"Merkez-Çevre": Türkiye Nerede?", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, Cilt 2, No.6: 5, 10.
- BİLGİN Pınar, (2008). "The State of IR in Turkey", BISA News.
- BİLGİN Pınar, Oktay F. Tanrıseven, (2009). "A telling story of IR in the periphery: telling Turkey about the world, telling the world about Turkey", Journal of International Relations and Development, Vol. 12, No. 2: 174.
- CALLAHAN William A., (2001). "China and the Globalisation of IR Theory: Discussion of Building International Relations Theory with Chinese Characteristics", Journal of Contemporary China, Vol. 10, No. 26.
- CRİSS Nur Bilge, (2006). "Üniversite Öğretiminde Siyasi Tarihin Yeri", Gökhan Erdem (ed.), Türkiye'de Siyasi Tarihin Gelişimi ve Sorunları Sempozyumu, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 49.
- ERHAN Çağrı, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitimi İyi Değil", Türkiye Gazetesi.
- EROZAN Boğaç, (2004). İter Turan, "The Development of Political Science in Turkey", Political Science and Politics, No:37: 363.
- HURSOY Siret, Elem Eyrice Tepeciklioğlu, (2012). "Uluslararası İlişkiler Eğitiminde Kalite", Pelin Dünder (ed.) Kalite Uzerine, Ankara, Nobel Yayıncılık.
- HOFFMANN, Stanley, (1997). "An American Social Science: International Relations", Daedalus: 41.
- KEYMAN E.Fuat, N. Esra Ülkü, (2007). "Türkiye Üniversitelerinde Uluslararası İlişkiler Ders Müfredatı", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, Cilt 4, Sayı 13: 105.
- KUT Şule, (2005). "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitiminin Geleceği", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, Vol. 2, No. 6: 91.
- ORAN Baskın, (2006). Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt 1: 669.

- OZANKAYA Özer, (1989), "Siyasal Bilgiler Fakültesi Tarihinden Bir Belge", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 154, Sayı 1-2: 11.
- SERİN Necdet, (1985). "Mülkiye Mektebi'nden Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 125. Yıl", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 40, Sayı.1: 1-2.
- TURAN İlter, (2009). "Türkiye'de Siyasal Bilimin Gelişimi: Tarihçe ve Kurumsal Gelişmeler", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:40.
- UZGEL İlhan, (2007). Türk Dış Politikası Yazımında Siyaset, Ayrışma ve Dönüşüm, Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, Cilt 4, No.13: 114-115.
- ÜLMAN A.Haluk, (2006). "Türkiye'de Siyasi Tarih Yazıcılığı ve Siyasi Tarihçilerimiz", Gökhan Erdem (ed.), Türkiye'de Siyasi Tarihin Gelişimi ve Sorunları Sempozyumu, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 26.
- YALMAN Ahmet Emin, (1930). Turkey in The World War, New Haven.
- YALÇINKAYA Alâeddin, Ertan Efeğil, (2009). "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitiminde ve Araştırmalarında Teorik ve Kavramsal Yaklaşım Temelinde Yabancılaşma Sorunu", Akademik Bakış Dergisi, Cilt 3, Sayı 5: 2.
- YAZGAN Korhan, (2012). The Development of International Relations Studies in Turkey, University of Exeter: Unpub

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERİNİN LOJİSTİK PERFORMANSLARI İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Oya KORKMAZ*

Ayhan DEMİRCİ**

Selin BOLAT***

Pınar BEDLEK****

Hüseyin Alparslan İŞBİLİR*****

ÖZ: Küresel köy haline gelen dünya giderek artan iklim krizi, nüfus artışı, karbon emisyonu gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Buna bir çözüm olarak görülen sürdürülebilirlik felsefesinin benimsenmesi, adeta bir zorunluluk haline gelmiştir. Farklı gelişmişlik seviyesindeki toplumlarda sürdürülebilir kalkınmada öne çıkan alanlardan biri de lojistik sektördür. Bu doğrultuda, Dünya Ticaretinde önemli bir yeri olan Avrupa Birliği ülkelerinin lojistik performansları ile sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi ve bunların karşılaştırılması, araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle Avrupa Birliği ülkelerinin, sürdürülebilirlik düzeylerinin belirlenmesinde etkili olacağı değerlendirilen 14 kriterle ait veriler Dünya Bankası web sitesinden derlenmiştir. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında ROC tekniği kullanılmıştır. Daha sonra bu kriter ağırlıkları ve 2018 yılına ait kriter değerleri kullanılarak OCRA tekniği yardımıyla Avrupa Birliği ülkelerinin sürdürülebilirlik düzeylerine göre sıralaması yapılmıştır. Nihayet Lojistik Performans Endeksi ile sürdürülebilirlik düzeyleri arasında yapılan karşılaştırma sonucunda iki veri seti arasında pozitif ve düşük düzeyde bir korelasyon tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Ülkeleri, Lojistik, Sürdürülebilirlik, Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri, ROC, OCRA.

Makale Türü: Araştırma

Jel Sınıflandırması: C44, D81, Q01

DOI: 10.29131/uiibd.1126468

Geliş Tarihi: 06.06.2022/ **Kabul Tarihi:** 14.06.2022/ **Yayın Tarihi:** 20.06.2022

COMPARISON OF LOGISTICS PERFORMANCE AND SUSTAINABILITY LEVELS OF EUROPEAN UNION MEMBER COUNTRIES

ABSTRACT: The world, which has become a global village, has faced many problems such as the increasing climate crisis, population growth, and carbon emissions. Adopting the philosophy of sustainability, which is seen as a solution to these problems, has become a necessity. One of the prominent areas in sustainable development in societies with different levels of development is the logistics sector. So determining the relationship between the logistics performances of the European Union countries, which have an important place in World Trade, and the environmental, economic and social dimensions of sustainability, and comparing them constitute the main motivation of the research. In this context, in this study, first of all, the data of 14 criteria, which are considered to be effective in determining the sustainability levels of the European Union countries, were compiled from the World Bank website. ROC technique was used to weight the criteria. Then, using these criteria weights and the criteria values of 2018, the European Union countries were ranked according to their sustainability levels with the help of the OCRA technique. Finally, as a result of the comparison made between the Logistics Performance Index and the sustainability levels, a positive and low level correlation was determined between the two data sets.

Key Words: European Union Countries, Logistics, Sustainability, Multi-Criteria Decision-Making Techniques, ROC, OCRA.

Article Type: Research

Jel Classification: C44, D81, Q01

Received: 06.06.2022/ **Accepted:** 14.06.2022/ **Published:** 20.06.2022

* Doç. Dr., Tarsus Üniversitesi, oyakorkmaz67@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4570-803X.

** Doç. Dr., Toros Üniversitesi, ayhan.demirci@toros.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3788-4586.

*** Doktora Öğrencisi, Tarsus Üniversitesi, selin_bolat@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0290-3540.

**** Doktora Öğrencisi, Tarsus Üniversitesi, pinar_bedlek@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3457-8279.

***** Doktora Öğrencisi, Tarsus Üniversitesi, huseyin_isbilir@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4141-0762.

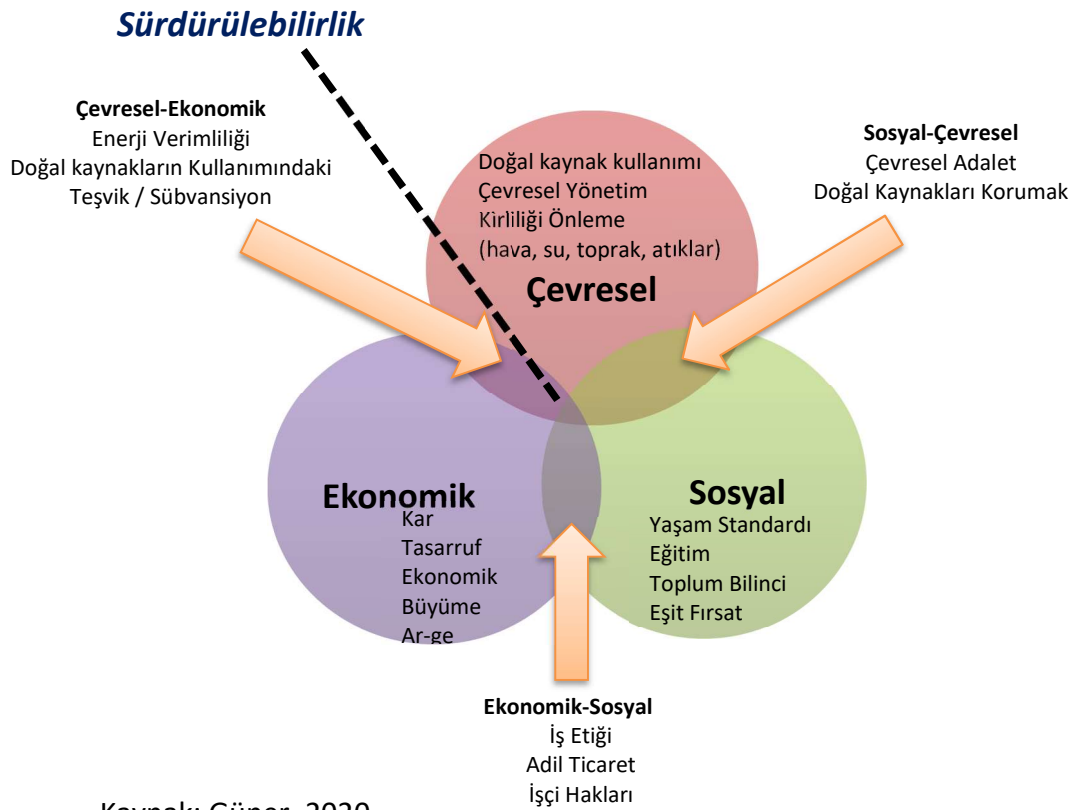
For Cite:

KORKMAZ, O., DEMİRCİ, A., BOLAT, S., BEDLEK, P. ve İŞBİLİR, H. A. (2022). AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERİNİN LOJİSTİK PERFORMANSLARI İLE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI, International Journal of Economics and Administrative Sciences, 8 (1), 122-137. DOI: 10.29131/uiibd.1126468

1. GİRİŞ

Günümüzde giderek artan çevresel kaygılar sebebiyle, stratejik bir öneme sahip olan sürdürülebilirlik kavramı kelime anlamı ile daimi olma, varlığını devam ettirebilme, yarına kalabilme veya kendini yenileyebiliyor olma yeteneği şeklinde ifade edilmektedir (Çamlıca ve Akar, 2014: 102). Kelimenin bu anlamından yola çıkılarak sürdürülebilirlik kavramının yalnızca bugünü değil, geleceği de inşa eden sürecin bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Birbirinden farklı birçok alanda kendisine uygulama alanı bulan bu kavramın, kamuoyu ile resmi ve global anlamdaki tanışıklığı, Birleşmiş Milletler çatısı altında bulunan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (DÇKK) 1987 yılında yayımladığı, "Ortak Geleceğimiz" adlı Bruntland Raporu sayesinde, mümkün olmuştur. Söz konusu rapor kapsamında sürdürülebilirlik kavramı, "sürdürülebilir kalkınma" çerçevesince, bugünün insanlığının ihtiyaçlarını karşılarken, doğanın ve gelecek kuşakların kaynaklarını tehlikeye atmadan gereksinimlerini giderebilmesini sağlayan bir gelişme şeklinde ele alınmıştır (UN, 1987). Burada vurgulanan, gelecek nesiller kendi ihtiyaçlarını savunmak üzere henüz dünyaya gelmemiş olduklarından, bugünün gereksinimleri onların olanaklarını tüketmeyecek şekilde karşılanmış olmasıdır (Altuntaş ve Türker, 2012: 41).

Şekil 1: Sürdürülebilirlik ve Bileşenleri

Kaynak: Güner, 2020.

Sürdürülebilirlik çevresel, ekonomik ve sosyal yönü dengelemeye çalışan çok yönlü ve bütünlük bir yaklaşımdır (Elkington, 1998; Linton vd., 2007, akt. Aarabi vd, 2011: 304). Bu yaklaşım ile sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç boyutu ön plana çıkmaktadır. Şekil 1'de gösterilen sürdürülebilirliği oluşturan bu boyutlar önceleri her ne kadar birbirinden ayrı olarak görülse de, bu boyutların etkileşim içerisinde oldukları, diğer bir deyişle her birinin bir diğer boyut üzerinde etkili olduğu anlaşılmıştır (Özmehmet, 2008:

3). Bu görüşten hareketle, üç boyuttan her biri uzun dönemde biri olmadan var olamaz ve birbirlerine bağımlıdır (Güner, 2020). Söz konusu her bileşen birbirleriyle iç içe geçmiş kümeler olarak düşünüldüğünde, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması üçünün kesişim noktasının aynı zaman ve paralellikte gerçekleşmesiyle mümkündür (Haştemoğlu, 2006, akt. Keskin, 2012: 84).

Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi düşük gelişmişlik seviyesinde bulunan ülkeler için oldukça güç olabilmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler farklı gelişmişlik seviyesinde bulunan ülkeler için 17 evrensel hedeften oluşan ve 2030 yılına kadar tamamlanması planlanan bir yol haritası ile sürdürülebilir kalkınma amaçları belirlemiştir. Bu amaçlar çerçevesince belirlenen temalar, “yoksulluğa son, açlığa son, sağlık ve kaliteli yaşam, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve alt yapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış, adalet ve güçlü kurumlar ve amaçlar için ortaklıklar” şeklindedir (<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>, Erişim Tarihi: 29.05.2022).

1.1. Çevresel Boyut

Çevresel boyut, sürdürülebilirliğin başat faktörlerinden biridir. Bu yönüyle, ekolojik sistemde herhangi bir bozulma meydana geldiği takdirde, kaynak sorunu oluşacağından, çevresel sürdürülebilirlik sağlanmadan ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin elde edilmesi de olanaksız bir hale gelmektedir (Paker, 2018: 6). Çevresel sürdürülebilirlik; insanların ihtiyaçlarını giderirken ekosistemin dengeli, dayanıklı, esnek ve bağlantılı olma ilkelerini göz önünde bulundurarak, doğanın taşıma kapasitesini aşmama, çevreyi tahrip etmeme ve biyolojik çeşitliliği azaltmama vb. hususlara odaklanan eylemlerdir (Morelli, 2011: 6; Bayraktutan ve Uçak, 2011: 18; Gürlük, 2010: 87).

1980’lerden günümüze kadarki süreçte artan çevresel sorunlar özelinde, Doğu Avrupa’daki asit yağmurlarından küresel iklim değişikliğine kadar yerelden küresele doğru birçok problemin baş göstermesi, sürdürülebilirliğin ele alınma ihtiyacını işletmeler ve tedarik zincirleri için hayati bir hale getirmiştir. Bunun yanı sıra, artan kuraklık, yükselen deniz seviyeleri, habitat tahribatı vb. sorunların oluşması da doğal kaynakların korunmasına yönelik ihtiyacı artırmıştır (Choi ve Ng, 2011: 269-270). Bu anlamda çevresel boyutun sürdürülebilirliğinde yenilebilir kaynaklar ön planda tutulmakta, yenilenemeyen kaynakların ise, yatırımlar yoluyla yerine konulmaya çalışılmasına ve tüketiminde ihtiyatlı olunmasına dikkat çekilmektedir (Özçağ ve Hotunoğlu, 2015: 310). Ayrıca bunlara ek olarak dünyadaki kaynak tüketiminin minimum seviyeye indirilmesi, atıkların geri dönüşümünün en üst orana yükseltilmesi, çevre ile ilgili yapılandırmalarda ve ekolojik çevrede zarara neden olmayacak yöntemlerin benimsenmesi de çevresel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için yerine getirilmesi beklenen önemli koşullardandır (Akgül, 2010: 156).

1.2. Ekonomik Boyut

Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu, ekonomik maliyetler ve çevresel yararlar arasındaki denge durumunun bir ifadesidir (Akgül, 2010: 156). Bu bileşende kit kaynakların kullanımı ve tükenme potansiyeli oldukça önemlidir (Tıraş, 2012:61; Altay Topcu, 2021: 458). Çünkü mal ve hizmet miktarı artırıldıkça, üretim faktörlerine ihtiyaç duyulmakta ve kıtlık sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu anlamda ekonomik anlamda sürdürülebilir bir sistem, üretim süreci içerisinde zararı bulunan sektörel dengesizlikler ile başa çıkabilen ve

borçların yönetilebilir bir seviyede olduğu düzeni temsil etmektedir (Harris, 2000: 5-6). Aynı zamanda bu bileşen ile ekonomik faaliyetler içerisinde kaynak kullanımında da duyarlılığa ihtiyaç duyulmaktadır (Yavuz, 2010: 65). Bu nedenle, mal ve hizmet üretiminde daha az oranda girdiden yararlanılması ve oluşan atıkların geri dönüşümünün sağlanması gibi süreçleri içerisinde barındırmaktadır (Altay Topcu, 2021: 458).

Ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir, karlılık, kalite, verimlilik, müşteri ihtiyaçlarına yanıt verebilme hızı vb. faktörlerin artması sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı etkileyen unsurlardır (Şişman vd., 2016: 78). Bunun için, tedarik zinciri üyeleri arasında iş birlikçi ilişkilerin kurulması, ham madde ve yarı mamul tedariki süreçlerinde istenen devamlılığa erişilmesinde fayda sağlamaktadır (Toker,2017: 307, akt. Gültekin ve Deste, 2021: 323). Çevresel veya sosyal-çevresel girişimlerin uygulanması birtakım ekonomik avantajları da beraberinde getirmektedir. Örneğin geri dönüşüm kapsamında yeniden tasarlama ve üretme süreçleri ile ambalaj atıklarının azaltılmasıyla maliyetler düşmektedir. Bunun dışında, daha iyi çalışma koşullarının sağlanması ile iş gücü devir hızı ve işe alım azalmakta ve ürün ve hizmetlerin kalitesi ile anahtar performans ölçütlerinden olan kar, pazar payı ve müşteri sadakati gibi unsurlarda iyileşme elde edilmektedir (Varsei, 2016: 412).

1.3. Sosyal Boyut

Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, ekonomik olmayan bir zenginlik biçimi olarak insanların ve toplulukların refahı ile ilgilidir. (Choi ve Ng, 2011: 270). Her ne kadar önceleri çevresel ve sosyal boyut kadar dikkat çekmemiş olsa da, son yıllarda önem verilen bir alandır (Şen vd, 2018: 37). Sosyal anlamda sürdürülebilir bir sistem dağıtımda eşitlik, sağlık ve eğitim, cinsiyet eşitliği, hesap verebilirlik ve katılım vb. olmak üzere yeterli oranda sosyal hizmetlerden yararlanılmasını sağlamalıdır (Harris, 2000: 6). Bu anlamda çevresel faktörlerin gözetilmesi ile, mal ve hizmet üretiminin artırılarak ekonomik büyümenin ve gelir artışının sağlanmasının yanı sıra, sosyal bileşen kapsamında kültürel farklılıkların göz önüne alınması, çoğulculuğun sağlanması, karar alma ve katılım süreçlerinin tabana yayılması gibi süreçlere de odaklanılmaktadır (Özçağ ve Hotunoğlu, 2015: 310).

Ekonomik-sosyal koşullar çevreye olan yaklaşımı sürdürülebilir bir hale getirmek için, işsizlik sorunlarının çözüme kavuşturulması, yoksulluğun azaltılması, adil gelir dağılımı vb. konular ile de etkileşim içindedir. Sosyal- çevresel boyut ise, gelecek kuşaklara en az mevcuttakiler kadar kaynak bırakma düşüncesi ile, doğal kaynakların korunmasını ve eşit bir şekilde yararlanılmasını öngörmektedir (Gürlük, 2010: 87).

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu bölümde sürdürülebilirlik alanında yapılan birtakım çalışmalar incelenmiştir. Bunların bir kısmına şu şekilde yer vermek mümkündür:

Özçelik ve Avcı Öztürk (2014) gerçekleştirdikleri çalışmada, firmaların sürdürülebilir tedarik zinciri için engel teşkil ettiğini düşündükleri konuları ve sürdürülebilir tedarikçi seçimi için kullanılacak olan kriterlerin önem derecelerini araştırmıştır. Çalışmada sürdürülebilirlik raporu yayınlayan firmalar anket yöntemi vasıtasıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda tedarikçi firma kültürü ve finansal maliyetlerin sürdürülebilirlik tedarik zinciri yönetimi için engel teşkil ettiği, çocuk işgücü çalıştırmama ve çalışma koşulları, kalite ile güvenilirliğin ise sürdürülebilir tedarikçi seçimi için en yüksek önem derecesine sahip kriterler olduğu tespit edilmiştir. Sürdürülebilir tedarikçi seçiminde kullanılacak kriterler genel ortalamalarına göre sıralandığında ilk sırada ekonomik kriterlerin, akabinde çevresel kriterlerin ve son sırada sosyal kriterlerin yer aldığı saptanmıştır.

Mariano vd. (2017) veri zarflama analiz yöntemini kullanarak 104 ülke için ulaştırma sektöründe karbondioksit emisyonu ve lojistik performans endeksi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmada 2007, 2010, 2017 yılları analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda gelişmiş ülkelerin düşük karbondioksit emisyonuyla birlikte iyi bir lojistik performansa sahip olduğu gözlenmiştir. Ek olarak teknolojik gelişmelerden ötürü 2007-2010 döneminde 2010-2012 dönemine kıyasla ülkelerin düşük karbondioksit emisyonlarını iyi bir lojistik performansa dönüştürme noktasında daha çok ilerleme kaydettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Akandere ve Hakses (2018) çalışmasında 29 ülkenin verilerini kullanarak 2010-2016 yılları arasında lojistik performans endeksi ve çevre performans endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre değişkenler birbirini anlamlı şekilde etkilemekte, ülkelere ve zamana göre değişkenlik göstermektedir.

Yu, Golpira ve Khan, (2018) 2008-2017 yılları arasında dünya genelinde 19 gelişmiş ekonomiden oluşan bir panelde yenilenebilir enerji tüketimleri, yeşil lojistik, enerji talebi, çevresel performans ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda yeşil lojistik göstergelerinin yeşil enerji kaynakları, doğrudan yabancı yatırım girişleri ve ticaret açıklığı ile güçlü bir korelasyona sahip olduğu gözlenmiştir. Ayrıca sera gazı emisyonları ve karbon emisyonları ile yeşil lojistik arasında negatif korelasyonun söz konusu olduğu yargısına ulaşılmıştır. Öte yandan araştırmada yenilenebilir enerjinin, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği de destekleyen yeşil lojistik ve tedarik zinciri operasyonlarının itici bir faktörü olduğu sonucu elde edilmiştir.

Al (2019), Türkiye'nin yeşil ekonomi performansını ölçülmesi ve değerlendirilmesinin amaçlandığı çalışmada 2002-2015 dönemini kapsayan yeşil ekonominin üç farklı boyutunu temsil ettiği düşünülen, 22 değişkene ilişkin sayısal verilerden hareketle yeşil ekonomi endeksi hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'nin ele alınan dönemde yeşil ekonomi performansında artışın olduğu ve bu artışın özellikle ekonomik ve sosyal göstergelerde meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Çevresel performansta son yıllarda olumlu gelişmeler söz konusu olmakla birlikte yeşil ekonomi performansına katkının kısıtlı olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Ashfaq (2020), tarafından gerçekleştirilen çalışmada Malezya imalat şirketlerinde yeşil lojistik, çevresel işbirliği ve sürdürülebilirlik performansı arasında mevcut olan ilişkinin gözden geçirilmesi ve Malezya imalat şirketleri bağlamında söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi bulmak için kavramsal bir modelin önerilmesi ve test edilmesi amaçlanmaktadır. Smart-PLS metodunun tercih edildiği çalışmada Malezya imalat şirketlerinde sürdürülebilirlik performansı elde edebilmek için tedarikçiler ile çevresel işbirliği geliştirmenin çok önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Borregan Alvarado, vd. (2020), sürdürülebilir tedarik zinciri kapsamında Endüstri 4,0 ve modern üretimin eğilimlerini bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemiştir. Araştırma kapsamına Scopus veritabanında 2010-2019 yılları arasında yayınlanan 6571 yayın alınmıştır. Araştırmada yayın sayısının 2015'ten beri katlanarak arttığı, en aktif ülkelerin ABD ve Almanya olduğu, Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule (RWTH) Aachen Üniversitesinin en üretken organizasyon ve en işbirlikçi kuruluşun Tecnológico de Monterrey olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Mete (2020), çalışmasında 2010-2018 döneminde Avrupa birliği üyesi 26 ülke ve Türkiye'de gerçekleşen lojistik faaliyetlerin sera gazı ve karbondioksit emisyonları üzerindeki etkisini panel regresyon analizi yöntemi ile analiz etmiştir. Araştırma sonucunda ülkelerin lojistik faaliyetlerindeki söz konusu gelişim ile sera gazı ve karbondioksit emisyonları arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra yenilenebilir enerji

kaynaklarının kullanım oranı ile sera gazı ve karbondioksit emisyonları arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öncü ve Özdemir (2020), 2007-2017 dönemi için ekonomik büyüme ve ticaret ulaştırma altyapısının kalitesinin karbondioksit emisyonu üzerindeki etkisini 33 ülkenin panel verileriyle incelemişlerdir. Araştırma sonucunda ulaştırma altyapı kalitesindeki artışın karbondioksit emisyonu üzerinde azaltıcı etkisinin olduğu yargısına ulaşılmıştır.

Acar ve Çağlıyan (2021), Konya ilinde otomotiv sektöründe gerçekleştirdikleri araştırmada sürdürülebilir tedarik zinciri uygulamaları, dış kaynak kullanımı ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Veri toplama yöntemi olarak anket yönteminin tercih edildiği çalışmada hipotezler yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Araştırma sonucunda sürdürülebilir tedarik zinciri uygulamaları ve dış kaynak kullanımı faaliyetlerinin firmanın performansına pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Khan (2021), çalışmasında sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi üzerine bir meta-analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmasındaki temel amaç sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi alanında mevcut ve ortaya çıkan eğilimleri araştırmak ve gelecekteki araştırma yönlerini ortaya çıkarmaktır. Çalışma kapsamına 2004-2019 yılları arasında hakemli dergilerde yayınlanan 362 araştırma makalesi dâhil edilmiştir. Çalışma sonucunda çok kriterli karar verme temelli araştırma yöntemlerinin ve firmalar düzeyinde çalışmaların yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmacıların verimli algoritmalar ve gelişmiş ekonomik modelleme kullanmaları ve yeni bağlantıları keşfetmek için makro düzeyde çalışmalar yapması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Karar Teorisi

Herhangi bir problemin çözümü için belirli ve kesin bir yaklaşım bulunmamaktadır. Bununla birlikte belirli bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Bu kapsamda Roy (1991); seçim problemi, sıralama problemi, sınıflama problemi ve tanımlama problemi şeklinde dört tür karar yaklaşımı olduğunu belirtmiştir. Bu sınıflandırmaya Bana e Costa (1996) eleme problemini, Keeney (1992) ise tasarım problemini ilave etmişlerdir. Bu listeye ortaya çıkarma problemi de eklenebilir (Ishizaka ve Nemery, 2013: 3-4). Bu kapsamda çalışmada Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin lojistik sürdürülebilirlik yönünden sıralaması yapılmıştır.

Kararların, kendi içerisinde; birçok kriterden etkilenen karmaşık bir yapıda olması, etkilerinin yaygın olması, disiplinler arası bir yaklaşım gerektirmesi, birden fazla karar vericinin etkisinde olması gibi belli başlı özellikleri bulunmaktadır (Aktaş vd., 2015: 9-13). Aynı şekilde kararların; geleceğe yönelik olması, karar vericiye belirli bir sorumluluk yüklemesi, bir süreci içermesi gibi özelliklerinden söz etmek de mümkündür (Yaralıoğlu, 2004: 2-3).

Literatürde karar analizi yöntemleri için; tek bir amaca yönelik olan tek amaçlı karar verme yöntemleri, karmaşık yapıdaki problemlerin çözümünde yararlanılan karar destek sistemleri ve birbirinden farklı kriterlerin etkisi altındaki problemlerin çözümünde önemli bir destek sağlayan çok kriterli karar verme yöntemleri şeklinde üç grup vardır (Özbek, 2017: 24). Bu kapsamda çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan ve son yıllarda çok farklı uygulama alanlarında yararlanılan ROC ve OCRA yöntemlerinden yararlanılmıştır.

3.2. Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ve Uygulamaları

Günlük hayatta verilen kararların önemli bir bölümü birbirinden farklı öneme sahip birden fazla kriterden etkilenmektedir. Dolayısıyla farklı karar vericiler tarafından aynı

konuda birbirinden farklı kararlar verilebilmektedir. Zira kriterlerin önemleri, karar vericiler tarafından farklı seviyelerde ağırlıklandırılmaktadır. Burada kriter sayısının artması halinde karar probleminin karmaşıklaşacağı aşikardır. Bu koşullarda karar vericilerin rasyonel davranması oldukça güçleşmektedir. Bunun için son zamanlarda oldukça yaygınlaşan ve çeşitlenen çok kriterli karar verme teknikleri, karar vericileri sezgisel yöntemlerden uzaklaştırarak rasyonel davranmalarına yardımcı olan çok kriterli karar verme teknikleri önemli ölçüde yardımcı olmaktadır.

Bir problemin çözümünde en iyi sonucu sağlayan, karar vericilerin ve paydaşların ortak hedeflerine en uygun çözümü ortaya çıkaran, teknik bilgi ve matematiksel altyapısı sayesinde rasyonel olduğu kabul edilen çok kriterli karar verme teknikleri (Linkov ve Moberg, 2012: 3) özellikle son yirmi yılda en hızlı büyüyen karar destek alanlarından biri olmuştur. Literatürde özellikle son yıllarda birbirinden farklı alanlardaki; seçim problemi, sıralama problemi, sınıflama problemi, tanımlama problemi, eleme problemi, ortaya çıkarma problemi gibi durumlar için kullanıldığı görülmektedir (Ishizaka ve Nemery, 2013: 3-4).

Çok kriterli karar verme tekniklerinin bu güçlü yönlerinin yanı sıra ürettikleri sonuçların doğruluğunun teyit edilememesi gibi bir zayıflığı da bulunmaktadır. Buna karşılık son zamanlardaki çalışmalar hibrit şekilde uygulanmış, diğer bir deyişle iki veya daha fazla yöntem uygulanarak sonuçların kesinliğinin karşılaştırılabilmesinin yolu açılmıştır. Aynı şekilde kararı etkileyen kriterlerin ağırlıklandırılması da bir başka zayıf yönünü içerir. Zira bazı yöntemlerin, bu aşamada uzman görüşüne dayanarak ağırlıklandırma gerektirmesi, sonuçların halihazırda sezgisel olması anlamına gelecektir. Bu kapsamda çalışmada hem kriter ağırlıklandırmada sezgisel yöntemler yerine matematiksel çözüm sağlayan ROC yöntemi ve alternatiflerin sıralamasından ise OCRA yöntemin kullanılmıştır. Böylece sezgisellikten uzak ve hibrit bir uygulama ile sonuca ulaşılması hedeflenmiştir.

3.3. ROC

Karara etki eden kriterlerin ağırlıklandırılmasında farklı stratejiler bulunmakla birlikte, bir kriter sıralama sırasını cebirsel ağırlıklara dönüştüren sıra tabanlı stratejiler, kullanım kolaylığı ve sonuçların kalitesi açısından önemlidir (Sureeyatanapas, 2016: 376). Bu yaklaşımla geliştirilen ve Barron vd. (1996) tarafından önerilen ROC (Rank Order Centroid – Sıralama Merkezi Ağırlıkları), ağırlıkların gerçek değerlerini tahmin etmek üzere "vekil" ağırlıklar için sıralamayı daha mümkün kılmaktadır (Barfod ve Leleur, 2014: 25). Böylece kriterlerin nesnel önemlerini koruyarak, tüm potansiyel ağırlık değerlerinin ağırlık merkezinin farklılaşmasına olanak tanır ve her bir ağırlık değerinin hata olasılığının azalmasını sağlar. Bu yönüyle diğer sıra tabanlı yaklaşımlara göre daha doğru sonuçlar üretir (Elsharida, 2021: 83-84). Bu yöntemle göre karar vericilerin kriterleri önem sırasına dizemeleri yeterlidir. Bundan sonraki uygulamada yöntemin uygulama aşamaları şu şekildedir (Jia vd., 1998: 90-91; Roszkowska, 2013: 21-22; Ahn, 2011: 553-554);

Karar Kriterlerinin Önem Sırasına Göre Sıralanması; Kriterlerin ağırlıklandırılmasından daha kolay olan bu aşamaya göre karara etki edeceği değerlendirilen ve önceden belirlenen karar kriterleri önem sırasına göre sıralanır. Bunun sonucunda, r_n değeri; n. kriterin sırasını gösterecek şekilde, Eşitlik 1'deki gibi bir sıralama elde edilmiş olur.

$$K_{r_1} > K_{r_2} > \dots > K_{r_n}$$

Kriter Ağırlık Değerlerinin Hesaplanması; Bu aşamada, Eşitlik 2 yardımıyla kriter ağırlıkları belirlenir.

$$w_n = \frac{1}{N} * \sum_{k=n}^N \left(\frac{1}{r_k}\right)$$

3.4. OCRA

Parkan (1994) tarafından önerilen OCRA (Operational Competitiveness Rating) yöntemi, birbirine benzer nitelikteki alternatiflerin etkinliğini ölçmenin yanı sıra tek bir alternatifin farklı dönemlerdeki etkinliğinin belirlenmesinde de kullanılabilir (Ercan ve Kundakcı, 2017: 85).

Alternatiflerin, fayda yönlü ve maliyet yönlü kriterlere göre ayrı ayrı değerlendirme avantajının yanında parametrik olmayan özelliği (Madic vd., 2016: 147) sayesinde OCRA yöntemi, Veri Zarflama Analizi (VZA) ile benzer bir yaklaşıma sahiptir. Ancak yöntem, alternatif ve kriter sayısı konusunda bir kısıtlama gerektirmez (Parkan, 1994: 202; Parkan, 2003: 740). Ayrıca nonparametrik yapısına rağmen hem nitel ve hem de nicel verilerin analizi için elverişli ve uygulaması son derece basit bir yöntemdir (Parkan, 2002: 699).

Yöntemin uygulama aşamaları, öncelik sıralaması anlamına gelmemek üzere, şu şekildedir (Parkan ve Wu, 1999: 505-507; Parkan ve Wu, 2000: 499-501; Coşkun ve Özcan, 2016: 7-9);

Problemin Tanımlanması: Bu aşamada; karşılaştırılacak alternatifler ile kriterler belirlenir ve Kalibrasyon Sabiti olarak adlandırılan, kriter ağırlık değerleri atanır. Buna göre maliyet yönlü kriterlerin ağırlıkları (a_m) ile fayda yönlü kriterlerin ağırlıkları (b_h) Eşitlik 3'te görüldüğü şekilde belirlenmiş olur.

$$\sum_{m=1}^M a_m + \sum_{h=1}^H b_h = 1$$

Ölçeklendirilmemiş Girdi Tercih İndeksinin (i^k) Hesaplanması: Sadece maliyet yönlü kriterler dikkate alınmak suretiyle, karar vericiler tarafından Eşitlik 4 yardımıyla, her bir maliyet yönlü kriterin, diğerlerine görece etkinlikleri serbestçe belirlenir.

$$i^k = \sum_{m=1}^M a_m \frac{\max_{n=1, \dots, K} (X_m^n) - X_m^k}{\min_{n=1, \dots, K} (X_m^n)} ; \quad \begin{array}{l} \forall n = 1, \dots, K \\ X_m^n > 0 \\ \forall k = 1, \dots, K \end{array}$$

Ölçeklendirilmiş Girdi Tercih İndeksinin (I^k) Hesaplanması: Bu aşamada Eşitlik 5 yardımıyla herhangi bir alternatifin, diğerlerine göre tercih derecesi belirlenir.

$$I^k = i^k - \min_{n=1, \dots, K} i^n ; \quad \forall k = 1, \dots, K$$

Ölçeklendirilmemiş Çıktı Tercih İndeksinin (o^k) Hesaplanması: Bu aşamada sadece fayda yönlü kriterler dikkate alınmak suretiyle, karar vericiler tarafından Eşitlik 6 yardımıyla, her bir fayda yönlü kriterin, diğerlerine göre etkinlikleri serbestçe belirlenir.

$$o^k = \sum_{h=1}^H b_h \frac{Y_h^k - \min_{n=1, \dots, K} (Y_h^n)}{\min_{n=1, \dots, K} (Y_h^n)} ; \quad \begin{array}{l} \forall n = 1, \dots, K \\ Y_h^n > 0 \\ \forall k = 1, \dots, K \end{array}$$

Ölçeklendirilmiş Çıktı Tercih İndeksinin (O^k) Hesaplanması: Bu aşamada da benzer şekilde Eşitlik 7 yardımıyla herhangi bir alternatifin, diğerlerine göre tercih derecesi belirlenir.

$$O^k = o^k - \min_{n=1, \dots, K} o^n ; \quad \forall k = 1, \dots, K$$

Ölçeklendirilmemiş Genel Tercih İndeksinin (e^k) Hesaplanması: Her bir alternatif için ölçeklendirilmemiş genel tercih indeksi, Eşitlik 8 yardımıyla hesaplanır.

$$e^k = I^k + O^k ; \quad \forall k = 1, \dots, K$$

Ölçeklendirilmiş Genel Tercih İndeksinin (E^k) Hesaplanması: Bu aşamada her bir alternatif için ölçeklendirilmiş genel tercih indeksi, Eşitlik 9 yardımıyla hesaplanır. Buna göre elde edilen değerler büyükten küçüğe doğru sıralanır ve en yüksek değere sahip olan alternatifi, en iyi etkinlik değerini elde ettiği kabul edilir.

$$E^k = I^k + O^k - \min_{n=1, \dots, K} (I^n + O^n) ; \quad \forall k = 1, \dots, K$$

4. UYGULAMA

Çalışmanın uygulama aşamasında örnek olarak Avrupa Birliği üyesi olan 27 ülke ele alınmıştır. Avrupa Birliği, 1951 yılında 6 ülke (Belçika, Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda) tarafından kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun genişlemesi sonucunda önce 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ve nihayet 1993 yılında da Avrupa Birliği şeklinde tam bir birlik haline gelmiştir. Zaman içerisinde kazanılan üyelikler sayesinde, günümüzde Birliğin 27 üyesi bulunmaktadır. Çalışmanın konusu da olan bu ülkeler; Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Litvanya, Letonya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya ve İsveç şeklinde sıralanabilir (https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html, Erişim Tarihi: 31.05.2022).

4.1. Veri Setinin Tanıtılması

Çalışmanın amacına uygun olarak ülkelerin sürdürülebilirlik düzeylerinin belirlenmesinde etki edeceği değerlendirilen 14 kritere ait verilere ek olarak sürdürülebilirlik ve lojistik performans ilişkisinin belirlenebilmesi amacıyla gerekli olan Lojistik Performans Endeksi (LPE) verileri Dünya Bankası resmi internet sitesinden elde edilmiştir (<https://data.worldbank.org/indicator>, Erişim Tarihi: 23.05.2022).

Veri seti hazırlanırken, LPE verilerinin en son 2018 yılında yayınlanmış olması dikkate alınarak diğer kriterlere ait veriler de 2018 yılı verilerinden oluşturulmuştur. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin sürdürülebilirlik düzeylerinin belirlenmesinde etkisi olacağı değerlendirilen veriler belirlenirken öncelikle sürdürülebilirliğin ekonomik, sosyal ve çevresel alt boyutları dikkate alınmış ve bu boyutlara uygun kriterler belirlenmiştir. Bu kapsamda; nüfus (milyon kişi), iş gücü (nüfusa oranı), GSMH (milyar USD), Doğrudan Yabancı Yatırımlar (milyar USD), İhracat (milyar USD), işsizlik (nüfusa oranı), İthalat (milyar USD), CO² Emisyonu (kişi başına metrik ton), sera gazı emisyonu (bin metrik ton karbondioksit salınımına eşdeğer), yenilenebilir enerji tüketimi (toplam tüketilen enerjiye oranı), ekilen alan (kişi başına düşen hektar), doğumda beklenen yaşam süresi (yıl), ormanlık alan (yüzölçümüne oranı) ve mobil telefon abone sayısı (milyon adet) şeklinde elde edilmiş ve analizlerde kullanılmıştır.

4.2. Analiz Aşamaları

Avrupa Birliği üyesi ülkelerin sürdürülebilirlik düzeylerinin belirlenmesi için kullanılacak 14 kriter verisinden 10 tanesi pozitif yönlü ve 4 tanesi negatif yönlü olarak ele

alınmıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılması için ROC tekniğinden yararlanılmış ve Eşitlik 2. kullanılmıştır. Bu kapsamda kriterlere ait bilgiler Tablo 1.'de sunulmuştur.

Tablo 1. Kriter Bilgileri

Kriter Kodu	Kriterler	Yönü	Ağırlık Değeri
K1	Nüfus (milyon kişi)	Pozitif	0,2323
K2	İş Gücünün Nüfusa Oranı	Pozitif	0,1608
K3	GSMH (milyar USD)	Pozitif	0,1251
K4	Doğrudan Yabancı Yatırım (milyar USD)	Pozitif	0,1013
K5	İhracat (milyar USD)	Pozitif	0,0834
K6	İşsizlik Oranı	Negatif	0,0692
K7	İthalat (milyar USD)	Negatif	0,0573
K8	CO ² Emisyonu	Negatif	0,0471
K9	Sera Gazı Emisyonu	Negatif	0,0381
K10	Yenilenebilir Enerji Tüketimi	Pozitif	0,0302
K11	Ekilen Alan	Pozitif	0,0230
K12	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	Pozitif	0,0165
K13	Orman Alanı	Pozitif	0,0106
K14	Mobil Telefon Abone Sayısı (milyon adet)	Pozitif	0,0051

Daha sonra kriter ağırlıkları OCRA tekniğinde kullanılarak, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin, sürdürülebilirlik yönünden sıralaması yapılmıştır. OCRA tekniğinin uygulama aşamaları için kullanılan ve Dünya Bankası resmi internet sitesinden elde edilen verilerden oluşturulan başlangıç matrisi Tablo 2.'de sunulmuştur.

Tablo 2. Başlangıç Matrisi

AB Ülkeleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14
	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+
Avusturya	8,84	76,63	404,35	25,18	230,33	4,85	216,81	7,15	74,98	33,85	0,15	81,69	47,16	10,98
Belçika	11,43	68,63	488,70	29,09	405,35	5,95	404,79	8,18	108,75	10,66	0,07	81,60	22,76	11,45
Bulgaristan	7,03	71,67	52,50	22,61	37,86	5,21	38,14	5,85	53,33	19,53	0,50	74,96	35,62	8,39
Hırvatistan	4,09	66,58	54,46	22,46	27,26	8,43	28,38	4,06	22,55	32,85	0,20	78,07	34,18	4,39
Kıbrıs	1,19	74,05	22,78	17,06	17,76	8,37	17,59	6,08	8,60	12,14	0,09	80,83	18,68	1,20
Çekya	10,63	76,79	197,84	21,25	175,71	2,24	162,16	9,64	122,84	14,73	0,23	79,03	34,63	12,70
Danimarka	5,79	78,20	336,75	21,45	189,17	5,13	167,06	5,76	45,87	35,33	0,41	80,95	15,66	7,22
Estonya	1,32	79,12	25,69	22,03	20,23	5,37	19,69	12,10	18,61	28,84	0,52	78,24	56,09	1,92
Finlandiya	5,52	77,79	252,68	37,22	95,30	7,36	98,38	8,04	54,49	44,22	0,41	81,73	73,73	7,15
Fransa	67,10	72,01	2628,75	85,17	828,66	9,02	842,56	4,62	423,35	15,25	0,27	82,68	31,20	70,42
Almanya	82,91	78,49	3677,12	51,63	1732,16	3,38	1507,88	8,56	806,09	15,80	0,14	80,89	32,68	107,50
Yunanistan	10,73	68,39	197,95	19,99	74,13	19,29	76,92	6,08	84,75	17,86	0,20	81,79	30,27	12,17
Macaristan	9,78	71,93	135,12	19,96	127,13	3,71	119,83	4,75	60,92	13,53	0,44	76,07	22,53	10,04
İrlanda	4,87	73,23	275,30	50,93	454,93	5,74	337,97	7,62	65,09	10,74	0,09	82,20	11,24	4,97
İtalya	60,42	65,71	1930,08	17,90	598,74	10,61	559,32	5,38	399,60	17,07	0,11	83,35	31,77	83,34
Litvanya	1,93	78,11	29,48	22,75	18,97	7,41	20,22	3,96	11,66	41,25	0,67	74,78	54,81	2,07
Letonya	2,80	77,55	44,64	23,23	36,26	6,15	35,44	4,14	18,84	33,50	0,75	75,68	35,10	3,76
Lüksemburg	0,61	70,77	46,53	0,00	125,42	5,59	103,26	15,33	10,22	16,03	0,10	82,30	36,50	0,80
Malta	0,48	73,25	12,12	11,91	18,85	3,66	17,04	3,20	2,04	7,46	0,02	82,45	1,44	0,62
Hollanda	17,23	80,31	833,56	94,57	714,86	3,83	627,21	8,77	178,64	7,38	0,06	81,81	10,92	21,11
Polonya	37,97	70,41	521,15	8,21	300,50	3,85	282,81	8,24	389,65	11,26	0,29	77,60	30,89	48,29
Portekiz	10,28	75,39	211,26	17,10	95,47	6,99	94,75	4,84	66,82	27,61	0,09	81,32	36,15	11,86
Romanya	19,47	67,93	204,56	17,65	97,12	4,19	105,90	3,85	109,01	23,05	0,45	75,36	30,12	22,63
Slovakya	5,45	72,46	104,57	22,20	93,20	6,54	89,99	6,06	39,93	12,42	0,25	77,27	40,06	7,24
Slovenya	2,07	75,14	47,96	22,40	41,63	5,11	37,55	6,77	17,17	21,01	0,09	81,38	61,67	2,47
İspanya	46,80	74,06	1299,37	2,98	454,70	15,25	416,57	5,52	326,94	17,39	0,25	83,43	37,16	54,16
İsveç	10,18	82,97	549,22	37,67	245,74	6,36	229,26	3,54	46,35	52,48	0,25	82,56	68,69	12,63
Maksimum	82,91	82,97	3677,12	94,57	1732,16	19,29	1507,88	15,33	806,09	52,48	0,75	83,43	73,73	107,50
Minimum	0,48	65,71	12,12	0,00	17,76	2,24	17,04	3,20	2,04	7,38	0,02	74,78	1,44	0,62
Ağırlık Değeri	0,2323	0,1608	0,1251	0,1013	0,0834	0,0692	0,0573	0,0471	0,0381	0,0302	0,0230	0,0165	0,0106	0,0051

Ardından OCRA tekniğinin uygulama aşamaları izlenerek ülkelere ait Ölçeklendirilmemiş Girdi ve Çıktı Tercih Endeksleri hesaplanmış ve Tablo 3.'de sunulmuştur.

Tablo 3. Ölçeklendirilmemiş Girdi ve Çıktı Tercih Endeksleri

AB Ülkeleri	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14
Avusturya	35,495	0,016	33,777	34849638984,60	7,057	0,081	0,671	0,058	1,363	0,076	0,745	0,000	0,196	0,800
Belçika	34,256	0,035	32,907	32886729405,32	6,234	0,115	1,303	0,073	1,994	0,171	0,838	0,000	0,376	0,796
Bulgaristan	36,365	0,028	37,409	36144007650,76	7,961	0,092	0,071	0,039	0,958	0,135	0,320	0,002	0,281	0,821
Hırvatistan	37,773	0,040	37,389	36217287746,92	8,011	0,191	0,038	0,013	0,383	0,080	0,687	0,001	0,292	0,854
Kıbrıs	39,162	0,022	37,716	38930175588,88	8,055	0,189	0,002	0,042	0,123	0,165	0,822	0,001	0,406	0,881
Çekya	34,638	0,015	35,909	36826632305,25	7,313	0,000	0,488	0,095	2,257	0,154	0,642	0,001	0,288	0,785
Danimarka	36,955	0,012	34,475	36724561017,54	7,250	0,089	0,504	0,038	0,819	0,070	0,421	0,001	0,428	0,831
Estonya	39,098	0,009	37,685	36432279044,76	8,044	0,097	0,009	0,131	0,310	0,097	0,289	0,001	0,130	0,875
Finlandiya	37,089	0,013	35,343	28805902426,23	7,691	0,158	0,273	0,071	0,980	0,034	0,429	0,000	0,000	0,831
Fransa	7,574	0,027	10,820	4719271628,93	4,245	0,209	2,774	0,021	7,873	0,152	0,597	0,000	0,314	0,307
Almanya	0,000	0,011	0,000	21566280069,75	0,000	0,035	5,011	0,079	15,025	0,150	0,755	0,001	0,303	0,000
Yunanistan	34,588	0,036	35,908	37460079047,00	7,791	0,526	0,201	0,042	1,546	0,142	0,684	0,000	0,320	0,790
Macaristan	35,047	0,027	36,556	37473011721,71	7,542	0,045	0,345	0,023	1,100	0,159	0,385	0,002	0,377	0,807
İrlanda	37,399	0,024	35,109	21916828625,64	6,001	0,108	1,079	0,065	1,178	0,171	0,815	0,000	0,461	0,849
İtalya	10,775	0,042	18,031	38508699761,21	5,326	0,258	1,823	0,032	7,429	0,145	0,792	0,000	0,309	0,200
Litvanya	38,808	0,012	37,646	36072500967,24	8,050	0,160	0,011	0,011	0,180	0,046	0,102	0,002	0,140	0,873
Letonya	38,389	0,031	37,490	35829913250,77	7,969	0,121	0,062	0,014	0,314	0,078	0,000	0,002	0,285	0,859
Lüksemburg	39,440	0,030	37,470	47497804074,03	7,550	0,103	0,290	0,178	0,153	0,149	0,804	0,000	0,274	0,884
Malta	39,500	0,024	37,825	41516174883,95	8,050	0,044	0,000	0,000	0,000	0,184	0,906	0,000	0,533	0,885
Hollanda	31,474	0,007	29,348	0,00	4,780	0,049	2,051	0,082	3,300	0,184	0,857	0,000	0,463	0,716
Polonya	21,533	0,031	32,572	43376087119,18	6,727	0,050	0,893	0,074	7,243	0,169	0,573	0,001	0,316	0,491
Portekiz	34,803	0,019	35,770	38909714738,72	7,690	0,147	0,261	0,024	1,211	0,102	0,819	0,000	0,277	0,792
Romanya	30,399	0,037	35,839	38632437931,25	7,683	0,060	0,299	0,010	1,999	0,120	0,380	0,002	0,322	0,703
Slovakya	37,122	0,026	36,871	36348602477,69	7,701	0,133	0,245	0,042	0,708	0,164	0,625	0,001	0,248	0,831
Slovenya	38,738	0,019	37,456	36246328878,08	7,943	0,089	0,069	0,053	0,283	0,129	0,822	0,000	0,089	0,870
İspanya	17,304	0,022	24,540	46000900297,35	6,002	0,402	1,343	0,034	6,071	0,143	0,617	0,000	0,270	0,442
İsveç	34,855	0,000	32,282	28580653348,04	6,984	0,127	0,713	0,005	0,828	0,000	0,621	0,000	0,037	0,786

Son olarak ülkelere ait Ölçeklendirilmiş Girdi ve Çıktı Tercih Endeks değerleri ve bunlara bağlı olarak sürdürülebilirlik sıra değerleri belirlenmiş ve Tablo 4.'de sunulmuştur. Aynı tablo üzerinde ülkelerin Lojistik Performans Endeks değerlerine de yer verilmiş ve son aşamada sürdürülebilirlik sıra değerleri ile lojistik performans endeks değerleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi maksadıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Bu kapsamda iki değer arasındaki korelasyon analizi sonuçları da Tablo 5.'de sunulmuştur.

Tablo 4. Ölçeklendirilmiş Girdi ve Çıktı Tercih Endeksleri

AB Ülkeleri	Ölçeklendirilmiş Girdi Tercih İndeksi	Ölçeklendirilmiş Çıktı Tercih İndeksi	Ölçeklendirilmemiş Genel Tercih İndeksi	Ölçeklendirilmiş Genel Tercih İndeksi	Genel Sıralama	LPİ		
Avusturya	34849639063	34849638995	2,17312688	2,129284876	34849638997	34849638992	20	4,03
Belçika	32886729481	32886729413	3,485114729	3,441272725	32886729417	32886729411	21	4,04
Bulgaristan	36144007734	36144007666	1,160157959	1,116315955	36144007667	36144007662	17	3,03
Hırvatistan	36217287832	36217287764	0,625117727	0,581275724	36217287765	36217287759	16	3,1
Kıbrıs	38930175676	38930175608	0,356098403	0,312256399	38930175609	38930175603	5	3,15
Çekya	36826632385	36826632317	2,839919886	2,796077883	36826632320	36826632315	11	3,68
Danimarka	36724561098	36724561030	1,450198471	1,40635648	36724561032	36724561026	12	3,99
Estonya	36432279131	36432279063	0,546214093	0,502372089	36432279064	36432279058	13	3,31
Finlandiya	28805902508	28805902440	1,482883087	1,439041083	28805902441	28805902436	22	3,97
Fransa	4719271653	4719271585	10,87778945	10,83394745	4719271596	4719271591	26	3,84
Almanya	21566280071	21566280003	20,14999164	20,10614964	21566280023	21566280018	25	4,2
Yunanistan	37460079127	37460079059	2,315725343	2,27188334	37460079062	37460079056	10	3,2
Macaristan	37473011803	37473011735	1,513914728	1,470072724	37473011736	37473011731	9	3,42
İrlanda	21916828706	21916828639	2,430022991	2,386180987	21916828641	21916828636	24	3,51
İtalya	38508699797	38508699729	9,542275524	9,49843352	38508699738	38508699733	8	3,74
Litvanya	36072501053	36072500985	0,361279669	0,317437665	36072500985	36072500980	18	2,81
Letonya	35829913336	35829913268	0,510339105	0,466497101	35829913268	35829913263	19	3,02
Lüksemburg	47497804161	47497804093	0,724535256	0,680693252	47497804093	47497804088	1	3,63
Malta	41516174972	41516174904	0,043842004	0	41516174904	41516174899	4	2,81
Hollanda	67,82782032	0	5,481962582	5,438120578	5,438120578	0	27	4,02

EFFECT OF COMMUNICATION STYLES OF FACULTY OF HEALTH SCIENCES STUDENTS ON THEIR ACADEMIC ACHIEVEMENTS

Polonya	43376087182	43376087114	8,260381686	8,216539682	43376087122	43376087117	3	3,54
Portekiz	38909714819	38909714751	1,642539711	1,598697707	38909714753	38909714747	6	3,64
Romanya	38632438007	38632437939	2,367340967	2,323498963	38632437941	38632437936	7	3,12
Slovakya	36348602561	36348602493	1,128075637	1,084233633	36348602495	36348602489	14	3,03
Slovenya	36246328964	36246328896	0,49289875	0,449056746	36246328897	36246328891	15	3,31
İspanya	46000900347	46000900279	7,850085652	7,806243648	46000900287	46000900281	2	3,83
İsveç	28580653424	28580653356	1,67348733	1,629645326	28580653357	28580653352	23	4,05

Tablo 5. OCRA Sıra Değerleri ile Lojistik Performans Endeks Değerleri Korelasyon Analizi Sonuçları

		OCRA	LPI
OCRA	Pearson Correlation	1	,356
	Sig. (2-tailed)		,069
	N	27	27
LPI	Pearson Correlation	,356	1
	Sig. (2-tailed)	,069	
	N	27	27

Tablo 4 incelendiğinde sürdürülebilirlik yönünden en iyi durumda olan ilk 5 ülke sırasıyla Lüksemburg, İspanya, Polonya, Malta ve Kıbrıs olarak belirlenmiştir. Buna karşılık LPI yönünden ilk 5 ülke ise sırasıyla Almanya, İsveç, Belçika, Avusturya ve Hollanda'dır. Sürdürülebilirlik yönünden son sıralarda ise sırasıyla Hollanda, Fransa, Almanya, İrlanda ve İsveç yer alırken, LPI yönünden son sıralarda Malta, Litvanya, Letonya, Slovakya ve Bulgaristan yer almışlardır.

OCRA tekniği ile elde edilen sıra değeri ile Lojistik Performans Endeksi sıra değeri arasındaki korelasyon analiz sonuçlarına göre de düşük bir korelasyon bulunmuştur.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Daimî olma yeteneği şeklinde tanımlanabilecek olan sürdürülebilirlik kavramı son zamanlarda öne çıkan ve giderek önemi artan kavramlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda ülkeler dünyayı daha yaşanılır kılabilmek adına ekonomik gelişme hedeflerinin yanı sıra yenilenebilir kaynakların en verimli biçimde kullanıldığı sağlık ve eğitim gibi birçok alanda da refah artışına katkı sağlayacak sosyal ve çevresel boyutlarda da projeler üretmeye gayret etmektedir. Özellikle lojistik gibi önde gelen sektörlerde de sürdürülebilirliği benimsemek bir unsur haline gelmiştir. Küresel ısınma, iklim değişikliği, kuraklık gibi sorunların son yıllarda hız kazanmasıyla birlikte firmalar gerek ekonomik gerekse çevreye karşı daha duyarlı faaliyetler sürdürmek istemektedir. Günümüz dünyasında doğal kaynakların hızla tükenmesi, yasal yükümlülükler, tüketicilerin sağlık ve çevre alanlarında bilinç düzeylerinin artması firmaların sürdürülebilir yaklaşımlar benimsemesini zorunlu kılmaktadır (Alkan ve Merdivenci, 2021: 1; Mücevher, 2021: 39).

Doğal yaşam döngüsü için önemli olmakla birlikte kavram olarak sürdürülebilirlik son yıllarda da olsa literatüre girmiş ve birçok araştırmaya konu olmuştur. Konunun anlaşılması ve farkındalığın artması için benzer çalışmalar da önemli katkılar sunmaktadır. Bu çalışmalara ek olarak çalışmada sürdürülebilirlik kavramı, sadece teorik olarak ele alınmakla kalmayıp, alt boyutları ve bu boyutlar üzerinde etkisi olacağı değerlendirilen kriterler kullanılarak, Avrupa Birliği üyesi ülkeler özelinde örnek bir uygulama sunulmuştur. Örnek uygulama için, son yıllarda önemli gelişmelerin gözlendiği çok kriterli karar verme tekniklerinden ROC ve OCRA teknikleri birlikte kullanılmıştır.

Bu kapsamda sürdürülebilirliğin üç alt boyutu dikkate alınarak, bunlarla ilişkili 14 kriter belirlenmiş ve bu kriterler değerlerine bağlı olarak ülkeleri sıralanması sağlanmıştır. Bu kapsamda ROC tabanlı OCRA teknikleriyle yapılan analizler sonucunda sürdürülebilirlik yönünden ilk sıraları; Lüksemburg, İspanya, Polonya, Malta ve Kıbrıs paylaşırlarken, Hollanda, Fransa, Almanya, İrlanda ve İsveç son sıralarda yer almışlardır. Lojistik Performans Endeks verilerine göre ise ilk sıralarda Almanya, İsveç, Belçika, Avusturya ve Hollanda yer alırken, Malta, Litvanya, Letonya, Slovakya ve Bulgaristan son sıralarda yer almışlardır. Ayrıca bu sıra değerleri ile aynı ülkelerin lojistik performans endeks değerleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi için korelasyon analizi yapılmış ve her iki sıra değer arasında pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir.

Benzer çalışmalardan farklı olarak sezgisel modeller yerine rasyonel ağırlıklandırma olanağı sunan ROC tekniği ile kriterler ağırlıklandırılmış ve bu ağırlık değerleri kullanılarak OCRA tekniği ile Avrupa Birliği üyesi ülkeler sürdürülebilirlik yönünden sıralanmıştır. Bu sıra değerleri ile Lojistik Performans Endeks verileri arasındaki ilişkinin de incelendiği çalışma bu yönüyle farklılık arz etmektedir.

Çalışma, önemli bazı kısıtlarla birlikte yürütülmüştür. Her şeyden önce verilerin elde edilmesinde, ikincil veri kullanılması nedeniyle, veri kaynağındaki güncel verilere bağlı kalınmak zorunda kalınmıştır. Dolayısıyla elde edilen en güncel verilerin 2018 yılına ait olduğu dikkate alınırsa güncel sonuçların yayınlanması halinde çalışmanın güncellenmesi de yerinde olacaktır.

Ayrıca çok kriterli karar verme tekniklerinin farklı algoritmalarla yürütülen işlem süreçleri nedeniyle farklı yöntemlerin seçilmesi halinde farklı sonuçlar üretilmesi mümkündür. Aynı şekilde kullanılan kriterlerin değiştirilmesi, yeni bazı kriterler eklenmesi veya bazılarının çıkarılması halinde de sonuçlarda farklılıklar gözlenebilecektir.

References

- Aarabi, M., Mat Saman, M. Z., Khoei, M. R., Wong, K. Y., Beheshti, H. M. ve Zakuan, N. (2011). Conceptual Model for Information Systems of Sustainable Supply Chain Management. *IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management*, 303–307.
- Acar, Ö. E. ve Çağlıyan, V. (2021). Sürdürülebilir Tedarik Zinciri Uygulamaları ve Dış Kaynak Kullanımının İşletme Performansına Etkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1), 408-433.
- Ahn, B.S. (2011). "Compatible Weighting Method With Rank Order Centroid: Maximum Entropy Ordered Weighted Averaging Approach", *European Journal of Operational Research*, 212, 552-559.
- Akandere, G. ve Haksas, H., (2018). "Lojistik Performans Endeksi (LPI) İle Çevre Performans Endeksi (EPI) Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *Social Sciences Studies* 20, 2850-2860.
- Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı. *Antropoloji*, 24, 133–164.
- Aktaş, R., Doğanay, M.M., Gökmen, Y., Gazibey, Y. ve Türen, U. (2015). *Sayısal Karar Verme Yöntemleri*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Al, İ. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi: Türkiye İçin Bir Endeks Önerisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (1), 112-124.
- Alkan, G., ve Merdivenci, F. (2021). "Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Lojistik Performans Endeksine Göre Seçilen Ülkelerin Entropi Temeline Dayalı Edas Yöntemi İle

- Değerlendirilmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(2), 627-641.
- Altay Topcu, B. (2021). Dijital Ekonomi ve Dijital Ekonomi Göstergelerinin Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi: AB Ülkeleri Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(2), 455–465.
- Altuntaş, C. ve Türker, D. (2012). Sürdürülebilir Tedarik Zincirleri: Sürdürülebilirlik Raporlarının İçerik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 39-64.
- Ashfaq, M., Qureshi, M. I., Irum, S., Mehmood, N., Khan, N., ve Ahmad, H. (2020). Effect of Green Logistics on Sustainability Performance in Malaysia Manufacturing Companies. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(01).
- Bana e Costa, C. (1996). Les problématiques de l’aide ‘a la d’ecision: Vers l’enrichissement de la trilogie choix–tri–ngement. *RAIRO – Operations Research*, 30(2), 191–216.
- Barfod, M.B. ve Leleur, S. (2014). *Multi-Criteria Decision Analysis for Use in Transport Decision*, 2. Ed., DTU Transport, Denmark.
- Barron, F.H. ve Barrett B.E. (1996). “Decision Quality Using Ranked Attribute Weights”, *Management Science*, Vol.: 42, No.: 11, ss. 1515–1523.
- Bayraktutan, Y. ve Uçak, S. (2011). Ekolojik İktisat ve Kalkınmanın Sürdürülebilirliği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(4), 17-36.
- Borregan-Alvarado, J., Alvarez-Meaza, I., Cilleruelo-Carrasco, E. ve Garechana-Anacabe, G. (2020). A Bibliometric Analysis In Industry 4.0 And Advanced Manufacturing: What About The Sustainable Supply Chain? *Sustainability*, 12 (19). 1-28.
- Choi, S. ve Ng, A. (2011). Environmental and Economic Dimensions of Sustainability and Price Effects on Consumer Responses. *Journal of Business Ethics*, 104(2), 269-282.
- Coşkun, E. ve Özcan, A. (2016). “Finansal Sıkıntı Sürecinde Şirketlerin Etkinlik Düzeylerinin Belirlenmesi”, *EconWorld Working Paper Series*, No: 2016-001.
- Çamlıca, Z. ve Akar, G. S. (2014). Lojistik Sektöründe Sürdürülebilirlik Uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 11, 100–119.
- Elsharida, W. (2021). *Combining Analytic Hierarchy Process and Rank Order Centroid With Geographic Information System for Airport Site Selection: A Case Study in Libya*, Atılım Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Ercan, E. ve Kundakçı, N. (2017). “Bir Tekstil İşletmesi için Desen Programı Seçiminde ARAS ve OCRA Yöntemlerinin Karşılaştırılması”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 83-105.
- Gültekin, S. ve Deste, M. (2021). Tedarik Zinciri Yönetiminde Sürdürülebilirlik Uygulamaları ve Malatya İli Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(2), 321–342.
- Güner, U. (2020). *Çevresel Sürdürülebilirlik*, E-kitap.
- Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir Mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 85–99.
- Harris, J. M. (2000). Basic Principles of Sustainable Development. *Tufts University*, 1-25.
- Ishizaka, A. ve Nemery, P (2013). *Multi-Criteria Decision Analysis – Methods and Software*, Wiley, United Kingdom.
- Jia, J., Fischer, G.W. ve Dyer, J.S. (1998). “Attribute Weighting Methods and Decision Quality in the Presence of Response Error: A Simulation Study”, *Journal of Behavioral Decision Making*, Vol.: 11, Iss. No.: 2, 85-105.
- Keeney, R. (1992). *Value-Focused Thinking: A Path to Creative Decision Making*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Keskin, E. B. (2012). Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış : Yavaş Şehirler (Cittaslow). *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8(1), 81–99.
- Khan, S. A. R., Yu, Z., Golpira, H., Sharif, A., ve Mardani, A. (2021). A State-Of-The-Art Review And Meta-Analysis On Sustainable Supply Chain Management: Future Research Directions. *Journal Of Cleaner Production*, 278, 123357.
- Linkov, I. ve Moberg, E. (2012). *Multi-Criteria Decision Alanyis: Environmental Applications and Case Studies*, CRC Press, USA.
- Madić, M., Antucheviciene, J, Radovanovic, M. ve Petkovic, D. (2016). “Determination of Manufacturing Process Conditions by Using MCDM Methods: Application in Laser Cutting”, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 27(2), 144-150.
- Mariano, E. B., Gobbo Jr, J. A., De Castro Camioto, F. ve Nascimento Rebelatto, D. A., (2017). CO2 Emissions and Logistics Performance: A Composite Index Proposal, *Journal of Cleaner Production*, 163, 166-178.
- Mete, E. (2020). Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Yeşil Lojistik: Avrupa Birliği ve Türkiye Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (23), 383-396.
- Morelli, J. (2011). Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals. *Journal of Environmental Sustainability*, 1(1), 1–10.
- Mücevher, M. H. (2021). “Sürdürülebilir Lojistik İçin Üç Öncelikli Strateji: Yeşil Lojistik, Tersine Lojistik ve Yalın Lojistik”, *Enderun*, 5 (1), 39-54.
- Öncü, E. ve Özdemir, Ö. (2020). Ekonomik Büyüme ve Ulaştırma Altyapı Kalitesinin Co2 Emisyonuna Etkisinin İncelenmesi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 45-54.
- Özbek, A. (2017). *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel ile Problem Çözümü*, Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, Ankara.
- Özçağ, M. ve Hotunoğlu, H. (2015). Kalkınma AnlayışındaYeniBir Boyut:YeşilEkonomi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 303-324.
- Özçelik, F. ve Avcı Öztürk, B. (2014). A Research on Barriers to Sustainable Supply Chain Management and Sustainable Supplier Selection Criteria. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 259-279.
- Özmehmet, E. (2008). Dünya ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(12), 1-23.
- Paker, Y. (2018). *Çevresel Sürdürülebilirlik ve Tedarik Zincirinde Çevresel Sürdürülebilirlik Performansının Ölçülmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Parkan, C. (1994). “Operational Competitiveness Ratings of Production Units”, *Managerial and Decision Economics*, Vol. 15, 201-221.
- Parkan, C. ve Wu, M. (1999). “Decision-Making and Performance Measurement Models With Applications to Robot Selection”, *Computers & Industrial Engineering*, Vol. 36, 503-523.
- Parkan, C. ve Wu, M. (2000). “Comparison of Three Modern Multicriteria Decision-Making Tools”, *International Journal of Systems Science*, Vol. 31, No. 4, 497-517.
- Parkan, C. (2002). “Measuring the Operational Performance of a Public Transit Company”, *International Journal of Operations & Production Management*, Vol. 22, No. 6, 693-720.
- Parkan, C. (2003). “Measuring the Effect of a New Point of Sale System on the Performance of Drugstore Operations”, *Computers & Operations Research*, Vol. 30, 729-744.

- Roy, B. (1991). "The Outranking Approach and The Foundations of ELECTRE Methods", *Theory and Decision*, 31(1).
- Sureeyatanapas, P. (2016). "Comparison of Rank-Based Weighting Methods for Multi-Criteria Decision Making", *KKU Engineering Journal*, 43 (S3), 376-379.
- Şen, H., Kaya, A. ve Alpaslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik Üzerine Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif Hüseyin. *Ekonomik Yaklaşım*, 29(107), 1-47.
- Şişman, B., Doğan, M. ve Ağca, V. (2016). Tedarik Zinciri Yönetimi Boyutuyla Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Finansal Performans İlişkisi: BİST Sürdürülebilir Endeksinde Yer Alan Firmalarda Bir Araştırma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 75–96.
- Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. Kahramanmaraş Sütçüİmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 57–73.
- UN (United Nations), (1987), "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future".
- Varsei, M. (2016). Sustainable Supply Chain Management: A Brief Literature Review. *The Journal of Developing Areas*, 50(6), 411–419.
- Yavuz, A. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63–86.
- Yu, Z., Golpira, H. ve Khan, S.A.R. (2018). The Relationship Between Green Supply Chain Performance, Energy Demand, Economic Growth and Environmental Sustainability: An Empirical Evidence from Developed Countries, *LogForum*, 14 (4), 479-494.
- https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html, Erişim Tarihi: 31.05.2022.
- <https://www.data.worldbank.org/indicator>, Erişim Tarihi: 23.05.2022
- <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>, Erişim Tarihi: 29.05.2022.